

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

UDC 81
UDC 82
UDC 008

ISSN: 2545-3998
DOI: 10.46763/palim

ПАЛИМПЕСТ

МЕЃУНАРОДНО СПИСАНИЕ ЗА ЛИНГВИСТИЧКИ,
КНИЖЕВНИ И КУЛТУРОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА

PALIMPSEST

INTERNATIONAL JOURNAL FOR LINGUISTIC,
LITERARY AND CULTURAL RESEARCH

PALMK, VOL 9, NO 17, STIP, 2024

ГОД. IX, БР. 17
ШТИП, 2024

VOL. IX, NO 17
STIP, 2024

ПАЛИМПСЕСТ

Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања

PALIMPSEST

International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research

Год. 9, Бр. 17
Штип, 2024

Vol. 9, No 17
Stip, 2024

PALMK, VOL 9, NO 17, STIP, 2024

DOI: <https://doi.org/10.46763/PALIM24917>

ПАЛИМПСЕСТ

Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања

ИЗДАВА

Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет, Штип

ГЛАВЕН И ОДГОВОРЕН УРЕДНИК

Ранко Младеноски

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

Виктор Фридман, Универзитет во Чикаго, САД
Толе Белчев, Универзитет „Гоце Делчев“, Македонија
Нина Даскаловска, Универзитет „Гоце Делчев“, Македонија
Ала Шешкен, Универзитет Ломоносов, Руска Федерација
Олга Панкина, НВО Македонски културен центар, Руска Федерација
Астрид Симоне Хлубик, Универзитет „Крал Михаил I“, Романија
Алина Андреа Драгоеску Урлика, Универзитет „Крал Михаил I“, Романија
Сунчана Туксар, Универзитет „Јурај Добрила“ во Пула, Хрватска
Саша Војковиќ, Универзитет во Загреб, Хрватска
Шандор Чегледи, Универзитет во Панонија, Унгарија
Ева Бус, Универзитет во Панонија, Унгарија
Хусејин Озбај, Универзитет Гази, Република Турција
Озтурк Емироглу, Универзитет во Варшава, Полска
Елена Дараданова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија
Ина Христова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија
Џозеф Пониах, Национален институт за технологија, Индија
Сатхарај Венкатесан, Национален институт за технологија, Индија
Петар Пенда, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина
Данило Капасо, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина
Мета Лах, Универзитет во Љубљана, Република Словенија
Намита Субиото, Универзитет во Љубљана, Република Словенија
Ана Пеличер-Санчез, Универзитет во Нотингам, Велика Британија
Мајкл Грини, Универзитет во Нотингам, Велика Британија
Татјана Ѓурин, Универзитет во Нови Сад, Република Србија
Диана Поповиќ, Универзитет во Нови Сад, Република Србија
Жан Пол Мејер, Универзитет во Стразбур, Република Франција
Жан Марк Веркруз, Универзитет во Артуа, Република Франција
Регула Бусин, Швајцарија
Натале Фиорето, Универзитет во Перуџа, Италија
Оливер Хербст, Универзитет во Вурцбург, Германија
Шахинда Езат, Универзитет во Каиро, Египет
Џулијан Чен, Универзитет Куртин, Австралија

PALIMPSEST

International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research

PUBLISHED BY

Goce Delchev University, Faculty of Philology, Stip

EDITOR-IN-CHIEF

Ranko Mladenoski

EDITORIAL BOARD

Victor Friedman, University of Chicago, USA
Tole Belcev, Goce Delchev University, Macedonia
Nina Daskalovska, Goce Delchev University, Macedonia
Alla Sheshken, Lomonosov Moscow State University, Russian Federation
Olga Pankina, NGO Macedonian Cultural Centre, Russian Federation
Astrid Simone Hlubik, King Michael I University, Romania
Alina Andreea Dragoescu Urlica, King Michael I University, Romania
Sunčana Tuksar, Juraj Dobrila University of Pula, Croatia
Saša Vojković, University of Zagreb, Croatia
Sándor Czeglédi, University of Pannonia, Hungary
Éva Bús, University of Pannonia, Hungary
Husejin Ozbaj, GAZİ University, Republic of Turkey
Öztürk Emiroğlu, University of Warsaw, Poland
Elena Daradanova, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Republic of Bulgaria
Ina Hristova, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Republic of Bulgaria
Joseph Ponniah, National Institute of Technology, India
Sathyaraj Venkatesan, National Institute of Technology, India
Petar Penda, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Danilo Capasso, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Meta Lah, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Namita Subiotto, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Ana Pellicer Sanchez, The University of Nottingham, United Kingdom
Michael Greaney, Lancaster University, United Kingdom
Tatjana Durin, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Diana Popovic, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Jean-Paul Meyer, University of Strasbourg, French Republic
Jean-Marc Vercruysse, Artois University, French Republic
Regula Busin, Switzerland
Natale Fioretto, University of Perugia, Italy
Oliver Herbst, University of Würzburg, Germany
Chahinda Ezzat, Cairo University, Egypt
Julian Chen, Curtin University, Australia

РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ

Луси Караниколова-Чочоровска
Толе Белчев
Нина Даскаловска
Билјана Ивановска
Светлана Јакимовска
Марија Леонтиќ
Јована Караникиќ Јосимовска
Натка Јанкова-Алаѓозовска

ЈАЗИЧНО УРЕДУВАЊЕ

Ранко Младеноски (македонски јазик)
Весна Продановска (англиски јазик)
Толе Белчев (руски јазик)
Билјана Ивановска (германски јазик)
Марија Леонтиќ (турски јазик)
Светлана Јакимовска (француски јазик)
Јована Караникиќ Јосимовска (италијански јазик)

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Славе Димитров

АДРЕСА

ПАЛИМПСЕСТ
РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бр. 10-А
п. фах 201
МК-2000 Штип

<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

Меѓународното научно списание „Палимпсест“ излегува двапати годишно во печатена и во електронска форма на посебна веб-страница на веб-порталот на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>
Трудовите во списанието се објавуваат на следните јазици: македонски јазик, англиски јазик, германски јазик, француски јазик, руски јазик, турски јазик и италијански јазик.
Трудовите се рецензираат.

EDITORIAL COUNCIL

Lusi Karanikolova-Chochorovska
Tole Belcev
Nina Daskalovska
Biljana Ivanovska
Svetlana Jakimovska
Marija Leontik
Jovana Karanikik Josimovska
Natka Jankova-Alagjozovska

LANGUAGE EDITORS

Ranko Mladenovski (Macedonian language)
Vesna Prodanovska (English language)
Tole Belcev (Russian language)
Biljana Ivanovska (German language)
Marija Leontik (Turkish language)
Svetlana Jakimovska (French language)
Jovana Karanikik Josimovska (Italian language)

TECHNICAL EDITOR

Slave Dimitrov

ADDRESS

PALIMPSEST
EDITORIAL COUNCIL
Faculty of Philology
Krstev Misirkov 10-A
P.O. Box 201
MK-2000, Stip

<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

The International Scientific Journal “Palimpsest” is issued twice a year in printed form and online at the following website of the web portal of Goce Delcev University in Stip: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>
Papers can be submitted and published in the following languages: Macedonian, English, German, French, Russian, Turkish and Italian language.
All papers are peer-reviewed.

СОДРЖИНА / TABLE OF CONTENTS

11 ПРЕДГОВОР

Ранко Младеноски, главен и одговорен уредник на „Палимпсест“

FOREWORD

Ranko Mladenoski, Editor in Chief of “Palimpsest”

ЈАЗИК / LANGUAGE

15 Ana Arsovska, Liljana Mitkovska

MIDDLE DIATHESIS MARKING IN ENGLISH: EVIDENCE FROM MACEDONIAN TRANSLATION EQUIVALENTS

27 Enrico Caniglia

CATEGORIE PER NARRARE. UN’ANALISI DELLA PARABOLA DEL BUON SAMARITANO

Enrico Caniglia

CATEGORIES FOR STORYTELLING. AN ANALYSIS OF THE PARABLE OF THE GOOD SAMARITAN

35 Виолета Јанушева

РОДОВО ЧУВСТВИТЕЛЕН ЈАЗИК ВО МАКЕДОНСКИТЕ ОГЛАСИ ЗА ВРАБОТУВАЊЕ

Violeta Janusheva

GENDER SENSITIVE LANGUAGE IN THE MACEDONIAN JOB ADVERTISEMENTS

47 Jeta Hamzai, Brikena Xhaferi

INVESTIGATING THE HIGH FREQUENCY AND MORPHOLOGICAL PRODUCTIVITY OF VERB AND ADJECTIVE COMPOUNDS IN LEGAL ENGLISH CORPUS

57 Катерина Видова

УПОТРЕБА НА АНГЛИЗМИТЕ И НА ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМИТЕ НАМЕСТО МАКЕДОНСКАТА ЛЕКСИКА ВО ПЕЧАТЕНИТЕ МЕДИУМИ

Katerina Vidova

THE USE OF ANGLICISMS AND INTERNATIONALISMS VS. MACEDONIAN LEXEMES IN PRINTED MEDIA

69 Gzim Xhaferri, Biljana Ivanovska

DIE ROLLE UND DIE FUNKTION DER DISKURSMARKER AM BEISPIEL EINES YOUTUBE-INTERVIEWS

Gzim Xhaferri, Biljana Ivanovska

THE ROLE AND FUNCTION OF DISCOURSE MARKERS: EXAMPLES FROM A YOUTUBE INTERVIEW

- 79 Milote Sadiku, Sadije Rexhepi**
REALISIERUNGEN EMOTIVER SPRACHE IN FACEBOOK-KOMMENTAREN
Milote Sadiku, Sadije Rexhepi
REALIZATIONS OF EMOTIVE LANGUAGE IN FACEBOOK COMMENTS

КНИЖЕВНОСТ / LITERATURE

- 93 Славчо Ковилоски**
МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНА КРИТИКА ОД XIX ВЕК ЗА ДЕЛОТО НА ГРИГОР ПРЛИЧЕВ
Slavcho Koviloski
MACEDONIAN LITERARY CRITICISM FROM THE 19TH CENTURY OF THE WORK OF GRIGOR PRILICHEV

- 103 Refide Şahin**
KUZEY MAKEDONYA'DA YAYIN YAPAN TÜRK ÇOCUK DERGİSİ "BAHÇE"DEKİ MAKEDON YAZARLARIN ESERLERİ ÜZERİNE BİR BAKIŞ
Refide Sahin
REVIEW OF THE WORKS OF MACEDONIAN AUTHORS IN THE TURKISH CHILDREN'S MAGAZINE "BAHÇE" PUBLISHED IN NORTH MACEDONIA

- 113 Dëfrim Saliu, Avdi Visoka**
LA RÉCEPTION DE CAMUS EN MACÉDOINE
Dëfrim Saliu, Avdi Visoka
THE RECEPTION OF CAMUS IN MACEDONIA

КУЛТУРА / CULTURE

- 125 Nurhayati Harahap, Dwi Widayati, Emma Marsella, Arwina Sufika, Latifah Yusri Nasution, Putri Rahmadeni Sembiring**
ILLUMINATION AND LITERATURE IN ANCIENT KARO SCRIPTURES FOR SOUVENIR PRODUCT DESIGN: REVITALIZATION OF KARO LOCAL WISDOM
- 135 Pınar Ülgen**
ORTA ÇAĞ AVRUPASINDA KADIN MANASTIRLARINDA KADINLARIN VARLIK MÜCADELESİ
Pınar Ülgen
WOMEN'S STRUGGLE FOR EXISTENCE IN WOMEN'S MONASTERIES IN MEDIEVAL EUROPE

145 Лидија Ковачева
ЕЛЕМЕНТАРНОТО ТОЛКУВАЊЕ НА КОСМОСОТ КАЈ
ПРЕТСОКРАТОВЦИТЕ
Lidija Kovacheva
ELEMENTARY INTERPRETATION OF THE COSMOS BY PRE-SOCRATICS

157 Екатерина Намичева-Тодоровска, Петар Намичев
АРХИТЕКТОНСКАТА ПРОДУКЦИЈА НА АРХИТЕКТОТ БОРИС ДУТОВ
ВО ПЕРИОДОТ ОД 1921 ДО 1940 ГОДИНА ВО ГРАДОТ СКОПЈЕ
Ekaterina Namicheva-Todorovska, Petar Namichev
THE ARCHITECTURAL PRODUCTION OF ARCHITECT BORIS DUTOV IN
THE PERIOD OF 1921-1940 IN THE CITY OF SKOPJE

МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА / TEACHING METHODOLOGY

169 Nina Daskalovska, Adrijana Hadzi-Nikolova, Natka Jankova Aladjozovska
FOREIGN LANGUAGE LISTENING ANXIETY IN HIGH SCHOOL AND
UNIVERSITY STUDENTS

181 Kamran Akhtar Siddiqui
EXPLORING THE CHALLENGES FOR UNDERGRADUATES IN LEARNING
ESSAY WRITING ONLINE DURING THE PANDEMIC: A CASE STUDY

191 Igor Rižnar
CHATGPT USAGE: A LINGUIST'S PERSPECTIVE

201 Mariya Leontik, Duygu Çağma
TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE ÇAĞDAŞ TÜRK ŞİİRİNİN
KULLANILMASI
Marija Leontik, Dujgu Cagma
TEACHING TURKISH GRAMMAR BY USING CONTEMPORARY TURKISH
POETRY TEXTS

213 Pıralı Aliyev
HALK EDEBİYATI ÖĞRETİMİNDE ÖĞRENCİLERİN KAZANDIKLARI
DEĞERLER VE BECERİLER
Pıralı Alijev
VALUES AND SKILLS GAINED BY STUDENTS IN TEACHING FOLK
LITERATURE

225 Ema Kristo, Jonida Bushi (Gjuzi)
WIRTSCHAFTSDEUTSCH IM GERMANISTIK-STUDIUM: CURRICULUM-
ENTWICKLUNG UND EINFÜHRUNG IN DIE STUDIENINHALTE
Ema Kristo, Jonida Bushi (Gjuzi)
BUSINESS GERMAN IN GERMAN STUDIES PROGRAM: CURRICULUM
DESIGN AND INTRODUCTION TO STUDY CONTENT

ПРИКАЗИ / BOOK REVIEWS

239 Трајче Стамески

ЗА НЕКОЛКУ ОСОБЕНОСТИ НА РАСКАЗИТЕ ВО „СКАРБО“ НА
ЈАДРАНКА ВЛАДОВА

Trajce Stameski

ABOUT SEVERAL FEATURES OF THE SHORT STORIES IN “SKARBO” BY
JADRANKA VLADOVA

247 Иса Спахиу, Зарије Нуредини

„ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛИЗМОТ ВО РОМАНИТЕ НА ЖАН-ПОЛ САРТР“ ОД
ДЕФРИМ САЛИУ

Isa Spahiu, Zarije Nuredini

“THE EXISTENTIALISM IN THE NOVELS OF JEAN-PAUL SARTRE” BY
DËFRIM SALIU

257 ДОДАТОК / APPENDIX

ПОВИК ЗА ОБЈАВУВАЊЕ ТРУДОВИ

ВО МЕЃУНАРОДНОТО НАУЧНО СПИСАНИЕ „ПАЛИМПСЕСТ“

CALL FOR PAPERS

FOR THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “PALIMPSEST”

ПРЕДГОВОР

Почитувани и драги читатели,

Пред вас е седумнаесеттиот број од меѓународното научно списание „Палимпсест“ со нови истражувања во светот на филолошката, на методичката и на културолошката научна мисла. Тоа значи дека нашето списание веќе зачекорува во деветтата година од своето постоење. И покрај сите предизвици со кои се соочувавме во текот на изминативе години, уредувачкиот тим, сепак, успеа да го издигне „Палимпсест“ до нивото на меѓународно потврдено научно списание. Најдобар доказ за тоа се прифатените апликации и заокружениот процес на индексирање на „Палимпсест“ во три релевантни меѓународни бази на научни списанија: CEEOL, Index Copernicus и Scopus. Тоа значи дека веќе е извршена позитивна интернационална валоризација на сиот вложен труд на уредниците за развојот и унапредувањето на „Палимпсест“ како автентична меѓународна научна публикација. Во таа смисла, не е помалку важен тука и придонесот на сите наши автори со нивните трудови во претходните 16 броја на списанието за што им изразуваме огромна благодарност.

Во постојаните и веќе утврдени рубрики на списанието („Јазик“, „Книжевност“, „Култура“, „Методика на наставата“, „Прикази“) во број 17 се објавуваат вкупно 22 труда од 38 автори и коавтори. Имено, со свои трудови во овој број се јавуваат авторите: Ана Арсовска, Лилјана Митковска, Виолета Јанушева, Јета Хамзаи, Брикена Џафери, Катерина Видова, Г’зим Џафери, Билјана Ивановска, Славчо Ковилоски, Рефиде Шаини, Лидија Ковачева, Екатерина Намичева-Тодоровска, Петар Намичев, Нина Даскаловска, Адријана Хаци-Николова, Натка Јанкова Алаѓозовска, Марија Леонтиќ, Трајче Стамески, Иса Спахиу, Зарије Нуредини (од Македонија); Енрико Канилја (од Италија); Милоте Садик, Садие Реџеџи, Дефрим Салиу, Авди Висока (од Косово); Нурхајати Харахап, Дви Видајати, Ема Марсела, Арвина Суфика, Латифах Јусри Насутион, Путри Рахмадени Сембиринг (од Индонезија); Пинар Улген, Дујгу Чагма (од Турција); Камран Ахтар Сидики (од Пакистан); Игор Рижнар (од Словенија); Пирали Алијев (од Азербејџан); Ема Кристо и Јонида Буши (од Албанија). Учеството на странски автори од повеќе земји (Италија, Косово, Индонезија, Турција, Пакистан, Словенија, Азербејџан, Албанија) со свои научни и стручни трудови во новиот број на „Палимпсест“ само ја потврдува нашата заложба за креирање на меѓународно научно списание во вистинската смисла на зборот.

Кон ваквата наша заложба за меѓународна соработка, се придружува и стремежот за натамошно континуирано подобрување на квалитетот на секој број од списанието „Палимпсест“ со јасната цел пред нас за постојаниот развој на списанието на домашен и особено на меѓународен план. Досегашните резултати, вклучувајќи го тука и овој најнов број на „Палимпсест“, покажуваат дека сме на вистинскиот пат.

Ранко Младеноски, главен и одговорен уредник на „Палимпсест“

FOREWORD

Dear and esteemed readers,

Before you is the seventeenth issue of the international scientific journal “Palimpsest”, featuring new research in the fields of philological, methodological, and cultural scientific thought. This issue marks the beginning of our journal’s ninth year. Despite the challenges we have faced over the years, the editorial team has successfully elevated “Palimpsest” to the level of an internationally recognized scientific journal. The best evidence of this is our successful indexing in three relevant international scientific journal databases: CEEOL, Index Copernicus, and Scopus. This positive international evaluation reflects the dedication and hard work of our editors in developing and enhancing “Palimpsest” as an authentic international scientific publication. We are immensely grateful to all our authors for their contributions to the previous 16 issues of the journal.

In the regular and established sections of the journal (“Language”, “Literature”, “Culture”, “Teaching Methodology”, “Reviews”), issue no. 17 published a total of 22 papers by 38 authors and co-authors. The contributors to this issue are: Ana Arsovska, Liljana Mitkovska, Violeta Janusheva, Jeta Hamzai, Brikena Xhaferi, Katerina Vidova, Gzim Dzaferri, Biljana Ivanovska, Slavcho Kovilovski, Refide Şahin, Lidija Kovacheva, Ekaterina Namicheva-Todorovska, Petar Namichev, Nina Daskalovska, Adrijana Hadzi-Nikolova, Natka Jankova Alagjozovska, Marija Leontik, Trajce Stameski, Isa Spahiu, Zarije Nuredini (from Macedonia); Enrico Caniglia (from Italy); Milote Sadiku, Sadije Rexhepi, Dëfrim Saliu, Avdi Visoka (from Kosovo); Nurhayati Harahap, Dwi Widayati, Emma Marsella, Arwina Sufika, Latifah Yusri Nasution, Putri Rahmadeni Sembiring (from Indonesia); Pınar Ülgen, Duygu Çağma (from Turkey); Kamran Akhtar Siddiqui (from Pakistan); Igor Rižnar (from Slovenia); Pıralı Aliyev (from Azerbaijan); Ema Kristo and Jonida Bushi-Gjuzi (from Albania). The participation of foreign authors from several countries (Italy, Kosovo, Indonesia, Turkey, Pakistan, Slovenia, Azerbaijan, Albania) with their scientific and professional papers in this issue of “Palimpsest” reaffirms our commitment to creating a truly international scientific journal.

In addition to our commitment to international cooperation, we also strive for the continuous improvement of the quality of each issue of “Palimpsest”, with the clear goal of constant development of the journal both domestically and especially internationally. The results so far, including this latest issue of “Palimpsest”, show that we are on the right path.

Ranko Mladenoski, Editor-in-Chief of “Palimpsest”

ЈАЗИК

LANGUAGE

MIDDLE DIATHESIS MARKING IN ENGLISH: EVIDENCE FROM MACEDONIAN TRANSLATION EQUIVALENTS

Ana Arsovska

AUE-FON University - Skopje
ana.jankulovska@fon.edu.mk

Liljana Mitkovska

AUE-FON University - Skopje
liljana55@yahoo.com

Abstract: This paper explores English constructions featuring the verb *get* and the past participle, which cannot be classified as passive, along with their Macedonian translation equivalents. These constructions typically involve an affected subject referent with varying degrees of control over the predication. The aim of our research is to examine these English constructions, identify their Macedonian counterparts and elucidate their semantic properties. To achieve this, we compiled a corpus of 405 examples extracted from works by English authors and their Macedonian translations. Our analysis employs both qualitative and quantitative methods to explore the data. The findings from this research endeavor to clarify the status of English *get*+past participle verb forms lacking passive semantics.

Keywords: *voice; diathesis; inchoative constructions; passive; contrastive analysis.*

1. Introduction

This paper explores English constructions with the verb *get* and the past participle that do not fit neatly into the passive voice category, comparing them to their Macedonian translation counterparts. These constructions encompass a range of functions, depicting events departing from typical transitive and active scenarios. Examples such as *she got dressed quickly*, *the children got lost in the woods*, and *the key got stuck in the keyhole* illustrate the versatility of these constructions, all characterized by the presence of an affected subject referent exerting varying levels of control over the predication. Drawing from linguistic literature, particularly works by Kemmer (1993), Hundt (2001), Mitkovska (2011), and Mitkovska and Bužarovska (2012), we adopt the term ‘middle voice’ to describe these constructions.

Distinguishing between passive and middle *get*-constructions can be challenging, with contextual cues often guiding classification. Although both involve an affected subject, passive constructions include an external actor, implied even in the absence of an overt mention, while middle ones typically

involve only one participant. Despite this distinction, there is disagreement among scholars regarding the classification of *get*+past participle constructions, with some grouping them under passive voice and others considering them adjectival passives.

The main objective is to analyze the translation patterns of English *get*-constructions in Macedonian, focusing on identifying sub-types of middle reflexives and their frequency distribution. Employing quantitative and qualitative analyses of Macedonian translation equivalents from English fiction, we aim to clarify the status of English *get*+past participle verb forms lacking passive semantics. We posit the following research questions:

1. What is the status of English *get*+past participle verb forms that do not exhibit passive semantics?
2. Can Macedonian translation equivalents provide insights into the marking of middle diathesis in English *get*+pp constructions?

Our hypothesis suggests that certain *get*+past participle constructions express middle diathesis in English. To test this, we analyze their translation into Macedonian, a language marking a wide portion of the middle domain with a reflexive marker. We anticipate a predominance of reflexive middle constructions in Macedonian translations due to their middle voice nature.

2. Theoretical Background

This research draws on functionally and typologically oriented accounts of the linguistic categories diathesis and voice. These concepts form the foundation of our investigation into the syntactic and semantic properties of the middle voice.

In Macedonian, the middle voice is marked by a reflexive pronoun-derived marker, similar to other Slavic and European languages. English, on the other hand, utilizes various structures for similar middle voice functions, including the non-passive *get*+pp constructions, often called ‘inchoative’ or ‘adjectival’.

2.1 Diathesis and Voice

The term ‘diathesis,’ of Greek origin, refers to ‘state’ or ‘disposition.’ Kulikov (2011) defines diathesis as a pattern of mapping semantic arguments onto syntactic functions. Geniušienė (1987) distinguishes diathesis from voice, explaining diathesis as a pattern of correspondences between syntactic and semantic units, while voice involves regular marking in the verb coding these correspondences.¹ To accommodate the variety of correspondences across languages, Kulikov (2011) distinguishes between diathesis *sensu stricto* and *sensu latiore*, proposing three types of non-basic diathesis/voice. Derived diatheses/voices (*sensu stricto*) preserve all semantic roles of the base verb, including the various types of passives and antipassives, while the other two cause various changes. The operational diathesis/voice modifies the relation between participants, comprising reflexive and reciprocal types (Kulikov, 2011, p. 384-385). The third type is characterized by valency change operations. Valency increase derivations comprise causatives (an initiator is added), applicatives (an affected participant is added), benefactives

¹ Huddleston and Pullum (2002, p. 1427) express a similar view.

(adding a benefactive participant). The most common valency decreasing derivation is the so called anticausative, also known as decausative (*The door opened*).

The polysemy of middle voice markers and their extension to passive situations pose crucial questions. Kemmer's (1993) typological research on middles identifies recurrently clustered situation types, forming a valid grammatical category known as middle voice.² The continuum extends from active transitive to passive situations. The central members of this category comprise situation types in which the subject acts upon themselves, situated at the active pole between two- and one-participant events. They are linked to active events by volitionality and intentionality of the Initiator, but differ both from transitive and intransitive events by the complex semantic role of this participant. The property of 'low distinguishability of participants' is shared by all central middle situation types (Kemmer, 1993, p. 207). Cognition and emotional middles are inclined towards the passive pole, featuring low distinguishability between participants and diminishing intentionality and volitionality.

Peripheral situation types, such as spontaneous and middle passive subclasses, differ from typical transitive events encoding only the second part of the process, unlike the passive voice in which all phases are semantically coded but with a reverse priority. Kemmer does not seem to include the prototypical passive situations within the middle domain. She points out that, historically, the passive is a late development in middle systems based on the reflexive marker, if it is present at all.³ Kemmer (1993) assumes conceptual affinity between the situation types expressed by a common marker. Thus, we believe that Kemmer's semantic map illustrates the complex semantic domain of middle voice, highlighting its variety of event types and their shared semantic properties.

2.2 The Macedonian middle system: reflexive constructions

The Macedonian middle system, characterized by reflexive constructions, serves as a background in this research. Reflexive constructions, commonly used in Slavic languages, serve to express a variety of voice alternations departing from typical transitive situations. These constructions correspond to Kemmer's middle situation types and have been observed to extend to passive ones in some languages (Geniušienė 1987, Siewierska 1988).

Mitkovska (2011) describes the rich inventory of reflexive constructions in Macedonian. She presents *se*-constructions as a network of semantically related constructions that mark situation types with varying degrees of initiator demotion, categorized in three major classes: reciprocal, subject reflexive, and object reflexive.⁴ Each class comprises a radial continuum of situations, overlapping with neighboring ones, resulting in complex and multilayered relationships between the situation types and the encoding constructions.

² See also Siewierska (1988) and Geniušienė (1987), among others.

³ Kemmer (1993, p. 206) shows this on the example of the development of the French middle marker *se*. Geniušienė (1987) also provides some evidence.

⁴ The terms 'subject reflexive' and 'object reflexive' are taken from Geniušienė (1987).

Subject reflexive constructions, located at the active pole between one- and two-participant events, exhibit a lower degree of participant distinguishability, representing the central middle domain, in Kemmer's (1993, 1994) terms. In these constructions, the subject referent plays an active role in the event while also experiencing its effects. The central ones involve an intentional volitional participant, comprising 'autocausative' constructions expressing body actions such as grooming (*se kape* 'bathe', *se obleče* 'get dressed'), change in body posture (*se navedne* 'bend down'), translational motion (*se kači* 'climb'); 'actional' constructions express various typically human activities (*se preprava* 'pretend', *se vključi* 'get involved') as well as emotional speech acts (*se izvini* 'excuse oneself'). Constructions expressing events in which the participant loses some of its agentive properties (e.g. intentionality) lean towards the passive pole. There are two main types: non-intentional human activities called 'resultative' (*se sopne* 'stumble', *se zakači* 'get caught') and emotional reactions (*se vzbudi* 'get excited', *se raduva* 'rejoice'). The 'reflective causative' constructions represent a marginal sub-type (*se potišu na berber* 'have one's hair cut at the barber's').

Reciprocal situations involve symmetrical relations between two or more participants and exhibit properties parallel to reflexive constructions, indicating a formal affinity in many languages. An important distinguishing factor between the prototypical reciprocal situations (*se mrizat megju sebe* 'they hate each other') and the natural ones (*se razdelija* 'they parted', *se venčaa* 'they got married') is the complexity of the subject referent role and the degree of elaboration of events (Kemmer, 1993, p. 121).

Object reflexive constructions encode autonomous situations representing the final phase of an event. These clauses are syntactically and semantically intransitive and do not imply an outside causer, regardless of whether the event occurs spontaneously or is caused by an external agent (*vremeto se promeni* 'the weather changed').

The continuum between object reflexive and passive constructions includes constructions where the initiator is implied to a certain degree, and the subject referent loses its active role properties due to human involvement in the events they code. Kemmer (1993) uses the term 'passive middle', but she does not discuss this situation types in more detail. Mitkovska (2011) adopts the term 'pseudo-passive *se*-constructions' following Genuišiene (1987).⁵

This analysis of the Macedonian middle domain serves as the basis for investigating the middle voice character of English *get+pp* constructions lacking passive properties.

2.3. The inchoative *get+past participle* constructions

The treatment of English *get+pp* constructions, not easily classified as passive, varies among scholars, with prevailing terms like 'adjectival' and 'inchoative'. Quirk et al. (1984) describe them as 'pseudo-passive', resembling passives superficially but lacking agent expansion, with the verb *get* functioning as a resulting copula. Similarly, Huddleston & Pullum (2002) classify them as

⁵ See Mitkovska and Bužarovska (2020) and Mitkovska (2021) for more detail.

‘adjectival passives’, noting overlaps with adjectives and offering tests for adjectival status. However, Biber et al. (1999) consider *get* a resulting copular verb, classifying all *get+pp* constructions as passive (ibid, p. 481), which impacts corpus statistics reliability.

Some scholars, like Fleisher (2006), categorize them as ‘inchoatives’ or ‘adjectival passives’, distinguishing them from true passives based on active voice paraphrasing, albeit acknowledging occasional overlapping. Conversely, Arce-Arenales et al. (1994) suggest they represent active voice, akin to Spanish *se*-constructions, indicating a middle diathesis marker. Hundt (2001), who explores the diachronic development of the *get*-passive, suggests that considering the category of ‘middle’ in the English voice system could be useful in explaining its grammaticalization path (ibid, p. 52-54). Hundt uses the term ‘inchoative-middle’ for the so called adjectival *get+pp* constructions and provides historical evidence that highlights their role in the evolution of passive meaning.

Mitkovska & Bužarovska (2012) distinguish between passive and middle *get+pp* constructions, viewing them as a diathesis continuum. They argue that these constructions, when non-passive, exhibit middle semantics, as seen in Macedonian and Greek counterparts. Our analysis builds on this perspective to examine the middle character of non-passive *get+pp* constructions, drawing parallels with Macedonian translation equivalents.

3. Research procedure and results

The aim of this research is to examine inchoative *get*-constructions in English and find their translation equivalents in Macedonian, establishing correspondence between them. We collected examples from English-Macedonian translations of fiction works from the 19th, 20th and 21st centuries, by manual extraction. Only *get+pp* constructions expressing inchoative meaning were considered, excluding the ambiguous examples. Instances lacking a corresponding clause in Macedonian or unsuitable translations were discarded. The corpus comprises 405 examples of inchoative *get*-constructions. In the next stage the structures in corresponding Macedonian clauses were annotated and counted. The overall results are presented in Table 1.

Table 1. *Overall results of translation equivalents*

Macedonian translation equivalents	n	%
Reflexive Middle	289	71.4%
Active	52	12.8%
Pseudo-passive	25	6.1%
Nominalisation	12	3.0%
Dative predicative construction	15	3.7%
Free translation	12	3.0%
Total	405	100%

As anticipated, the reflexive middle constructions, determined according to Mitkovska (2011) and discussed in section 2.2, predominate among the Macedonian equivalents. In fact, over two-thirds of the English examples of inchoative *get*-constructions are translated into Macedonian using a reflexive middle verb (1).

(1) *I'd seen Quil play peekaboo for an hour straight without **getting bored**.* (Meyer, p. 168)⁶

‘То гледав Квил како игра криенка цел саат без да му **се здосади**.’ (Мајер, стр. 112)

The second most frequent translation equivalents are the active ones, comprising approximately 15% of the cases. This outcome was expected, considering the influence of the middle voice on the lexical semantics of the involved verbs (Shibatani, 2004, p. 1150). Variations in languages lead to differences in verb choices for expressing the middle voice, so that there is never complete correspondence. For instance, the verb *start* is used in inchoative *get*-constructions in English, but the Macedonian equivalent is typically intransitive, such as ‘počne, trgne’ (2). Additionally, some Macedonian verbs alternate between active and middle forms, like *se navikne* vs. *navikne* ‘get used to’ and *se zaglavi* vs. *zaglavi* ‘get stuck’, leading to the selection of active translational equivalents. However, in several instances, even with a suitable middle equivalent, the translator opts for the active voice, resulting in a shift in perspective. In (3), the English sentence emphasizes the experiencer’s emotional state, whereas in Macedonian, the stimulus holds more prominence.

(2) *Nothing stops James when he **gets started**.* (Meyer, p. 433)

‘Ништо не може да го запре Џејмс кога **ќе тргне**.’ (Мајер, стр. 285)

(3) *I'm **getting worried** about you, babe.* (Hoover, p. 179)

‘Почнуваш да ме **загрижуваш**, злато.’ (Хувер, стр. 264)

Another translation equivalent observed in the examples is what we term as a ‘pseudo-passive’ construction, which involves a copular verb like *sum* ‘be’, *stane* ‘become’ followed by a participle, emphasizing the result. In (4), the adjectival quality of the participle is evident, with noticeable gradation. The Macedonian example overtly expresses a change of state, a characteristic typical of inchoatives.

(4) *The noise **got more and more pronounced** with every step, reverberating through the walls.* (Brown, p. 19)

‘Бучавата **стануваше посилна** со секој чекор, одбивајќи се од сидовите.’ (Браун, стр. 32)

Various types of nominalizations representing the predicate were also found among the translation equivalents. Nominalizations often serve as equivalents when the English construction is a non-finite verb form. In our sample, the nominalization equivalents primarily correspond to the inchoative construction *get married*, one of the most frequently encountered inchoative *get*-construction (Biber et al., 1999, p. 481). We find a variety of nominal expressions among Macedonian translation equivalents: ‘stapuva vo brak’, ‘sme vo brak’, ‘svadba’, ‘venčavanje’, ‘maženje’ (5-6). This variety arises from the broader semantic scope of the English verb. Additionally, the Macedonian equivalent often specifies

⁶ Full reference to sources is given at the end. Only cited sources are listed.

gender, which is not always clear in the English verb.

(5) *I've worried about a lot of things since we **got married**,...* (Hoover, p. 202)

‘За многу работи се имам секирано откако **сме во брак**,...’ (Хувер, стр. 281)

(6) *Do you realize how many people wish they could **get married** at Douglas Whimberly Plaza?* (Hoover, p. 8)

‘Дали си свесна колку многу луѓе сонуваат за **свадба** во Douglas Whimberly Plaza?’ (Хувер, стр. 11)

The dative predicative construction (7), a common feature in all Slavic languages, appears as a translation equivalent in 3.7% of the examples. It underscores a significant structural difference between English and Macedonian. By positioning a prominent participant, typically an experiencer of physiological, emotional, or intellectual states, as an indirect object, Macedonian backgrounds this participant (Mitkovska, 2018). In English, it is primarily expressed in the subject position or occasionally as a direct object.

(7) *He lay down next to me—on top of the blanket so I wouldn't **get chilled**—and put his arm over me.* (Meyer, p. 53)

Легна покрај мене – врз јорганот, за да не **ми биде студено** – и ме прегрна со раката. (Мајер, стр. 43)

4. Discussion

The main goal of this research was to discuss the status of the English *get*+past participle verb forms which do not have passive semantics. We consider that their treatment as either adjectival constructions (Fleisher 2006) or pseudo-passive (Biber et al. 1999) does not give them justice and that “they need to be considered a category of their own, related to but distinct from the passive (Mitkovska and Bužarovska 2012: 199). We set off to examine whether Macedonian translation equivalents can contribute in explaining their nature.

We hypothesized reflexive middle constructions to prevail as Macedonian translation equivalents, which was confirmed by our overall results (Table 1). To investigate the correspondence levels further we look at the situation types of the original structures and the translation equivalents comparing them to the model established for Macedonian (see section 2.2). The following types were found: autocausative, actional, resultative, psychological involving emotional reactions and decausative, with different levels of frequency as presented in Table 2.

Table 2. *Overall results of middle types*

SituationType	n	%
Autocausative	33	8.1 %
Actional	119	29.4 %
Resultative	140	34.8 %
Psychological (emotions)	86	21.0 %
Decausative	27	6.7 %
Total	405	100 %

Autocausative constructions represent reflexive situations where the single participant both initiates and undergoes an action simultaneously. In our sample only body care actions are found, while examples of change of body posture, and translational and nontranslational motion, commonly classified in this group (Kemmer 1993, Mitkovska 2011), do not occur. The most frequent construction was *get dressed* (8), with only a few others, such as *get undressed*, *get shaved*, *get fixed*, *get changed*, occurring infrequently.

(8) *I'd better **get dressed** for work.* (Moriarty, p. 46)

‘Па, да **се облекувам** за на работа, ако не.’ (Моријарти, стр. 52)

Actional middle situations combine volitionality and intentionality of the subject referent with its affectedness, coding human behavior in various types of situations (Mitkovska & Bužarovska *ibid*: 206). This type is well represented in our sample and with a greater variety of verbs. The most common are those that occur as reciprocal as well, with *get married* topping the list. Typical representatives of this class are also *get started* (example 2), *get acquainted* (9) and *get involved* (10).

(9) *But just **got acquainted** with Mrs. Weston, and others!* (Austen, p. 181)

‘Само што почнав да **се запознавам** со госпоѓа Вестон, и другите!’ (Остин, стр. 211)

(10) *I don't want to **get involved** in whatever this is.* (Hoover, p.50)

‘Не сакам да **се вмешувам** во што и да е ова што се случува овде.’ (Хувер, стр. 76)

Resultative situations, the most frequent group in our sample, depict events where the human or animate participant acts unintentionally, diminishing the subject's agency, such as *get drunk*, *get tired*, *get lost*, *get distracted*, *get hurt*. (11) depicts an accidental, non-volitional activity, with an unfavourable outcome for the person involved.

(11) ***People**, he knows, **get lost** in them, and he is able to hide well.* (Ondaatje, p. 32)

‘Знае дека **луѓето се губат во нив**, а тој умее добро да се скрие.’ (Ондатје, стр.48)

Psychological *get+pp* constructions express emotional reactions. The only participant experiences some kind of a psychological or mental effect, which is usually triggered by an external cause that provokes the agent's reaction to the situation (*e.g.*, *get excited*, *get annoyed*, *get bored*, *get worried*). Here the intentionality is even more diminished (12).

(12) *I know I sometimes **get frustrated**.* (Hoover, p. 198)

‘Знам дека некогаш **се фрустрирам**.’ (Хувер, стр. 276)

Decausative situations are seen as autonomous. Here the only participant is typically inanimate, lacking intention or volition for the action (13). These situations represent the process as spontaneous, regardless of some internal or external force being involved. They do not feature prominently in our data, though there is a variety of lexemes, such as *get stuck*, *get defined*, *get damaged*, *get blurred*, *get pinched*.

(13) *But I was trying to think of some way to make the boundaries clear.*

*Again. They seemed to **get blurred** a lot with Jacob.* (Meyer, p. 207)

‘Но, сакав и на некој начин да му укажам на границите за нашиот однос. Кога беше Џејкоб во прашање, границите многу често **се поместуваа**.’ (Majer, стр. 152)

It is important to emphasize that the observed English construction is frequently used; however, its productivity is limited as the same lexemes were consistently repeated in the sample. This observation has been noted by other authors as well (see, for instance, Biber et al. 1999: 481, Hundt 2001: fn. 29). In contrast, Macedonian exhibits a more productive reflexive middle model, covering a wider range of situations. In Mitkovska (2011), a study of the English translation equivalents of the Macedonian *se*-constructions, only about 10% were *get+pp* in the middle domain, encompassing resultative (15%), decausative (8%), emotions (5%) and actional (3%) situation types, which aligns closely with our findings. The most prominently featuring equivalents (over 50%) are intransitive verbs, unaccusatives (only have an internal argument) or unergatives (only have an external argument), indicating that these are the most productive middle voice strategies in English. Stative *be*-passive also occurs, notably for emotions (42%).

Our study shows that according to their semantics the attested inchoative *get+pp* constructions fit in the description of a coherent cluster of middle situation types often coded by the same marker cross-linguistically, as described by Kemmer (1993). It is a good enough reason to consider them middle voice. Additional evidence is provided by their relation to the *get*-passive. In many languages the middle domain gives rise to passive voice, as argued by Kemmer 1993, Shibatani 2004, among others. It has been convincingly demonstrated (Hundt 2001, Fleisher 2006) that inchoative constructions are its direct predecessors, just as the Macedonian *se*-passive is directly related to the middle domain (Geniušienė 1987, Siewierska 1988, Mitkovska 2011). The fact that the latter differs from the *get*-passive by having predominantly an inanimate subject and expressing an actional event (as discussed in Mitkovska and Arsovska 2023) is most probably explained by the differences in the middle situations covered by the inchoative *get*. Its inclination to human subject with some responsibility for the event resonates with actional situation type, while adversativity can be linked to resultative.

5. Concluding remarks

In conclusion, our research sheds light on the middle diathesis marking in English through an examination of *get+pp* constructions and their translation equivalents in Macedonian. Our findings support the claim that these constructions encode situation types characteristic of the middle domain, as indicated by the prevalence of reflexive middle constructions in Macedonian translations. Moreover, the similarities between English *get*-inchoative constructions and their Macedonian equivalents suggest a continuum of semantic features, contributing to our understanding of their development towards passive constructions. Our study underscores the need for further research to explore the nuanced relationship between inchoative *get+pp* constructions and the *get*-passive, particularly in elucidating their distinct markers of middle voice.

References

- Arce-Arenales, M., Axelrod, M. & Fox, B. (1994). Active voice and middle diathesis: a cross linguistic perspective. In B. Fox and P. Hopper (eds.), *Voice: Form and Function*, p. 1-19. Amsterdam: John Benjamins.
- Austen, J. (1997). *Emma*. Ware: Wordsworth Editions. <https://giove.isti.cnr.it/demo/eread/Libri/joy/Emma.pdf>
- Biber, D., Johnson, S., Leech, G., Conrad, S., & Finegan, E. (1999). *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Pearson.
- Brown, D. (2000). *Angels and Demons*. New York: Pocket Books. <https://ia802906.us.archive.org/12/items/angels-demons-dan-brown/Angels%20%26%20Demons%20-%20Dan%20Brown.pdf>
- Fleisher, N. (2006). The origin of passive *get*. *English Language and Linguistics*, 10: 225–252. doi.org/10.1017/S1360674306001912
- Geniušienė, E. (1987). *The typology of reflexives*. Berlin/NY: Mouton de Gruyter.
- Hoover, C. (2018a). *All Your Perfects*. New York: Atria Books. <https://pdfflake.com/tag/all-your-perfects-pdf-book/>
- Hoover, C. (2018b). *Verity*. New York: Hachette Book Group. <https://archive.org/details/verity-colleen-hoover-paypal>
- Huddleston, R. & Pullum, G. K. (2002). *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hundt, M. (2001). What corpora can tell us about the grammaticalisation of voice in *get*-constructions. *Studies in Language*, 25 (1): 49–88. doi.org/10.1075/sl.25.1.03hun
- Kemmer, S. (1993). *The middle voice*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kulikov, L. (2011). Voice typology. In J.J. Song (ed.), *The Oxford Handbook of Linguistic Typology*, 368–398. Oxford: Oxford University Press. DOI:10.1093/oxfordhb/9780199281251.013.0019
- Meyer, S. (2005). *Twilight*. New York: Little, Brown and Company. <https://ia801302.us.archive.org/13/items/Book3Eclipse/Book%201%20-%20Twilight.pdf>
- Meyer, S. (2006). *New Moon*. New York: Little, Brown and Company. <https://ia801302.us.archive.org/13/items/Book3Eclipse/Book%202%20-%20New%20Moon.pdf>
- Meyer, S. (2007). *Eclipse*. New York: Little, Brown and Company. https://www.deyeshigh.co.uk/downloads/literacy/world_book_day/book_3_-_eclipse.pdf
- Mitkovska, L., & Arsovska, A. (2023). Macedonian Translation Equivalents of the English GET-Passive. *Journal of Contemporary Philology* 6 (2), 7–25. <https://doi.org/10.37834/JCP2362007m>.
- Mitkovska, L. & Bužarovska, E. (2012). An Alternative Analysis of the English *Get*-Past Participle Constructions: Is *Get* All That Passive? *Journal of English Linguistics*, 40 (2): 196-215. doi.org/10.1177/0075424211418978
- Mitkovska, L. & Bužarovska, E. (2020). Quasi-passive reflexive constructions: Bridging autonomous and passive situations. *Linguistic Typology*,

vol. 25, no. 2, 2021, 303-343. <https://doi.org/10.1515/lingty-2020-2062>

Moriarty, L. (2006). *The Last Anniversary*. New York: Harper Paperbacks.
https://archive.org/details/lastanniversary0000mori_v1a3

Ondaatje, M. (1992). *The English Patient*. Toronto: McClelland and Stewart.
<https://archive.org/details/englishpatientno0000onda>

Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman Group Limited.

Shibatani, M. (2004). Voice. In *Morphology. An International Handbook on Inflection and Word-Formation*. Edited by G. Booij, C. Lehmann, J. Mugdan, S. Skopeteas in collaboration with Wolfgang Kesselheim 2. Halbband, Volume 2, 1145-1164. Berlin/New York: de Gruyter

Siewierska, A. (1988). The passive in Slavic. In: *Passive and Voice*, edited by M. Shibatani, 243–289.

* * *

Браун, Д. (2005). *Ангели и демони*. Скопје: Издавачки центар ТРИ.

Мајер, С. (2009а). *Самрак*. Скопје: Издавачки центар ТРИ.

Мајер, С. (2009б). *Млада месечина*. Скопје: Издавачки центар ТРИ.

Мајер, С. (2010). *Помрачување*. Скопје: Издавачки центар ТРИ.

Митковска, Л. (2011). *Македонските се-конструкции и нивните еквиваленти во англискиот јазик*. Скопје: Македонска реч.

Митковска, Л. (2018). Овде ми е убаво: Дативот за искажување состојби и ставови во македонскиот јазик. *Македонски јазик*, LXIX: 79-91.

Моријарти, Л. (2022). *Последната годишнина*. Скопје: Арс Либрис.

Ондатје, М. (1997). *Англискиот пациент*. Скопје: Детска радост.

Остин, Џ. (2011). *Ема*. Скопје: Магор.

Хувер, К. (2018). *Сите твои совршености*. Скопје: Сакам книги.

Хувер, К. (2019). *Верити*. Скопје: Сакам книги.

CATEGORIE PER NARRARE. UN'ANALISI DELLA PARABOLA DEL BUON SAMARITANO

Enrico Caniglia

Università degli Studi di Perugia, Italia
enrico.caniglia@unipg.it

Abstract: Benché prevalentemente usata per l'analisi di testi giornalistici o di scambi verbali ordinari, l'analisi delle categorie di appartenenza può essere impiegata anche per illustrare come l'uso metodico delle categorie di appartenenza sia uno degli aspetti fondamentali per la produzione del "messaggio" di una narrazione. In particolare, in questo saggio voglio dimostrare come le categorie di appartenenza scelte per designare i vari personaggi di un breve racconto siano state selezionate in modo metodico e come attraverso tale uso metodico si produca il suo messaggio. Illustrerò questa mia ipotesi applicando l'analisi delle categorie di appartenenza a una parabola evangelica: la parabola del buon samaritano. In particolare, mostrerò come l'insegnamento morale che la narrazione intende trasmettere sia tutto contenuto e prodotto tramite una metodica e strategica selezione delle categorie di appartenenza con cui sono descritti i diversi personaggi della parabola.

Parole chiave: *categorie di appartenenza, Harvey Sacks, narrazione, messaggio morale, parabole evangeliche.*

1. Narrazione e analisi delle categorie di appartenenza

Le categorie di appartenenza sono termini ordinari che noi usiamo quotidianamente per designare, descrivere o indicare qualcuno assegnandolo a un gruppo. Sono categorie di appartenenza: "uomo", "donna", "avvocato", "studente", "vicino di casa", "amico", "bambino", "netturbino", "anziano", "drogato", "mamma", "politico", "francese" e così via dicendo. Nonostante la loro estrema familiarità nel nostro uso quotidiano del linguaggio li renda un fenomeno "visto ma non notato", si tratta di un potente strumento per l'organizzazione della comunicazione. Non solo. Un filone di ricerca all'interno della tradizione sociologica dell'etnometodologia (Garfinkel, 1967), noto come Analisi delle categorie di appartenenza (Hester ed Eglin 1997; Watson 2011), ha evidenziato come l'uso delle categorie nel linguaggio ordinario sia profondamente metodico ed è tale metodicità che rende le categorie di appartenenza una risorsa straordinaria per la comunicazione (Sacks 1972; Sacks 1974). Tale metodicità ne fa una qualità strategica e tutt'altro che un aspetto ovvio e banale. Infatti, il loro impiego come descrittori di qualcuno non dipende soltanto da un mero criterio di "verità", vale a dire da una mera corrispondenza di una persona con una certa categoria

sociale – ad esempio, chiamo quel soggetto “poliziotto” perché è un poliziotto, o quell’altro “giovane” perché è giovane – ma da un criterio di pertinenza in relazione agli scopi della comunicazione, insomma al messaggio o significato che si vuole trasmettere. In particolare, l’etnometodologo americano Harvey Sacks (2010; 2020) notava come un qualsiasi individuo può essere descritto con una pletora di categorie di appartenenza tutte vere per cui la selezione di quella con cui descriverlo all’interno di un discorso o di un testo dipende sempre anche da altri criteri e non dal semplice rispetto del criterio della verità. Inoltre, non si può sceglierne mai una a caso, insomma una qualunque tra tutte quelle vere, perché ogni categoria alternativa porta con sé significati differenti e quindi finisce per comunicare messaggi diversi. Quali siano questi criteri e quali siano i metodi con cui le categorie di appartenenza sono impiegate per produrre il significato del linguaggio ordinario costituisce l’interesse principale dell’analisi delle categorie di appartenenza.

Benché prevalentemente usata per l’analisi di testi giornalistici (Lee, 1984) o di scambi verbali ordinari (Stokoe et al 2020), l’analisi delle categorie di appartenenza può essere impiegata anche per l’analisi di testi narrativi e in particolare per mostrare come l’uso metodico delle categorie di appartenenza sia uno degli aspetti fondamentali nella produzione del messaggio di un racconto. Per illustrare la relazione tra categorie di appartenenza e narrazione ho preso in considerazione la “Parabola del buon samaritano”, dal Vangelo di Luca 10, 25-37. Le parabole evangeliche sono brevi racconti didascalici, vale a dire sono racconti nei quali le vicende narrate, in genere storie di persone comuni, contengono un insegnamento morale. Mi preme sottolineare che non ho preso in considerazione tale testo per ragioni religiose o morali. Non sono interessato al messaggio morale di per sé – quale sia tale messaggio, se tale messaggio sia giusto o sbagliato etc. Come studioso di comunicazione e di linguaggio sono invece interessato a come è costruito testualmente tale messaggio morale. Da questo punto di vista, mi interessa solo il testo e la sua costruzione narrativa e non il contenuto religioso. Per i miei scopi analitici, tale parabola è solo un testo narrativo come qualsiasi altro. Se ho scelto questo testo particolare è semplicemente per la sua natura perspicua (Garfinkel, 2002) vale a dire per la chiarezza con cui mostra la rilevanza di alcuni elementi testuali e in particolare l’importanza delle categorie di appartenenza nella produzione del “messaggio”. In questo saggio voglio dimostrare come le categorie scelte per designare i vari personaggi del racconto siano selezionate in modo metodico e come da tale uso metodico si produca il messaggio della parabola, il suo insegnamento morale.

2. L’analisi di un testo: la parabola del buon samaritano

Nel Vangelo di Luca si narra che, interrogato su chi fosse “il prossimo mio” – una collezione di categorie di appartenenza –, Gesù risponde raccontando la parabola nota come “del buon samaritano”. Riporto per praticità la parabola.

Un dottore in legge si alzò [e chiese] «E chi è il prossimo mio?». Gesù rispose. «Un uomo scendeva da Gerusalemme a Gerico e incappò nei briganti che

lo spogliarono, lo percossero e poi se ne andarono, lasciandolo mezzo morto. Per caso, un sacerdote scendeva per quella medesima strada e quando lo vide passò oltre dall'altra parte. Anche un levita, giunto in quel luogo, lo vide e passò oltre. Invece un samaritano, che era in viaggio, passandogli accanto lo vide e n'ebbe compassione. Gli si fece vicino, gli fasciò le ferite, versandovi olio e vino; poi, caricatolo sopra il suo giumento, lo portò a una locanda e si prese cura di lui. Chi di questi tre ti sembra sia stato il prossimo di colui che è incappato nei briganti?». Quegli rispose: «Chi ha avuto compassione di lui». Gesù gli disse: «Va e anche tu fa lo stesso» (Sacra Bibbia, edizioni Cei, 2008).

Come è noto, il messaggio della parabola è che “il prossimo mio” è colui che ha compassione di noi e per il quale noi abbiamo compassione, in una sorta di fratellanza universale. Meno noto o, meglio, meno notato è come il messaggio della parabola sia sapientemente costruito attraverso l'uso metodico di categorie di appartenenza. In particolare, nel testo le categorie di appartenenza utilizzate per descrivere i personaggi di questa storia sono: “briganti”, “uomo”, “levita”, “sacerdote” e “samaritano”. Tali categorie non sono mere designazioni, ma elementi strategici per la creazione del messaggio. Innanzitutto, servono a richiamare certe conoscenze di senso comune negli ascoltatori storici della parabola. L'uso di “briganti” come responsabili delle sventure dell'uomo malcapitato, ad esempio, serve per indicare che quest'ultimo è una “vittima senza colpa”, è insomma una “vittima innocente”, e non qualcuno che potrebbe avere delle responsabilità in quello che gli è capitato. Questo fatto serve a sottolineare che la negazione di un qualsiasi soccorso è un atto doppiamente colpevole. Le altre due – “levita” e “sacerdote” – stanno ad indicare persone la cui nomea di rettitudine morale e di adesione all'ortodossia è stereotipicamente nota dagli ascoltatori contemporanei del narratore (i giudei), per cui si crea un bel contrasto con il loro comportamento di “passare oltre”: da loro ci si aspetterebbe che soccorressero la vittima. La loro “omissione di soccorso” non è solo un comportamento colpevole, ma anche sconcertante. Come sconcertante, è che sia un “samaritano”, vale a dire qualcuno comunemente considerato come membro di un gruppo blasfemo e dalle credenze eterodosse, a adempiere invece alla pietas – è noto che tra i giudei (l'audience delle parabole e della predicazione di Gesù) e i samaritani non corresse buon sangue, in quanto i primi consideravano i secondi come idolatri e senza fede. Non a caso, in un altro passo evangelico una donna a cui Gesù aveva chiesto dell'acqua, gli risponde: “Come mai tu, che sei giudeo, chiedi da bere a me, che sono una donna samaritana?” (Vangelo di Giovanni, 4, 9).

Come espediente per far comprendere la rilevanza dell'uso sapiente e metodico di tali categorie di appartenenza proverò a riscrivere la parabola sostituendo le categorie originarie con altre ma pur sempre corrette. In questo modo otterrò delle versioni possibili della parabola che, anche se non risultano false nelle designazioni dei protagonisti della storia, pur tuttavia modificano il messaggio originario. Benché vere per certi rispetti, le mie sostituzioni risultano inappropriate in relazione allo scopo di produrre il messaggio morale della parabola e quindi, per contrasto, tali sostituzioni sono in grado di mostrare la natura metodica e strategica delle categorie d'appartenenza originarie (Coulter 1989).

Proviamo quindi a vedere cosa succede se si sostituiscono le categorie originarie della parabola con altre, ma sempre mantenendo la correttezza referenziale, ovvero la verità della descrizione. Ad esempio, sostituiamo tutte le categorie di appartenenza usate nella parabola – “briganti”, “levita”, “sacerdote”, “samaritano” etc. – con “uomo”, vale a dire con una categoria che è ovviamente vera per tutti i personaggi della parabola. Come espediente analitico, la sostituzione va dunque compiuta con categorie disponibili come alternative al narratore nella sua descrizione dei personaggi. In altre parole, non opero una sostituzione “narrativamente falsa” come sarebbe se invece sostituissi “samaritano” con “romano”, “sacerdote” con “contadino” o “briganti” con “nemici”. Sostituire le categorie con altre “narrativamente false” significherebbe ovviamente raccontare una storia del tutto diversa che nulla ha più in comune con quella originale. La categoria di “uomo” invece è corretta dal punto di vista della “verità narrativa”, nel senso che i “briganti” sono ovviamente anche “uomini”, e lo stesso vale per il “sacerdote”, il “levita” e il “samaritano” (le sostituzioni sono evidenziate in corsivo):

Prima versione modificata

“Un uomo scendeva da Gerusalemme a Gerico e incappò in *uomini* che lo spogliarono, lo percossero e poi se ne andarono, lasciandolo mezzo morto. Per caso, un *uomo* scendeva per quella medesima strada e quando lo vide passò oltre dall'altra parte. Anche un *uomo*, giunto in quel luogo, lo vide e passò oltre. Invece un *uomo*, che era in viaggio, passandogli accanto lo vide e n'ebbe compassione. Gli si fece vicino, gli fasciò le ferite, versandovi olio e vino; poi, caricatolo sopra il suo giumento, lo portò a una locanda e si prese cura di lui”.

Nonostante rispettino la verità narrativa, le sostituzioni modificano fortemente il messaggio convenzionalmente attribuito alla parabola. Come può chiunque constatare da sé, nella versione modificata la parabola finisce per dire banalmente che ci sono uomini compassionevoli e altri che non lo sono. Il tutto suona troppo generico, privo com'è di richiami puntuali al senso comune degli ascoltatori, al punto da risultare incapace di veicolare con la stessa efficacia il messaggio di fratellanza universale che la parabola intende trasmettere. Nonostante rispetti la verità della vicenda – un “levita” o un “sacerdote” sono pur sempre un “uomo” per cui possono essere descritti anche come tali – nella mia versione modificata il significato morale originario della parabola è perduto. Questo ci fa capire come le categorie originali siano state scelte metodicamente e non siano soltanto mere designazioni. Anzi tutta la storia, il suo insegnamento morale, sta proprio nella selezione strategica delle categorie di appartenenza per descrivere i personaggi, al punto che se le sostituiamo, il messaggio si perde.

Si potrebbe obiettare che le mie sostituzioni risultino problematiche perché consistano in un termine troppo generico e troppo semplice, quello di “uomo”, mentre quelle originarie sono più specifiche – si riferiscono a gruppi etnici, a ruoli sociali etc. Ma le cose non stanno così. Categorie come “uomo”, “donna”, “bambino” etc. possono apparire semplici o generiche, ma in realtà in certi

contesti possono risultare altrettanto valide di categorie di appartenenza molto più specifiche (Jayyusi 1984). Per dimostrarlo procedo a un'ulteriore e diversa sostituzione, la cui correttezza narrativa è quanto meno possibile. Dato che il termine "uomo", usato all'inizio della parabola per descrivere il malcapitato, non esclude che non possa trattarsi di un "samaritano", otteniamo la seguente versione (la sostituzione è evidenziata in corsivo):

Seconda versione modificata

"Un *samaritano* scendeva da Gerusalemme a Gerico e incappò nei briganti che lo spogliarono, lo percossero e poi se ne andarono, lasciandolo mezzo morto. Per caso, un sacerdote scendeva per quella medesima strada e quando lo vide passò oltre dall'altra parte. Anche un levita, giunto in quel luogo, lo vide e passò oltre. Invece un *samaritano*, che era in viaggio, passandogli accanto lo vide e n'ebbe compassione. Gli si fece vicino, gli fasciò le ferite, versandovi olio e vino; poi, caricatolo sopra il suo giumento, lo portò a una locanda e si prese cura di lui".

Con questa sostituzione, il messaggio originario della parabola risulta letteralmente capovolto. In questa seconda versione modificata, infatti, il messaggio della parabola verterebbe sulla solidarietà etnica: un *samaritano* aiuta un *samaritano*. Inoltre, potremmo anche pensare che il levita o il sacerdote non abbiano soccorso la vittima perché, per l'appunto, si trattava di un *samaritano*. In questo modo si attribuirebbe quanto meno un senso giustificativo al loro "passare oltre": la loro omissione di soccorso non sarebbe più soltanto una colpevole indifferenza, ma l'esito di un inveterato pregiudizio etnico. Magari se si fossero imbattuto in un giudeo ferito lo avrebbero invece soccorso.

Ciò ci aiuta a cogliere l'importanza strategica della categoria "uomo", usata nella parabola evangelica per indicare l'individuo bisognoso di aiuto, rispetto alla *veicolazione* del messaggio della parabola: "il prossimo mio" è qualcuno che aiuta chiunque si trovi in difficoltà, sia esso *samaritano*, levita o altro, insomma a prescindere dalla sua stirpe o del ruolo. In altre parole, se quando ho usato la categoria "uomo" per sostituire quelle di *samaritano*, di levita e di sacerdote, essa si è rivelata inappropriata e generica, nella versione originale l'uso della categoria "uomo" per indicare la vittima è invece fondamentale per veicolare lo specifico messaggio della parabola, ovvero quella fratellanza universale notoriamente riconosciuta come aspetto caratterizzante del cristianesimo.

Dal punto di vista linguistico, ciò dimostra che non c'è nulla in una categoria semplice e generica come quella di "uomo" che la renda sempre inappropriata, al punto da costituire un aspetto problematico che impedisce la comprensione del testo e a cui bisogna porre rimedio attraverso un'opportuna sostituzione con un termine più specifico. Al contrario, se considerata all'interno dei contesti discorsivi in cui è utilizzata, la sua genericità si rivela a volte una risorsa straordinaria per produrre uno specifico ordine di senso.

3. Le categorie qualificate: "samaritano" o "buon samaritano"?

La mia ultima notazione riguarda la categoria di "samaritano". Nel titolo

con cui la parabola è diventata universalmente nota – “La parabola del buon samaritano” – la categoria di appartenenza utilizzata è di tipo “qualificata”: non “samaritano” bensì “buon samaritano”. A mio avviso, tale categoria qualificata sembra però agire nel senso di tradire il messaggio universalistico della parabola.

Le categorie qualificate sono categorie di appartenenza che operano un distinguo rispetto ai soggetti a cui si riferiscono (Cuff 1994, cit in Hester e Eglin 1997). Ad esempio, quando una persona viene indicata con una categoria (ad esempio, marito, bambino, mamma, combattente etc.), allora il fare una certa azione (rispettivamente essere fedeli, piangere, prendersi cura, aver paura etc.) diventa «programmaticamente rilevante» e se non c'è riscontro in quella persona (un marito che tradisce, un bambino che non piange, una mamma che non è amorevole, un combattente che non prova paura etc.), a ciò si reagisce con una riascrizione del soggetto a una categoria qualificata (un “marito dissolto”, un “bambino che si comporta da adulto”, una “mamma degenerata”, un “combattente coraggioso” etc.). Tornando alla nostra analisi, se, proseguendo con l'espedito delle sostituzioni, nella parabola sostituiamo “buon samaritano” a “samaritano”, finiremo per “leggere” che non tutti i samaritani fanno o possano fare gesti caritatevoli, ma solo quelli “buoni”. In questo modo, gli stereotipi e i pregiudizi sono confermati – i samaritani sono persone di cui diffidare, tranne alcune eccezioni (quelli buoni) – e il messaggio universalistico della parabola viene perso. In breve, il titolo con cui è diventata nota la parabola ne tradisce l'autentico significato.

Provo a chiarire meglio questo punto. Come dimostrato dai filosofi di stampo wittgensteiniano (Louch 1969) e anche da altri (MacIntyre 1982) le categorie di appartenenza rientrano in quelli che si definiscono “concetti funzionali”, vale a dire concetti in cui la definizione non è neutra bensì sempre, benché implicitamente, moralmente connotata. A proposito di un orologio, ad esempio, per indicarne carenze costitutive occorre, e in modo esplicito, “qualificarlo”. Dirò ad esempio: “Ho comprato un pessimo orologio”, “Quel negozio vende orologi rotti”, “Quell'orologio non ha le lancette” etc. Quando invece si parla semplicemente di un “orologio” – “quel negozio vende orologi”, “ti presto il mio orologio”, “Luigi ha comprato un orologio” etc. – è sottinteso che si sta parlando implicitamente di un orologio che funziona, che ha le lancette e tutti gli altri elementi che ci aspettiamo abbia un orologio etc. In altre parole, il termine “orologio” non è neutro, bensì tacitamente connotato positivamente. Per fare un altro esempio, nel linguaggio ordinario l'uso del termine “poliziotto” significa “buon poliziotto”, per cui per descrivere qualcuno che non rispetta le aspettative connesse a quella categoria, ad esempio qualcuno che prende le mazzette, si fa corrompere, viola la legge etc., viene usato piuttosto l'espressione “poliziotto disonesto”, perché non sono i “poliziotti” a fare quel genere di cose bensì i “poliziotti disonesti”.

Nella parabola, le categorie di appartenenza “levita” e “sacerdote”, che a uno sguardo superficiale possono apparire come termini semplicemente descrittivi o mere designazioni, in realtà sono termini moralmente connotati perché si tratta di concetti funzionali. Ciò spiega perché abbiano prodotto l'effetto di contrasto-sorpresa tramite cui è costruito il messaggio della parabola: dire “levita” o “sacerdote” significa dire implicitamente “perfetto levita” e “un sacerdote come

dovrebbe essere”, per cui il lettore si meraviglia che non soccorrano il malcapitato – la loro identità ne fa dei soggetti che la nomea di rettitudine di cui godono nel senso comune ne farebbe dei soggetti che avrebbero dovuto aver premura verso il malcapitato.

A dimostrazione di ciò, proviamo ancora una volta a elaborare una versione modificata della parabola sostituendo alcune delle categorie di appartenenza con categorie qualificate (le sostituzioni sono evidenziate in corsivo):

Terza versione modificata

“Un uomo scendeva da Gerusalemme a Gerico e incappò nei briganti che lo spogliarono, lo percossero e poi se ne andarono, lasciandolo mezzo morto. Per caso, un *cattivo sacerdote* scendeva per quella medesima strada e quando lo vide passò oltre dall’altra parte. Anche un *pessimo levita*, giunto in quel luogo, lo vide e passò oltre. Invece un *buon samaritano*, che era in viaggio, passandogli accanto lo vide e n’ebbe compassione. Gli si fece vicino, gli fasciò le ferite, versandovi olio e vino; poi, caricatolo sopra il suo giumento, lo portò a una locanda e si prese cura di lui”.

È evidente come l’effetto sconcertante, su cui si basa gran parte dello stile della parabola, venga meno: tutti fanno quello che ci si aspetta da loro, i cattivi fanno i cattivi e i buoni fanno i buoni. Non solo. La sostituzione con categorie qualificate ha come effetto quello di confermare il senso comune e la sua “verità” convenzionale: l’ortodossia e il rispetto delle regole formali sarebbero il bene, perché l’indifferenza verso il malcapitato dei primi due personaggi dipenderebbe dal loro essere “pessimi” e “cattivi” – quasi a suggerire anche che un “levita” (implicitamente “buon levita”) o un “sacerdote” (implicitamente un “buon sacerdote”) si sarebbero invece fermati a soccorrere l’infelice. Pure la pietas del terzo personaggio dipenderebbe dal suo essere un “buon samaritano” e non un samaritano tout court.

Nella parabola, tuttavia, non si parla di un “buon samaritano”, ma semplicemente di un “samaritano”. “Samaritano” sta per colui-da-cui-meno-te-lo-aspetti, per cui il messaggio è che chiunque può fare il bene e non è solo una questione di etnia o di ruoli sociali. In termini di analisi delle categorie di appartenenza, quello che la parabola realizza è un’espansione delle categorie. Per “espansione delle categorie” si intende “l’inclusione o l’espansione di possibili contesti e categorie di persone ai quali quel concetto può essere applicato” (Stetson 1999, 84): in questo caso la collezione “il prossimo mio” e il concetto di fratellanza sono stati espansi in modo da includere anche quella, fino a quel momento esclusa, di “samaritano” vale a dire categorie di persone da cui meno ti saresti aspettato un comportamento di pietas. Anche quest’ultima riflessione può aiutarci a cogliere come il messaggio morale della parabola evangelica non stia genericamente nel testo, bensì sia il prodotto delle proprietà delle categorie di appartenenza con cui sono descritti i personaggi.

Riferimenti bibliografici

- Coulter J. (1989), *Mind in Action*, Cambridge: Polity Press.
- Garfinkel H. (1967), *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Garfinkel H. (2002), *Ethnomethodological Program*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Hester S. & Eglin P. (eds.) (1997), *Culture in Action. Studies in Membership Categorization Analysis*, Lanham: University of America Press.
- Jayyusi L. (1984). *Categorization and the Moral Order*. London: Routledge.
- Karanikik J. (2018). *Categorizzazione e costruzione di identità attraverso elementi linguistici nella letteratura italiana della migrazione: lo studio di autobiografie di tre scrittori africani*, tesi di dottorato, Università di Perugia, Italia.
- Lee J. (1984). Innocent victims and evil doers. *Women's Studies International Forum*, 7(1), 68-73.
- Louch A. (1966). *Explanation and Human Action*. Berkeley: University of California Press.
- MacIntyre A. (1982). *After Virtue*, University of Notre Dame.
- Sacks H (1972), An Initial Investigation of the Usability of Conversational Data for Doing Sociology. In D. Sudnow, *Studies in Social Interaction*, New York: The Free Press.
- Sacks H. (1974). On the Analyzability of Stories by Children. In R. Turner (ed), *Ethnomethodology*. London: Penguin Book.
- Sacks H. (a cura di E. Caniglia) (2010). *L'analisi delle categorie*. Roma: Armando.
- Sacks H. (a cura di E. Caniglia, A. Spreafico e F. Zanettin) (2020). *Fare sociologia*, Padova: Edizioni Altravista.
- Stetson J. (1999). Victim, Offender and Witness in the Emplotment of News Stories, in P. Jalbert (ed), *Media Studies: Ethnomethodological Approaches*, Washington: University of America Press.
- Stokoe E., Huma B. & Edwards D. (2020). Sacks, Categories, Language and Gender. In R. J. Smith, R. Fitzgerald & W. Housley (Eds.), *On Sacks*, London: Routledge.
- Watson R. (2009). *Analysing Practical and Professional Texts*. Burlington: Ashgate.

Enrico Caniglia

University of Perugia, Italy

Categories for Storytelling. An Analysis of the Parable of the Good Samaritan

Abstract: Membership Categorization Analysis is usually used to analyze news texts and ordinary conversations. However, it can show how the methodic use of membership categories is a fundamental property of the narrative texts. In this short essay, I want to show how the membership categories selected to describe the characters of a short story are selected in a methodic way and how their methodic use achieves the moral message of the story. I show my hypothesis with the analysis of an evangelical short story: The Parable of the Good Samaritan.

Keywords: *membership categories; Harvey Sacks; narration; moral message; evangelical parables.*

РОДОВО ЧУВСТВИТЕЛЕН ЈАЗИК ВО МАКЕДОНСКИТЕ ОГЛАСИ ЗА ВРАБОТУВАЊЕ

Виолета Јанушева

Универзитет „Св. Климент Охридски“, Битола
violeta.januseva@uklo.edu.mk

Апстракт: Во последните десетина години, и во Македонија се засилува дискусијата за родово чувствителниот јазик што се покажува како особено важна за зголемување на видливоста на жената во општеството и за надминување на патријархалниот образец во кој мажот има доминантна, а жената подредена улога.

Во овој труд, се поставуваат две истражувачки прашања: Дали се употребува родово чувствителен јазик во огласите за вработување? и Каков родов јазик се употребува кога се огласува одредено работно место? Целта е да се добие една општа слика за употребата на родово чувствителниот јазик во огласите имајќи предвид дека во нив се употребуваат именки што именуваат одредено занимање и се опишуваат посакуваните карактеристики на лицата. Примерокот го сочинува корпус од 500 огласи за вработување, а анализата на податоците ги вклучува кодирањето и општиот квалитативен индуктивно-интерпретативен метод.

Резултатите покажуваат дека во најголем број огласи се употребува генеричката форма за машки род, што придонесува за затемнување на улогата на жената во општеството. Ова го покажуваат и дополнителните информации за условите што треба да ги исполнува лицето и за неговите карактеристики што се, исто така, дадени во машки род. Од резултатите се гледа и дека е помал бројот на огласи во кои е употребена формата за женски род што, исто така, влијае врз невидливоста на жената во општеството. Сепак, за поздравување е тоа што има огласи во кои се употребуваат именки од женски род самостојно и во зборовни парови, како и родово неутралните именки персонал, личност и лице/лица. Тоа покажува дека се зголемува свеста за родовата рамноправност и преку јазикот.

Клучни зборови: *родово чувствителен јазик, огласи за вработување.*

1. Вовед

Досегашните светски истражувања потврдуваат дека, покрај својата комуникативна функција, јазикот ги одразува општествените околности и влијае врз перцепцијата на луѓето за светот што ги опкружува (Сапир – Sapir, 1986), но исто така е моќен инструмент на патријархалноста (Спендер – Spender, 1980) и средство со кое се покажува општествената нееднаквост меѓу жените и мажите. Истражувањата, исто така, укажуваат дека преку јазикот, се дискриминираат жените и дека јазиците го претставуваат светот од гледна точка на мажите (Градол и Сван – Graddol & Swan, 1989; Камерон

– Cameron, 2005; Сандерленд – Sunderland, 2006; Холмс – Holmes, 2013; Јанушева – Janusheva, 2023), со што се зацврстува сфаќањето дека улогата на жените и мажите се определува врз основа на општественото сфаќање (општествената перцепција) за однесувањето што се смета за женско или машко (Агиус и Тоблер – Agius & Tobler, 2012). Ваквата улога на јазикот особено доаѓа до израз во јазиците што имаат граматички род, каков што е и македонскиот. На пример, како што покажува Јанушева (Janusheva, 2023), голем број именки што именуваат професии и функции, во Македонија, се употребуваат во генерички машки род, а тоа значи дека се употребува формата за машки род за да се именуваат лица од двата пола, иако нема причини да се образуваат именки што именуваат лица од женски пол со продуктивните наставки во македонскиот јазик. Треба да се напомене и дека во Националната класификација на занимањата, сите занимања се наведени во формата за машки род еднина или множина (НКЗ, 2015).

Во последните десетина години, и во Македонија, поголемо внимание им се посветува на родовите прашања, а тоа значи дека се прават напори за унапредување на родовата рамноправност меѓу жените и мажите, но малку се пишува за намалување на дискриминацијата и преку употреба на родово чувствителен јазик (Стојаноска, Јанушева, 2023).

Имајќи го предвид наведеното, во овој труд се поставуваат две истражувачки прашања: Дали се употребува родово чувствителен јазик во огласите за вработување? и Каков родов јазик се употребува кога се огласува одредено работно место? Целта е, секако, да се добие една општа слика за употребата на родово чувствителниот јазик во огласите имајќи предвид дека во нив се употребуваат именки што именуваат одредено занимање. Примерокот го сочинува корпус од 500 огласи за вработување, а анализата на податоците ги вклучува кодирањето и општиот квалитативен индуктивно-интерпретативен метод.

2. Поширок истражувачки контекст

Во светски рамки, истражувањата покажуваат дека употребата на именките во генерички машки род придонесува за пристрасност кон мажите во когнитивните претстави (Сталберг, Браун, Ирмен и Счесни – Stahlberg, Braun, Irmen, & Sczesny, 2007) зашто најголем број читатели или слушатели, врз основа на граматичката форма, овие форми ги поврзуваат со мажи. Ваков ефект е забележан во многу јазици, и тоа: во англискиот (Крафорд и Инглиш – Crawford & English, 1984; Габриел, Гигах, Сарасин, Гарнхам и Оакхил – Gabriel, Gyga, Sarrasin, Garnham & Oakhill, 2008), во францускиот (Габриел и другите, 2008), во германскиот (Хаисе – Heise, 2000; Ирмен – Irmen, 2007; Габриел и другите, 2008;), во полскиот (Бојарска – Bojarska, 2011), во српскиот (Лазовиќ – Lazović, 2008).

Исто така, има голем број истражувања за употребата на родово чувствителниот јазик, а особено за употребата на зборовните парови (од секоја именка од машки род се изведува соодветна именка од женски род, што е особено карактеристично за македонскиот јазик), како средство со

кое се намалува родовата пристрасност, се зголемува видливоста на жените во општеството и се придонесува за поурамнотежена родова перцепција (Долешал и Шмит – Doleschal & Schmid, 2001; Дојчер – Deutscher, 2010; Вервекен – Vervecken, 2012; Долешал – Doleschal, 2015; Менегати и Рубини – Menegatti & Rubini, 2017).

Први што го истражуваат родово чувствителниот јазик во огласите за вработување се Бем и Бем (Bem & Bem, 1973). Резултатите од нивното истражување покажуваат дека жените се повеќе заинтересирани за машките професии кога огласите се родово неутрални или кога се однесуваат на двата пола. Тие заклучуваат дека огласите за вработување што претпочитаат мажи ги обесхрабруваат жените да се пријават за тие работни места. Гаучер, Фрисен и Кеј (Gaucher, Friesen & Kay, 2011), исто така, тврдат дека зборовите употребени во огласите ја поддржуваат родовата нееднаквост. Тие откриваат дека во огласите во кои се огласуваат занимања што се поврзани со т.н. машки области, се употребуваат повеќе зборови што се однесуваат на стереотипите за мажите, како лидер, доминантен и натпреварувачки, во споредба со огласите што се поврзани со т.н. женски занимања. Тие уште покажуваат дека поголемиот број зборови поврзани со мажите придонесуваат учесниците во нивното истражување да сфаќаат дека огласите се однесуваат само на мажите, а на жените овие огласи им се помалку привлечни. Слични резултати се забележуваат и во истражувањето на Хорват и Счесни (Horvath & Sczesny, 2016) што покажуваат дека кога занимањето се огласува со именка од машки род, жените се сметаат како помалку погодни за лидерска позиција отколку мажите, но дека ваква разлика не се забележува кога се употребува родово чувствителен јазик во огласите. Во иста насока е истражувањето на Ходел, Форманович, Счесни, Валдрова и Вон Стокхаусен – Hodel, Formanowicz, Sczesny, Valdrová & Von Stockhausen, 2017) што покажува поврзаност на родово (не)чувствителниот јазик со лингвистичките, културолошките и општествено-економските разлики меѓу државите.

3. Методологија

Во ова истражување, се поставуваат две прашања: Дали се употребува родово чувствителен јазик во огласите за вработување? и Каков родојазик се употребува кога се огласува одредено работно место? Целта на истражувањето е да се добие една општа слика за употребата на родово чувствителниот јазик во огласите имајќи предвид дека во нив се употребуваат именки што именуваат одредено занимање и се опишуваат посакуваните карактеристики на лицата.

Примерокот го сочинува корпус од 500 онлајн огласи за вработување преземени од веб-страниците: vработување.com.mk, e-rabota.av.gov.mk и kariera.mk од 27 до 29 февруари 2024 г. Станува збор целен примерок, што се согласува со ставовите на Линколн и Губа (Lincoln & Guba, 1985) за тоа дека секој примерок се собира со одредена цел. Исто така, од ексцерпираните огласи е направен корпус, што е во согласност со ставовите на Харди (Hardie 2016) дека кога нема стандарден истражувачки корпус, истражувачот користи

сопствен корпус. Во исто време, изборот на примерокот се согласува и со ставовите на Лин (Yin, 2011) за тоа дека огласите како еден вид текстови може да се единици на примерокот.

Во однос на анализата, предвид се зема кодирањето според Максвел (Maxwell, 2005), што разликува организациско и супстантивно кодирање. При организациското кодирање, од податоците произлегуваат категории во кои се сортираат податоците за натамошна анализа. Со супстантивното кодирање се опишуваат податоците добиени од организациското кодирање. Анализата уште предвид го зема интерпретативниот и индуктивен метод, што се забележува во истражувањата на Калке (Kahlke, 2014) и Хардинг и Витхед (Harding & Whitehead, 2016).

4. Анализа, резултати и дискусија

Од собраните 500 огласи за вработување, произлегуваат шест организациски категории: а) именки што именуваат одредено занимање во машки род (т.н. машки професии); б) именки што именуваат одредено занимање во женски род (т.н. женски професии; в) именки што именуваат одредено занимање во машки род (занимања во духот на новото време); г) именки што именуваат одредено занимање во женски род (занимања во духот на новото време); д) зборовни парови (именка што именува занимање од машки род, коса црта, именка од женски род; ё) именки што именуваат занимање во формата за машки род покрај која со коса црта е одделена наставката за изведување на занимања во формата за женски род -ка (т.н. женски занимања); е) именки што именуваат занимање во формата за машки род покрај која со коса црта е одделена наставката за изведување на занимања во формата за женски род -ка (нови занимања); ж) именки што именуваат занимање во формата за машки род, покрај која се наоѓаат ознаките м/ж (традиционални и нови занимања); з) огласи во кои се употребуваат именките персонал, личност и лице/лица; с) огласи во кои јасно е нагласен полот на лицето што се бара за занимањето.

Супстантивното кодирање, односно описот го покажува седното:

а) Во корпусот огласи за занимањата што традиционално се поврзуваат со машкиот пол и што се именувани со именка од машки род, во еднина или множина, се забележуваат: сметководител, работник, келнери, заварувач, возач, електротехничар, магационер, техничар, магацински работник, помошници во кујна, хаусмајстор, готвач, техничари, монтер, рецепционер, хемиски инженер – аналитичар, инспектори, сервисери, шанкер, референт, подготвувачи на храна, касиери, продавач, медицински лаборанти, директор, бравар, кувар, технолог, правник, раководител, фарбари, автомеханичар, фармацевт, набавувач, сидари, армирачи, фасадери, молери, плочкари, електричари, водоводции, хигиеничари, скарација, булдожеристи, багеристи, шофер, општ доктор, болничари, социјален работник, архитект, столари, автолимари, автолакирач, водоинсталатер, биохемичар, вулканизер, касап, механичари, металостругар, дигалкар, лимари, службеник, економист, благајник, уролог, чистач, негувател на деца во градинка, шминкер,

книговодител, гробар, шивач, електроинженер, микробиолог, архивар, керамичар, кројач, спремач, туристички работник, книговец, агроном, виљушкарсти, пакувач, камерман, монтажер, фризер и леар.

Во најголем број од огласите, во условите што треба да се исполнат и во другите информации од огласот, се употребени формите кандидати(те) или кандидат(от): заинтересираните кандидати, селектираните кандидати, кандидатите, изборот на кандидатите, кандидатот треба..., а во описот на карактеристиките, исто така, се наведени придавки во формата за машки род единина: магационер (вреден и одговорен работник), фарбари (исполнителен, иницијативен), автомеханичар (независен во работата, способен за работа под временски притисок, самоиницијативен, енергичен и исполнителен), туристички работник (детално ориентиран и технички способен).

Во два огласи во кои се бараат касиери и правник, се забележува употребата на синтагмата тимски играч.

Во еден оглас, е напишано: Инженерот е одговорен за...

Понатаму, во карактеристиките што треба да ги има лицето што се бара за одредено занимање се забележуваат и изрази од типот: динамична и лојална личност (магационер), динамични лица насочени кон остварување резултати (виљушкарсти и работници), амбициозна личност (рецепционер), организирани и мотивирани личности (возач), вредна и одговорна личност (магацински работник), доверлива и одговорна личност (директор), комуникативна и љубезна личност (скарација), лојална, мотивирана и стабилна личност (болничари). Во огласот за касап се вели: Кандидатот треба да е личност во која може да се има доверба.

Во два огласи, во кои се бараат референт и дигалкар, и во еден оглас во кој се бара бравар, се забележуваат речениците: X обезбедува еднакви можности за вработување на сите кандидати и X нуди еднакви можности за вработување без оглед на пол, раса, религија и убедувања, попреченост, возраст и сексуална ориентација.

б) Во корпусот огласи за занимањата што традиционално се поврзуваат со женскиот пол и што се именувани со именка во женски род, во единина или множина, спаѓаат: собарка, медицинска сестра, хигиеничарка, работнички, шивачки, куќна помошничка, стоматолошка сестра, продавачка, медицински сестри, фармацевтка, негувателка, дадилка.

И во овие огласи, при описот на условите и карактеристиките на лицето се употребуваат зборовите кандидатите и кандидатот (дадилка), како и зборовите личност: лојална и стабилна личност (негувателка и медицинска сестра), одговорна, чесна, дискретна, лојална и доверлива личност (куќна помошничка), вредна и одговорна личност (хигиеничарка).

в) Во однос на занимањата во машки род што го одразуваат духот на новото време што се карактеризира со различни нетрадиционални занимања, во огласите, се забележуваат: специјалист за поддршка (селектираните кандидати), диспечер и оператор (заинтересираните кандидати), супервизор (заинтересираните кандидати), комерцијалист (заинтересираните кандидати), маркетинг асистент (од кандидатот

очекуваме), презентер, асистент, администратор (секој кандидат), тим лидер (кандидати), соработник (кандидати), контролор (кандидати, амбициозна личност), доставувач, мерчендајзер, сомелиер, бариста, бартендер, менаџер, координатор, агент (кандидати), дистрибутер (вредна и одговорна личност, тимски играч), аналитичар (кандидати), опслужувач, ракувач, декоратер (креативен), експерт (да е државјанин, да е полнолетен, кандидатите), систем администратор, психолог (кандидатите), застапник, брокери, аудитор/оценувач (кандидати, апликанти), бизнис аналитичар (кандидати, одговорен за анализите), наплатувач, програмер, обезбедувач, портир, еко хигиеничар, одржувач, сервирач на салати, послужувач на храна, графички дизајнер, логистичар, консултант, пикер и веб-дизајнер.

г) Од именки што именуваат одредено занимање во женски род (го одразуваат духот на новото време што се карактеризира со различни нетрадиционални занимања), во корпусот, се забележуваат: хостеси и козметичарка (кандидати, комуникативна и одговорна личност).

д) Во корпусот, има само еден зборовен пар: работник/работничка (отворени и одговорни кандидати).

ѓ) Од именките што именуваат занимање во формата за машки род покрај која со коса црта е одделена наставката за изведување занимања во формата за женски род -ка (традиционални занимања), во корпусот, се забележуваат: готвач/ка, слаткар/ка, шанкер/ки (комуникативна, одговорна и лојална личност, потребно искуство како слаткар), шанкер/ка, келнер/ка, пица мастор/ка (заинтересирани кандидати), доктор/ка (мотивирана и стабилна личност, кандидатите), сметководител/ка (работно искуство како овластен сметководител), масер/ка, садомијач/ка, рецепционер/ка (комуникативна, одговорна и лојална личност), рецепционери/ки (одговорни, културни и сериозни), собар/ка, шивачи/шивачки и кројач/ка.

е) Од именки што именуваат занимање во формата за машки род покрај која со коса црта е одделена наставката за изведување занимања во формата за женски род -ка (нови занимања), во корпусот, се среќаваат: комерцијалист/ка, салатер/ка (вредна и енергична личност), оператори/ки (кандидати), советник/чка (одговорен за), бармен/ка (комуникативна, одговорна и лојална личност), асистент/ка (идеалниот кандидат е пријатен и ведар, организиран и професионален).

ж) Од именки што именуваат занимање во формата за машки род, покрај која се наоѓаат ознаките м/ж (традиционални и нови занимања), во корпусот, се забележуваат: шанкерки, касиерки, хостеси (м/ж) (комуникативна, одговорна и лојална личност, заинтересираните кандидати), раководител (м/ж), координатор (м/ж) (кандидати), машински инженер (м/ж), отчитувач на броила (м/ж).

з) Има огласи во кои се јавуваат именките персонал, лице/лица и личност: лице за продажба (тимски играч, кандидати), персонал за работа (комуникативна, динамична и ведрa личност, кандидатите), лице за пресметка на плата, лице за регистрација на лекови.

з) Има еден оглас во кој јасно се укажува на полот на лицето:

автомеханичар (м), пакувачки (ж), оператори (м).

Она што е очигледно од добиените резултати, во однос на именките во машки род што именуваат традиционални и нови занимања, е дека во огласите тие се употребени во генерички машки род, а во машки род се наведени и формите кандидат(от)/кандидати(те) и карактеристиките на лицата за одреденото занимање. Ова може да наведува на сфаќањето дека огласувачите претпочитаат лица од машки пол за наведените занимања и е во согласност со резултатите од истражувањето на Счесни и Форманович (2007), Габриел и другите (2008) и Гаучер и другите (2011). Од резултатите произлегува констатацијата дека оваа слика не соодветствува со реалноста, зашто денес има голем бројот на жени со овие занимања, а треба да се нагласи и дека сите наведени именки имаат форма за женски род што се изведува од формата за машки род со наставката -ка и колку и да звучат необично или чудно, тие се препорачуваат во македонскиот јазик со цел да се унапреди родовата еднаквост и со јазикот (Јанушева, 2023). За поздравување е тоа што во два огласи, занимањето е дадено со именка во машки род, но има дополнителни информации што покажуваат дека огласувачите нудат еднакви можности за вработување на сите лица. Сепак е пожелно во овие случаи да се употребуваат именки што именуваат занимање во женски и во машки род зашто генеричкиот машки род, како што веќе се спомена, може да упатува на тоа дека огласувачот претпочита лица од машки пол.

Бројот на именките од женски род што именуваат традиционални занимања е многу поголем, во споредба со бројот на именките во женски род што именуваат нови занимања (само две), а тоа покажува дека во македонското општество, сè уште е присутен патријархалниот образец според кој жените се поврзуваат со домашните активности и со грижата и негата и дека огласувачите претпочитаат лица од женски пол, иако овие занимања може да ги вршат и лица од машки пол и за нив има соодветна форма за машки род. Во дополнителните информации и кај оваа група огласи, се забележува употреба на формата во машки род еднина или множина (кандидат(от)/кандидатите(те)), што не се согласува по род со именката што именува занимање во женски род еднина или множина и што може да влијае врз перцепцијата за полот на лицето што се бара за даденото занимање.

Иако станува збор само за еден пример и за традиционално занимање, радува употребата на косата црта за да се оддели формата за машки род од формата за женски род, што упатува на тоа дека во Македонија веќе се развива свеста за унапредување на родовата рамноправност и преку јазикот. Исто така, и покрај тоа што се во помал број, треба да се поздрават употребата на именки што именуваат занимање во формата за машки род покрај која со коса црта е наведена наставката за изведување занимања во формата за женски род -ка, што повторно упатува на тоа дека е присутна свест за родовата рамноправност преку јазикот. Јасно е дека зборовните парови се начин за надминување на родовите стереотипи и за унапредување на улогата на жените во општеството (Долешал и Смит, 2001; Дојчер, 2010; Вервекен, 2012; Долешал, 2015; Менегати и Рубини, 2017, Јанушева, 2023).

Во огласите се забележува и употребата на именките персонал, лице/лица и личност што, исто така, наведува на развиена свест за употреба на родово чувствителен јазик. Но, од друга страна, во условите и во описот на лицата за работното место се забележуваат формите: кандидат(от) и сите кандидати(те). На пример, се бара магационер, што треба да е динамична и лојална личност, а потоа е наведено Ќе бидат контактирани само кандидатите... Или, се бара козметичарка, што треба да е комуникативна и одговорна личност, а потоа се наведува Сите заинтересирани кандидати... Според ова, во јазична смисла, има колебање во однос на полот на лицето, зашто личност е родово неутрална именка што се однесува на човекот, значи и на жени и на мажи. На овој начин, повторно може да дојде до израз размислувањето дека се претпочитаат лица од машки пол.

Во огласите се забележуваат и случаи кога покрај именката што го именува занимањето во машки род еднина или множина е ставена ознаката (м/ж). Ова е, секако, влијание од англискиот јазик што е јазик со природен род, во кој нема посебни форми за машки и женски род. Според тоа, оваа практика треба да се избегнува, зашто во македонскиот јазик, има зборообразувачки наставки со кои се изведуваат именки што именуваат лица од женски пол.

5. Заклучок

Иако во огласите доминираат формите на занимањата во генерички машки род, што е одраз на сè уште присутниот патријархален образец, радува појавата на зборовни парови (посебни форми за занимањето за машки и женски род, одделени со коса црта и посебни форми за занимањето во машки род по што со коса црта е дадена наставката -ка), зашто тоа покажува зголемување на свеста за унапредување на рамноправноста и преку јазикот. Покрај тоа, особено е важна употребата на формите персонал, лице/лица и личност, што во огласите, се употребени заедно со форми за машки род, што внесува колебање во однос на полот на лицето, но, сепак, нивната употреба упатува на поурамнотежена родова перцепција.

Имајќи предвид дека македонскиот е јазик со граматички род, идните истражувања треба да се насочат кон испитување на поврзаноста меѓу генеричкиот машки род и когнитивните претстави.

Користена литература

Латиница

Agius, S., & Tobler, C. (2012). *Trans and intersex people: discrimination on the grounds of sex, gender identity and gender expression*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union.

Bem, S. J., & Bem, D. J. (1973). Does sex-biased job advertising “aid and abet” sex discrimination? *Journal of Applied Social Psychology*, 3, 6–18. doi:10.1111/j.1559-1816.1973.tb01290.x, <https://tinyurl.com/4e8kn5fn>, 15.1.2024.

Bojarska, K. (2011). Wpływ androcentrycznych i inkluzywnych płciowo konstrukcji językowych na skojarzenia z płcią [Influence of androcentric and gender-inclusive lexical constructions on gender-associational responses]. *Studia Psychologiczne*, 49, 53–68. doi:10.2478/v10167-011-0010-y, <https://tinyurl.com/4uw36dvc>, 17.1.2024.

- Cameron, D. (2005). Language, gender and sexuality: current issues and new directions. *Applied Linguistics*, 26(4), 482–502, <https://bit.ly/3Lf8KgB>, 23.12.2023.
- Crawford, M., & English, L. (1984). Generic versus specific inclusion of women in language: Effects on recall. *Journal of Psycholinguistic Research*, 13, 373–381. doi:10.1007/BF01068152, <https://tinyurl.com/2rfm6svr>, 18.1.2024.
- Deutcher, G. (2010). Does your language shape how you think? *The New York Time Magazine*, <https://nyti.ms/3K1mhYG>, 29.12.2023.
- Doleschal, U., & Schmid, S. (2001). Doing gender in Russian, structure and perspective. In H. Bußmann & M. Hellinger. (eds.) *Gender across Languages* vol. 1. John Benjamins Publishing Company, 253–282, <https://bit.ly/3LloUFv>, 20.12.2023.
- Doleschal, U. (2015). Gender in Slovenian. In M. Hellinger & H. Motschenbacher (eds.) *Gender across Languages*, vol. 4. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, <https://bit.ly/36LA6A>, 15.12.2023.
- Gabriel, U., Gyax, P., Sarrasin, O., Garnham, A., & Oakhill, J. (2008). Au pairs are rarely male: Norms on the gender perception of role names across English, French, and German. *Behavior Research Methods*, 40, 206–212. doi:10.3758/BRM.40.1.206, <https://tinyurl.com/y7tujdez>, 2.1.2024.
- Gaucher, D., Friesen, J., & Kay, C. A. (2011). Evidence that gendered wording in job advertisements exists and sustains gender inequality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(1), 109–128. American Psychological Association. doi: 10.1037/a0022530, <https://tinyurl.com/5ndek7tp>, 21.1.2024.
- Graddol, D., & Swann, J. (1989). *Gender voices*. Oxford: Blackwell.
- Hardie, A. (2016). Corpus linguistics. In Keith Allan, ed., *The Routledge handbook of linguistics* (502–515). Routledge.
- Harding, T., & Whitehead, D. (2016). Analyzing data in qualitative research. In Z. Schneider & D. Whitehead Dean (eds.) *Nursing and midwifery research: methods and appraisal for evidence-based practice*. Elsevier, 5th ed., ch. 8, <https://bit.ly/3tFUoA3>, 1.12.2023.
- Heise, E. (2000). Sind Frauen mitgemeint? Eine empirische Untersuchung zum Verständnis des generischen Maskulinums und seiner Alternativen [Are women included? An empirical study on the interpretation of masculine generics and their alternatives]. *Sprache und Kognition - Zeitschrift für Sprach- & Kognitionspsychologie und ihre Grenzgebiete*, 19, 3–13. doi:10.1024//0253-4533.19.12.3, <https://tinyurl.com/y2e32tbv>, 10.1.2024.
- Hodel, L., Formanowicz, M., Sczesny, S., Valdrová, J., & Von Stockhausen, L. (2017). Gender-fair language in job advertisements: A cross-linguistic and cross-cultural analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 48(3) 384–401. <https://doi.org/10.1177/0022022116688085>, <https://tinyurl.com/39ecpvve>, 12.1.2024.
- Holmes, J. (2013). *An introduction to sociolinguistics* 4th ed. Routledge. <https://bit.ly/3iuKxqy>, 12.11.2023.
- Horvath, L. K., & Sczesny, S. (2016). Reducing women's lack of fit with leadership positions? Effects of the wording of job advertisements. *European Journal of Work & Organizational Psychology*, 25, 316–328. doi:10.1080/1359432X.2015.1067611, <https://tinyurl.com/2pum3nx4>, 13.1.2024.
- Irmen, L. (2007). What's in a (role) name? Formal and conceptual aspects of comprehending personal nouns. *Journal of Psycholinguistic Research*, 36, 431–456. doi:10.1007/s10936-007-9053-z, <https://tinyurl.com/3tzd3yu5>, 17.1.2024.
- Janusheva, V. (2023). The gender-specific nouns denoting profession/role: The Macedonian case. *LLT Journal: A Journal on Language and Language Teaching*, 26(1), 115–133. doi.org/10.24071/llt.v26i1.5645.

Kahlke, M. R. (2014). Generic qualitative approaches: pitfalls and benefits of methodological mixology. *International Journal of Qualitative Methods* 13(1), 37–52, <https://bit.ly/3wF0gLG>, 15.11.2023.

Lazović, V. (2008). Job titles in English and Serbian in light of the gender neutral language. Proceedings from the Conference *English language and literature studies: Structures across cultures*, 1, 263–272. Belgrade: Faculty of Philology, <https://tinyurl.com/2vcy8wev>, 13.12.2023.

Lincoln, S. Y., & Guba, G. E. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.

Maxwell, J. (2005). *Qualitative research: an interactive design*, 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.

Menegatti, M., & Rubini, M. (2017). Gender bias and sexism in language. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.470>.

Sapir, E. (1986) *Language, culture, and personality*. Oakland, CA: University of California Press.

Spender, D. (1980). *Man made language*. London: Routledge and Paul.

Sunderland, J. (2006). *Language and gender; an advanced resource book*. Series eds. C. N. Candlin & R. Carter. Routledge Applied Linguistics. Routledge, <https://bit.ly/3uhm79i>, 18.10.2023.

Yin, K. R. (2011). *Qualitative research from start to finish*. The Guilford Press, <https://bit.ly/3iAybwY>, 10.9.2023.

Vervecken, D. (2012). *The impact of gender fair language use on children's gendered occupational beliefs and listeners' perception on speakers*. Doctoral dissertation, <https://bit.ly/3ppr26m>, 15.9.2023.

Кирилица

Национална класификација на занимањата. (2015). Скопје: Државен завод за статистика.

Стојаноска, М., Јанушева, В. (2023). Македонски родово чувствителен јазик. *Палимпсест*, 8(15), 95–105. doi.org/10.46763/PALIM23815095s.

Violeta Janusheva

St. Kliment Ohridski University, Bitola

Gender Sensitive Language in the Macedonian Job Advertisements

Abstract: In the past few years, there is an intensified gender sensitive language discussion in Macedonia as well, which increases the women's visibility and overcomes the patriarchal pattern according to which the male has a superior and the female inferior role.

This paper poses two research questions: Whether the gender sensitive language is used in the job advertisements? and What type of gender sensitive language is used when certain occupation is advertised? The aim is to get general insights of the gender sensitive language used in the advertisements, bearing in mind that they use nouns which denote occupations and describe the preferred characteristic of the persons. The sample consists of 500 job advertisements, and the analysis includes the coding and the general qualitative inductive-interpretative method.

The results show that most job advertisements use the generic masculine form which contributes to the woman's invisibility in the society. The same counts for the additional

information on the conditions that a person should fulfill and his characteristics, which are also given in masculine. The results point to the smaller number of advertisements in which the feminine noun is used, which additionally affects the woman's underrepresentation in the society. Yet, there are advertisements which use the feminine forms, independently or in word pairs and the gender neutral noun person. This indicates that there is an increased consciousness for gender neutral language through the language as well.

Keywords: *gender sensitive language; job advertisements.*

INVESTIGATING THE HIGH FREQUENCY AND MORPHOLOGICAL PRODUCTIVITY OF VERB AND ADJECTIVE COMPOUNDS IN LEGAL ENGLISH CORPUS

Jeta Hamzai

South East European University, Tetovo
jeta.rushidi@seeu.edu.mk

Brikena Xhaferi

South East European University, Tetovo
b.xhaferi@seeu.edu.mk

Abstract: This paper explores the complex relationship between morphological productivity and the high frequency of words in English. It delves into the theoretical underpinnings of these concepts, their empirical manifestations, and their significance in linguistics and cognitive science. By examining key studies and theories in the field, this paper aims to shed light on the complex interplay between morphological productivity and word frequency, offering insights into language acquisition, processing, and evolution. The paper also analyses the high frequency and the morphological productivity of adjective and verb compounds in EFL written contexts (Legal English context). The instruments used in this paper were research papers written by SEEU EFL students. A quantitative analysis of the high frequency and morphological productivity of compounds was performed using this dataset. Also, the correlation between morphological productivity and high frequency is being elaborated. The high-frequency list of compounds was calculated based on the compounds that appeared more than once in the analysed corpus. Whereas hapax legomenon was the quantitative indicator used to assess the output of the compounding patterns. The participants involved in this study were 35 undergraduate Law students at South East European University in Tetovo and Skopje, Republic of North Macedonia. The participants were attending the following courses: Level 5, Legal English 1 and Legal English 2. Findings imply that adjective compounds are more morphologically productive compared to verb compounds. Correspondingly, verb compounds are less morphologically productive however they are identified as highly frequent compounds compared to adjective compounds in the analysed corpus.

Keywords: *high frequency; morphological productivity; adjective compounds; verb compounds; Legal English; corpus.*

1. Introduction

One of the many elements that have been shown to be important for lexical processing and lexical storing is morphology (Bradley 1980; Cutler 1980; Lukatela et al. 1987; Manelis and Tharp 1977; Taft and Forster 1975). The capacity of

speakers to create new words using the tools available in a given language has drawn a lot of attention recently, particularly in the context of the English language.

Morphological productivity and high-frequency complement yet contrast each other. Morphological productivity looks at new words that are once used in a context whereas the high-frequency concept analyses the words that are repeated/over-repeated in a context as well. Correspondingly, words with high morphological productivity are the low-frequency words, and words with low morphological productivity are high-frequency words. These claims and conclusions raise a question of whether these two approaches are so different that they have no touching point at all. In other words, to what extent frequency is of importance to morphological productivity and vice versa?

The most crucial factor in studies on memory and word processing is word frequency. Nonetheless, the availability of the measure, not quality, has been the primary factor in choosing word frequency norms. As a consequence, many studies continue to use the outdated Kukera and Francis frequency norms (Brysbaert & New 2009).

2. Previous studies

There is no doubt that traditional morphological research has mainly concentrated on understanding linguistic competence, overlooking the aspect of how morphology operates in real language usage. Consequently, it's not surprising that the role of frequency in relation to morphological productivity is rarely discussed, and even when it is, its relevance to this concept is often debated or denied. This is where Baayen's 'corpus-based approach' stands out for several reasons. He argues that productivity and frequency are intricately linked and that examining frequency significantly enhances our understanding of morphological productivity as a linguistic phenomenon.

Importantly, Baayen's perspective doesn't mean that he disregards the fundamental distinction between the factors that influence linguistic competence and those that affect language performance when it comes to morphological productivity, nor does it imply that he questions the significance of competence factors. However, what this means is that in Baayen's research, factors related to how language is actually used take a more central role, which sets his work apart from most other studies that emphasize morphological productivity. Baayen's contributions to the study of morphological productivity, as seen in his publications (Baayen 1989, 1990a, b, 1991), are widely acknowledged as both highly stimulating and important. This acknowledgment arises from his innovative use of advanced statistical and mathematical methods. The overall significance of Baayen's research is beyond dispute, and it is evident that his work will substantially enhance our comprehension of fundamental characteristics associated with morphological productivity.

We can often figure out what a word means by looking at the way it's put together with its smaller parts. In fact, when students encounter new words in books, they can often guess the meaning of around half of those words by breaking them down into their smaller pieces. Studies by Nagy and Anderson (1984) and

Nagy et al. (1989) found that more than 60% of the new words readers encounter have parts that give clues about the whole word's meaning. Knowing how words are built from smaller parts has been connected to improving your vocabulary, as shown in research by Baumann (2002), Brusnighan and Folk (2012), and Levin et al. (1988), readers often rely on these word parts to figure out what words mean. Correspondingly, Graves (2006) believes that being aware of how words are formed from smaller parts has also been linked to growing vibrant vocabulary, as seen in studies by Baumann (2002), Brusnighan and Folk (2012), and Levin et al. (1988).

Even less scholarly attention has been dedicated to the study of neoclassical compounding and what the Oxford English Dictionary categorizes as “combining forms.” The limited existing research in this area, such as the works of Warren (1990), Prčić (2005, 2007, 2008), McCauley (2006), and Kastovsky (2009), has predominantly adopted a theoretical approach and refrained from making substantial claims about the productivity of these linguistic structures.

Another researcher has delved into the morphological productivity of nominal and verbal compounds in the context of Legal Discourse. As referenced by Hamzai (2019), the relationship between word frequency and morphological productivity is approached as follows:

According to this productivity measure, high-frequency word categories exhibit a substantial value of “N” and consequently possess a low level of productivity. Therefore, when a corpus contains a greater number of hapax-type words, the productivity rate is higher. Conversely, a corpus with an abundance of high-frequency words or forms results in a higher “N” value and, consequently, a decrease in productivity, indicating lower levels of morphological productivity.

Productivity is also characterized by an abundance of low-frequency words, as stated by Plag (2004, p.9). A multitude of hapax-type words indicates a high “P” value, signifying a productive morphological process. Conversely, an abundance of high-frequency words or forms leads to a high “N” value, resulting in a reduction in “P” and indicating low productivity.

Another research conducted by Fernandez-Dominguez (2009) explored the productivity of nominal N + N compounds. However, it is important to note that neoclassical compounding differs significantly from these compounds in several aspects. The intricate status of combining forms within the English word-formation system, which seems to lie somewhere between affixation and compounding, may contribute to the existing research gap.

Another intriguing aspect under investigation in current research pertains to a descriptive claim regarding compounding, primarily regarded as a morphological process, and the varying levels of productivity among its constituent elements. Keeping this in consideration, Jacobsen (1972) proposes that the components forming a compound in Danish should exhibit higher productivity, either in the position of the head or the modifier. This observation appears to hold true for English as well. For instance, the word “water” is more frequently utilized as a modifier and is involved in a broader range of combinations compared to its usage as a head noun. In essence, it possesses a larger “modifier family size.”

3. Present study

3.1. Research questions

This paper aimed to analyse the high frequency and the morphological productivity of adjective and verb compounds in EFL written context through the following research questions:

3.1.1. Which are the most frequent compounds (adjective or verb compounds) in Legal English written corpus?

3.1.2. How are the high-frequency compounds formed in the analysed legal context? What patterns do they follow?

3.1.3. Which compounds (adjective or verb compounds) are more morphologically productive in Legal English written corpus?

3.1.4. What are the formation patterns of the high morphologically productive compounds in a legal context?

3.2. Instruments

The instruments used in this paper were research papers written by SEEU EFL students. The analysed corpus consisted of 30 000 words from research papers related to legal studies submitted to Google Classroom. Afterwards, the corpus was analysed and 1800 (noun, adjective, verb and adverb) compounds were identified in total. Since the paper investigated two types of adjectives only, the identification of verb and adjective compounds was done based only on the classification of compounds suggested by Jackson and Ze Amwela (2005, pp. 79-85). They explore how compounds are categorized based on their word class (form word classes) and the syntactic connection between their roots. The classification by word class stands apart from the syntactic relationship between the roots, resembling an algebraic equation. Typically, the word class of the final element in the compound dictates the compound's class.

Word classes can be categorized into two main groups: form and function. Form word classes, such as nouns, verbs, adjectives, and adverbs, are fundamental components of sentences. They convey meaning and play significant roles in sentence structure. Function word classes, including auxiliaries, prepositions, pronouns, determiners, conjunctions, and interjections, support the form word classes in constructing sentences by providing grammatical structure and connecting elements.

Correspondingly, the classification of verb and adjective compounds suggested by Jackson and Ze Amwela (2005, pp.79-85) are as follows:

- noun + verb: baby-sit, brain-wash, house-keep;
- verb+verb : dive-bomb, drop-kick;
- adjective + verb: dry-clean, sweet-talk, white-wash;
- adverb +verb :down-grade, over-do
- noun +adjective :earth-bound, ox-eyed, sea-sick
- adjective+adjective: blue-green, metallic –green, south-west
- adverb +adjective: near-sighted, off-white.

A quantitative analysis of the high frequency and morphological productivity of compounds was performed using this dataset. After manually identifying the 1800 used compounds, the high-frequency list of compounds was compiled based on the compounds that appeared more than once in the analysed corpus. Whereas hapax legomenon was the quantitative indicator used to assess the output of the compounding patterns (Baayen & Lieber, 1991). The formula $[P = n1 / N]$ was used to calculate the morphological productivity of compounds. P stands for productivity in the narrow sense (the rate of vocabulary growth), n1 for the number of words of the hapax legomenon type (on forms that only appear once in a large corpus), and N for the total number of observed phenomena in the corpus where the derivational type is analysed.

3.3. Participants

The participants involved in this study were 35 undergraduate Law students at South East European University in Tetovo and Skopje, Republic of North Macedonia. The participants were attending the following courses: Level 5, Legal English 1 and Legal English 2.

4. Findings and Discussion

4.1. Findings from the first research question (*Which are the most frequent compounds (adjective or verb compounds) in Legal English written corpus*) show that out of 1800 compounds, there were 152 verb compounds detected and 182 adjective compounds. The paper investigated two types of compounds only by exploring how these compounds are categorized based on their word class (form word classes) and the syntactic connection between their roots (Jackson & Ze Amwela, 2005, pp.79-85). Correspondingly, the table below (Table 1) illustrates the frequency of the compounds and their formation patterns. As illustrated below, there are 21 verb compounds which multiplied by the number of their occurrences lead to the total number of 152 verb compounds. Whereas 26 adjective compounds appear through the corpus which multiplied by their number of occurrences leads to the total number of 181. According to these data, it is implied that adjective compounds are more frequent compounds in the analysed corpus compared to verb compounds.

Table 1. Verb and adjective compounds detected in the analysed corpus

Verb compounds	Number of occurrences (152)	Adjective Compounds	Number of occurrences (181)
Brainwash	24	Bad-tempered	16
Blackmail	16	Legally binding	15
Understand	13	Good-tempered	14
Counterattack	11	Law-abiding	13
Firebomb	11	Open-ended	12

Backfire	10	Self-imposed	10
Outsource	9	Government-backed	10
Cold-call	8	Level - headed	10
Exchange	8	English-speaking	9
Handcuff	8	Overcompensatory	8
Outbid	6	Worldwide	6
Overrule	5	Above-mentioned	6
Undertake	4	Absentminded	6
Countersign	4	Fast-paced	6
Cross-check	4	Middle-aged	6
Outline	4	Old-fashioned	6
Outnumber	4	Overqualified	6
Fast - forward	1	Full-blown	5
Downshift	1	Densely-populated	3
House-sit	1	Over-leveraged	3
Kick-start	1	Cold-blooded	1
		Deep-rooted	1
		Free-standing	1
		Highest-taxed	1
		Long-lasting	1

4.2. Findings from the second research question (*How are the high-frequency compounds formed in the analysed legal context and what patterns do they follow?*) provide the following results: The high-frequency compounds (adjective compounds in this case) are formed according to the following classifications illustrated in Table 2:

Table 2. Adjective compounds and their form word class classifications

Adjective compounds	Number of occurrences	Classification of compounds based on their <i>form word class</i> (such as <i>nouns, verbs, adjectives and adverbs</i>) suggested by (Jackson & Ze Amwela, 2005, pp. 79- 85)		
Bad-tempered	16		Adj+Adj	
Legally binding	15			Adv + Adj
Good-tempered	14		Adj+Adj	
Law-abiding	13	N+ Adj		
Open-ended	12		Adj+Adj	
Self-imposed	10	N+ Adj		
Government-backed	10	N+ Adj		

Level - headed	10	N+ Adj		
English-speaking	9	N+ Adj		
Overcompensatory	8			Adv + Adj
Worldwide	6	N+ Adj		
Above-mentioned	6			Adv + Adj
Absentminded	6		Adj+Adj	
Fast-paced	6		Adj+Adj	
Middle-aged	6		Adj+Adj	
Old-fashioned	6		Adj+Adj	
Overqualified	6			Adv + Adj
Full-blown	5		Adj+Adj	
Densely-populated	3			Adv + Adj
Over-leveraged	3			Adv + Adj
Cold-blooded	1		Adj+Adj	
Deep-rooted	1		Adj+Adj	
Free-standing	1		Adj+Adj	
Highest-taxed	1		Adj+Adj	
Long-lasting	1		Adj+Adj	

The table provides valuable information on the frequency and grammatical patterns of various adjective compounds, illustrating how they can take on different forms and occur with varying frequencies in the English language.

4.3 Findings regarding the 3rd research question (*Which compounds (adjective or verb compounds) are more morphologically productive in Legal English written corpus?*) show the following:

The adjective compounds that appear only once in the analysed corpus are the following:

1. Cold -blooded
2. Deep - rooted
3. Free - standing
4. Highest-taxed
5. Long-lasting

Whereas the verb compounds that appear only once in the analysed corpus are the following:

1. Fast-forward
2. Downshift
3. House-sit
4. Kick-start

According to the morphological productivity formula, $[P = n1 / N]$, findings (Table 3) show that the morphological productivity (the rate of vocabulary growth)

of adjective compounds equals 0.0276243094 ($P=0.0276243094$). The total number of observed adjective compounds in the analysed corpus is 181 ($N=181$) and $n1 = 5$ (for the number of words of the hapax legomenon type; adjective compounds that only appear once in the analysed corpus).

Table 3. The morphological productivity of adjective and verb compounds in the analysed corpus

	n1	N	P
Adjective compounds	5	181	0.0276243094
Verb Compounds	4	152	0.0263157895

Correspondingly, according to calculations (Table 3) through the same morphological formula, the morphological productivity of verb compounds equals **0.0263157895 ($P= 0.0263157895$)**. The total number of observed verb compounds in the analysed corpus is 152 ($N=152$) and the $n1 = 4$ (for the number of words of the hapax legomenon type; verb compounds that only appear once in the analysed corpus). In summary, the research findings demonstrate that adjective compounds have a slightly higher morphological productivity than verb compounds in the Legal English written corpus, with specific examples provided for both categories.

4.4. Findings from the 4th research question (*What are the formation patterns of the high morphologically productive compounds in a legal context?*) suggest that Adjective + Adjective (Adj + Adj) compounding classifications are highly productive in generating new vocabulary within the context of adjective compounds. Correspondingly, these classifications are contributing significantly to the expansion of vocabulary and the expression of nuanced meanings in the field of study, which in this case is Legal English. Researchers and linguists may find this information valuable for understanding the structure and evolution of language in this specific domain.

5. Conclusion

In conclusion, this study set out to examine the frequency and morphological productivity of adjective and verb compounds within the context of EFL written discourse, specifically in the domain of Legal English. To achieve this goal, research papers authored by students studying English as a Foreign Language (EFL) at South East European University (SEEU) were used as the primary data source. A quantitative analysis was conducted to assess the high frequency and morphological productivity of these compounds within the dataset. Additionally, the study explored the correlation between morphological productivity and high frequency, shedding light on the relationship between these two linguistic aspects. The high frequency list of compounds was generated by considering those compounds that appeared more than once in the analyzed corpus. To gauge the output of compounding patterns, the study relied on the concept of “hapax legomenon.”The key findings of this investigation indicate that adjective

compounds exhibit higher levels of morphological productivity compared to verb compounds in the context of Legal English. In contrast, verb compounds, while less morphologically productive, are identified as more frequently occurring compounds within the analyzed corpus. This research contributes valuable insights into the dynamics of compounding patterns in the domain of Legal English, with implications for language learners and researchers alike. In summary, this research contributes to our understanding of compounding in Legal English, highlighting the prevalence of adjective compounds and their diverse formation patterns. Additionally, it underscores the significance of specific compounding patterns in expanding vocabulary and expressing nuanced meanings in this specialized field of study. These findings have implications for linguists, language learners, and professionals working in the legal domain, offering valuable insights into the structure and evolution of language in this context.

References

- Baayen, R. H. (1989). *A Corpus-Based Approach to Morphological Productivity: Statistical Analysis and Psycholinguistic Interpretation* (Doctoral dissertation). Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Baayen, R. H. (1990a). Corpusgebaseerd Onderzoek naar Morfologische Produktiviteit. *Spektator*, 19, 213–233.
- Baayen, R. H. (1990b). De Graad van Produktiviteit van het Suffixing. *Forum der Letteren*, 31, 203–217.
- Baayen, R. H. (1991). Quantitative Aspects of Morphological Productivity. In G. E. Booij & J. van Marle (Eds.), *Yearbook of Morphology 1991* (pp. 109–149). Dordrecht: Academic Publishers.
- Baayen, R. H., & Lieber, R. (1991). Productivity and English Derivation: A Corpus Based Study. *Linguistics*, 29, 801–843.
- Baumann, J. F., et al. (2002). Teaching morphemic and contextual analysis to fifth-grade students. *Reading Research Quarterly*, 37(2), 150–176. <https://doi.org/10.1598/RRQ.37.2.3>
- Bradley, D. (1980). Lexical representation of derivational relation. In M. Aronoff & M. L. Kean (Eds.), *Juncture* (pp. 37–55). Saratoga, CA: Anma Libri.
- Brusnighan, S. M., & Folk, J. R. (2012). Combining contextual and morphemic cues Is beneficial during incidental vocabulary acquisition: Semantic transparency in novel compound word processing. *Reading Research Quarterly*, 47, 172–190. <https://doi.org/10.1002/rrq.015>
- Brysbaert, M., & New, B. (2009). Moving beyond Kučera and Francis: A critical evaluation of current word frequency norms and the introduction of a new and improved word frequency measure for American English. *Behavior Research Methods, Instruments & Computers*, 41(4), 977–990. <https://doi.org/10.3758/BRM.41.4.977>
- Cutler, A. (1980). Productivity in word formation. In J. Kreiman & A. E. Ojeda (Eds.), *Papers from the Sixteenth Regional Meeting, Chicago Linguistic Society* (pp. 45–51). Chicago: Chicago Linguistics Society.
- Fernández-Domínguez, J. (2009). *Productivity in word-formation: An approach to N+N compounding*. Bern: Peter Lang.
- Hamzai, J. (2019). An Investigation of Morphological Productivity of Nominal

and Verbal Compounds in Legal Discourse. *SEEU Review*, 14(2), 51-61. <https://doi.org/10.2478/seeur-2019-0018>

Jackson, H., & Ze Amwela, E. (2005). *Words, meaning and vocabulary: An introduction to Modern English Lexicology*. London: Continuum Press.

Jacobsen, B. (1978). *Transformational-Generative Grammar*. North-Holland, Amsterdam.

Kastovsky, D. (2009). Astronaut, astrology, astrophysics: About combining forms, classical compounds and affixoids. In R. W. McConchie et al. (Eds.), *Selected proceedings of the 2008 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL- LEX 2)* (pp. 1- 13). Retrieved from: <http://www.lingref.com/cpp/hellex/2008/paper2161.pdf>

Levin, J. R. et al. (1988). Facilitating vocabulary inferring through root-word instruction. *Contemporary Educational Psychology*, 13, 316-322.

Lukatela, G., et al. (1987). Lexical representation of regular and irregular inflected nouns. *Language and Cognitive Processes*, 2(1), 1-17.

Manelis, L., & Tharp, D. A. (1977). The processing of affixed words. *Memory & Cognition*, 5(6), 690-695.

McCauley, J. (2006). Technical combining forms in the third edition of the OED: Word-formation in a historical dictionary. In R. W. McConchie et al. (Eds.), *Selected proceedings of the 2005 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL- LEX)*. Retrieved from <http://www.lingref.com/cpp/hellex/2005/paper1350.pdf>

Nagy, W. E., & Anderson, R. C. (1984). How Many Words Are There in Printed School English? *Reading Research Quarterly*, 19(3), 304-330. <https://doi.org/10.2307/747823>

Nagy, W., et al. (1989). Morphological Families in the Internal Lexicon. *Reading Research Quarterly*, 24(3), 262-282. <https://doi.org/10.2307/747770>

Plag, Ingo. (2014). Phonological and phonetic variability in complex words: An uncharted territory. *Italian Journal of Linguistics*, 26(2), 209-228.

Prčić, T. (2005). Prefixes vs Initial Combining Forms in English: A Lexicographic Perspective. *International Journal of Lexicography*, 18, 313-334.

Prčić, T. (2007). Headhood of suffixes and final combining forms in English word formation. *Acta Linguistica Hungarica*, 54, 381-392.

Prčić, T. (2008). Suffixes vs Final Combining Forms in English: A Lexicographic Perspective. *International Journal of Lexicography*, 21(1), 1-22.

Taft, M., & Forster, K. I. (1975). Lexical storage and retrieval of prefixed words. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 14(6), 638-647.

Warren, B. (1990). The importance of combining forms. In W. Dressler, H. Luschützky, O.

Pfeiffer & J. Rennison (Ed.), *Contemporary Morphology* (pp. 111-132). Berlin, New York: De Gruyter M.

УПОТРЕБА НА АНГЛИЗМИТЕ И НА ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМИТЕ НАМЕСТО МАКЕДОНСКАТА ЛЕКСИКА ВО ПЕЧАТЕНИТЕ МЕДИУМИ

Катерина Видова

Меѓународен славјански универзитет, Свети Николе
vidovakaterina44@gmail.com

Апстракт: Целта на истражувањето во овој труд е да се даде преглед на широката употреба на англизмите и на интернационализмите во македонските печатени медиуми. Постојано е влијанието на англискиот јазик во сите сфери на глобалниот свет и оттука англизмите и интернационализмите се среќаваат како заемки во јазикот на деловниот свет, на културата и уметноста, политиката и во јазикот на медиумите. Во трудот е даден преглед на англизмите и интернационализмите застапени во печатените медиуми, односно во дневните весници „Вечер“, „Нова Македонија“, „Слободен печат“, како и во економско-деловниот неделник „Капитал“. Анализирајќи го ексцерпираниот корпус се доаѓа до заклучок дека англиските зборови и интернационализмите се одомаќинети, влезени се во секојдневна употреба и стануваат составен дел од македонскиот јазик.

Клучни зборови: англизми, интернационализми, печатени медиуми, заемки, македонска лексика.

1. Вовед

Целта на трудот е даде преглед на употребата на англизмите и на интернационализмите во македонските печатени медиуми. Мотивот за спроведувањето на ова истражување произлегува од огромното влијание на англискиот јазик и глобализацијата врз македонскиот и постојаното и секојдневно навлегување на термини во сите области на општествено живеење.

Јазикот е идентитет и најголемо културно и духовно наследство на еден народ. Јазикот претставува културен феномен кој постојано се менува. Причините за јазичните промени може да бидат вонјазични и јазични (Žanić Mikulčić, 2022). Вонјазичните се резултат на влијанието и преселбите и територијалните освојувања, патувањата, употребата на технологијата, медиумите и интернетот. Јазичните промени се должат на влијанието на глобализацијата и именување на нови предмети и поими. Ставот на Лазаревска и Јанушева (2019, стр. 17) е дека речникот на еден јазик постојано се менува, приспособува и збогатува, првенствено од причини што јазикот е отворен

и многуфункционален систем и затоа што треба да ги задоволи потребите на своите говорители вклучувајќи ги сите сфери на општествено живеење и дејствување. Кога станува збор за македонскиот јазик одамна е утврдено дека при збогатувањето на речникот на македонскиот јазик треба да се имаат предвид развојните тенденции на јазикот, неговите објективни потреби и неговите сопствени изразни можности, и дури потоа да се применува преземање на туѓи зборови (Конески, 1987, стр. 75-84; Минова-Ѓуркова, 2003, стр. 138-139). Заемките се туѓи зборови или изрази што се земени од друг јазик и се целосно приспособени кон јазикот што ги прима (Толковен речник на македонскиот јазик, 2005 стр. 60). Примената на компјутерската технологија и интернетот целосно го изменија начинот на комуницирање и придонесоа кон фактот секојдневно да сме во контакт со медиумите (весници, списанија, електронски медиуми, телевизија и слично). Оттаму, ставот на Кирова и Петковска (2014) дека влијанието на англискиот јазик не претставува резултат на едно редовно социјално заемно дејство меѓу две јазични единици што се преклопуваат, туку е резултат на индиректното влијание на компјутерската технологија и медиумите.

2. Општи согледувања за англизмите и за интернационализмите

Голем број македонски лингвисти ги проучувале туѓите зборови и/или заемките во македонскиот јазик (Конески, 1987, стр. 75-84; Пановска, 1994; Минова-Ѓуркова, 2003, 138-139; Кирова и Петковска, 2014; Карапејовски, 2011, стр. 239-248; Januševa, 2015, стр. 209-218 и други). Бабамова (1993) укажува на огромното влијание на англискиот јазик во македонскиот уште во периодот на 80-тите и 90-тите години на дваесеттиот век што се гледа преку употребата на англиски заемки во колоквијалниот говор, дневниот печат, радиото и телевизијата. Речиси, уште тогаш, било невозможно да се најде напис во којшто не се јавуваат англизми со различен степен на адаптација, при постоење на соодветни македонски зборови. Конески (1998, стр. 149) тврди дека од шеесеттите години на минатиот век со воведувањето на англискиот јазик во школите и со сè поголемото отворање на земјата во меѓународните односи каде што англискиот јазик има престижна позиција бројот на англиски лексички елементи во македонскиот јазик нагло се зголемил.

Според Конески (1998, стр. 150) македонскиот јазик во периодот по Втората светска војна се карактеризира со поинтензивно прифаќање на елементи од интернационалната лексика поради проширувањето на неговите функции во сите сфери на современата јазична комуникација. При тоа, „можеме да кажеме дека од самиот почеток тие се примале без зазорот на некој изразит пуризам. Се декларираше навистина дека заемките ќе се примаат само колку што е потребно, но мерата на таа потреба ја определуваше практиката која со секој ден им ја отвораше сè пошироко вратата на интернационалните зборови“ (Конески, 1981, стр. 134).

Ставот на Вајнрах (Weinreich, 1970 стр. 60) е дека англизмите често се употребуваат, бидејќи англискиот јазик се смета за престижен јазик и оттука личноста која употребува соодветен збор достигнува општествен статус кој го симболизира со познавањето на тој јазик.

Зборовите, изразите или калките што се преземаат од англиско говорно подрачје претставуваат англизми. (Саздовска-Пигуловска, 2014, стр. 126). Крамер (2019, стр. 120) тврди дека повеќето од зборовите што луѓето ги чувствуваат како англизми, не се недвосмислено (стопроцентно) англиски, туку се интернационални зборови, кои се употребуваат и во други јазици и ги одразуваат трендовите во меѓународната трговија, глобализацијата, патувањата, медиумите, а издигнувањето на англискиот јазик како меѓународен втор јазик често служи како канал на нивно навлегување. Оттаму, следува дека линијата помеѓу англизмите и интернационализмите може да биде тенка. Прчиќ (Prčić, 2014), кога зборува за англизмите во српскиот јазик, заклучува дека англискиот е уникатен јазик затоа што само тој се користи глобално во сите видови на двонасочна комуникација (и во говорена и во пишана форма). Неговиот став е дека англискиот, од причини што децата почнуваат да го учат надвор од училиштето, спонтано преку компјутери, филмови, музика итн., функционира како втор јазик и им дава нови зборови на другите јазици, и отворено или прикриено влијае врз сите јазици. Според Груевска-Маџовска (2022, стр. 125) англискиот јазик, односно американскиот англиски јазик, во денешно време е јазик на престиж на светско ниво и неговото влијание врз лексичките системи на јазиците е огромно не само на лексиката туку и на граматиката и на правописот. Ставот на Карапејовски (2011, стр. 247) е дека македонските медиуми се под огромно влијание на англискиот јазик, кои се речиси маѓепсани од глобалниот англиски, што води понекогаш кон некритичко прифаќање на сè што доаѓа од такво потекло. Кристал (Kristal, 2003) ја истакнува за опседнатоста на медиумите со глобалниот англиски јазик што претставува причина за смртта на јазиците.

3. Методологија

Предмет на истражување на овој труд се англизмите и интернационализмите во печатените медиуми. Целта е да се даде преглед на застапеноста на англизмите и на интернационализмите во дневниот печат и можноста за нивна замена со македонски еквивалент. Истражувањето е спроведено врз основа на англизми и интернационализми ексцерпирани од статии од весниците „Вечер“, „Нова Македонија“, „Слободен печат“ објавени на 21.08.2023, и економско-деловниот неделник „Капитал“ објавен на 01.09.2023. Прво се дадени ексцерпирани одбрани примери со англизми и интернационализми и контекстот на нивната употреба и нивните македонски еквиваленти според „Толковниот речник на македонскиот јазик“. Во вториот дел се дадени согледувањата во врска со ексцерпирани англизми и интернационализми.

4. Анализа на ексерпираните англизми и интернационализми и нивните македонски еквиваленти – дискусија и согледувања

4.1. Ексерпција на англизми и интернационализми од дневниот весник „Вечер“

деградација (назадување, губење на одделни позитивни својства, ТРМЈ, 2003, стр. 411); **девалвација** ((прен,) намалување на вредноста на нешто, обезвреднување, омаловажување (ТРМЈ, 2005, 408)

*Кој е виновен за целата таа **деградација** и **девалвација** на човековото постоење?* (Вечер, 21 август 2023, стр. 5)

донатор (лице, што подарува, што донира сопствени средства за помош на заеднички корисни работи, 2003, стр. 512 ТРМЈ); **спонзор** (тој што спонзорира; дарител, 2011, стр. 524, ТРМЈ)

*Со вкупен буџет од 2,5 милиони денари, пари обезбедени од општината но и од **спонзори** и **донатори**, на 22 и 23 септември ќе се одржи 15. издание на манифестацијата симбол на градот под Исарот.* (Вечер, 21 август 2023, стр. 8)

компилација (собирање различни материјали на едно место, ТРМЈ, 2005, стр. 574); **евергрин** (трајни мелодии што не губат од својата актуелност, вечно млади и слушани со задоволство, ТРМЈ, 2003, стр. 570)

*Организаторите велат дека се во тек преговори за настап и на неколку домашни артисти кои со **компилација** од македонски **евергрини** ќе останат да ја забавуваат публиката во подоцните часови.* (Вечер, 21 август 2023, стр. 8)

мониторинг (набљудување, следење, проследување, контрола на една состојба); **корекција** (поправка, исправка; измена заради подобрување на нешто, ТРМЈ, 2005, стр. 605)

*Секако предноста е зголемениот обем и начин на **мониторинг**, контрола и **корекција** на утврдените неправилности.* (Вечер, 21 август, стр. 9)

треш – директна заемка од англискиот јазик (trash) со значење ѓубре, отпад, некавалитет

*Србија и Балканот мора да туркаат напред, а бугарскиот турбо **треш** да не биде нешто што некој го слуша, освен тајно во четирите суда од нивната соба.* (Вечер, 21 август 2023, стр. 10)

кам-бек – директна заемка од англискиот јазик (comeback) со значење повторно враќање на сцена, обид за повторно да се биде успешен, славен, моќен; во долунаведениот пример има значење повторно враќање на музичката сцена.

*Според многумина, тоа беше незаборавен музички настан, нешто што долго ќе се памти и повеќе од успешен **кам-бек** на „Нови Фосили“, а насловен според **евергринот** „За добра стара времена“.* (Вечер, 21 август 2023, стр. 10)

стриминг музика или стриминг аудио е директна заемка од англискиот јазик со значење начин за доставување звук – вклучувајќи музика без да барате да преземате датотеки од интернет. Музичките услуги како Spotify,

Apple Music го користат овој метод со цел обезбедување на песни кои може да се уживаат на сите видови уреди.

*Горда сум што ќе го објават мојот прв целосен албум кој ќе биде достапен на Spotify, Apple Music и други платформи за **стриминг** музика.* (Вечер, 21 август 2023, стр. 16)

есенцијален (што е важен, суштински, ТРМЈ, 2003, стр. 607); **навигација** (вештина и наука за управување бродови, во поново време, и авиони со одредување на нивната позиција, курс и растојанието што го минуваат ТРМ, 2006, стр. 204); **конзистентен** ((прен.) постојан, доследен, ТРМЈ, 2005, стр. 584)

*Понатаму поддршката на мрежата на пријатели, семејство и колеги музичари беше **есенцијална** во **навигацијата** кон предизвикот на создавање музика.* (Вечер, 21 август 2023, стр. 16)

*Правам приоритети на моите задачи, поставувам реални цели и воспоставувам **конзистентна** рутина што ми овозможува да посветам доволно време на мојата музика без да ги занемарувам другите аспекти од мојот живот.* (Вечер, 21 август 2023, стр. 16)

инфлуенсер е директна заемка од англискиот јазик (influencer) и како термин и означува лице кое има кредибилитет на социјалните медиуми или блогосферата и може да влијае врз мислењето на големи групи луѓе.

*Таа вели дека морала да избира помеѓу спортот и она што го сака и што ја прави особено среќна, па решила да биде модел, а во исто време е и успешен **инфлуенсер**.* (Вечер, 21 август 2023, стр. 22)

шопинг е директна заемка од англискиот јазик (shopping) со значење купување, и е целосно одомаќинета и прифатена во јазикот на медиумите и печатот. Главно жените се „луди“ по **шопинг**, особено од чанти и чевли никогаш не им е доволно! (Вечер, 21 август 2023, стр. 24).

Од ексцерпираниите примери од дневникот „Вечер“ од англизми ги издвојуваме: *спонзор, евергрин, мониторинг, треш, кам-бек, стриминг, инфлуенсер и шопинг*. Од интернационална лексика ги издвојуваме: *деградација, девалвација, компилација, корекција, навигација, есенцијален и конзистентен*. Ставот на Конески (1998, стр. 151) е дека интернационалната лексика е во постојано обновување и оттаму суфиксот *-ен* е еден од суфиксите со кој се изведуваат придавките што ги среќаваме како на пример *есенцијален и конзистентен*.

4.2. Ексцерпција на англизми и на интернационализми од дневниот весник „Нова Македонија“

промовира (претстави, претставува пред јавноста ново остварување (музичко, научно, литературно дело, итн. ТРМЈ, 2008, стр. 628.); **менаџер** (директор на некое претпријатие; раководител на сектор, ТРМЈ, 2006, стр. 116);

наслов на статија: *„Грција се **промовира** за главен **менаџер** на ЕУ-проширувањето?“* (Нова Македонија, 21 август 2023, стр. 2);

лидер (водач, предводник на политичка партија, организација, група и

слично, ТРМЈ, 2006, стр. 42); **менаџира** (раководи со претпријатие, бизнис);

*Се чини дека во една таква застојана „статус скво“ ситуација околу проширувањето, Грција повторно сака да се наметне како **лидер** на Балканот што ќе го надгледува и **менаџира** овој процес.* (Нова Македонија, 21 август 2023, стр. 2);

констелација (поставеност, положба на повеќе фактори еден наспрема друг, ТРМЈ, 2005, стр. 588);

*Затоа Грција во една таква **констелација** на околностите сака да се наметне како **лидер** во регионот – посочуваат соговорниците.* (Нова Македонија, 21 август 2023, стр. 2);

спикер (претседател на собрание, парламент, ТРМЈ, 2011, стр. 517) Спикерот го претвори автентичното толкување на правните акти на Собранието во лично толкување на правото (Нова Македонија, 21 август 2023, стр. 3);

стендбај во македонскиот јазик се сретнува како стенд-бај (за кредит итн.) и е директна заемка од англискиот (standby) со значење расположлив кога ќе бидат исполнети условите.

*Македонија е ставена на **стендбај**, а сите ѓаволи си ги покажаа рокчињата.* (Нова Македонија, 21 август 2013, стр. 2);

стабилизира (направи, прави нешто да стане стабилно, доведе, доведува нешто во стабилна состојба, ТРМЈ, 2011, стр. 548) ЕУ со оптимистички прогнози дека ќе го **стабилизира** енергетскиот пазар пред претстојната зима. (Нова Македонија, 21 август 2023, стр. 5);

конфронтација (противставување, соочување, судир, 2005, стр. 594, ТРМЈ);

*Што е логично бидејќи Западна Германија помина низ многу сериозна **конфронтација** со минатото, за разлика од Источна Германија, која едноставно се прогласи за сојузник на Советскиот Сојуз и победник.* (Нова Македонија, 21 август 2023, стр. 6);

мејнстрим е директна заемка од англискиот јазик (mainstream) и како именка има значење доминантни ставови (или активности, односи, идеи), главен тек, преовладувачка насока во која било сфера (литературна, музичка, научна, итн.)

*Друго прашање е дали тие се приближија до **мејнстримот** или **мејнстримот** им се приближи.* (Нова Македонија, 21 август 2023, стр. 6);

инсистира (настојува на нешто, упорно истакнува нешто ТРМЈ, 2005, стр. 340); **децентрализира** (изврши, извршува, спроведе, спроведува децентрализација, подложи, подложува на децентрализација ТРМЈ, 2003 стр. 440);

*Така, АФД е во позиција да вети дека доколку добие власт или, поверојатно, влијае врз неа, ќе **инсистира** државата да ја води некој што ќе ја води и ЕУ, а ако тоа не е така, ќе се настојува да се ослабне или **децентрализира**. – заклучува професорот Жарко Пуховски* (Нова Македонија, 21 април 2023, стр. 6);

онлајн (вклучен во мрежа, поврзан преку интернет) е директна заемка од англискиот јазик.

Овој онлајн курс е целосно бесплатен за возрасни, секој може да го посетува до 27 март 2024 година и се одвива самостојно, но по шест недели го губите пристапот до материјалите. (Нова Македонија, 21 август 2023, стр. 9);

атакува (изврши, врши атака ТРМЈ, 2003, стр. 65); **атак** (напад на неког (со зборови) ТРМЈ, 2003, стр. 65); Во насловот на статијата е глагол со значење врши напад како дел од терминологијата што се употребува во спортот. (Наслов на статија: *Алкалоид атакува на двете екипни шампионски титули* (Нова Македонија, 21 април 2023, стр. 20).

Од ексцерпираните примери од весникот „Нова Македонија“ како интернационализми навлезени во македонскиот јазик преку англискиот се издвојуваат глаголите: *промовира, менаџира, стабилизира, децентрализира, инсистира*. Како директни заемки од англискиот јазик ги издвојуваме: *лидер, спикер, стендај, мејнстрим, онлајн*. Глаголот *атакува* доаѓа од именката *атак*, збор кој во англискиот јазик има значење на напад и доаѓа од францускиот јазик *attaquer* со значење ‘напад, започнување непријателски односи против неког’. Термините *конфронтација* и *констелација* ѝ припаѓаат на интернационалната лексика.

4.3. Ексцерпција на англизми и на интернационализми од дневниот весник „Слободен печат“

опција (една од постоечките можности; избор, алтернатива; определување ТРМЈ, 2006, стр. 543);

Опцијата да не ни случи ни едното, ни другото е исто така можна, дури можеби и најреална. (Слободен печат, 21 април 2023, стр. 3);

реорганизација (преуредување, повторна организација, преустројство, ТРМЈ, 2011, стр. 210); **нотиран** доаѓа од глаголот **нотира** (забележи, забележува ТРМЈ, 2006, стр. 406); **евидентно** (очигледно, лесно видливо и забележливо, ТРМЈ, 2003, стр. 570);

*Не може да се каже, рече Гир, дека нема резултати во однос на реорганизацијата, но системот има и слабости што се **нотирани**, а **евидентно** е и премногу силно партиско влијание во одредени делови од администрацијата.* (Слободен печат, 21 август 2023, стр. 4);

дуален (двојствен, двоен); **компанија** (големо друштво на сродни услужни, трговски или индустриски фирми за заедничка дејност ТРМЈ, 2005, стр. 573); *Дуалното образование е „лек“ на насочување на учениците кон занимања што се посебни во **компаниите**, а добрата вест е што се зголемува бројот со **дуални** паралелки.* (Слободен печат, 21 август 2023, стр. 5);

редистрибуција (прераспределба на стоки, средства, доход и сл. ТРМЈ 2022, стр. 186); **лојалист** (оној кој е верен на моменталниот владетел, власт или систем, особено во време на бунт); *Запленувањето имоти на западните компании прерасна во стадиум на општа национализација и приватизација, создавајќи услови за **редистрибуција** на богатството кон нови **лојалисти** на Кремљ.* (Слободен печат, 21 август 2023, стр. 7);

лукративен (што е корисен, што носи печалба, рентабилен ТРМЈ 2006, стр. 66); *Соочени со фактите дека мал број наши сограѓани, бескрупулозно и безобразно, од **лукративни** причини краткорочно полезни само за нив, преземаат незаконски активности што предизвикуваат катастрофални неповратни штети...* (Слободен печат, 21 август 2023, стр. 17);

пасија (силна желба кон нешто, склоност кон нешто, страст кон нешто ТРМЈ, 2008, стр. 42); *Тој понатаму својата љубов и **пасија** ги насочи и во областа на костимографијата.* (Слободен печат, 21 август 2023, стр. 25).

Од ексерпираниите примери во весникот „Слободен печат“ се издвојуваат интернационализмите навлезени преку англискиот во македонскиот јазик: *опција, реорганизација, редистрибуција, пасија.* Заемки од англискиот јазик се именките *компанија* и *лојалист*. Придавките *дуален* и *лукративен* се интернационализми кои и во англискиот навлегле преку латинскиот јазик. Придавката *нотиран* е интернационализам која и во англискиот јазик е влезен преку францускиот и латинскиот јазик. Прилогот *евидентно* е дел од интернационалната лексика која во англискиот е навлезена преку францускиот и латинскиот јазик.

4.4. Ексерпција на англизми и на интернационализми од неделникот „Капитал“

премиса (претпоставка, теза од која се поаѓа во определени судови, искази ТРМЈ 2008, стр. 492, ДРМЈ); *Тргнувајќи од **премисата** дека нов, зелен подобар свет е можен, од неодамна 50 % од снабдувањето со електрична енергија е обезбедено од обновливи извори на енергија за потребите на А1.* (Капитал, 1 септември 2023, стр. 17);

креира (создава, создаде некако (уметничко, научно) вредно дело ТРМЈ, 2005, стр. 634); **мото** (краток натпис, обично по наслов на дело или поглавје, што со формата и содржината ја навестува основната идеја, замисла на авторот ТРМЈ, 2006, стр. 170); *Оттука, ја **креиравме** платформата што ги обединува сите овие заложби и под **мотото** „За подобар свет“ воведовме низа проекти со исклучителни достигнувања.* (Капитал, 1 септември 2023, стр. 17);

преференција (привилегија, предност ТРМЈ 2008, стр. 533); *Нивните различни искуства и пристапи создаваат подинамичен интерес кај патниците, можат сеопфатно да одговорат на потребите и **преференциите** за нови знаења и културолошка едукација на туристите што ја посетуваат Македонија.* (Капитал, 1 септември 2023, стр. 27);

фокусира (насочи, насочува, сосредоточи, сосредоточува внимание, напор и др. кон неког или на нешто ТЈРМ, 2014, стр. 249); *Здружението „Хероини на туризмот“ **се фокусира** на подобрување на статусот на жената во општеството преку туризмот како прогресивна гранка и поддршка на жените претприемачи.* (Капитал, 1 септември 2023, стр. 26);

фотос (фотографија - снимка, слика добиена на тој начин ТРМЈ 2014, стр. 256); **креатор** (тој што создава; автор, творец ТРМЈ, 2005, стр. 633); **иницијатива** (почетна идеја, побуда, поттик за некоја работа ТРМЈ, 2005, стр. 337);

АНА ЛАБОР (на **фотосот** жената со лаптопот во раце) е **креатор** на „Spirit of Prespa“, **иницијатива** што ги обединува локалните заедници и ја штити природната средина. (Капитал, 21 септември 2023, стр. 29);

тим билдинг е директна заемка од англискиот јазик (team building) со значење градење на екипата со широк спектар на активности, вообичаено во деловен контекст, за подобрување на изведбата на екипата;

Лефкија не само што е исклучителен **лидер**, туку и неверојатна домаќинка која ги прави **тим билдинг** патувањата во Крушево незаборавно искуство. (Капитал, 21 август 2023, стр. 30);

Од ексцерпираните примери од неделникот „Капитал“ глаголите *креира* и *фокусира* се дел од интернационализмите, како и именките *преференција* и *иницијатива*. Именката *примиса* е интернационализам кој е дојден преку латинскиот јазик, додека, пак, именката *фотос* е интернационализам кој е навлезен преку грчкиот јазик. Именките *лидер*, *мото* и *тим билдинг* се заемки од англискиот јазик.

4.5. Согледувања

Кај ексцерпираните примери се доаѓа до голем број глаголи со суфиксот - (из)ира интернационализми коишто се навлезени најчесто преку англискиот јазик и тоа се глаголите: *промовира*, *менаџира*, *стабилизира*, *инсистира*, *децентрализира*, *креира*, *фокусира*. Ѓуркова (2008, стр. 7) тврди дека од неколкуте иновациски процеси во македонскиот јазик поврзани со англизмите, како најраспространет треба да се спомене употребата на суфиксот -(из)ира кој е многу чест во оформувањето на глаголски форми според глаголите во англискиот јазик.

Се среќаваат англизмите со поапстрактно значење со наставката -инг од типот: *мониторинг*, *стриминг*, *тим билдинг* и *шопинг* кој како збор е речиси целосно одомаќинет. Во ексцерпираните примери можеме да ги издвоиме и именките кои според Конески (1998, стр. 151) претставуваат дел од интернационалната лексика, односно се интернационализми и имаат разни суфксни завршоци: *деградација*, *девалвација*, *корекција*, *конфронтација*, *опција*, *пација*, *преференција*, *реорганизација*, *редистрибуција*, *донатор* и *премиса*.

Како англизми можеме да ги издвоиме *спикер*, *менаџер*, *лидер*, *креатор*, *инфлуенсер*, особено често употребуван по социјалните мрежи. Исто така, типични заемки од англискиот јазик се зборовите: *онлајн*, *евергрин*, *мејнстрим*, *треш*, *кам-бек* и *стендбај*. Ексцерпирани се придавките со наставка -ен кои се навлезени преку англискиот јазик: *дуален*, *есенцијален*, *лукративен* и *конзистентен*.

5. Заклучок

Се забележува огромен број на англизми и интернационализми, нивно одомаќинување и секојдневна употреба. Ставот на Бугарски (2001, стр. 72) е дека влијанието на глобализацијата, односно влијанието на англискиот јазик како носител на тој процес, се квалификува како културен контакт. Станува

збор за многу чест и активен феномен во кој англискиот јазик функционира како јазик давател наспрема географски широкиот спектар на јазици-приматели. Можеме да ја истакнеме препораката на Минова-Ѓуркова (2003, стр. 191) дека ако се во употреба меѓународен збор и домашен еквивалент, меѓународниот збор треба секогаш да биде заменет со домашен еквивалент. Од друга страна, пак, значајно е да се истакне и истражувањето на Јанушева (Januševa, 2015) според кое заменувањето на меѓународните зборови со македонски еквиваленти не е можно секогаш во сите контексти. Во корпусот ексцерпирани примери се дадени и македонските лексеми, истозначни со англизмите и интернационализмите, што подразбира дека голем број од зборовите од туѓо потекло може да се заменат со нив. И покрај силното влијание на глобалниот англиски јазик, истакнуваме дека кога во јазикот има соодветен домашен збор воопшто не е прифатлива употребата на англизмите и интернационализмите.

Користена литература

Латиница

Januševa, V. (2015). Substitution of international words with domestic words in Macedonian standard language. *International Scientific Journal, Series A, Social Sciences and Humanities „Horizons“*, XI, v. 17, pp. 209-218 Bitola: University „St. Kliment Ohridski“.

Kristal, D. (2003). *Smrt Jezika*. Beograd.

Prčić, T. (2014). “English as the nativized foreign language and its impact on Serbian: An analysis of the anglicization and hybridization of Serbian under the influence of English. *English Today*. (March 2014 Volume, 30 (Issue 1) Page, p.13-20. <https://doi.org/10.1017/S0266078413000515> accessed 3 May 2018

Weinreich, U. (1970). *Languages in contact* The Hague-Paris: Mouton.

Žanić Mikulčić, J. (2022). Zastupljenost anglizama u hrvatskim dnevnim novinama. *Saznanje* br 3/2022. Zenica: Univerzitet u Zenici, Filozofski Fakultet.

Кирилица

Бабамова, Е. (1993). Адаптација и асимилација на англизмите во македонскиот јазик. Докторска дисертација. Скопје: Филолошки факултет, УКИМ.

Бугарски, Р. (2001). *Јазици*. Скопје: Еин-Соф.

Груевска-Мацова, С. (2022). *Лексикологија на македонскиот јазик*. Скопје: МИ-АН.

Група автори. (2003-2014). *Толковен речник на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик.

Ѓуркова, А. (2008). Социолингвистички аспекти на македонскиот јазик: од стандардизацијата до актуелните тенденции. *Филолошки студии*, том 6 (2), стр. 1-11. Скопје: Институт за македонска литература.

Карапејовски, Б. (2011). За некои аспекти на глобализацијата и нејзиното влијание врз македонскиот јазичен систем. *Филолошки студии*, том 9 (2), стр. 239-248. Скопје: Институт за македонска литература.

Кирова, С., Петковска, Б. (2014). Англизмите како директни заемки во македонскиот јазик. *Зборник на трудови „Наука и глобализација“*, т. 1, кн. 8. Пале: Универзитет во Источно Сараево, Филозофски факултет.

Конески, Б. (1987). *Граматика на современиот македонски јазик*. Скопје: Магор.

Конески, Б. (1981). *Јазични теми*. Скопје: Мисла.

Конески, К. (1998). Зборообразување и лексика. *Македонски јазик*. Opole: Uniwersytet Opolski – Institut Filologii Polskiej.

Крамер, К. (2019). Англизмите, турцизми на 21-от век. Македонистички денови во МАНУ: Зборник на трудови од меѓународната научна манифестација. Скопје: МАНУ.

Лазаревска, А., Јанушева, В. (2019). Туѓите зборови и заемките во новинарскиот потстил на македонскиот стандарден јазик. Палимпсест / Palimpsest, т. 4. бр. 7. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет.

Минова-Ѓуркова, Л. (2003). *Стилистика на современиот македонски јазик*. Скопје: Магор.

Пановска, Р. (1994). *Современ македонски јазик*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Саздовска-Пигуловска, М. (2014). Лексиката во преводите од англиски на македонски јазик на научна и стручна литература од економско-финансиската област. Докторска дисертација. Скопје: УКИМ, Филолошки Факултет „Блаже Конески“.

Ексерпти

Вечер, понеделник, 21 август 2023, број 18293, www.vecer.press

Нова Македонија, понеделник, 21 август 2023, број 2622, www.novamakedonija.com.mk/sport

Слободен печат, понеделник, 21, август 2023, број 2931, www.slobodenpecat.mk

Капитал, број 1151. 1 септември 2023 петок <https://kapital.mk/wp-content/uploads/2023/09/1151-Kapital-magazin.pdf>

Katerina Vidova

International Slavic University, Sv. Nikole

The Use of Anglicisms and Internationalisms vs. Macedonian Lexemes in Printed Media

Abstract: This paper investigates the overview of the wide use of anglicisms and internationalisms in Macedonian printed media. The influence of English in all spheres of the global world is constant, and hence, anglicisms and internationalisms are found as loan words in Macedonian language of business, culture, art, politics, and media language. The paper presents an overview of anglicisms and internationalisms in the Macedonian daily press “Večer”, “Nova Makedonija”, “Sloboden pečat” and the business weekly magazine “Kapital”. Analyzing the excerpted corpus, we have come to the conclusion that English lexemes and internationalisms have become domestic, entered everyday use, and become an integral part of Macedonian.

Keywords: *anglicisms; internationalisms; printed media; loanwords; Macedonian lexemes.*

DIE ROLLE UND DIE FUNKTION DER DISKURSMARKER AM BEISPIEL EINES YOUTUBE-INTERVIEWS

Gzim Xhaferri

Südosteuropäische Universität Tetovo
g.xhaferi@seeu.edu.mk

Biljana Ivanovska

Universität Goce Delcev Stip
biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

Abstract: Im Mittelpunkt dieser Arbeit steht die Untersuchung der Bedeutung und Funktion der Diskursmarker, die in einem auf YouTube veröffentlichten Interview vorkommen. Der vorliegende Artikel konzentriert sich auf Diskursmarker (DM) und pragmatische Kennzeichnungen in der gesprochenen Sprache. Diskursmarker sind in mündlicher Kommunikation weit verbreitet und finden sich häufig in Dialogen zwischen Sprechern und ihren Gesprächspartnern. Sprecher verwenden sie, um einen reibungslosen Gesprächsverlauf sicherzustellen und ihren Gesprächspartnern dabei zu helfen, die Bedeutung ihrer Äußerungen angemessen zu verstehen. Zusätzlich nutzen Sprecher DM, um die Intensität ihrer Aussagen anzupassen oder die sprachliche Absicht ihrer Handlungen zu mildern. Die Analyse beleuchtet die Beziehung zwischen den Teilnehmern der jeweiligen Kommunikation und zeigt auf, wie Sprecher die Höflichkeitsformen in Abhängigkeit von ihrem Gesprächspartner anpassen. Die Untersuchung der Sprachverwendung des Moderators und der Gästin im Interview bestätigt die Annahme, dass die Sprache in Verbindung zur Einstellung der Sprecher steht und dass die Sprache je nach der kommunikativen Situation angepasst wird. Darüber hinaus zeigt die Analyse, dass in dem analysierten Interview eine positive Höflichkeit dominiert, wie sich aus der Neigung des Interviewers und der Interviewpartnerin ergibt, die Distanz zu verringern. Dies geschieht durch die Verwendung interpersonaler Diskursmarker und anderer sprachlicher Mittel.

Schlüsselwörter: *Diskursmarker, Intensivierungen, Wiederholungen, Interview.*

1. Einleitung

Diskursmarker sind sprachliche Einheiten oder Ausdrücke, die dazu dienen, die Einstellung oder Absicht der Sprecher in einer Konversation anzuzeigen. Im Folgenden wird versucht, die Konzepte von Diskursmarkern und pragmatischen Markern im Deutschen zu erläutern und näher zu beschreiben. Der Begriff *Diskursmarker* bezieht sich auf Wörter oder Phrasen, die in einer Rede oder einem Text verwendet werden, um die Struktur und den Verlauf einer Konversation oder

eines Textes zu steuern. Dies umfasst, zum Beispiel, sprachliche Elemente, wie *aber* oder *denn*, die die Verbindung zwischen Sätzen herstellen, sowie Ausdrücke, wie *also* oder *nochmal*, die dazu dienen können, verschiedene Teile einer Konversation oder eines Textes miteinander zu verknüpfen. Diskursmarker haben den Zweck, die Aufmerksamkeit der Hörer oder Leser zu lenken und ihnen zu helfen, die Struktur und den Verlauf der Konversation oder des Textes zu verstehen. Der Begriff *pragmatischer Marker* bezieht sich auf Wörter oder Ausdrücke, die in einer Rede oder einem Text verwendet werden, um die Bedeutung einer Äußerung zu verändern oder zu präzisieren. Die Begriffe *Diskursmarker* und *pragmatischer Marker* werden im folgenden Abschnitt ausführlicher erläutert.

Der Begriff *Diskursmarker* wurde in den 1970er und 1980er Jahren geprägt, als Folge der neuen methodischen und theoretischen Ausrichtungen in der Linguistik. In der deutschsprachigen Fachliteratur begannen einige Autoren erst gegen Ende der 1990er Jahre den Begriff *Diskursmarker* zu verwenden, darunter Androutsopoulos (1998), Auer (1998), Gohl&Günthner (1999), Günthner (1999), Lange (1999) und Umbach&Stede (1999). In den letzten Jahren hat sich die Verwendung dieses Begriffs jedoch stark verbreitet, wie in den Werken von Autoren wie Bayerl (2004), Konerding (2004), Auer&Günthner (2005), Imo (2007), Rehbock (2009), Hartung (2012), Mroczynski (2012) und Tissot (2015) ersichtlich ist. Die genaue Definition und Terminologie von Diskursmarkern wurde in der Literatur ausführlich behandelt und ist zu einem wichtigen Aspekt der Pragmatik und der Diskussion geworden.

Unterschiedliche Autoren, Schulen und Fachrichtungen verwenden den Begriff *Diskursmarker* auf vielfältige Weisen und beziehen sich dabei auf verschiedene Merkmale und Gruppen von Ausdrücken (Blakemore 2002, S. 1ff.). Neben *Diskursmarker* sind auch andere Begriffe im Umlauf, die ebenso unterschiedlich verwendet werden, wie z.B.: *(Diskurs-)Partikel*, *pragmatischer Marker*, *(pragmatischer) Operator*, *Gesprächswort* oder *Gliederungssignal*. Es gab zahlreiche Vorschläge zur Systematisierung und Vereinheitlichung der Inhalte und Begriffe von Diskursmarkern, doch diese Vorschläge führten oft zu verschiedenen Abgrenzungen und Überschneidungen (Blakemore 2004; Foolen 2011, S. 218f.; Imo 2012; Heine 2013, S. 1206ff.; Maschler&Schiffrin 2015; Auer&Maschler 2016, S. 1-47).

2. Das YouTube Interview – Einleitung

Prof. Dr. Markus M. Lerch, der Präsident der Deutschen Gesellschaft für Innere Medizin (DGIM), führte ein Interview mit der früheren Schauspielerinnen und heutigen Ärztin, Dr. Marianne Koch, zur Verleihung der Ehrenmitgliedschaft der DGIM an ihren Vater, Prof. Rudolf Schindler. Das Interview fand am 27. April 2022 in München in der alten Bibliothek des LMU Klinikums statt und ist unter dem folgenden Link abrufbar: https://www.youtube.com/watch?v=d5lkB_YmZ6U (30. Juni 2023). Wir haben uns für die Analyse dieses Interviews entschieden, da es sich um ein aktuelles und interessantes Thema handelt.

Das Ziel des Interviews besteht darin, das Publikum über die Biografie von Frau Dr. Marianne Koch und die wissenschaftlichen Leistungen ihres Vaters zu

informieren und zu aktualisieren. Es folgt einer festgelegten Abfolge, bei der sowohl die Reihenfolge der Fragen und Antworten als auch die Zeit, die für jede Frage zur Verfügung steht, klar definiert sind.

Die persönliche Atmosphäre im Verlauf des Interviews trägt dazu bei, die Stimmung aufzulockern. Eine solche Atmosphäre kann dazu beitragen, das Gespräch entspannt und natürlich zu gestalten und die Befragte zu ermutigen, offen und ehrlich zu antworten. Der Interviewer verwendet hierfür bestimmte Techniken, wie beispielsweise eine kurze Einführung zum wissenschaftlichen Hintergrund der Interviewpartnerin, das Ansprechen auf einer persönlichen Ebene oder die Wahl eines wissenschaftlichen Ortes für das Interview, wie die Bibliothek des LMU Klinikums.

3. Verwendung verschiedener Formen von Diskursmarkern in der Sprache

Diskursmarker sind linguistische Elemente, die verwendet werden, um den Zusammenhang, die Struktur und die Beziehungen zwischen Äußerungen in einem Text oder einer Konversation zu kennzeichnen. In Interviews spielen Diskursmarker eine wichtige Rolle, da sie dazu beitragen, die Gesprächsstruktur zu organisieren, die Äußerung zu verdeutlichen und die Interaktion zwischen dem Interviewer und dem Interviewten zu erleichtern. Diskursmarker sind im Interview wichtige sprachliche Instrumente, um die Kommunikation zu erleichtern, Bedeutung zu verdeutlichen und eine effektive Interaktion zwischen dem Interviewer und dem Interviewten sicherzustellen. Sie tragen zur Kohärenz und Struktur des Gesprächs bei und ermöglichen es den Gesprächspartnern, effizient aufeinander zu reagieren und Informationen auszutauschen.

Diskursmarker dienen dazu, das Gespräch zu organisieren und die Abfolge von Fragen und Antworten zu kennzeichnen. Zum Beispiel kann der Interviewer den Beginn einer neuen Frage mit einem Marker wie *nun* oder *als nächstes* ankündigen, um eine klare Trennung zwischen den Gesprächsthemen zu schaffen. Diese sprachlichen Elemente helfen dabei, bestimmte Teile der Äußerungen zu verdeutlichen oder zu betonen. Zum Beispiel kann die Verwendung von *insbesondere* oder *speziell* signalisieren, dass der Interviewer oder der Interviewte auf ein wichtiges Detail oder eine Schlüsselaussage hinweisen möchte. Die Verwendung von *bitte* oder die Äußerung *Können Sie mir erklären* können dazu beitragen, eine positive Beziehung zwischen den Gesprächspartnern zu etablieren. Bestimmte Diskursmarker, wie *tatsächlich* oder *im Gegenteil*, können verwendet werden, um eine Gegenüberstellung von Informationen oder Meinungen zu kennzeichnen und auf diese Weise die Bedeutung einer bestimmten Aussage zu unterstreichen. Diskursmarker helfen dabei, die Äußerungen im Kontext zu verstehen. Sie können anzeigen, ob eine Aussage als Beispiel, Begründung, Folge oder Ursache dient.

Der Ausdruck *Sie wissen/wissen Sie...* beschreibt das Verweisen auf Allgemeinwissen und auf allgemein bekannte Fakten oder Informationen, die durch diesen Ausdruck hervorgehoben werden. Dieser Ausdruck wird häufig in gesprochener Sprache verwendet, um die Aufmerksamkeit des Zuhörers auf einen

bestimmten Punkt zu lenken oder um die Existenz von gemeinsamem Wissen zu betonen. Der Interviewer und die Gästin haben vielleicht vor, dass ihr Gespräch darauf hinweist, dass sie über gemeinsames Wissen verfügen und dass sie dieses Wissen im Gespräch nutzen werden. Das Verb *wissen* kann in verschiedenen Zusammenhängen als pragmatischer Marker verwendet werden. Zum Beispiel:

- 1) Zustimmung: *Sie wissen* kann verwendet werden, um zuzustimmen oder sich einverstanden zu erklären. /18:58-...sozusagen, schon der erste Schritt zu einer Heilung oder Besserung (so ist es), ne, [hmm] Sie sind ja, *wissen Sie* in gewisser Weise in den.../.
- 2) Zustandsbeschreibung: *wissen* kann verwendet werden, um den Zustand von Wissen oder Unwissen auszudrücken. /17:23-... machen Sie doch was über Altern... Sie,... die Leute wollen *wissen* was man tun kann damit man.../.
- 3) Emphase: *wissen* kann verwendet werden, um die Gewissheit oder Sicherheit in einer Aussage zu betonen. / 18.27-Menschen mit normalem Deutsch verstehen und da die deutsche Sprache, ja, sehr reich ist, das *wissen* Sie ja ganz genau/.
- 4) Zustimmung mit Einschränkungen auszudrücken. /21.04-... Sie *wissen* nicht, aber verwundet worden ist, ich *weiß* es nicht, ich *weiß* nur dass er.../.

Insgesamt kann *wissen* als pragmatischer Marker verwendet werden, um verschiedene Aspekte des Wissens oder des Nichtwissens auszudrücken, sowie um die Haltung oder die Emotionen des/der Sprechers/-in gegenüber einer bestimmten Aussage oder Situation darzustellen. Im analysierten Interview kommt dieses Element in folgenden Kollokationen vor:

20:45-... nach einer pediatrichen Promotion ist er aus der dreizehn nach München gekommen. Ja. *Wissen Sie* warum hat zunächst...

22:26-... Aquarellen, *wissen Sie* ob er diese Aquarelle,...*ich weiß* dass diese Aquarelle nicht unbedingt von den, von der Optik...

-interpersonelle Diskursmarker: Interpersonelle Diskursmarker sind Wörter oder Phrasen, die verwendet werden, um die Beziehungen und Interaktionen zwischen Sprechern und Zuhörern in einer Konversation auszudrücken. Sie können verwendet werden, um die Haltung, Absicht oder Emotionen des Sprechers gegenüber dem Gesagten oder dem Zuhörer auszudrücken. Folgende Elemente können als interpersonelle Diskursmarker vorkommen:

36: 57...das ist für mich eine *unglaubliche* Ehre und ich freue mich *wahnsinnig* d[a]rüber.

Modalverben: Modalverben wie *können*, *müssen* und *sollen* können verwendet werden, um die Erwartungen oder die Haltung des Sprechers gegenüber einer bestimmten Handlung auszudrücken.

18:38-... wunderbar erklärt [hmm], *kann* man das sehr gut machen auch sehr komplexe medizinische Dinge *kann* man auf...;

11:20-...schlecht und hat mit dem fünf Stunde und zwanzig Minuten geredet, dann *kann* man wieder raus und

Fokusmarker: Fokusmarker wie *eigentlich* oder *genau* können verwendet werden, um die Aufmerksamkeit des Zuhörers auf einen bestimmten Aspekt der Unterhaltung zu lenken.

26:52-...*genau*, aber ich weiß es auch nicht *genau*, aber, [ich weiß es auch nicht *genau*, aber] Sie haben, ja, seine Entlassurkunde aus der Schutzhaft;

15:03-Paracelsus-Medaille, *eigentlich*, die wichtigste ist, ich möchte aber auf anderes eingehen als Sie noch in Ihrer Schauspielphase war...,

20:29- ... wie Helmut Lutin auch so ein [Vorbild], Vorbild, ja, Ihr Vater ist *eigentlich* ein Berliner Rudolf Schindler...

Diskursmarker: Diskursive Marker wie *also* oder *nun* können verwendet werden, um den Übergang von einem Thema zu einem anderen in einer Konversation zu markieren.

19:13-Er war Mediziner, Sie sind Medizinerin, er war Internist, er war Gastroenterologe, das sind Sie *nun* nicht, nein, Ihr Interesse ist bei den Kreislauferkrankungen...

19:26-... an der Medizin ganz unabhängig entscheiden, ich, *also* ich kann natürlich nichts übergehen, aber...

2:26-...schien in diesem Film [lächeln], und... erinnern Sie sich noch d[a]ran, ja, ja, *also*...;

6:47-er hat gesagt, na ja, das Physikum haben Sie *ja*, das ist eine staatliche Prüfung, Sie können mit dem klinischen Semestern weitermachen...

Emphatische Ausdrücke: Emphatische Ausdrücke, wie *wissen*, *verstehen*, *Gefühle haben* oder Äußerungen, wie: *ich verstehe*, *wie du dich fühlst* können verwendet werden, um die Empathie und das Verständnis des Sprechers gegenüber dem Zuhörer auszudrücken. Insgesamt können interpersonelle Diskursmarker verwendet werden, um die Beziehungen und Interaktionen zwischen Sprechern und Zuhörern in einer Konversation auszudrücken und die Kommunikation zu erleichtern.

18:27-Menschen mit normalem Deutsch *verstehen* und da die deutsche Sprache, ja, sehr reich ist, das *wissen* Sie ja ganz genau;

18:45-...Deutsch darlegen, so dass man dann das Gefühl hat [hmm], hat er *verstanden* und dieses *Verständnis*...

Der Diskursmarker *ja* kann auch Emphathie ausdrücken, kommt in 68 Auftritten vor und wird in vielen verschiedenen Kontexten verwendet. Einige der häufigsten Verwendungen sind:

-Zustimmung: *Ja* kann verwendet werden, um zu bestätigen, dass man einer Aussage oder Frage zustimmt.

3:45-...sie haben mich überredet, [hmm], *ja*, auch ein bisschen finanziell überredet und dann hab ich's doch gemacht...;

-Ermutigung: *Ja* kann verwendet werden, um jemanden zu ermutigen, weiterzusprechen oder mehr zu sagen.

8:13- ... auch verführerisch, so was man zu probieren, so was Journalistisches, ja, und das war, *ja*...

-Bestätigung: *Ja* kann verwendet werden, um zu bestätigen, dass man eine Anweisung oder eine Bitte verstanden hat.

12:03-... viel technische Sachen gemacht, auch ja, Herz [unverständlich], aber ich bin auch nicht gegen IT, *ja* und alle diesen...,

12:13-diese Dinge die uns *ja* helfen, gerade in der Diagnostik und so, aber ich denke,...

1:14-Gremium und durch sie jetzt [hmm], *ja*, ein paar Sachen erzählen zu dürfen...

-Empathie: *Ja* kann verwendet werden, um zu zeigen, dass man versteht, was jemand sagt und dass man mit ihm oder ihr fühlt.

21:42- ...bei Otto Neubauer der übrigens auch als Jude vertrieben worden, ach *ja*, und er fing an...

In der folgenden Tabelle (1) werden DM im analysierten Interview dargestellt.

Tabelle 1. Die Häufigkeit des Vorkommens von DM und die Anzahl dieser Marker im analysierten Interview

DM	Anzahl der Häufigkeit	DM	Anzahl der Häufigkeit
und	222 (43,6%)	nur	12 (2.3%)
aber	55 (10.8%)	ok	2 (0.3%)
ich denke	1 (0.1%)	gut	18 (3.5%)
wie	22 (4.3%)	Sie wissen/ wissen Sie	2/4 (0.3% / 0.7%)
ja	68 (13.3%)	irgendwie	3 (0.5%)
naja	3 (5.0%)	nun	7 (1.3%)
So	78 (15.3%)	sozusagen	2 (0.3%)
eigentlich	4 (0.7%)	genau	6 (1.1%)

Abb. 1: Vorkommen der DM im analysierten Interview

Wiederholungen – Diese Ausdrücke werden im Interview verwendet, um eine bestimmte Idee zu betonen oder eine bestimmte Information hervorzuheben. Sie können verwendet werden, um etwas zu klären oder zu verdeutlichen, indem es in unterschiedlichen Worten oder auf unterschiedliche Art und Weise etwas wiederholt wird. Wiederholungen können als Erinnerungen verwendet werden, um eine Nachricht oder Information im Gedächtnis des Hörers zu verankern, indem sie wiederholt werden. In manchen Fällen kommen sie als ungewisse Wiederholungen desselben Wortes in der Äußerung vor.

1:20 - Das ist schön. *Sie, Sie* haben eigentlich nach dem Abitur...

35:16 - *Wir*, ja, *wir* wussten eines Tages wird es, wird alles gut sein und also dieser Zeit...

15:46 - ...sieht aber gut aus. Geleistet, das zeigt, dass Sie nach wie vor *diese, diese* Popularität haben.

18:20 - ...habe ich mich *bemüht*, wirklich *bemüht*, alles so zu erklären, dass es normale...

Am Anfang des Interviews machte der Moderator einen Anstoß, um das Publikum ins Interview einzubinden und die Distanz mit dem Publikum zu verringern. Auch bei seinem Abschied war er freundlich, höflich, aber distanziert, in einem formellen, wissenschaftlichen Stil, den er ständig durch das ganze Interview manifestierte. Eine allgemeine Charakteristik seines sprachlichen Verhaltens ist die Verringerung der Distanz und die Erhöhung der Nähe mit der Gesprächspartnerin. Die beiden Gesprächspartner sind im Fachbereich Medizin ausgebildet und befinden sich auf gleichen sozialen Ebene, sie teilen gleiche Interesse und Haltungen, da sie gemeinsame Ansichten, Auffassungen und Beurteilungen zu medizinischen Fragen und Angelegenheiten haben.

Während des Interviews zeigte der Moderator Geschick im Umgang mit der Sprache, um Beziehungen zu seiner Gesprächspartnerin zu definieren. Ein allgemeines Merkmal seines Sprachverhaltens ist die Beibehaltung einer professionellen Distanz und gleichzeitig die Steigerung der Nähe zu seiner Gesprächspartnerin als seiner Kollegin und fachlicher Mitarbeiterin auf einer professionellen und wissenschaftlichen Ebene. Man hat den Eindruck, dass er bei größeren Machtdifferenzen oder größerem horizontalem Abstand versucht, diesen Abstand zu verringern.

4. Schlussfolgerungen

In diesem Beitrag wird eine Sprachanalyse durchgeführt und die Funktion und die Bedeutung der DM im analysierten Interview näher erklärt. Die Analyse eines online-YouTube-Interviews wird verwendet, um zu zeigen, wie SprecherInnen die Höflichkeit im Verhältnis zu ihrem Gesprächspartner anpassen, um die positive Höflichkeit im Interview auszudrücken. Mit diesem Beitrag wird ein Versuch unternommen, die Sprachanalyse eines YouTube-Interviews darzustellen und die sprachlichen Elemente dabei zu analysieren. Es werden sprachliche Elemente, wie: Diskursmarker, Auswahl von bestimmten Lexemen, Tilgungen, Wiederholungen, Verstärkungen, Abschwächungen als auch das Vokabular, das

für die ZuschauerInnen bzw. das Publikum des Interviews charakteristisch ist, analysiert und dargestellt.

Diskursmarker spielen eine wichtige Rolle im Interviewprozess, da sie dazu beitragen, eine angenehme und respektvolle Atmosphäre zu schaffen. Sprachliche Elemente wie Anreden, Diskursmarker, Wiederholungen, Verstärkungen, Verwendung von Fremdwörtern und andere sprachliche Elemente tragen dazu bei, die Beziehung zwischen dem Interviewer und dem Interviewten zu definieren und zu gestalten. Ein geschickter Umgang mit der Sprache kann ebenso dazu beitragen, die professionelle Distanz zu wahren, während gleichzeitig eine Nähe auf fachlicher und wissenschaftlicher Ebene aufgebaut wird. In Fällen von größeren Machtdifferenzen oder größerem Abstand kann eine solche Sprachfertigkeit dazu beitragen, diesen Abstand zu verringern. Zusammenfassend kann man sagen, dass die pragmatischen Marker und die sprachlichen Elemente eine entscheidende Rolle beim Interviewprozess spielen und dazu beitragen, eine erfolgreiche, produktive und reibungslose Interaktion bzw. Kommunikation zu führen.

Diskursmarker dienen auch dazu, die Interaktion zwischen dem Interviewer und dem Interviewten zu erleichtern. Sie können verwendet werden, um auf Fragen zu antworten, Anschlussfragen zu stellen oder die Diskussion in eine bestimmte Richtung zu lenken. In Interviews können Diskursmarker dazu beitragen, Emotionen oder Betonungen zu vermitteln und sie sind ein wesentliches Instrument für eine erfolgreiche Kommunikation mit den Gesprächspartnern.

Literaturverzeichnis

Androutsopoulos, Jannis K. (1998): Forschungsperspektiven auf Jugendsprache: Ein integrativer Überblick. In: Androutsopoulos, Jannis / Scholz, Arno (Hg.), *Jugendsprache – langue des jeunes – youth language. Linguistische und soziolinguistische Perspektiven*. Frankfurt/Main: Lang, 1- 33.

Auer, P. (1998): Zwischen Parataxe und Hypotaxe: 'abhängige Hauptsätze' im Gesprochenen und Geschriebenen Deutsch. In: *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 26, 284-307.

[3] Auer, P. & Günthner, S. (2005): Die Entstehung von Diskursmarkern im Deutschen – ein Fall von Grammatikalisierung? In: Leuschner, Torsten / Mortelmans, Tanja / De Groodt, Sarah (Hg.), *Grammatikalisierung im Deutschen*. Berlin: de Gruyter, 335-362.

Auer, P. & Maschler, Y. (eds.) (2016): NU/NÅ. *A family of discourse markers across the languages of Europe and beyond*. Berlin: de Gruyter.

Bayerl, P. S. (2004): Disambiguierung deutschsprachiger Diskursmarker: Eine Pilot-Studie. In: *Linguistik online* 18, 3-17.

Blakemore, D. (2002): *Relevance and Linguistic Meaning. The semantics and pragmatics of discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.

Blakemore, D. (2004): Discourse markers. In: Horn, Laurence R. / Ward, Gregory (eds.), *The Handbook of Pragmatics*. Malden: Blackwell, 221-240.

Foolen, Ad. (2011): Pragmatic markers in a sociopragmatic perspective. In: Andersen, Gisle / Aijmer, Karin (eds.), *Pragmatics of Society. Handbook of Pragmatics 5*. Berlin: de Gruyter Mouton, 217-242.

Gohl, Ch. & Günthner, S. (1999): Grammatikalisierung von weil als Diskursmarker

in der gesprochenen Sprache. In: *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 18, 39-75.

Günthner, S. (1999): Entwickelt sich der Konzessivkonnektor obwohl zum Diskursmarker? Grammatikalisierungstendenzen im gesprochenen Deutsch. In: *Linguistische Berichte* 180, 409-446.

Hartung, N. (2012): *Und-Koordination in der frühen Kindersprache. Eine korpusbasierte Untersuchung*. Dissertation, Eberhard-Karls-Universität Tübingen. Online unter: <https://publikationen.unituebingen.de/xmlui/handle/10900/46995> [abgerufen am 06.02.2023].

Heine, B. (2013): On discourse markers: Grammaticalization, pragmaticalization, or something else? In: *Linguistics* 51, 1205-1247.

Imo, W. (2007): Zur Anwendung der Construction Grammar auf die gesprochene Sprache – der Fall ‘ich mein(e)’. In: Ágel, Vilmos / Hennig, Mathilde (Hg.). In: *Zugänge zur Grammatik der gesprochenen Sprache*. Tübingen: Niemeyer, 3-34.

Imo, W. (2012): Wortart Diskursmarker? In: Rothstein, Björn (Hg.), *Nichtflektierende Wortarten*. Berlin: de Gruyter, 48-88.

Konerding, K-P. (2004): Semantische Variation, Diskurspragmatik, historische Entwicklung und Grammatikalisierung. Das Phänomenspektrum der Partikel also. In: Pohl, Inge & Konerding, KlausPeter (Hg.), *Stabilität und Flexibilität in der Semantik*. Frankfurt/Main: Lang, 199-237. 75

Lange, I. (1999): *Die sequenzielle Struktur von Anrufbeantworter Kommunikation*. Magisterarbeit, Universität Hamburg. Online unter: <https://kops.uni-konstanz.de/handle/123456789/3698> [abgerufen am 06.02.2023].

Maschler, Y. & Schiffrin, D. (2015): Discourse markers. Language, meaning, and context. In: Tannen, Deborah / Hamilton, Heidi E. / Schiffrin, Deborah (eds.), *The Handbook of Discourse Analysis*. 2nd ed. Chichester: Wiley, 189- 221.

Mroczynski, R. (2012): *Grammatikalisierung und Pragmatikalisierung. Zur Herausbildung der Diskursmarker wobei, weil und ja im gesprochenen Deutsch*. Tübingen: Narr.

Rehbock, H. (2009): “... ohne jetzt nun gleich aggressiv zu werden”: Ein Zeitadverb als Diskursmarker. In: *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 37, 236-265.

Tissot, F. (2015): *Gemeinsamkeit schaffen in der Interaktion: Diskursmarker und Lautelemente in zürichdeutschen Erzählsequenzen*. Frankfurt/Main: Lang.

Umbach, C. & Stede, M. (1999): *Kohärenzrelationen: Ein Vergleich von Kontrast und Konzession*. Berlin: Technische Universität. KIT-Report 148. Online unter: https://www.researchgate.net/publication/241112385_Kohärenzrelationen_Ein_Vergleich_von_Kontrast_und_Konzession [abgerufen am 06.02.2023].

Gzim Xhaferri

Southeast European University, Tetovo

Biljana Ivanovska

Goce Delcev University, Stip

The Role and Function of Discourse Markers: Examples from a Youtube Interview

Abstract: This study examines the importance and role of discourse markers in an online YouTube interview. It specifically focuses on discourse markers, or so-called pragmatic markers, in spoken language. Discourse markers (DM) are widely used in oral communication and are often found in dialogues between speakers and their interlocutors.

Speakers use them to ensure a smooth flow of conversation and to help their interlocutors understand the meaning of their utterances appropriately. The use of DM in this interview depends on the context and objectives. The choice of DM and other language elements depends on the target audience of the interview. Additionally, speakers use discourse markers to adjust the intensity of their statements or mitigate the linguistic content of their actions. The analysis sheds light on the relationship between the participants in the respective communication and demonstrates how speakers adjust politeness based on their conversation partner and situation. Examination of the language use of the moderator and the guest in the interview confirms the assumption that language is related to the attitudes of the speakers and that language is adapted depending on the communicative situation.

Keywords: *discourse markers; intensifiers; repetitions; interview.*

REALISIERUNGEN EMOTIVER SPRACHE IN FACEBOOK-KOMMENTAREN

Milote Sadiku

Universität Prishtina „Hasan Prishtina“, Kosovo
milote.sadiku@uni-pr.edu

Sadije Rexhepi

Universität Prishtina „Hasan Prishtina“, Kosovo
sadije.rexhepi@uni-pr.edu

Abstract: Im vorliegenden Beitrag wird die Versprachlichung von Emotionen in Online-Beiträgen untersucht. Wir drücken Emotionen aus, um unser subjektives Bewusstsein zu zeigen aber auch die Welt, in der wir leben, zu bewerten. Emotionen sind als allen Menschen gemeinsame, universelle Erfahrungen zu verstehen. Als konstitutive Phänomene unseres Lebens erhalten Emotionen in sprachlichen Äußerungen eine bestimmte Repräsentation und werden somit übermittelt und für andere sichtbar. Sie werden außerdem als sehr intensive und persönliche Erfahrungen aufgefasst, die von innen kommen und die durch Sprache und Handlungen ausgedrückt werden können. Sprache befähigt uns also, unsere Emotionen verbal zu vermitteln. Das 21. Jahrhundert wird als Jahrhundert des digitalen Zeitalters bezeichnet. Im Zeitalter der Informationstechnologien hat sich auch die Sprache der Kommunikation neu geordnet. Die Digitalisierung hat sich in den letzten Jahren rasant entwickelt und der Informationsaustausch ist sehr intensiv geworden. Wir möchten uns mit Emotionswortschatz in sozialen Netzwerken näher befassen. Im vorliegenden Beitrag werden Texte aus sozialen Medien (wie Facebook) in Bezug auf die Verbalisierung von Emotionen auf der Ebene des Wortes, des Satzes und des Textes analysiert.¹

Schlüsselwörter: *Emotionen, Emotionslinguistik, Emotionsmarker, Facebookkommentare.*

1. Einleitung

Die Kommunikation hat sich im digitalen Zeitalter neu geordnet. Die Digitalisierung hat sich in den letzten Jahren rasant entwickelt. Das Internet nutzen ca. 53 Prozent der Weltbevölkerung (Schlobinski, 2020, S. 3). Wir leben in einer globalisiert vernetzten Gesellschaft, die eine sehr große Datenmenge in Google, Facebook, etc. produziert. Helbing et al. (2016) betonen die Gefahren der Welt, in der wir leben, die von der totalen Kommunikation und Transparenz geprägt ist. Soziale Netzwerke, wie z. B. Facebook, können Macht über Menschen auswirken. Viele Facebook-Posts enthalten Informationen über unsere Gefühle, unsere Meinungen. Über das Medium Facebook lassen sich auch Emotionen verbreiten.

¹ Sadije Rexhepi is the corresponding author of this paper.

Auf Facebook kann jeder ganz einfach seine Meinung äußern. Dieser Beitrag setzt sich zum Ziel, den Ausdruck von Emotionalität in Online-Beiträgen zur Torjubel-Geste (Doppeladler-Jubel) der Schweizer Nationalspieler in WM 2018 (als eine emotionsauslösende Situation) und die daraus auslösende Doppelbürger-Debatte in der Schweizer Öffentlichkeit zu untersuchen.²

Die zentralen Forschungsfragen dieses Beitrags lauten: Welche emotionalen Reaktionen haben diese Medienbeiträge bei den Rezipienten ausgelöst? Welche Emotionen kommen in Leser-Kommentaren vor und wie werden sie auf der Ebene des Wortes, des Satzes und des Textes sprachlich realisiert? Im Mittelpunkt des Beitrages steht also die Analyse der Realisierungen der Emotionsmarker in Facebook-Kommentaren der Leser der Online-Beiträge zur Torjubel-Geste der Schweizer Nationalspieler in WM 2018. Als Analysegrundlage dienen Leser-Kommentare von Online-Zeitungsbeiträgen der Zeitungen *Neue Zürcher Zeitung* und *Blick*, genauer vom Facebook-Account dieser beiden Zeitungen (<https://www.facebook.com/nzz> und <https://www.facebook.com/blick>) zu diesem Thema. Anhand von Kommentaranalysen werden verbale Ausdrucks- und Darstellungsvarianten der Gefühle und Einstellungen der Leser zu dieser 2018 ausgelösten Debatte untersucht, die innerhalb kürzester Zeit für große emotionale Aufregung nicht nur in den Medien, sondern auch in Online-Foren und sozialen Netzwerken gesorgt hat. Die Thematik der Integration und der Doppelbürgerschaft in der Schweiz wurde in dieser Zeit in der Schweizer Öffentlichkeit heftig und mit vielen Emotionen diskutiert.

2. Ausdrucksmöglichkeiten von Emotionalität in Facebook-Kommentaren

Facebook ist im deutschsprachigen Raum die am meist genutzte Plattform der sozialen Medien und es zählt zur älteren Generation von Social-Media-Seiten (Pfurtscheller, 2020, S. 355). Für den öffentlichen Sprachgebrauch im Internet ist Facebook laut Pfurtscheller (2020) hochrelevant, allerdings verglichen mit anderen Plattformen, wie z.B. Twitter, bietet es nur einen beschränkten Zugriff auf die öffentlichen Sprachdaten. Die Suchmöglichkeiten der Facebook-Plattform sind limitiert. Für die Zwecke dieser Untersuchung wurden die Daten manuell auf der Oberfläche von *Facebook.com* gesammelt und extrahiert.³ Für die Zwecke dieser Untersuchung wurden einzelne Postings per Copy-and-Paste oder als Screenshots als Bilddatei dokumentiert, wobei auch ganze Kommentarverläufe in

² Bei der WM 2018 spielten mehrere Fußballer mit kosovarischen Wurzeln in der Schweizer Nationalmannschaft, darunter G. Xhaka und Xh. Shaqiri. Das Spiel Schweiz gegen Serbien war politisch sehr aufgeladen, welches selbst bei den kosovarischen Spielern große Emotionen hervorrief. In diesem Spiel gegen Serbien schossen die beiden Spieler kosovarischer Abstammung, Xhaka und Shaqiri, jeweils ein Tor und jubelten die Tore mit dem Doppeladler-Geste. Diese Torjubel-Geste hat für große emotionale Aufregung in der schweizerischen Öffentlichkeit gesorgt, wobei hitzige Diskussionen über die Zukunft von Schweizer Nationalmannschaft geführt wurden. Unter diesem Link kann man die Doppeladler-Jubel dieser Fußballspieler sehen: <https://www.blick.ch/schweiz/das-meint-blick-zum-adler-jubel-zwei-herzen-aber-richtige-schweizer-id8538592.html>.

³ Nach Pfurtscheller (2020, S. 355) bewegt man sich dabei im Rahmen des User Interface (UI) der Facebook-Plattform.

der originalen Präsentationsform gespeichert wurden.

Texte werden aufgrund von spezifischen Vorkenntnissen sowie Einstellungen produziert und rezipiert. Der Textproduzent trifft eine Auswahl an Lexik und Syntax, um „seine Konzeptualisierung und seine Einstellung zu einem Sachverhalt zu versprachlichen“ (Schwarz-Friesel, 2014, S. 53).

Eine zentrale Funktion der Sprache in der öffentlichen Kommunikation ist ihre informativ-persuasive Funktion. Im Cambridge Wörterbuch wird Persuasion als „a form of speech or writing that uses argument or emotion to make the listener or reader believe what the author is saying“ URL 1) definiert. Die Sprache hat unterschiedliche Rollen und Funktionen in der sozialen Kommunikation, d.h. sprachliche Handlungen sind vielfältig und heterogen. Die jeweilige Funktion der Sprache in der Kommunikation wird von mehreren Faktoren bestimmt: Medium, Absender und seine Intentionen, Adressatenkreis, Gegenstand der Kommunikation usw. (Schuppener/ Demčíšák/ Fraščíková, 2021, S. 19).

2.1. Emotionslinguistische Kernkategorien

Wir drücken Emotionen aus, um unser subjektives Bewusstsein zu zeigen aber auch die Welt, in der wir leben, zu bewerten. Emotionen helfen uns Stellung gegenüber anderen zu nehmen, unser eigenes Verhalten zu bewerten, sowie auf bestimmte situative Umstände zu reagieren (Schwarz-Friesel, 2015, S. 158). In der Emotionsforschung hat es als schwierig erwiesen, sich für eine eindeutige Definition des Emotionsbegriffs zu einigen. Es gibt eine Vielzahl von verschiedenen Definitionen für den Begriff Emotion, die mit unterschiedlichen Forschungsschwerpunkten zusammenhängen. Fries (2004, S. 6) nennt *Emotionen* als „durch Zeichen codierte Gefühle (im Sinne seelischer Empfindungen)“. Fiehler (2010, S. 19) fasst die Emotionen als einen spezifischen Bestandteil des Erlebens auf, die primär die Funktion der Bewertung haben.

Emotionen haben eine große Bedeutung für das menschliche Leben, trotzdem wurde das Thema der Emotionalität in der Linguistik lange Zeit als ein Randthema betrachtet, bis zur sogenannten „emotionalen Wende“ in den kognitiven Wissenschaften, die eine zunehmende Anzahl empirischer Studien zur Untersuchung von Emotionen gefördert hat (Schwarz-Friesel, 2013, S. 1; Klann-Delius, 2015, S. 135). Als eine Erklärung der Vernachlässigung der Emotionen in der Wissenschaft könnte die Tatsache sein, dass Emotionen in der Gesellschaft oft als negative Phänomene konzeptualisiert werden (vgl. Fiehler, 1990, S. 20 ff; Schwarz-Friesel, 2013, S. 10).

Den Ausgangspunkt für eine emotionslinguistische Analyse der Facebook-Kommentare bilden die drei emotionslinguistischen Kernkategorien: Emotionsthematisierung/ Emotionsdarstellung, Emotionsausdruck / Ausdruck von Emotionen und die emotive Bewertung /Bewertung und Emotionalisierung/ Hervorrufen von Emotionen (vgl. Fiehler, 1990, S. 98; Vaňková, 2010, S. 11ff; Bergerová, 2012, S. 18; Malá, 2012, S. 160).⁴ Die Grenze zwischen diesen Kategorien kann fließend sein.

⁴ In Vaňková (2010: 11-12) siehe mehr darüber, durch welche sprachliche Mittel diese drei Kategorien der Emotionalität erfolgen können.

Emotionale Einstellungen können auf allen Ebenen des jeweiligen Sprachsystems vorkommen (vgl. Fries, 2004, S. 9). Der Begriff „Emotionalität“ wird im [duden.de](https://www.duden.de) (URL 2) als „emotionale Verhaltensweise, Äußerungsform“ definiert, während Bergerová / Vaňková (2015, S. 7) die Emotionalität „als das ganze in einem Text enthaltene emotionale Potenzial“ auffassen. Diesen Autorinnen nach „bezieht sich der Begriff ‚Emotionalität des Textes‘ sowohl auf den Ausdruck von Emotionen als auch auf das Sprechen über und das Hervorrufen von Emotionen“ (Bergerová / Vaňková, 2015, S. 8).

In der Emotionslinguistik wurde als entscheidendste Unterscheidung jene zwischen Emotionsbeschreibung/ Emotionsthematisierung und Emotionsausdruck (bzw. zwischen propositionaler und nicht-propositionaler Kodierung) eingeführt (Ortner, 2014, S. 340; Schwarz-Friesel, 2015, S. 151). Emotionsausdrückende Wörter weisen nicht auf Emotionen auf, sondern vermitteln über ihre semantische Information primär emotionale Eindrücke und Einstellungen. Emotionsausdruck wurde als Form der Bewertung erklärt, doch Bewertungen wurde eine eigenständige, komplexe Rolle zugeteilt.

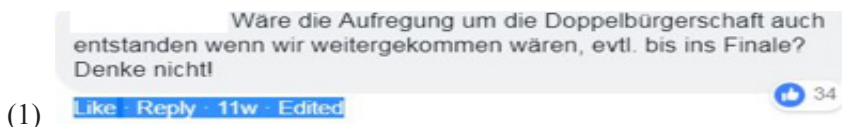
In der vorliegenden Arbeit werden Facebook-Kommentare bezüglich der ausdrückenden Emotionalität in Online-Beiträgen analysiert. Für die folgende Untersuchung wurde ein Korpus mit 89 Facebook-Kommentaren zusammengestellt, das Leserreaktionen auf Online-Beiträgen zur Doppeladler-Jubel der Schweizer Nationalspieler in WM 2018 und der daraus auslösenden Doppelbürger-Debatte in der Schweizer Öffentlichkeit enthält. Diese Kommentare beziehen sich auf zwei Zeitungsartikel vom 09.07.2018 ([blick.ch](https://www.blick.ch)) und 11.07.2018 ([nzz.ch](https://www.nzz.ch)). Sprachlich wurden die Kommentare nicht verändert. Viele der Kommentare sind in der Dialektform verfasst, was oft das Verständnis erschwerte.

Bei der Analyse des Korpus richtet sich die Aufmerksamkeit der Verwendung von sprachlichen Mitteln in Facebook-Kommentaren, die einen Bezug zu Emotionen haben. Im Folgenden soll also anhand von Belegen aus dem Korpus erläutert werden, welche lexikalischen, morphologischen, syntaktischen, stilistischen und textuellen Mittel (*Wörter, Metaphern, Vergleiche...*) benutzt werden, um Emotionen auszudrücken.

2.2. Korpusanalyse

Im analysierten Korpus ist am häufigsten der Emotionsausdruck vertreten. Im Vergleich zum Emotionsausdruck kommt die emotive Bewertung weniger häufig vor, während die Emotionsthematisierung am wenigsten vertreten ist. Es wurden aber auch graphostilistische Elemente benutzt (Hervorhebungen durch Satzzeichen, Emoticons, Schriftgrößen), sowie metaphorische Ausdrücke. Emoticons scheinen eine gewisse Nähe zu sprachlichen Zeichen zu haben. Sie werden als ein Bestandteil der emotionalen Kommunikation in den digitalen Medien betrachtet. Emoticons und Emojis gehören zu den bildlichen Ausdrucksmitteln, die in den Schreibprozess integriert sind. Sie sind direkte Bestandteile der jeweiligen Nachricht, oder sie können ganz ohne Text stehen und dabei eine kommunikative Situation ersetzen (vgl. Dürscheid, 2020, S. 38; Pišl,

2012, S. 184). Emojis und Emoticons werden immer populärer und werden nicht nur von jüngeren Internetnutzer*innen genutzt (Dürscheid 2020, S. 44; Pišl, 2012, S. 84). Sie verdeutlichen positive oder negative Gefühlsstimmungen und „helfen dabei, den Sinn der Äußerung emotional zu präzisieren“ (Pišl, 2012, S. 184).

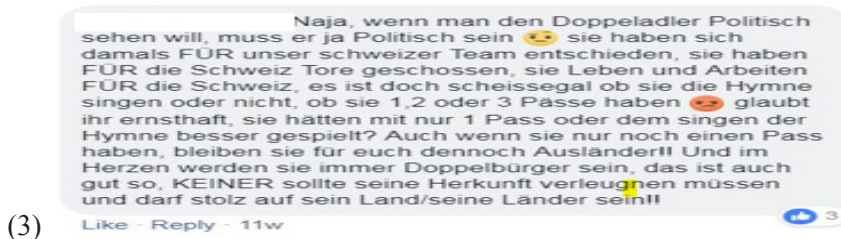

(1) Der Verfasser⁵ des Kommentars (1) (zum Online-Beitrag von blick.ch vom 09.07.2018) drückt seinen Ärger bezüglich der ausgelösten Doppelbürger-Debatte in der schweizerischen Öffentlichkeit, indem er durch die hypothetische Frage Ironie ausdrückt. Durch den Exklamativsatz *Danke nicht!* wird die emotionale Beteiligung des Kommentars mitausgedrückt. Er meint, dass in den Medien heftig über die Doppelbürgerschaft der Schweizer Fußballnationalspieler diskutiert wird, weil sich die Schweizerische Nationalmannschaft (Nati) in WM 2018 nur bis zum Achtelfinal qualifizierte.

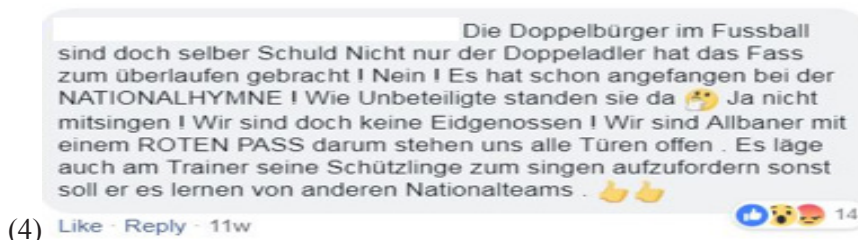

(2) Im Beispiel (2) wird eine Antwort auf den ersten Kommentar gegeben. Der Verfasser dieses Kommentars drückt seinen Ärger über dieses Thema durch die Verwendung von Metapher und Ironie aus. Die ironische Äußerung beginnt im ersten Satz, in dem er die Fußballspieler metaphorisch *Flattermann* bezeichnet, die den Anstoß zu dieser Debatte gaben. Er wirft also den kosovarischen Spielern vor, diese große Aufregung nach dem Spiel gegen Serbien angezettelt zu haben. Durch die pejorative Konnotation, die *Flattermann* hat, drückt der Verfasser seine negative, mitleidlose, genervte Einstellung zu diesem Vorgang und den involvierten Personen aus. Dieser Eindruck wird zunächst durch die Verwendung des Adjektivs *offensichtlich* und Adverbs *anders* erweckt. Das *offensichtlich* und *anders* drücken in diesem Kontext aus, dass sie in diesem politisch aufgeladenen Spiel mit Absicht gehandelt haben, als wäre das kein Fußballspiel, sondern ein Schlachtfeld. Dies wird noch durch die Verwendung von Anführungszeichen bei der Bezeichnung *Kollegen* und *Kampfmodus* verstärkt. Anführungszeichen sind typische Ironiesignale, welche sowohl in mündlichen Äußerungen, durch Fingerbewegungen in der Luft, als auch in schriftlichen Äußerungen vorkommen. Sie deuten meistens darauf hin, dass das Gesagte in Zweifel gezogen oder als unwahr betrachtet wird.

⁵ Wir haben die Usernamen der Facebook-Kommentare ausgeblendet um die Anonymität der User zu wahren. Im weiteren Text verwenden wir den generischen Maskulin für alle Usernamen.

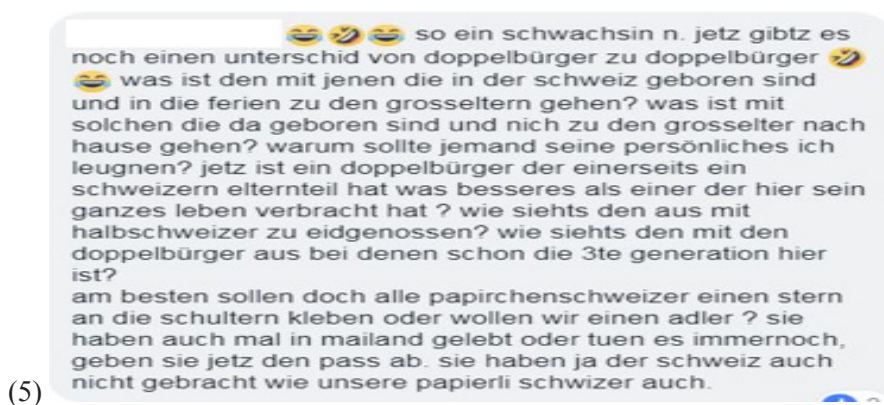
Im Beispiel (3) wird der emotionale Zustand des Verfassers durch die Wiederholungen der Präpositionalphrase mit *für* vermittelt. In diesem Kommentar verwendet der Verfasser graphostilistische Elemente, wie Emoticons, Satzzeichendopplungen, Großschreibungen, sowie Hervorhebungen durch Satzzeichen, aber auch emotionsausdrückende Lexeme. Die Empörung wird also auch mit entsprechenden Emoticons ausgedrückt. Insgesamt gesehen wird durch die Verwendung von Großschreibung das Emotionspotenzial einer Aussage noch gesteigert. Mittels Wiederholung der Phrase *für die Schweiz* sowie der graphostilistischen Elemente äußert der Verfasser seinen Ärger darüber, dass die Fußballnationalspieler ausländischer Herkunft nicht als „echte“ Schweizer betrachtet werden. Die Ironie der Phrase *bleiben sie für euch dennoch Ausländer* wird durch die Verdoppelung der Ausrufezeichen verstärkt. Die Kombination von allen diesen emotiven sprachlichen Mittel im Beleg (3) löst die Vorstellungen von Wut, Zorn und Ärger aus.

Im Beispiel (4) drückt der Verfasser von diesem Text seinen Ärger mittels negativen Ausdrücken, metaphorischer Wendungen, Satzzeichen und Großschreibung. Er betont, dass die Fußballspieler mit der Doppelbürgerschaft selbst *schuld* sind, dass ihre Zukunft in Nationalmannschaft nicht mehr sicher sei. Der Autor des Kommentars bedient sich auch der metaphorischen Wendung⁶ *das Fass zum Überlaufen bringen*, womit explizit die negative Emotion benannt und beschrieben wird. Verstärkt wird diese Äußerung durch das Ausrufezeichen am Ende und dem darauffolgenden Satzäquivalente *nein* und dem Ausrufezeichen, wodurch er seine emotionale Beteiligung an dieser Debatte ausdrückt. Der Verfasser unterstellt den Fußballspielern mit der Doppelbürgerschaft, nicht gut integriert zu sein, indem sie sich nicht beim Singen der Nationalhymne beteiligen. Das wird durch die Großschreibung hervorgehoben und ihr Emotionalitätspotenzial intensiviert sowie durch den nachfolgenden Satz verstärkt. Der Missmut des

⁶ Metaphern lassen sich von der Definition her als Emotionsthematisierung einordnen (vgl. Malá, 2012, S. 160).

Verfassers wird auch mit einem entsprechenden Emoticon zum Ausdruck gebracht. Durch die Verwendung des Pronomens *wir* bekennt er sich zur gleichen nationalen Identität mit den Fußballspielern. Dadurch entsteht die Unterteilung in *wir* und *die Anderen*, welche eine emotionale Grenze zieht und somit Distanz schafft. Dies wird unterstützt durch den Gegensatz am vorgehenden Satz, in dem verdeutlicht wird, dass *die Anderen* Eidgenossen sind, während der Verfasser und die Fußballspieler, nicht zu dieser Gruppe gehören: „*Wir sind doch keine Eidgenossen! Wir sind Albaner mit einem ROTEN PASS...*“⁷ Auf der syntaktischen Ebene bedient sich der Autor elliptischer Strukturen als expressive Mittel. In dem „*Ja nicht mitsingen!*“ wird das Subjekt elidiert. Der elliptische Satz wirkt noch expressiver durch das Ausrufezeichen, als wenn der unmarkierte sachliche Aussagesatz verwendet würde.⁸

Der Verfasser des Kommentars (5) drückt seine persönliche Einstellung zu ausgelösten Doppelbürger-Debatte durch den Einsatz von vielen Fragesätzen. Fragesätze als Emotionalisierungsmittel können eine Kontaktfunktion erfüllen, indem sie einen engeren Kontakt zum Textrezipienten herstellen. Durch die Verwendung der Fragesätze kann das Interesse des Textrezipienten geweckt werden, sowie auch Spannung erzeugt werden. Fragesätze in diesem Kommentar sind in Form von rhetorischen Fragen formuliert, wodurch den Aussagen Nachdruck verliehen aber auch die emotionale Wirkung verstärkt wird. Der Verfasser formuliert auch emotionale (bewertende) Substantive, wie *Schwachsinn*, *Papirchenschweizer*. Dadurch drückt er seine negative genervte Einstellung zu dieser Debatte aus.

⁷ Dem Namen nach ist der Verfasser dieses Kommentars auch kosovarisch-albanischer Abstammung. Deshalb verwendet er die Pronomen „wir“, „uns“, und bekennt sich nicht als „Eidgenosse“.

⁸ Wenn man aber die zentralen Charakteristika der Internetkommunikation, wie Parallelität, Schnelligkeit usw. in Betracht zieht, kann es nicht angenommen werden, dass elliptische Strukturen hier absichtlich eingesetzt wurden, da man bei der Verfassung eines Facebook-Kommentars nicht bis ins Detail geht.

Ihr nervet mit dem scheiss thema, machsch fb uf; blick, 20min und suscht i andere gruppe nur das am lese. Wärets wiiter cho het niemert über das thema diskutiert, abr nei sie sind ned wiiter cho und ez muessmer d'mensche blöd amache vo wo das chömets, was mr dörf und ned dörf mache. Wo sie im achtefinal cho sind, het mr gschriebe „wir schweizer“ „wir sind eine einheit“ und ez die huere üsländer. Doppelmoral lässt grüssen.

(6)⁹ Like · Reply · 11w

Der Verfasser des Kommentars (6) wird als ein Mensch in Wut und Aufregung präsentiert. Auffällig in diesem Beitrag ist die Verwendung von Pronomen. Durch die Verwendung der Personalpronomen schafft er ein Distanz-Verhältnis zu der anderen Gruppe der Menschen, die gegen der Doppelbürgerschaft sind. Ausländer werden in diesem Beitrag durch die Wendung *die huere üsländer* („die verdammt Ausländer“) als Kollektiv ausgegrenzt und abgewertet, da sie anders sind als die Gruppe der Schweizer. Die Schweizer werden zu einer Gruppe mit dem Personalpronomen *wir* zusammengefasst, als ein Gefühl von nationaler Identität, wie in *wir Schweizer* und *wir sind eine Einheit*. Mit der formelhaften Wendung *Doppelmoral lässt grüssen* fordert er die Adressaten auf, sich in Erinnerung zu rufen, dass man die Fußballnationalspieler in jeder Situation gleich behandeln sollte.

3. Fazit

Die Analyse des Korpus mit Facebook-Kommentaren, das Leserreaktionen auf Online-Beiträgen zur Doppeladler-Jubel der Schweizer Nationalspieler enthält, sollte zeigen, welche Emotionen die Verfasser am häufigsten verbalisieren, sowie welche sprachlichen Mittel sie dazu mehr verwenden. Schlussfolgernd lässt sich behaupten, dass am häufigsten negative Emotionen ausgedrückt werden, wie Ärger, Aufregung und Wut, die sich zum einen auf die Doppelstaatsspieler selbst und auf den SFV beziehen, sowie zum anderen aber auch gegen das Doppelbürger-Thema in der schweizerischen Öffentlichkeit. Bei den analysierten Facebook-Kommentaren ist einerseits eine starke Anti-Rhetorik über die Schweizer Fußballnationalspieler, die Doppelbürgerschaft haben, präsent, andererseits gibt es auch Kommentare, die diese Fußballnationalspieler mit kosovarischen Wurzeln unterstützen.

Im analysierten Korpus ist am häufigsten der Emotionsausdruck vertreten. Im Vergleich zum Emotionsausdruck kommt die emotive Bewertung weniger häufig vor, während die Emotionsthematisierung am wenigsten vertreten ist.

Auf der lexikalischen Ebene wurden in den Leserkomentaren folgende sprachliche Mitteln, die zur Emotionalisierung beitragen, verwendet:

- wertende Adjektive (*blöd, klug, vernünftig, scheissegal, schuld, offensichtlich*);

⁹ *Ihr nervt mit dem Scheiss-Thema, man macht Facebook auf, Blick, 20min und auch andere Gruppen nur das am Lesen. Wenn sie weiter gekommen wären, hätte niemand über dieses Thema diskutiert. Da sie aber nicht weiter gekommen sind muss man die anderen Menschen blöd anmachen, von wo sie kommen, was man darf und was nicht machen darf. Wo sie ins Achtelfinal gekommen sind, hat man geschrieben „wir Schweizer“, „wir sind eine Einheit“ und jetzt heisst es die verdammt Ausländer. Das Doppelmoral lässt grüssen.* (Wiedergabe des Kommentars ins Standarddeutsch durch Autorinnen)

- emotive Substantive (*Flattermann, Scheiß-Thema, Trauerspiel, Schwachsinn, Sündenbock, Papirchenschweizer* (auch: *Papierli Schwizer*), *Schützling*);
- Verben (*nerven*);
- Pronomen (*wir, sie, uns*);
- Phraseologismen (*das Fass zum Überlaufen bringen, für die Katze, aus einer Mücke einen Elefanten machen, Öl ins Feuer gießen*)

In den analysierten Facebook-Kommentaren ist auch Ironie belegt, die zur Bewertung negativer Sachverhalte verwendet wird. Ironie konnte anhand von Ironiesignalen sowie aus dem Kontext erschlossen werden. Graphisch wird sie oft durch Anführungszeichen angezeigt, die auf eine Distanzierung des Autors des Kommentars verweisen, wie in „*Kollegen*“, „*Kampfmodus*“, „*wir Schweizer*“. Auch viele Metaphern kommen im Korpus vor. Die Verwendung der Metapher in Texten hat eine persuasive Funktion, durch die Einstellungen und Bewertungen des Textproduzenten den Lesern vermittelt wird. Um eine emotionale Grenze zwischen der eigenen und der fremden Gruppe zu schaffen, werden Pronomen eingesetzt, die häufig durch andere emotionsausdrückende Elemente verstärkt werden.

Auf der Satzebene wurden im untersuchten Korpus zur Darstellung der Emotionen Exklamativ-, Ausrufe-, Fragesätze verwendet. Durch die Realisierung des Exklamativsatzes wird die emotionale Einstellung des Kommentar-Verfassers angedeutet, während die Verwendung der Fragesätze Spannung erzeugen kann. Im analysierten Korpus ist ebenfalls auffällig der häufige Gebrauch der Ausrufezeichen, wodurch der Aussage Emotionalität und besonderer Nachdruck verliehen wird.

Bei gezieltem Einsatz von Schriftgrößen, Ausrufezeichen, bewertenden Lexeme, Wiederholungen usw. wird in diesen Kommentaren in erster Linie beabsichtigt, die Aufmerksamkeit der Adressaten zu wecken und bei ihnen entsprechende Emotionen zu wecken. Zusammenfassend kann man sagen, dass zur Intensivierung und Verknüpfung einzelner Emotionen für den Cyberslang typische graphostilistische Elemente, wie Emoticons, Satzzeichendopplungen und Großschreibungen, eingesetzt werden.

Die Einordnung einzelner emotiver Elemente war nicht sehr leicht. Dies könnte daran liegen, dass Emotionen subjektive Erfahrungen, die von der auswertenden Person ebenfalls subjektiv wahrgenommen und interpretiert werden.

4. Literatur

Bergerová, Hana (2012): Zur Emotionalität in deutschen und tschechischen Jugendzeitschriften am Beispiel von Ratgeber-Texten. In: Vaňková, L. et al. (Hrsg.), *Emotionalität in deutschen und tschechischen Medientexten*. Ostrava, 9-37.

Bergerová, H. & Vaňková, L. (2015). Vorwort. In: Bergerová, H. & Vaňková, L., *Lexikalische Ausdrucksmittel der Emotionalität im Deutschen und im Tschechischen*. Ostrava: Universität Ostrava, 7-11.

Pfurtscheller, D. (2020). Öffentlichen Sprachgebrauch auf Facebook untersuchen. In: Marx, K., Lobin, H. & Schmidt, A. (Hrsg.), *Deutsch in Sozialen Medien. Interaktiv, multimodal, vielfältig*. Berlin & Boston: De Gruyter, 355-358.

Dürscheid, C. (2020). Schreiben in Sozialen Medien. Bestandaufnahme und Perspektiven. In: Marx, K., Lobin, H. & Schmidt, A. (Hrsg.), *Deutsch in Sozialen Medien. Interaktiv, multimodal, vielfältig*. Berlin/Boston: De Gruyter, 35-49.

Fiehler, R. (1990). *Kommunikation und Emotion. Theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Kommunikation*. 1. Auflage. Berlin & New York: de Gruyter.

Fiehler, R. (2010). Sprachliche Formen der Benennung und Beschreibung von Erleben und Emotionen im Gespräch. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis Studia Germanistica*, Nr. 6/2010, 19-30.

Fries, N. (2004): Gefühle, Emotionen, Angst, Furcht, Wut und Zorn. In: Börner, W. (Hrsg.) *Emotion und Kognition im Fremdsprachenunterricht*. 1. Auflage. Tübingen: Narr, 3-24.

Helbing, D. et al. (2016). *Digitale Demokratie statt Datendiktatur. Das Digital-Manifest*. (<https://www.spektrum.de/pdf/digital-manifest/1376682>) [Abgerufen am 12.05.2022].

Klann-Delius, G. (2015). Emotion in language. In: Lüdtke, U. M. (Hrsg.), *Emotion in Language. Theory – research – application*. John Benjamin: Amsterdam/Philadelphia, 135-156

Malá, Jiřina (2012): Verbalisierung von Emotionen in Online-Artikeln. Eine Textanalyse anhand von Info-Texten aus SPIEGELONLINE.de und iDNES.cz. In: Vaňková, L. et al. (Hrsg.), *Emotionalität in deutschen und tschechischen Medientexten*. Ostrava, 157-176.

Ortner, H. (2014). *Text und Emotion*. 1. Auflage. Tübingen: Narr Verlag.

Pišl, M. (2012): Facebook und Emotionen. In: Vaňková, L. et al. (Hrsg.), *Emotionalität in deutschen und tschechischen Medientexten*. Ostrava, 177-195.

Schlobinski, P. (2020): Sprache Kommunikation und digitaler Wandel. In: Marx, K., Lobin, H. & Schmidt, A. (Hrsg.), *Deutsch in Sozialen Medien. Interaktiv, multimodal, vielfältig*. Berlin & Boston: De Gruyter, 3-34.

Schuppener, G., Demčíšák, J. & Fraštková, S. (2021). *Selbstdarstellungen von rechtspopulistischen Parteien* (Deutschland, Österreich, Slowakei). Barleben: Leipziger Universitätsverlag.

Schwarz-Friesel, M. (2013): *Sprache und Emotion*. 2. Auflage. Tübingen: UTB.

Schwarz-Friesel, M. (2014): Hydra, Krake, Krebsgeschwür, Sumpf, Killer-GmbH, Franchise-Unternehmen und Nebenwolke. Perspektivierung und Evaluierung von islamistischem Terrorismus durch Metaphern im deutschen Pressediskurs nach 9/11. In: Schwarz-Friesel, M. & Kromminga, J. (Hrsg.), *Metaphern der Gewalt. Konzeptualisierungen von Terrorismus in den Medien vor und nach 9/11*. Tübingen: Francke, 51-74.

Schwarz-Friesel, M. (2015): Language and emotion. The cognitive linguistic perspective. In: Lüdtke, U. M. (Hrsg.), *Emotion in Language. Theory – research – application*. John Benjamin: Amsterdam/Philadelphia, 157-173.

Vaňková, L. (2010). Zur Kategorie der Emotionalität. Am Beispiel der Figurenrede im Roman ‚Spieltrieb‘ von Juli Zeh. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis Studia Germanistica* Nr. 6/2010, 9-18.

Internetquellen:

URL 1: [PERSUASION | meaning in the Cambridge English Dictionary](#) [Abgerufen am 11.05.2022].

URL 2: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Emotionalitaet> [Abgerufen am 11.05.2022].

Milote Sadiku

University of Prishtina “Hasan Prishtina”, Kosovo

Sadije Rexhepi

University of Prishtina “Hasan Prishtina”, Kosovo

Realizations of Emotive Language in Facebook Comments

Abstract: This study examines the verbalization of emotions in online media. We express emotions not only to show our subjective awareness but also to evaluate the world we live in. Emotions are universal experiences that are common to all people. They are difficult to control, are often the cause of irrational human behavior, and cause people to behave in certain ways (cf. Fiehler, 1990, p. 41; Ortner, 2014, p. 6 ff). Emotions, as constitutive phenomena of our lives, are given a certain representation in linguistic expressions and are thus conveyed and made visible to others. They are also perceived as very intense and personal experiences that come from the inside and can be expressed through language and actions. Language therefore enables us to communicate our emotions verbally.

The 21st century is known as the digital age. In the age of information technology, the language of communication has also been reorganized. Digitalization has developed rapidly in recent years, and the exchange of information has become very intensive. We would like to take a closer look at emotional vocabulary in social networks. In this study, texts from social media (such as Facebook) are analyzed regarding the verbalization of emotions at the level of the word, sentence, and text.

Keywords: *emotions; emotion linguistics; emotion markers; Facebook comments.*

КНИЖЕВНОСТ

LITERATURE

МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНА КРИТИКА ОД XIX ВЕК ЗА ДЕЛОТО НА ГРИГОР ПРЛИЧЕВ

Славчо Ковилоски

Институт за македонска литература, Скопје
slavcho.koviloski@outlook.com

Апстракт: Во трудот се осврнуваме на одгласот на делото на Григор Прличев во македонската книжевна критика од XIX век. Прличев како предводник на македонската литература ги воодушевил македонските книжевни дејци од ова време. Некои од нив биле негови соработници, некои негови ученици, а некои го познавале само преку неговото поетско перо, но негувале исклучителна почит не само кон неговата книжевна оставнина туку и кон неговиот ангажман на полето на образованието и црковната борба против грчкото влијание во Македонија. Во трудот, на пошироката македонска јавност ѝ ги предочуваме критиката и ставовите за поетот од Охрид од македонските автори Јордан Иванов, Георги Баласчев, Кузман Шапкарев, Димитар Матов, Евтим Спространов, Климент Скопаков и Лев Огненов.

Клучни зборови: *Григор Прличев, македонска книжевност од XIX век, книжевна критика.*

Воведни белешки

Македонската книжевна критика во XIX век се развива во согласност со развојот на македонската литература од ова време. Следејќи ги законите за тоа дека секое литературно дело остава трага и наоѓа одглас кај широка читателска маса, со зголемувањето на квантитетот и на квалитетот на образовани млади луѓе се појавиле и првите македонски книжевни критичари и теоретичари коишто можеле да одговорат на задачата да ги одбележуваат и рецензираат, односно да ги оценуваат новопојавените книжевни изданија. Освен за новите дела, честопати се давале и осврти за животните патишта на одредени автори и дејци од областа на книжевноста, како што биле Теодосија Синаитски, Партенија Зографски, Константин Миладинов, Рајко Жинзифов, Трајко Китанчев и др.

Меѓу нив се издвојува ликот и делото на Григор Прличев (1830, Охрид – 1893, Охрид). Поет, преведувач, критичар, полемичар, просветен деец, борец за отфрлање на грчката духовна власт и за обнова на Охридската архиепископија, тој е можеби најдоминантната појава на културен план во Македонија во XIX век.

Бидејќи самиот бил критичар и барал критичко расудување за стилот и за естетиката на пишаниот збор, накратко треба да ги споменеме неговите критички расудувања објавувани во весниците *Читалиште*, *Македонија* и

Право. Така, да се пишува за критиката на Прличев значи да се проследуваат полемики, да се бара естетиката во изговорениот и запишаниот збор, да се укажува на погрешното и да се потенцира убавото, жестоко да се расправа со поети, историчари и критичари, да се бараат синоними, да се бара правдата и да се водат замислени разговори меѓу критичарот и преведувачот. Меѓутоа, освен што самиот се пројавил како критичар, повеќемина македонски автори од тоа време критички се осврнале на неговите дела. Бројот на вакви книжевно-историски и критичко-есеистички текстови што му се посветени нему не е мал и само го покажува восхитот, односно интересот што македонските автори го имале кон него.

Григор Прличев и критиката

Критичкиот ангажман на Прличев избилува со полемички елементи, како на пример случаите со Теодорос Орфанидис и Оливер Голдсмит. Дел од овој критичко-полемички ангажман е во рамките на неговите проучувања и доживувања на хеленската книжевност и грчката историографија. Според Георги Сталев, Прличев се открил „како критичар на сè она што е фалсификувано од грчка страна во однос на историјата и на културата. *Аргументите му се најчесто силни* (подвлечено во оригиналот – моја бел.), иако во својот занес понекогаш знае и да го премине прагот на реалноста“ (Сталев, 2005, стр. 154). Тој споредувал, дискутирал и полемизирал со претставници на историската наука со многу логични заклучоци за различноста на Филип II и Александар Македонски, односно старата македонска држава во однос на присвојувањата од страна на грчката држава. Со подруг тон Прличев се осврнува на хеленската книжевност и на нејзините претставници: Тукидит, Ксенофонт, Дионисиј од Халикарнас, Плутарх итн., главно пишувајќи негативно. Тој подготвил низа осврти за нивните дела, давајќи оценки за нивниот опус. Така, според него, Тукидит бил вистинољубив, но и небулозен; Ксенофонт бил читлив, понекогаш одличен (Спомени за Сократ), понекогаш фалбација (Пировиот поход); Дионисиј од Халикарнас бил претставен како најлош од сите нив, бидејќи на сето она што било славно, му давал грчко потекло. Хомер, пак, знаел да биде здодевен, предолг во пеењата, но сепак, неговата *Илијада* за Грците била чудесна.

Не треба да се замижува пред аргументираните толкувања на Прличев на одредени историски и книжевни појави и да не се потенцира неговиот критички однос кон нив. Тој бил зборословец и добро бил запознаен со книжевноста во нејзината целокупност, па сосема слободно можел критички да се осврнува и да полемизира за неа. Токму затоа, во одбрана на ставовите се повикувал или го критикувал Херодот, Демостен, Есхил, полемизирал со историчарот Голдсмит и со други современици, па дури и со самиот себе преку имагинарниот лик на критичарот и преведувачот во текстот „Критичар и преведувач“ (Прличев, 1928, стр. 108-116).

Општо е позната епизодата со неговиот ангажман околу преводот на *Илијадата* на словенски јазик и страшната критика која ги запечатил неговите идни литературни остварувања. Бугарскиот критичар Нешо Бончев

кој прв го отфрлил преводот како произволен, според Прличев не требало да пишува толку, а требало да каже само дека не знаел бугарски, со што дискусијата ќе била завршена. Негативна критика во ова време напишале и други двајца бугарски критичари, Љубен Каравелов и Христо Ботев, а за неговото дело уште пишувале и Лазар Јовчев, Петко Славејков, Иван Вазов и др. Позитивно, пак, се изразиле бугарскиот критичар Константин Величков и сите проследувачи на Прличевото дело кои потекнувале од македонската земја: Ј. Иванов, Л. Огненов, Д. Матов и други.

Ќе наведеме уште еден пример кој убедливо зборува за односот на авторите кон книжевноста и кон критичката свест. Позната е случката во која тој се обидел да го преведе Хомер на словенски јазик, но бил жестоко нападна од бугарскиот критичар Нешо Бончев. Бончев го критикувал Прличев за неговиот јазик, за произволните скратувања на *Илијадата*, за начинот на препевање итн., на што Прличев резигнирано заклучил: „Критикот пишуваше долго против мене. Не требаше толку. Бидејќи сакаше да ме порази и да препорача свој превод, можеше да го каже само ова – Прличев не знае бугарски, и тогаш јас навистина би бил поразен“, па во есејот „Мечта на еден старец“ конечно да го заокружи своето мислење: „Ја мразам необразованата критика; мојот ловоров венец порано беше свежо-зелен, несвенлив; грубата критика се сви околу него како змија и од злото што го изли неговите лисја овенаа, се исушија“ (Прличев, 2017, стр. 98). Прличев бил свесен за влијанието на критиката и за нејзината сила да издигне или уништи некој автор и дело. Токму таа критика и го натерала да се откаже од натамошниот ангажман околу преводот на *Илијадата*, а преведеното дело да го фрли во оган. Инспириран од критичките одгласи, Прличев го напишал и текстот „Критичар и преведувач“, објавен дури во 1928 година од неговиот син Кирил Прличев на страниците на списанието *Македонски преглед* (Пърличевъ, 1928, стр. 108-116).

Григор Прличев во македонската критика од XIX век

Како што е познато, за Прличев се испишани бројни страници кои расветливаат различни аспекти од неговото творештво. Сепак, она што е впечатливо е недостигот на иследувања за рецепцијата на неговите дела од современите, кои се чини како да не постоеле. Меѓутоа, со едно посистемско расчитување на обемната периодика издавана во текот на втората половина на XIX век и првите години на XX век, доаѓаме до исклучително вредни податоци од кои може да се види рецепцијата на познатиот охридски поет од страна на современите. Така, освен бројни попатни споменувања на неговото име, наоѓаме и повеќе осврти објавени во весниците *Светлина* (*Свѣтлина*), *Б'лгарски преглед* (*Български прегледъ*), *Новини* (*Новини*) и *Известија на семинарот по славјанска филологија кон Универзитетот во Софија* (*Известия на семинара по славянска филология към университета в София*), еден ракопис од Кузман Шапкарев и една монографија, прва од ваков вид посветена на Прличев, насловена како *Биографски и книжевни цртици за Григор С. Прличев и неговата наградена поема од 1860 година*

на поетскиот конкурс во Атина (Биографически и книжевни цртици на Григоръ С. Прличевъ, и Вѣнчаната му поема прѣвъ 1860 година на поетическия конкурсъ въ Атина) од Георги Баласчев. Сите овие автори со почит се осврнале и се потсетувале на значењето што ја имале поемата *Сердарот* и бројните објави на Прличев во однос на преведувањето, како и неговата *Автобиографија* од 1893 година. Без разлика на тоа што Прличев се нашол во немилост од одредени бугарски авторитети поради непознавањето на бугарскиот јазик, тој останува централна фигура во македонската литература од XIX век, како што можеме да утврдиме и од написите на неговите македонски сограѓани.

Треба да напоменеме дека во монографијата *Творечкиот лик на Григор Прличев*, Георги Сталев критички се осврнува на првите посериозни трудови за Прличев, најнапред наведувајќи го трудот на Матов, а потоа на Баласчев и на Скопаков, занемарувајќи ги очигледно нивните претходници Ј. Иванов и Л. Огненов кои уште во 1893 година посветиле страници за него. Нив веќе ги регистриравме и ги регистрираме на овие страници.

Не се сомневаме дека и овие два нови регистрирани биографски текстови за Прличев не се конечни, па можно е во некое идно време овој список да се зголеми. Во секој случај, останува да утврдиме дека првите регистрирани македонски текстови за Прличев во периодиката се дело на прилепчанецот Јордан Иванов (јануари) и охридџанецот Лев Огненов (април) од 1893 година, а првиот монографски труд за него е произлезен од рацете на охридџанецот Баласчев во 1897 година. Со тоа, се надеваме дека, засега, решаваме некои дилеми околу првообјавите.

Првите критички оценки за Прличев се оние од рецензијата на претседателот на конкурсното жири за доделување на наградата за необјавена поема, имено *Сердарот*, Гркот Александар Рангавис. Силен одек во јавноста и кај самиот Прличев имала и рецензијата за неговиот превод на *Илијадата* од Бугаринот Нешо Бончев. Присуството на името на Прличев во грчката, бугарската и во другите книжевни критички текстови и истории, секако е од значење и за поздравување, но бидејќи нашиот интерес е свртен кон авторите кои произлегле од македонска земја, не навлегувајќи во нивните политички и други убедувања, ќе забележиме дека од она што се знае:

- првиот поцелосен осврт на животот и на дејноста на охридскиот автор е оној на Јордан Иванов насловен едноставно како „Григор Прличев“, а е објавен во списанието *Светлина* од 1893 година;
- првата книга (монографија) посветена на Прличев е онаа на Георги Баласчев, *Биографски и книжевни цртички за Григор С. Прличев и неговата наградена поема од 1860 година на поетскиот конкурс во Атина*, објавена во Софија, 1897 година.

Понатаму, покрај овие првични објави, ги регистриравме и текстовите на: Евтим Спространов („Белешки кон двата превода на ‘Илијадата’ од Г. Прличев“, 1894; „Рецензија“, кон ‘Биографски и книжевни цртици за Г. Прличев’, 1896 и „По преродбата во гр. Охрид“, 1896); К. Шапкарев (ракопис

„Критика... на ‘Автобиографијата’ на пок. Гр. С. Прличев“, којшто се наоѓа во Бугарската академија на науките и до која, во моментот, не можеме да дојдеме); Димитар Матов („Гр. С. Прличев, книжевно-биографски цртички“, 1895); Климент Скопачков („Григор С. Прличев, историско-книжевен преглед“, 1911); Лев Огненов („Животот и дејноста на Г. Прличев“, 1893).

Во јануари 1893 година на првата страница на списанието *Светлина* бил објавен текст за Григор Прличев, проследен со цртеж на неговиот лик. Авторот Ј. Иванов изнесува повеќе биографски податоци за Прличев, а се задржува и на неговата книжевна дејност. Пишувајќи за *Сердарот*, за *Скендербег*, за песната „Хилјада и седумстотин шесдесет и второ лето“ и за други објави во весниците *Македонија* и *Балкан*, спомната е и неговата преведувачка дејност реализирана во списанијата *Читалиште* и *Периодическо списание* во Браила. Иванов изнесува мислење дека по неблагопријатната критика за Прличевскиот превод на *Илијадата*, „тој ги изгорел (другите листови од преводот – моја бел.) и престанал да се занимава со литературни трудови. Компетентни луѓе, инаку, велат дека преводот на Прличев бил повеќе од добар и сожалуваат што глупавата критика, каква што е уште кај нас, го направила очаен еден огромен талент којшто можел да биде толку полезен воопшто за нашата книжнина“. Самиот Прличев расправал за нанесено „убиство“ од таа критика, односно како што кажувал, дека таа е точна само на забелешката дека тој бил „уште слаб со бугарскиот јазик“ и заклучува: „ќе биде интересно и од не мала важност да се собере и отпечати во одделна книга сè што Прличев превел и напишал“ (Иванов, 1893, стр. 122).

Исто така, Иванов ја коригирал грешката на весникот *Новини*, кој за година на раѓање на Прличев ја навел 1830, а според него роденденот му бил на 18 јануари 1829 година. Понатаму, во продолжение ги навел најважните настани од неговиот живот, како и некои од авторските дела и преводите на познатиот поет. Наведувајќи ги првите четири стиха на песната „Хилјада и седумстотин шесдесет и второ лето“, Иванов укажал дека „таа песна има големо значење за Македонија“, бидејќи „десет дена откако таа песна станала достоинство на охридани, таа ги дала своите резултати: и најмалодушните луѓенца станале распалени патриоти“ (Иванов, 1893, стр. 122).

Понесен од чувството дека некако треба да му се оддолжи на својот претходник и сограѓанец, за Прличев пишувал револуционерот Л. Огненов. Неговиот текст е плод на добро познати факти поврзани со поетот. Огненов му се приклучил на Иванов во тврдењето дека Прличев не го знаел бугарскиот јазик, нарекувајќи го поетот „еден од најактивните и пргови борци во областа на народната преродба“ (Огненов, 1893, стр. 2).

Е. Спространов пишувал многу за Прличев, малку восхитен од неговото дело, малку поради фактот што славниот поет му бил сограѓанец, како што впрочем направиле и Огненов и Баласчев. За нас, од голема важност се последните две глави од обемната студија „По преродбата во гр. Охрид“ (глава III и глава IV), каде што изнесува многу податоци за животот и дејноста на Прличев. Тука има сосема малку за неговата книжевна дејност, но затоа има мошне корисен изворен материјал за историската мисија на

поетот за исфрлање на грчкото влијание од Охрид и од другите македонски градови. Спространов накратко ја споменал и дарбата за критика и полемика на Прличев со нагласка дека: „Навистина, Прличев напаѓал, но никогаш не излегувал од рамките на пристојното“ (Спространов, 1894, стр. 662). Спространов отворено застанал на негова страна бранејќи го Прличев од нападите на Кузман Шапкарев за што малку подетално ќе зборуваме во следното поглавје.

Со осврт на животот и делата на друг истакнат македонски автор се издвојува печатената книга *Биографски и книжевни цртици на Григор С. Прличев, и неговата наградена поема од 1860 година на поетскиот конкурс во Атина* од Г. Баласчев, објавена во 1897 година. Книгата е распослана на 64 страници и содржи биографски податоци за Прличев, превод во проза на поемата *Сердарот* и критички осврт кон книжевното дело на славниот носител на наградата за поема. Во книгата Баласчев изнесува низа податоци коишто денес нам ни се добро познати. Тој пишува за општословенскиот јазик на Прличев, за критиката и критичарите на неговото дело, за судбината на неговите ракописи, за да утврди дека: „ако попаднеше Прличев во друга средина посвесна со повисоки стремежи, тој бездруго ќе беше плодотворен и полезен, бидејќи беше извонредно трудољубив“ (Баласчев, 1897, стр. 59). Додавајќи дека како поет, Прличев не се двоумел да ги употреби народните изрази и фрази во своите дела, Баласчев заклучува дека „на Прличев никој не може да му го оспори вистинскиот квалитет, поетската дарба“ (Баласчев, 1897, стр. 61).

Книгата на Баласчев е подготвена според сите стандарди на тогашните сфаќања за тоа како треба да изгледа едно дело коешто се занимава со животот и дејноста на истакната личност. Самиот автор бил професор, научен истражувач и критичар, па сето напишано е методолошки поставено за целосен преглед на значењето на „вториот Хомер“. Според нас, ова дело и понатаму претставува еден од основните извори и неодминлива литература кога станува збор за животот на Прличев.

Ставовите за несомнениот талент на Прличев го делат Матов и Скопаков. И двајцата подготвиле обемни трудови во коишто изнесуваат сопствени ставови, критички се осврнуваат на литературата посветена на охридскиот поет, но критички се осврнуваат и кон неговите дела. Задлабочените проучувања на Матов од 1895 година за книжнината на Прличев се проследени со компаративни анализа во однос на други македонски автори како П. Зографски, К. Миладинов и други, на легендата за Кузман Капидан врз која Прличев го напишал *Сердарот*, но и за развојот на книжевниот јазик во Бугарија, како и на влијанието на македонските говори врз него. Во една прилика, можеби прв, Матов ќе истакне дека: „во лицето на Кузмановата мајка Неда, тој ја идеализирал својата мајка“ (Матов, 1895а, стр. 162). Воопшто, Матов користи повеќе научни постапки за да дојде или да го потврди своето мислење, но си дозволува отворено да искаже критички став кон одредени автори, како на пример погореспоменатите Зографски, Миладинов, Жинзифов, Баласчев итн.

Охриданиецот Скопаков, пак, во 1911 година го користел Матов како еден од авторите на коишто се повикува во градењето на биографијата на Прличев. Студијата на Скопаков распослана од 413 до 496 страница на списанието *Известија на семинарот*, бездруго е најголемиот труд објавен во едно списание посветен на славниот поет. Тој извршил целосна анализа на делата на Прличев, почнувајќи од *Сердарот*, „Автобиографијата“ и на разни песни, преку „Мечта на еден старец“ до неговите детски песни. Прличев е „сјајна и светла личност“, истакнат општествен деец, но и „несрекен преведувач на Илијадата“, меѓу другото истакнува Скопаков (Скопаковъ, 1911, стр. 413).

Шапкарев наспроти Прличев

Прелистувајќи ги страниците на периодиката, особено на весникот *Право* од 1871 година, доаѓаме до една интересна полемика водена помеѓу двајца потписници со иницијалите: Г. С. П. и П. А. П. Ш. Се разбира, овие кратенки се однесуваат на имињата Григор Ставрев Прличев и Паскал Анастасов Паскалиев (понекогаш и Пасхалиев) Шапкарев, односно Кузман Шапкарев. Во оваа прилика сосема накратко ќе се задржиме на оваа интересна епизода од нивните животи којашто траела во текот на повеќе од две децении, сè до смртта на Прличев. Бидејќи допрва ќе треба да се одговорот повеќе прашања за односите помеѓу двајцата просветители, ние ќе се обидеме само да начнеме една слика од нетрпението што го имале меѓу себе.

За разлика од другите македонски критичари коишто позитивно се изразуваа за Прличев, Шапкарев бил исклучително критичен кон него и тоа само во делот на неговата јавна дејност (образование, борба против грчкото влијание). Тој користел силни и по малку вулгарни изрази за да ги отслика односите на Прличев со познатите граѓани како „лижеше скутови“ и „мечешки услуги“ или за да го опише неговиот карактер како „надмен“ или „фалбација“. Исто така, Шапкарев не ја одрекувал заслугата на Прличев што се ставил на чело на народното движење уште од 1861/2 година, „но наоѓа дека тој ја водел борбата нетактично, бесмислено, глупаво и неумесно со што направил ‘мечешка услуга’ на градот и со што направил такви грешки што никогаш немало да се исправат“. Во одбрана на Прличев застанал Спространов кој запишал дека најверојатно Шапкарев мислел дека поетот сакал да ласка. „Тоа не било и не беше по карактерот и по природата на Прличев. Тој секогаш бил и беше за правдата и одеше со секирата напред. Благодарение на тој карактер можел да го обедини народот, да го држи под своето влијание и да го води насекаде. Ако тој не беше таков и ако не ги бичуваше противниците, нив и малодушноста на народот, немаше да излезе како победник, па и борбата можеби ќе се влечеше и до денес“ (Спространовъ, 1896, стр. 661-622).

Според наше мислење, се чини дека Спространов и преостанатите негови современици биле во право кога истакнувале дека заемното нетрпение, со потенцирање на она на Шапкарев кон Прличев, било од лична природа. Макар што директно не бил прозван, Шапкарев тешко ги поднел

обвинувањата на Прличев дека не се работело добро во женското училиште во Охрид. Оттука започнала полемиката на Шапкарев со Прличев од 1871 година водена на страниците на весникот *Право* која се одвивала во броевите 5, 11, 15, 18 и 35. Таа започнува со анонимната дописка, за која подоцна ќе се потврди дека е на Прличев: „Ние се разбудивме, драги соотечественици, да пишуваме јавно за тој предмет, водени од големото душевно сочувство кон нашата народна просвета и образование“ (Право, 1871, стр. 19). Како одговор на објавата на Прличев, Шапкарев во *Право* се јавил во броевите 11 и 15, каде што го нарекол подлизурко на власта (П. А. П. Ш. 1871, стр. 59). Користејќи го терминот „либел“, Шапкарев сакал да го прикаже Прличев како гласноговорник во полза на владиката Мелетија.

Современиците и подоцнежните истражувачи на животите и дејностите на двајцата истакнати македонски автори честопати знаеле да ги наведат нивните пркосни карактерни особини, кои често пати ги вплеткувале во полемики (Прличев со Теодорос Орфанидис во 1860, Шапкарев со Марин Дринов во 1870). Оттаму, не нè чуди што двајцата исклучително вешти говорници и уште повешти владетели со перото во еден момент се нашле на сосема спротивни страни. Впрочем, и тоа е еден показател за нивното високо интелектуално ниво, но и показател за веќе засилениот развој на македонската критичко-есеистичка и полемичка свест и сцена.

Заклучни согледби

Периодиката од XIX век несомнено го покажува присуството на Григор Прличев на јавната сцена во Македонија. Самиот тој пишувал, но што е поважно за нашето истражување, многумина пишувале и за него. За разлика од бугарските критичари кои жестоко го напаѓале поради јазикот, македонските критичари сосема малку го третираат ова „прашање“. За нив, Прличев бил исклучително важна фигура за македонската историја и за македонската книжевност. Борец за отфрлање на грчкиот јазик и богослужба од македонските училишта и цркви, афирматор на идејата за обновување на Охридската архиепископија, автор на наградената поема *Сердарот* на анонимен конкурс, преведувач, есеист и самиот критичар, како и просветен деец од кого учеле многу генерации македонски ученици, уште своевременно кон него бил изграден своевиден култ.

Македонската книжевна критика од XIX век не штедела од пофалбите кон неговото дело за што зборуваат бројните текстови објавени на страниците на весниците и списанијата *Светлина*, *Новини* итн. За нас е уште позначајно што од ова време потекнува и првата биографија посветена на неговиот живот и дело од неговиот сограѓанин, охридѓанецот Георги Баласчев. Значи, не само што имало македонска книжевна критика, туку нејзините почетоци се наоѓаат токму во XIX век, како што веќе утврдивме во едно наше издание (Ковилоски, 2022, стр. 96-99).

Освен овие дописки, монографија и студии кои се однесуваат на Прличев, неговото име попатно се сретнува во поголем број текстови посветени на Охрид и црковно-училишната борба. Оттаму, заклучокот што можеме да го

изведеме е едноставен: Прличев бил еден од авторите кому македонската јавност и критика во XIX век му посветила најголемо внимание.

Библиографија

Баласчев, Г. (1897). *Биографически и книжовни чертици на Григоръ С. Пърличевъ, и Вѣнчаната му поема прѣзъ 1860 година на поетическия конкурсъ въ Атина*. София: Печатница на Иванъ Е. Цуцевъ.

Иванов, Ю. (1893). „Григоръ Пърличевъ“. *Свѣтлина*, кн. VI. София.

Ковилоски, Славчо (2022). *Македонската книжевна критика во XIX век*. Скопје: Институт за македонска литература.

Матов, Димитър (1895а). „Гр. С. Пърличев. Книжовно-биографични чертици“. *Български прегледъ*, брой 4-5. София.

Огненов, Л. (1893). „Живота и дѣятелността на Гр. Прличевъ“. *Новини*, брой 61. Цариградъ.

„Охридскыѣ дѣвическы българскы и гръцкы училища“. (1871). *Право*, брой 5. Цариградъ.

Пърличев, К. Г. (1928). „Къмъ характеристиката на Григоръ С. Пърличевъ (По спомени, сведения и документи)“. *Македонски прегледъ*, кн. 2. София.

Скопакѡв, К. М. (1911). „Григор С. Пърличев. (Историско-литературен очерк)“. *Известия на семинара по славянска филология към университета в София*, том 3. София.

Спространовъ, Евтим. (1894). „Бѣлѣжки за двата прѣвода на ‘Илиада’ отъ Григора Прличевъ“. Во: *Български прегледъ*, бр. 4. София.

Спространовъ, Евтимъ. (1896). „По възражданъето въ градъ Охридъ“. *Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина*, книга XIII. София.

Сталев, Георги (2005). *Творечкиот пат на Григор Прличев*. Скопје: ИМЛ.

Slavcho Koviloski

Institute of Macedonian Literature, Skopje

Macedonian Literary Criticism from the 19th Century of the Work of Grigor Prlichev

Abstract: In this paper we refer to the echo of Grigor Prlichev's work in the Macedonian literary criticism from the 19th century. As a leader of Macedonian literature, Prlichev impressed the Macedonian literary figures of this time. Some of them were his collaborators, some were his students, whereas others knew him only through his poetic work, but they all had exceptional respect not only for his literary legacy, but for his involvement in the field of education and church struggle as well. In this paper we present to the wider Macedonian audience the views and criticism on the poet from Ohrid of the Macedonian authors Jordan Ivanov, Georgi Balashev, Kuzman Shapkarev, Dimitar Matov, Kliment Skopakov and Lev Oggenov.

Keywords: *Grigor Prlichev; Macedonian literature of the 19th century; literary criticism.*

KUZHEY MAKEDONYA'DA YAYIN YAPAN TÜRK ÇOCUK DERGİSİ “BAHÇE” DEKİ MAKEDON YAZARLARIN ESERLERİ ÜZERİNE BİR BAKIŞ

Refide Şahin

Uluslararası Balkan Üniversitesi, Üsküp
refide.saini@ibu.edu.mk

Özet: Eski Yugoslavya Sosyalist Federasyonu dağıldıktan sonra Kuzey Makedonya’da Türkçe yayıncılığın zor günleri başlar. *Birlik* gazetesinin yayın etkinliğinin sona ermesiyle çocuk dergileri *Sevinç* ve *Tomurcuk* faaliyetleri çok kısa bir zamanda durdurulur ve bu arada *Bahçe* çocuk dergisi yayın hayatına başlar. Yeni Balkan Yayınevi’nin hazırlayıp yayımladığı *Bahçe* dergisinin ilk sayısı Eylül-Ekim 2004 yılında son sayısı ise Ocak- Şubat - Mart 2024 tarihinde 36. sayısı çıkar. Derginin her sayısında Türk şairlerinin şiirleri yanısıra Makedon edebiyatı türlerine de yer verilmiştir. Kuzey Makedonya’nın yapısı multi etnik bir düzene sahip olduğu için birçok ortak değerlere de sahiptirler. Bu değerler ister dilde ister de kültürde ve özellikle de edebiyatlarda yansımaları aşıkardır. Kuzey Makedonya’da yüzyıllarca hep beraber yaşayan üç millet Türk, Arnavut ve Makedon kendi dillerinde yayınlanan dergilerde kendi edebi türleri dışında diğer dillerin dilinde edebi türler kendi dergilerinde yayındıkları görülmektedir. Bu çalışmada *Bahçe* dergisindeki özel bir sayfa olarak Kiril alfabesiyle Makedonca dilinde yazılmış Makedon yazarların eserleri üzerinde bir durum analizi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk dergileri, *Bahçe* dergisi, Makedon edebiyatı türleri.

1. Giriş

Kuzey Makedonya 1991 yılında Yugoslavya’nın dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşmuş genç bir cumhuriyettir. Çok uluslu, çok kültürlü ve çok dinli bir yapıya sahip olan Makedonya bir nevi azınlıklar ülkesidir. Makedonlar, Türkler, Arnavutlar, Çingeneler (Romanlar), Ulahlar, Sırlar, Bulgarlar, Boşnaklar başta olmak üzere ülkede 34 farklı milliyet ve etnik grup yaşamaktadır (Poulton, 1991, s. 39-98). Makedon dilinin yabancı dil olarak öğrenilmesine yönelik talepler artmaktadır. Birçok ülkeden pek çok insan çeşitli nedenlerle Makedon dilini öğrenmek için ülkemize gelmektedir. Bu sayede Makedon dili özellikle son yıllarda Türkiye’den çok sayıda öğrencinin gelmesiyle daha da değer kazanmış olur. Böylece farklı halklar tarafından yabancı dil olarak öğrenilen bir dil haline gelmiştir. Dergideki “Kardeş Edebiyatları” adı altında yer alan metinlerde Makedon halk masalları ve hikâyelerinde Balkan örf ve âdetlerine yer verilmektedir. Ayrıca Balkan adetleri Anadolu adetlerine oldukça yakındır. Bu yakınlık Türk ve Makedon kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmektedir.

Çağdaş Kuzey Makedonya Türk edebiyatına dair ilk süreli yayın Birlik Gazetesi'dir. Devamında Sevinç dergisi, Sesler, Tomurcuk gibi yayın organları birbirini izler. Ancak bu dergilerin hepsi 2000'li yıllarında kapanır. Bu tarihten sonra Bahçe, Petek, Kardelen, Kardeş çocuk dergileri çıkmaya başlar. Bu yayınlar Necati Zekeriya, Fahri Kaya, İlhami Emin, Nusret Dişo Ülkü, Avni Engüllü, Hasan Mercan, Fahri Ali, Avni Abdullah, Sabit Yusuf ve burada ismini sayamayacağımız daha birçok yazar tarafından oluşturulmuştur. Bu yayın organların da usta yazarların eserleri yayınlanmıştır. Aynı zamanda bu dergiler genç yazarlar için okul görevi görmüştür. Bahsedilen yayın organlarında Kuzey Makedonya Türk edebiyatının şiir, deneme, hikâye gibi türlerinin örneklerine de yer verilmiştir (Şaini, 2020, s.19).

Dergide “Kardeş Edebiyatlar” sayfasında Kuzey Makedonya yazarları Evgeniya Şuplinova, Azra Mulaçiç, Goryan Petreski, Vidoe Podgorets'in eserleri yanısıra diğer Balkan ülkelerinin eserleri de yayınlanmaktadır.

Kuzey Makedonya Türk çocuklarının sevinci *Bahçe* sloganıyla derginin ilk sayısı Eylül-Ekim 2004 yılında basılır. Küçük bazı duraklamalara rağmen tekrar basılmaya başlanır ve bu derginin son sayısı ise Ocak-Şubat-Mart 2024 yılında çıkar. Dergi kapaklarıyla birlikte 32 sayfa olarak yayımlanıp yılda dört sayı olarak çıkmaya başlar. Birinci sayısından son 36. sayısına kadar bizim incelememize esas aldığımız sayılardır. Derginin editörlüğünü ise Doç. Dr. Zeki Gürel yapar. 7-14 yaş grubuna hitap eden dergi, kısa bir sürede çocukların eğitim sürecinde de yer alır. Konular dergide okul müfredatına uygun seçilmiş, görsel olarak da çocuklara hitap eden karikatür, resim, çizim ve desenler çocukların ilgisini çekecek şekilde düzenlenmiştir.

Şimdiye kadar Yeni Balkan Yayınevi'nin hazırlayıp yayımladığı *Bahçe* dergisinin sahibi Mürteza Sulooça'dır. Yayın kurulunda her kademedен öğretmenın bulunuyor olması ise çok önemlidir. Derginin çocuğa yönelmesi ve bundan sonraki çizgisi hakkında da bir fikir verir insana. Dergi hazırlanırken hedef kitle olarak hiç şüphesiz ki çocuklar düşünülmüştür. Dergi, çocuklar, aile, çevre ve okul üçgeni içinde o muazzam halkanın bir parçası olarak tertip edilmiştir (Çelik ve Gürel, 2017, s. 104).

Bahçe'deki pek çok yazı çocuklar için olmakla birlikte çocuğu çevresiyle ilgilenmeye ve diyalog kurmaya; çevresini de çocuğa dikkatle, ilgiyle yaklaşılmaya yöneltir. *Bahçe*'nin her sayfasında çocuklar kendilerini bulacak, yeni dünyalara, dostluğa, kardeşliğe, bilgiye doğru koşacaklardır. Dergide yetişkinler de unutulmamış; onlara yönelik olarak bir mektup sayfası düzenlenmiştir. Bilim ve teknoloji, sanat gibi temalar daha az işlenmektedir. Temada sanatsal yeteneği, beceriyi, duyarlılığı veya unsurları işaret eden konular düşük düzeyde işlenmiştir. Derginin her sayısında Kardeş Edebiyatları adıyla Kiril harfleriyle yazılmış Makedon yazarlarının eserlerine de yer verilmiştir.

2. Kültür Kavramı

Kültür, Makedon dilinde “культура”, Latince'de ise “cultura” sözcüğünden gelir ve ilk olarak toprağı ekip biçmek, verimlendirmek, işlemek, iyileştirmek, ıslah etmek, toprağı bir şeyler ekmek, ürün yetiştirmek, ürün almak anlamında

kullanılmıştır. Önceleri tarım ile ilgili olarak kullanılan bu sözcük zaman içinde hayvan yetiştirmek, çobanlık ve besicilik anlamlarını da karşılamıştır (Mejuyev, 1987, s. 22). TDK göre kültür, bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerin bütünüdür (TDK, 2011, s. 1558).

Kültürün bireyleri ve kuruluşları birçok alanda etkilediğini göstermektedir. Her toplumun kendine has kültürel özelliklerinin olduğu ve bunların bireylerin yaşamlarına yansıdığı dikkate alındığında, farklı toplumlarda farklı fikir, düşünce, tutum ve davranışların varlığının kabul edilmesi gerekmektedir. Ülkemizde beş yüz yıldan beri milletler hep bir arada yaşamış ve ortak bir kültür meydana getirmişlerdir.

Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Topluma bir kimlik kazandıran, dayanışma ve birlik duygusu verdiği toplumda düzeni de sağlayan maddi ve manevi değerlerin bütünüdür. Kültür insanlar arasındaki ilişkinin derecesini, esnekliğini, sınırlarını, ahlaki ve etik kurallarını belirleyen en önemli etkenlerden biridir (Hofstede, 2001, s. 80).

İnsanın kültür üretip aynı zamanda kültür tarafından üretildiği; kültür taşıyıp, kültürce taşındığı temel gerçeği, insan olarak insan varlığının temel varolma koşulu olarak gösterilmektedir (Yüksel, 2007, s. 25). Kültür, insanların kendilerini ifade etme, sorun çözme, düşünme ve diğerleriyle etkileşime girme şekillerini belirler (Hall, 1959, s. 61). Kuzey Makedonya'da yaşayan her iki kültür birbirine çok yakın olduğu için, çok şey paylaşılmaktadır ve birlikte yaşamaktadırlar. Kültür olarak, hem Türkler hem de Makedonlar özgürdür, hem kendisine hem de diğerlerinin kültürlerine saygı göstermektedirler.

3. Bahçe'deki Makedon Yazarların Eserleri Üzerine bir İnceleme

Yaptığımız çalışmada Makedon ve Türk kültürünün genel özelliklerinin birbirine yakın olduğu tespit edilmektedir. Bu toplumlar aynı ülkelerde yaşamakta, dolayısıyla aynı ve benzer algı, tutum ve değerleri paylaşmaktadırlar. Her iki millet de kendini özgür hisseder, özgürce hareket eder ve hayatı aynı şekilde algılar. Ancak farklı kültürlerle sahip oldukları için farklılıklarla karşılaşmaktadırlar ki bu da kültürlerarası iletişim sürecinin normal ve önemli bir aşamasıdır. Bu çalışmada asıl amacı Kuzey Makedonya'daki yayınlanan *Bahçe* çocuk dergisinde Makedonca metinlerdir.

Derginin Makedonca dilindeki sayfaları Kiril harfleriyle "Kardeş Edebiyatları" adıyla Sunay Kopaç, Azra Çosoviç, Elif Memeti, Fahriye Morina tarafından hazırlanmaktadır. Her metnin altında Türkçe sorular yer alır. Derginin 21. sayısına kadar Makedonca metinler 19. sayfada bulunur. Derginin 22. sayısından sonra Makedonca metinler ise derginin 17. sayfasında yer alır. Makedonca olan metinlerde çocuğun ruhsal, sosyal gelişiminin üzerine kurulu olduğu; öğrenme, bireyselleşme, sosyalleşme, toplum, iletişim, bilim, okul, okuma, anadilimiz, kültür, hak, ahlak, din, erdem, duygu, doğa, vb. temaları içerir. Özellikle de kültürel miras ve yurdumuz konularına ağırlık verilmiştir (Şaini, 2022, s. 163). Bu çalışmada *Bahçe* dergisinde yayımlanan Makedon yazarlarının edebi eserleri üzerine tematik bir inceleme yapılması hedeflenmiştir.

Hazırlanan çalışmada günümüzde kullanılan Makedon dili ve Balkan milletleri hep birlikte siyasi, kültürel, sosyal ve dilsel bakımdan varlığını sürdürmektedir. Kuzey Makedonya’da yaşayan milletler hem kültür hem dil unsurlarını yaşatmaktadır. Makedon edebiyatı ile Türk edebiyatı arasında küçük farklar görülse de ortak bir kültüre sahip olduklarını görmekteyiz. Özellikle Kurnaz Peyo ve Nasrettin Hoca fıkralarındaki olaylar aynı özellikler taşımaktadır. Makedon edebiyatında yer alan örf ve adetler, atasözleri, deyimler, kalıp sözler, yemekler, kıyafetler, dinlenen ezgiler Anadolu Türk edebiyatından izler taşır.

Derginin beşinci sayısında Makedon edebiyatından “İtar (Kurnaz) Peyo Komşusundan bir Kazan Borç Alıyor” fıkrası yer almaktadır. Fıkradaki ana konu Kurnaz Peyo’nun komşusundan bir kazan borç istemesi ve kazanı geriye çevirmemek için kazanın öldüğünü söylemesidir.

Kardeş Edebiyatlar

Итар Пејо Позајмува Казан Од Комшијата

Позајмил Пејо од еден комшија – чорбаџија казан да си свари сапун. Го позајмил и го задржал подолго време кај себе. Стопанот не го побарал и Пејо решил некога да не му го врати – ако се може.

По два – три месеци отишол Пејо кај чорбаџијата и му однесол едно малечко котленце, жборувајќи:

–Повели, чорбаџи, котленцево ти го ради казанот што му го даде да се услужам.

Чорбаџијата ја погледнал чорбаџијата, се насмевна потскришум и го зеде котлето.

Кога Пејо си отиде, чорбаџијата и вели на жената:

–Го виде Пејо будалата? Казанот родил котле!!

–Кага е будала... – промрмори жената и си го кладе котленцето кај другиот бакар.

Не поминаа други три месеци, Пејо му донесе друго котле; му го родил казанот.

Чорбаџијата си го прибра и ова котле и не промисли да си го прибере казанот, чекајќи секој три месеци да му раѓа котлиња.

Арно ама, наместо да донесе Пејо трето котле, тој дотрча еден ден снот задичен и „уплакан“ и му соопшти на чорбаџијата дека казанот „бог да го прости“ умрел снашти.

–Кано така, бре едепи’з, можело ли казан да умре? – му се развика чорбаџијата и марила да го тече, но Пејо му ја откина сапата и мирно му одговори:

–Ами како можеше, чорбаџи, казанот да раѓа котлиња? Тој што раѓа и што се раѓа и умира. И ете, и казанот дури му беше за раѓање; му дојде за умирање – умре. Има ли нешто по-просто од тоа? Што сум тука крив јас?

Се разбира, чорбаџијата не можеше да го порекне овој факт и му го остави казанот на Пејо за две мали котлиња.

Beraber çalışalım:

1. Yukarıda verilen masalda, Makedon halk edebiyatında halk kahramanı olarak bilinen İtar (Kurnaz) Peyo kimdir? Anlatınız.
2. İtar Peyo’nun verilen masalı size hangi Türk masalı ve hangi Türk halk kahramanını anımsatmaktadır?
3. Masalın ana konusunu nedir?
4. İtar Peyo’dan bildiğiniz birkaç masalı anlatınız.

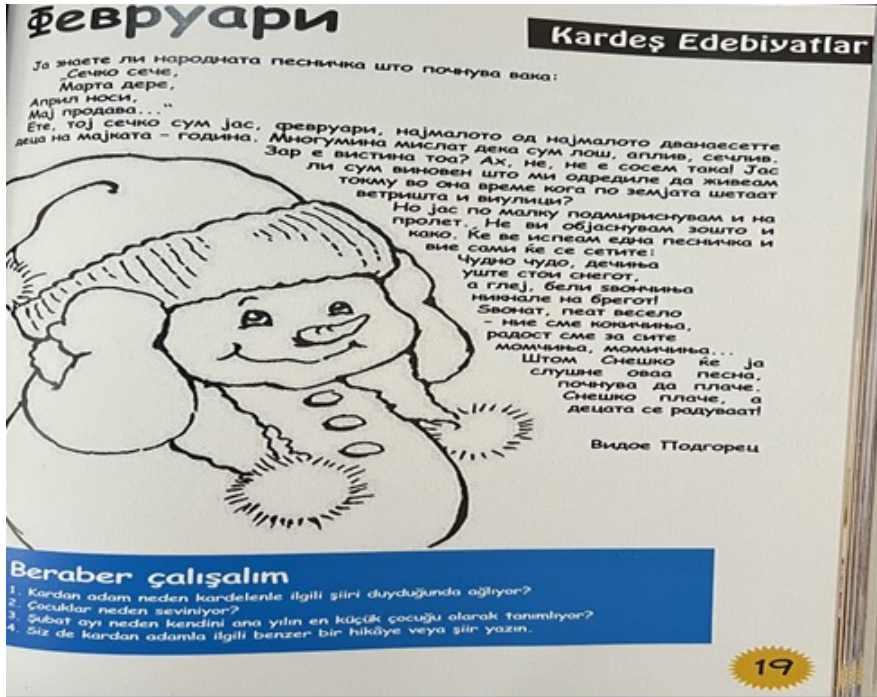

Peyo, komşusundan bir kazan ister işini bitirince kazanın içine bir küçük tencere koyup geri iade eder. Kazan sahibi tenceriye görünce: -Bu nedir? diye sorar./ Kurnaz Peyo cevap verir: -Kazanınız doğurdu./ Bu haber komşusunun hoşuna gider./ -Tamam, diyerek tencereyi alır.

Kurnaz Peyo üç ay sonra tekrar komşusundan kazanı ister, komşusu da tekrar Kurnaz Peyo'ya kazanı verir fakat bu seferinde zaman geçer Kurnaz Peyo kazanı geriye iade etmez. Sahibi de bir gün Kurnaz Peyo'nun evine gelir. Kazanını geri ister. Kurnaz Peyo da üzüntülü bir şekilde: *-Sizlere ömür, kazan öldü! der./ Kazan ölebilir mi? -* diye bağırdı komşusu ve onu dövmeye çalıştı ama Peyo sopasını elinden aldı ve ona sakın bir şekilde cevap verdi: *-Kazanın doğurduğuna inanırsın da, öldüğüne niçin inanmazsın?/ Böylece komşusu yapacak bir şey olmayınca iki küçük kazancığı alıp büyük kazanı ise Kurnaz Peyo'ya bırakır.*

Bu fıkrada Kurnaz Peyo'nun amacı çıkarına düşkün olan komşusuna iyi bir ders vermektir. Metnin sonunda sorular yer almaktadır.

Derginin on altıncı sayısında ünlü Makedon çocuk yazarlarından Vidoe Podgorets'in "Şubat" adlı hikayesi yer almaktadır.

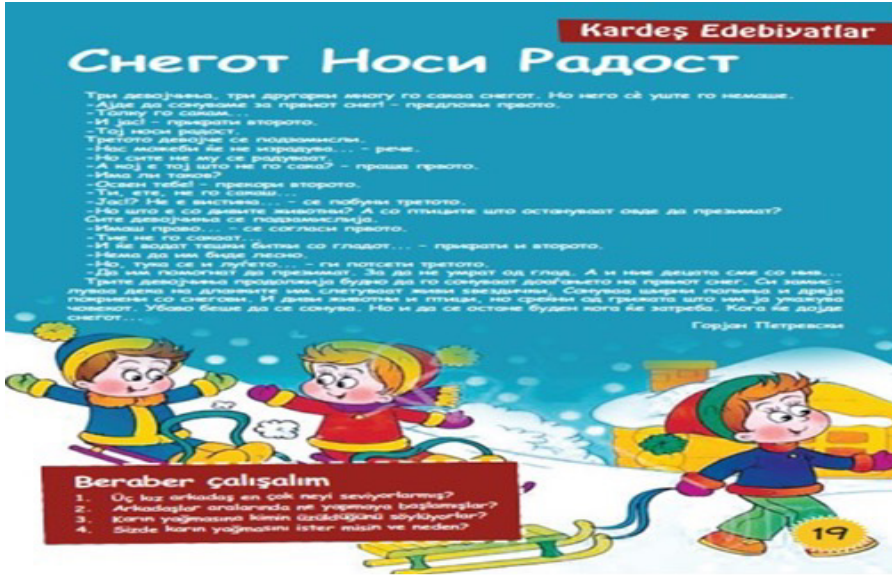
Bir halk türküsününün şöyle başladığını biliyor *musunuz*: “Şubat kesiyor, Mart bağırtıyor, Nisan götürüyor, Mayıs satıyor...” Bakın, o benim, Şubat, annenin on iki çocuğundan en küçüğü - yılı. Birçok insan benim kötü, keskin olduğumu düşünüyor.

Bu doğru mu? Hayır, hiç de öyle değil! Ben mi suçluyum rüzgarların ve kar fırtınalarının yeryüzünde hüküm sürdüğü bu zamanda yaşamam? Ama aynı zamanda biraz da baharın kokusunu alıyorum. Nedenini ve nasıldığını açıklıyorum.

Sana küçük bir şarkı söyleyeceğim ve sen de hatırlayacaksın: Garip bir mucize çocuklar, kar hala duruyor ve bakın, kıyıda beyaz çanlar filizlendi! Şarkı söylüyorlar, mutlu bir şekilde şarkı söylüyorlar. / - Biz küçük kardan adamlarız, kız-erkek tüm erkeklerin mekanıyız... *Kardan adam bu şarkıyı duyar duymaz ağlamaya başlar. Kardan adam ağlıyor ve çocuklar seviniyor!*

Bu hikâyede yazar Şubat ayında karın en çok yağdığını ve soğukların en sert olduğunu anlatmaktadır. Şubat ayını yazar aylardan en kısa ay olduğu için mecazen bir annenin on iki oğlundan en küçüğü olduğunu ifade eder. Kar yağışı harekete neden olduğu için çocuklar mutlu oluyor. Çocukların evde ve okulda alışıktıkları farklı bir manzarayla karşılaşmaları heyecanlanıyor. Ancak çocuklar bu ayda kardan adam yapıp mutlu olduklarını dile getirmektedir.

Derginin on dokuzuncu sayısında Makedon yazarlarından olan Goryan Petreski'nin "Kar Sevinç Getiriyor" adlı hikayesi yer almaktadır. Buradaki ana konu üç kız arkadaşın kışı çok sevdiklerini ve karla ilgili hayal kurmalarını fakat karın hala yağmadığı özlemi içindedirler.

Kız arkadaşlarından biri:/ -Haydi kızlar ilk karı hayal edelim! demiş./ -*Onu çok seviyorum...*/ -Ben de! – ikinci arkadaş demiş. - *Sevinç getirir.*/ Üçüncü kız kendi kendine düşünür. - Belki bizi mutlu eder... - der./ -Ama herkes ondan memnun değil./ -Peki senin dışında onu sevmeyen var mı? – ilki sordu./ -Benim sevmediğim doğru değil! der üçüncü kız./ –Peki ya vahşi hayvanlar, kışı geçirmek için burada kalan kuşlar?/ Bütün kızlar düşünmeye kaldılar. Çünkü karın yağmasıyla çok çetin bir mücadele vermeleri gerekecek, ancak biz insanlar onlara yardım edersek onlar kışı atlattmış olabilirler. Böylece her üçü hemfikir olarak ilk karın gelişini hayal etmeye devam ettiler. Kar geldiğinde yaşayan yıldızların avuçlarına düştüğünü hayal ettiler. Karlarla kaplı geniş tarlalar ve ağaçlar hayal ettiler. Vahşi

hayvanlar ve kuşlar, insanın onlara ilgi göstermeleri önemlidir. Hayal etmek güzel fakat aynı zamanda gerektiğinde uyanık kalmak lazım çünkü sadece öyle herkesin yardımına koşabiliriz.

Bu hikâyeye ilgili metnin sonunda "beraber çalışalım" sorular kısmı verilmiştir.

Derginin yirmi beşinci sayısında yine Makedon Türk yazarlarından Goryan Petreski'nin "Okulu Kim Koruyacak" adlı hikayesi yer almaktadır. Hikâyenin ana konusu şöyledir:

Kardeş Edebiyatlar

Кoj Ќе Го Чува Училиштето

Дојде крајот на учебната година. Сите се весели.
- Јас ќе одам на езеро! - се порали Златка.
- А јас го сакам морето! - рече Стефан.
Мене ќе ми биде убаво - в село, кај баба ми - се јави Марко. - Таму има ливади и река.
А планината зарем не е убаво? - се вметна Марија. - Јас ќе летувам на планина.
Чичко Трифун ги слушаше децата и се смешкаше. Тој е „домаџин“ во училиштето и се грижи да има ред. Многу работи одат преку него и сите го сакаат и почитуваат.
А ти, чичко Трифун? - праша некое од децата. - Каде ќе летуваш?
Каде...? - се подзамисли тој. - Јас ќе останам овде. Училиштето треба да се вара. Кога ќе се вратите наесен да ви биде чисто.
Така? - се погледнаа децата.
А кој ќе го чува преку летово? Старите пријатели не се оставаат туку-така, зар не?
Децата се подзамислија. Беа и весели и тажни. Весели - затоа што ќе има кој да го чува училиштето и преку лето. Но, многу потажни - затоа што чичко Трифун не ќе може да појде на летување.

Горјан Петревски

Beraber çalışalım

1. Çocuklar yaz tatilinde nereye gideceklermiş?
2. Okulun güvenlik görevlisi yaz tatilinde ne yapacakmış?
3. Okulun son günlerinde yaz tatiline çıkacağınız için siz neler hissediyorsunuz?
4. Yaz tatilinde sizin okulunuzda kim kalıyor?

Okul yılının sonu geldi. Herkes neşeli. Zlatka övünerek:/ -Ben göle gideceğim./ *Stefan ise – Ben denizi seviyorum! dedi./* Köyde büyükannemin evinde güzel vakit geçireceğim, diye seslendi Marko./ -Orada çayırklar ve ırmaklar var.

Mariya araya girerek: -Dağ çok güzel değil mi? - Yazı dağlarda geçireceğim./ Trifun Amca çocukları dinliyor ve gülümsüyordu. Kendisi okulda “ev sahibi”dir ve düzenin sağlanmasını sağlayacaktır. Onun içinden pek çok şey geçiyor ve herkes onu seviyor ve saygı gösteriyordu. *Ya sen, Trifun Amca?* - çocuklardan biri ona sordu./ -Yazı nerede geçireceksiniz?/Nerede...? - kendi kendine düşündü. -Burada kalacağım. Okulun badanalanması gerekiyor. Sonbaharda geri döndüğünüzde temiz olmalıdır./ Çocuklar birbirlerine baktılar. Peki bu yaz onu kim koruyacak? Eski dostlar öylece çekip gitmezler, değil mi? Çocuklar düşündüler. Hem sevindiler, hem üzüldüler. Mutlu çünkü yaz boyunca okula bakacak biri olacak. Ama çok daha üzücü; çünkü Trifun Amca tatile çıkamayacak.

Metnin altında “Beraber Çalışalım” sorular kısmı yer almaktadır.

Derginin yirmi altıncı sayısında “Nedir” adlı bir halk masalı yer almaktadır.

Kardeş Edebiyatlar

Што е

Желката беше жедна. Тргна кон изворот за да се напие вода. Наеднаш забележа нешто пред себе:

-Што е ова? Можеби е полно со вода! Можам веднаш да ја изгаснам жедта!

Наиде зајакот:

-Ова е морков! – рече тај.

Желката продолжи по патот и го сретна ежот:

-Си нашла железо. Мало е и тешко! – забележа ежот.

Покрај изворот желката ја виде жабата:

-Ова е... нешто што се јаде кога некој е гладен, а јас умирам од глад!

И го лапна.

Желката никогаш не разбра дека пронашла желад. Натажена се упати кон изворот.

Според народна приказна

Beraber çalışalım

1. Kaplumbağa, su içmeye gidince kuyunun başında ne buldu?
2. Kaplumbağanın bulduğu şey neydi? Tavşan ne olduğunu söyledi?
3. Kaplumbağa yolun sonrasında kimlerle karşılaştı?
4. Kaplumbağa bulduğu şeyi ne yaptı?

Kaplumbağa susamıştı. Su içmek için pınara gitti. Hemen önünde bir şeyi fark etti: -Bu nedir? Belki su doludur! Susuzluğumu hemen giderebilirim! Hemen yanına tavşan geldi:/ -Bu bir avuçtur! Tavşan dedi./ Kaplumbağa yola devam etti ve kirpi ile karşılaştı:/ -Demir buldu. Küçük ve ağırdı! – kirpi bunu fark etti. Kaplumbağa pınarın yanında kurbağayı görmüş:/ -Bu öyle bir şeydir ki birisi acıktığında o yenilebilir, ben de açlıktan ölüyorum! ve onu yedi. Kaplumbağa meşe palamudu bulduğunu hiçbir zaman anlamadı. Üzgün olarak pınarı bulacak diye doğru yola devam etti.

4. Sonuç

Dil, ülkeler arasında kültürel, politik, ekonomik ve bilimsel bir bağ kurar. Etkileşimin aktarılmasını sağlar. Çok kültürlü ve çok dilli bir ülkelerde yaşayan insanlar, birbirlerinin dilini öğrenmeye ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç çok dilliliğin temelidir. Çok dillilik, kültürel farkındalığı artırır. Kültürler arası iletişim açısından yemek, müzik ve halk oyunları örnekleri, yaşam tarzı, davranışlar, gelenek ve görenekler Makedonlarla birlikte yaşanan ve paylaşılan şeyler olmuş fakat her şeyden önce dostluk ve beraber bir yaşam olduğu belirtilmekte fayda vardır. Bu dergi daha güzel bir dünya için hem Türk çocuklarına hem de Makedon çocuklarına ilham kaynağı olmuştur.

Bahçe çocuk dergisi çocuğa görecelik ilkesini de gözeterek görsel bakımdan da zengin bir biçimde hazırlanmıştır. Çocuklara dil ve ifade zenginliğini de kazandıracak hikâye, masal, şiir, bilmece ve bulmaca, çizgi roman gibi türlere de yer vermiştir. Dergi, çocuk dergisi olma niteliklerini taşımaktadır. *Bahçe* dergisinde evrensel ve ahlaki değerlerin aktarılması bunun ilköğretim programlarında kullanılacak bir malzeme olarak planlaması yapılmıştır. Bu bakımdan da başarılı dergiler arasındadır. Çocuklar açısından eğitim sisteminin en etkili kaynaklardan biri olmuştur. Gündemini her zaman sıcak tutabilen ve çocuklarımızın açık algılarını kapatmadan yeni bilgilere hazırlayabilen *Bahçe*, Kuzey Makedonya'daki Türk çocukları için önemli bir değerdir.

Bahçe çocuk dergisi, belirtilen amaçlara uygun içerikleri ile önemli bir işlevi yerine getirmiştir. *Bahçe* çocukları eğlendirirken onların eğitimin de önemli bir parça haline gelmiştir. *Bahçe*'nin her sayısı çocuklar ve hatta yetişkinler için yeni dünyalara, dostluğa, kardeşliğe, bilgiye yeni kapılar aralamaktadır. Çağdaş Kuzey Makedonya Türk edebiyatı için önemli kaynaklardan da biridir.

Kaynakça

- Bahçe* Çocuk Dergisi Koleksiyonu, 1-36. sayıları. Üsküp, Makedonya.
- Canım, R. (2014). Balkan Gezi Notları, Bir Üsküp Masalı. Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 3(2), 67- 187.
- Çelik, M. ve Kurtiş, M. (2017). Makedonya Türk Çocuk Yayıncılığında "Kardelen", Balkanlarda Türkçenin Süreli Yayınlardaki Yeri ve Önemi Sempozyumu Tebliğ Kitabı.
- Çelik, M. ve Gürel, Z. (2017) "Balkanlar'da Çocukların Türkçe Sevinci *Bahçe* Çocuk Dergisi" Üsküp, K. Makedonya, s. 104.
- Hall, E. T. (1959). *The Silent Language*. Garden City, New York: Doubleday & Company
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences*. USA: Sage Publications.
- Mejuyev, V. (1987). *Kültür ve Tarih*, (S.H. Yokova, Çev.). Ankara: Başak Yayınları
- Poulton, Hugh. (1991) *Who Are The Macedonians?*, Hurst&Company, London
- Spencer-Oatey, H. (2012). *What is culture? A compilation of quotations*. Global PAD Core Concepts.
- Shaini, R. (2020). Kuzey Makedonya'da Türk Çocuklarının Açan Tomurcuğu (Tomurcuk Dergisinde Değerler Eğitimi) İştîp: 2-ri Avgust Yayınları.
- Sulooca, M. (2004). Başlarken, *Bahçe Çocuk Dergisi*, 1(4). Üsküp.
- Timçeva, E. (2017). Makedonya'da Yaşayan Türkler ve Makedonlar Arasındaki İletişim, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara:TDK

Yüksel, A. H. (2007). İletişimin tanımı ve temel bileşenleri. U. Demiray (Ed.), Genel iletişim içinde. Ankara: Pegem A. Yatıncılık.

* * *

Леонтиќ, Марија (2012). *Турско-македонски книжевни преводи*. Огледало - месечник на книжевни преведувачи на Македонија.

Леонтиќ, Марија (2014). *Карактеристики на оригиналната и преведената книжевност за деца и младина*. Огледало.

Шаини, Р. (2022). Делата од турски поети објавени во македонското детско списание на турски јазик „Бахче“. *Палимпсест, меѓународно списание за лингвистички, книжевни и културолошки истражувања*, 7 (14).

Refide Sahin

International Balkan University, Skopje

Review of the Works of Macedonian Authors in the Turkish Children's Magazine "Bahçe" Published in North Macedonia

Abstract: After the dissolution of the Socialist Federation of the Former Yugoslavia, challenging times began for Turkish publishing in North Macedonia. Following the cessation of Birlik newspaper's publishing activities, children's magazines *Sevinç* and *Tomurcuk* were also halted abruptly. Concurrently, *Bahçe* children's magazine commenced publication. The first issue of *Bahçe*, produced by Yeni Balkan Publishing House, appeared in September-October 2004, with its final issue, the 36th, released in January-February-March 2024. Each edition of *Bahçe* magazine features poems by Turkish poets alongside genres from Macedonian literature. Given North Macedonia's multi-ethnic structure, many shared cultural values are evident, influencing language, culture, and particularly literature. Over centuries of coexistence in North Macedonia, Turkish, Albanian, and Macedonian communities have not only published their respective literary genres but have also featured literary works in each other's languages within their own journals. This study analyzes the works of Macedonian writers written in Macedonian using the Cyrillic alphabet, which are published as a distinct section in *Bahçe* magazine.

Keywords: *Children's magazines; Bahçe magazine; Macedonian literature types.*

LA RÉCEPTION DE CAMUS EN MACÉDOINE

Dëfrim Saliu

Université de Prishtina „Hasan Prishtina“, Kosovo
defrim.saliu1@student.uni-pr.edu

Avdi Visoka

Université de Prishtina „Hasan Prishtina“, Kosovo
avdi.visoka@uni-pr.edu

Résumé : Albert Camus et Jean-Paul Sartre, en tant que deux principaux représentants de l'existentialisme français, deux frères ennemis, ont exercé une forte influence sur la vie culturelle et littéraire, mais aussi idéologique et politique de la Macédoine. Ils restent toujours d'actualité dans la réflexion et la sensibilité du public macédonien d'aujourd'hui. La réception de leur œuvre littéraire et philosophique variait en fonction des circonstances culturelles et littéraires, mais aussi idéologiques et politiques auxquelles le public macédonien était confronté. Ils reçurent un accueil chaleureux immédiatement après la Seconde Guerre mondiale et surtout au cours des années soixante. Au début, cet accueil reposait principalement sur des préférences idéologiques, Sartre étant considéré comme un partisan du modèle plus libéral communiste yougoslave. Camus était quelque peu éclipsé par Sartre.

Après la publication de *L'homme révolté*, une rupture définitive entre Sartre et Camus se produit, principalement en raison de leurs orientations politiques. Camus, après seulement quelques années, reçoit le prix Nobel, une récompense très appréciée à l'époque par le public. Pendant un certain temps, Camus éclipse Sartre, et ses œuvres commencent à être traduites en macédonien et en albanais. Un peu plus tard, en 1964, Sartre refuse le prix Nobel, et cet acte élève la renommée de Sartre à son apogée, peut-être jusqu'à sa mort.

La chute du mur de Berlin, ainsi que le changement des valeurs idéologiques et politiques, ont également entraîné un changement des valeurs culturelles et littéraires. Cela a amené à mettre à jour les travaux de ces deux auteurs. Aujourd'hui, dans l'espace culturel macédonien, à la recherche de valeurs exclusivement littéraires et esthétiques, naissent des traductions fidèles des œuvres de ces deux auteurs et des études approfondies à leur sujet, en langues macédonienne et albanaise, qui favorisent une nouvelle lecture de leurs œuvres basées sur l'art qui naît de leur créativité littéraire et non plus de préférences extra-littéraires.

Mots clés: *Camus, française, existentialisme, réception littéraire, littérature, politique, Macédoine.*

Réception de Camus en Macédoine

En examinant les principes de la philosophie antique, on constate l'émergence de idées qui se préoccupent des questions de l'existence. Dans notre époque elles deviennent un substrat des idées modernes de la philosophie de l'existentialisme. Les philosophes tels que Socrate, Platon et Aristote ont déjà exploré des concepts philosophiques existentialistes, notamment en discutant du rôle des œuvres d'art et des liens entre philosophie, poésie et histoire, et en débattant de leur hiérarchie : l'histoire, la philosophie ou la poésie (Shabani, 2017, p. 50).

Cette philosophie a été soulignée par Camus, dont les œuvres ont commencé à être reconnues en Macédoine après que l'écrivain et philosophe a remporté le prix Nobel de littérature en 1957. Parallèlement, Camus devient omniprésent dans la vie intellectuelle et littéraire européenne. Son œuvre s'est d'abord fait connaître auprès du public macédonien dans un cercle restreint de lecteurs et de critiques littéraires, à savoir ceux qui connaissaient la langue française.

La réception de cet ouvrage s'est répandue après la première traduction du premier ouvrage de Camus en serbo-croate. Étant donné qu'à cette époque la Macédoine faisait partie de la fédération de l'ex-Yougoslavie, en tant que République de Macédoine, la publication et la traduction d'œuvres étrangères provenaient principalement de Belgrade. Nous disposons de la première traduction de Camus en 1959 par Dragan Nikolić, publiée par la maison d'édition «Narodna knjiga» à Belgrade. Cette traduction constitue la première incursion de Camus dans la littérature des peuples de l'ex-Yougoslavie.

Les lecteurs de langue albanaise ont pu lire le roman *L'Étranger* dès 1961, lorsque Gani Luboteni l'a traduit, notamment à partir de la version traduite en serbo-croate, et il a été publié par la maison d'édition «Rilindja» de Pristina au Kosovo, qui faisait alors partie de l'ex-Yougoslavie (Kamy, 1961). En langue macédonienne, la première œuvre traduite de Camus fut le roman *L'Étranger*. Cet ouvrage a été traduit par Branko Pendovski en 1964 et publié par la maison d'édition «Kultura» à Skopje. La traduction a été réimprimée sept fois en 1966, 1986, 1988, 1995, 1999, 2003 et 2005 (Пендовски, 1964).

Lorsque l'œuvre de Camus a commencé à être lue dans l'espace littéraire macédonien des années 1960 et 1970, qui faisait partie de l'espace littéraire de l'ex-Yougoslavie, Camus fut le premier auteur à s'appuyer sur le personnel, l'imaginaire et l'abstraction, et donc la première œuvre qui rejetait l'imagination réaliste socialiste, présente et dominante à cette époque dans cette espace littéraire.

La littérature de Camus était acceptée comme un refus esthétique de la doctrine politique du socialisme autogestionnaire yougoslave, et elle-même comme un rejet du concept de littérature engagée, connue à l'époque sous le nom de *littérature engagée à la Sartre* (Visoka, 2011), très répandue à cette époque parmi le public yougoslave. Comme confirmé dans la citation: „La lecture de Camus était un rejet esthétique de la doctrine socialiste yougoslave“ (Visoka, 2011). Il est important de souligner qu'au cours de cette période, la culture de la lecture et les politiques de lecture en Macédoine ou dans l'ex-Yougoslavie auraient pu être influencées par le régime politique de l'époque.

Cette lecture politiquement conditionnée, après avoir traversé les filtres

de motivation émotionnelle des intellectuels macédoniens, s'est transformée en une lecture esthétiquement motivée. Ce serait un effort que nous déploierons sur la réception de l'œuvre et de la pensée de Camus auprès du public macédonien dans le cadre et la culture de la lecture et de l'interprétation qui part de la culture influencée par la politique et finit par l'esthétique.

Lorsqu'en 1957 Camus remporta le prix Nobel de littérature, il n'était pas connu du lecteur macédonien. La reconnaissance des lecteurs et des critiques littéraires est venue après la réception du prix. Il était reconnu comme un grand auteur qui apportait, en plus de ses œuvres littéraires, une histoire particulière aux lecteurs de l'époque.

Dès la première lecture de Camus en Macédoine, comme dans d'autres régions de l'ex-Yougoslavie, il est apparu qu'il s'agissait d'une littérature particulière et qu'elle enrichissait en tant que telle la réflexion sur la littérature, les conflits idéologiques et la vie en général. La réception de Camus par le public macédonien et albanais de Macédoine a été initialement influencée par la réception des œuvres de l'écrivain traduites en langue serbo-croate.

La politique libérale yougoslave, d'une part, soit d'un point de vue culturel, soit en tant que propagande politique, a influencé la publication de l'œuvre littéraire et philosophique de Camus, tandis que, d'autre part, elle a indirectement suggéré une réception des œuvres de Camus comme un allié du régime, à côté de Sartre, connu comme partisan du régime socialiste autogestionnaire (Visoka, 2016, p. 47).

Cette lecture suggérée était connue un sort de lecture confidentielle et élitiste, comme un discours que l'imagination littéraire donne sous les formes les plus spécifiques possibles. Dans ce contexte, Camus reçoit un accueil plus favorable. Il pouvait être lu très librement et sans obstacles dans les différents espaces intellectuels yougoslaves, principalement dans les chaires de littérature des universités de Belgrade, Zagreb, Ljubljana et Skopje. Mais pour le public albanais, notamment celui de l'Albanie, Camus figurait sur la liste des auteurs interdits.

La lecture de ses œuvres était répréhensible ; on peut dire que le lecteur albanais en Macédoine était paradoxalement « plus chanceux » quant à la lecture de Camus. L'œuvre de Camus ne pouvait être lue secrètement en Albanie que par un petit groupe de lecteurs privilégiés, avec l'autorisation spéciale des autorités politiques. Cette période a duré jusqu'à la chute du communisme en Albanie en 1991.

L'influence de Camus sur la critique littéraire macédonienne : Regards sur son œuvre et son héritage

Les valeurs de la littérature contemporaine française ont commencé à étendre leur influence à la littérature de langue macédonienne après la Seconde Guerre mondiale. Prof. dr. Božidar Nastev, qui s'intéressait à l'esprit des auteurs existentialistes français, étudia assidûment pendant quelque temps la littérature existentialiste, plus précisément des œuvres d'Albert Camus et de Jean-Paul Sartre. Il a interprété les romans : *L'Étranger* et *La Peste* et les essais : *Le Mythe*

de Sisyphe et L'Homme révolté.

Il s'est concentré sur le traitement camusien du mal et de l'absurde, ainsi que sur les principes humains sublimes, tels que : l'amour et la sincérité pour la vie. Séduit par la personnalité et la créativité de Jean-Paul Sartre, mais aussi par la créativité littéraire des auteurs français du XXe siècle, le prof. dr. Božidar Nastev, en 1964, fut le premier auteur à écrire sur Albert Camus et ses romans *L'Étranger* et *La Peste* (Настев, 1985, p. 33).

Dans son étude consacrée à Camus, il souligne : « En écrivant sur Albert Camus, on ne peut s'empêcher de penser à cette après-midi fatale d'il y a trois ans, où une voiture hurlante est tombée en panne et l'a tué d'une manière absurde et scandaleuse. Il fut un représentant éminent de la littérature française contemporaine et en même temps l'homme qui vécut le drame de sa génération, opprimée par une époque qui ne laissait que peu d'espoir et remplie de sentiments très mitigés » (Настев, 1985, p. 330).

La mort soudaine de l'écrivain semble prouver et mettre en lumière non seulement l'affirmation de Camus, mais aussi son sentiment profond que la vie, qui nous est donnée contre notre volonté, est absurde en soi, car elle se termine inévitablement entre les griffes de la mort. Ceux qui connaissaient l'œuvre littéraire de Camus ont montré un profond chagrin et un profond choc, car sa mort prématurée a interrompu une œuvre littéraire qui parlait authentiquement de son époque.

Camus, bien que lauréat du prix Nobel, n'a pas été séduit par la gloire, mais après sa mort, son nom est placé au rang des créateurs et penseurs classiques français, qui ont pénétré la profondeur humaine pour en découvrir l'essence. Le fait qu'un célèbre critique français, qui a analysé les réalisations littéraires authentiques de l'après-guerre, trouve cette authenticité dans le roman *La Peste* témoigne de la grande valeur accordée à Camus.

Ces lignes n'entendent pas faire une analyse exhaustive de l'œuvre de Camus, mais l'effleurer en s'appuyant principalement sur ses œuvres les plus accessibles, qui nous semblent être la base de sa créativité (Настев, 1985, p. 331). Le roman a été publié à l'époque de l'apparition de l'existentialisme comme doctrine philosophique de l'Europe occidentale entre les deux guerres mondiales.

Selon Violeta Dimova, l'apparition du roman *L'Étranger* est liée au climat des années 1930, caractérisé par la crise économique, politique et sociale provoquée par l'apparition du fascisme (Димова, 2012, p. 144). Ces circonstances ont incité ce roman et les romans suivants à se concentrer sur la question éthique : « Pourquoi et comment vivre ? ». Pour Dimova, il y a un lien étroit entre la forme romanesque et son contenu. Le roman *L'Étranger*, par ailleurs, appartient au genre moderne - le roman monologue.

La fable du roman donne l'impression que l'œuvre est une parabole classique, qui nécessite en règle générale une fable extraordinaire, alors que Camus a choisi la fable possible. *L'Étranger* est une forme en soi et une énigme qui défie l'inépuisable de l'ambiguïté. L'œuvre est un piège pour le lecteur et ses interprètes. En tant que tel, il permet de multiples approches et connexions à différents contextes idéologiques et philosophiques (Димова, 2012, p. 145).

Interprétations et résonances de l'œuvre de Camus dans la critique littéraire macédonienne

Sur la créativité littéraire de Camus a écrit également Prof. dr. Liljana Todorova, professeur de littérature française à la Faculté de Philologie « Blaže Koneski » de l'Université « Saints Cyrille et Méthode » de Skopje. Sa première étude a été publiée en 1982, dans la revue littéraire *Literaturen zbor*, no. 4, intitulé « Du mythe de Sisyphe à la théorie de l'absurde de Camus ».

Plus tard, en 1990, à l'occasion du 30e anniversaire de la mort d'Albert Camus, dans le quotidien *Nova Makedonija*, le 1er juillet 1990, elle publie également l'article « Expériences de révolte et d'absurdité ». L'étude la plus approfondie sur Albert Camus, Prof. dr. Liljana Todorova l'a publié dans le magazine électronique *Mirage (Мираж)*, n° 1. 23, 2010, intitulé « Albert Camus, un écrivain-philosophe de premier plan du XXe siècle dont la vision est de préserver les valeurs morales et spirituelles de l'homme ».

En ouvrant son étude, elle introduit clairement qui était Camus : « Quand aujourd'hui, cinquante ans après la mort d'Albert Camus, nous revenons à l'œuvre de cet extraordinaire philosophe et écrivain extrêmement rationnel du XXe siècle - romancier, essayiste, dramaturge, traducteur et journaliste, nous sommes confrontés au fait que sa créativité reste toujours d'actualité, continue d'être lue et intellectuellement inspirante » (Тодорова, 2010).

Selon Todorova, Camus a été influencé par son installation à Paris avant la Seconde Guerre mondiale, sa connaissance avec Jean-Paul Sartre, sa connaissance avec la philosophie existentialiste et avec la glorieuse génération d'intellectuels tels que Paul Eluard, Louis Aragon, André Breton, André Malraux, Simone de Beauvoir, qui ont travaillé sans relâche au milieu du tourbillon de la guerre, s'opposant à la guerre, à l'action et au sentiment de vivre dans un monde absurde où seule la mort pouvait être certaine.

André Malraux a encouragé Camus en 1942 à publier le roman *L'Étranger*, une œuvre littéraire innovante sur l'aliénation du XXe siècle et sur la sensibilité moderne. Immédiatement après, l'essai philosophique *Le Mythe de Sisyphe* est publié, dans lequel Camus développe le concept de philosophie de l'absurde, analysant également le nihilisme moderne. À cet égard, les pièces *Caligula* et *Malentendu* sont particulièrement illustratives, où, comme Sartre dans *La Nausée*, *Le Mur* et *Huis clos*, il élabore simultanément l'homme moderne : vivant dans un monde fermé, dans un piège possédé par le désespoir, un univers humain absurde, insensé et irrationnel (Тодорова, 2010).

Camus a également relu les idées et les thèmes de la philosophie de Nietzsche. Il les a liés à son analyse de l'absurdité de l'existence humaine et à la tentative de l'homme de créer une nouvelle « logique » pour la vie. De telles idées chez Camus assument la fonction d'initiateurs fondamentaux de l'action humaine qui, par la révolte, conduit à la motivation, puis à la découverte du sens de la vie, en lui donnant contenu, valeur et grandeur. Et comme conséquence, donnant l'énergie pour vivre et cet effort prométhéen pour trouver le sens de la présence humaine dans un monde aussi absurde et dans cette époque des désastres collectifs.

Camus était particulièrement attiré par l'universalité des mythes antiques.

Il s'est concentré sur le roi de Corinthe, Sisyphe, père d'Ulysse, selon Homère. Sisyphe, ayant découvert les secrets de Zeus, il a volé et astucieusement conquis même la Mort - Thanatos. Pour cet acte, Zeus le condamna à porter pour toujours une pierre sur son dos. Dès qu'il arriva au sommet de la colline, la pierre roula en bas de la colline. Dans cet effort futile, sans fin et désespéré de Sisyphe, Camus a trouvé le thème archétypal des efforts de Sisyphe et le point de départ de sa pensée philosophique et morale, qui se traduit par une compréhension de l'absurde et dont il cherche à tirer les valeurs de l'humanité.

La réception de l'absurde, selon Todorova, clarifie mieux la réception de Camus par un critique littéraire macédonien un demi-siècle après sa mort. Notamment en se concentrant sur le sentiment de l'absurde de Camus lorsqu'il aborde le mythe de Prométhée, symbole éternel de la rébellion de l'esprit et de la volonté humaine contre toute forme de violence. Camus s'était intéressé depuis longtemps au mythe de Prométhée. Dans sa jeunesse, en Algérie, il traduit *Prométhée enchaîné* d'Eschyle puis écrit son essai *Prométhée aux Enfers* (Todd, 1996, p. 146).

Dans son essai *Le Mythe de Sisyphe*, où Camus s'appuie principalement sur l'idée de l'absurdité du destin humain, on rencontre aussi l'idée d'accepter la vie avec toutes ses absurdités et tout ce qui nous attend : « vivre aussi longtemps que possible et vaincu » (Camus, 1961, p. 4). Ainsi, Camus trouvera et comprendra la « logique » sur le sens de la vie à travers la persévérance et l'espoir de Sisyphe.

À partir du mythe absurde et tragique de Sisyphe, Camus crée la forte personnalité qui dépasse les efforts épuisants et trouve dans l'échec un nouvel élan pour réussir. De ce lien entre l'homme et la vie, Camus tire trois conséquences de l'absurde : la révolte, la liberté et la passion de la vie. Il arrive à la conclusion que « vivre le *plus*, c'est-à-dire de sentir *sa vie, sa révolte, sa liberté*, et le *plus possible* » (Camus, 1961, p. 87).

La devise *homo absurdus* devient l'acceptation de l'habitude de vivre dans la vie moderne, remplie de la monotonie du travail quotidien de huit heures. Sisyphe, en tant que mythe de l'absurde, avec son ascension et sa descente continues, alors qu'il porte un lourd fardeau, symbolise l'œuvre de l'homme moderne, de la jeunesse à la mort, résumant ainsi la vie moderne avec toutes ses absurdités (Тодорова, 2010).

Todorova, dans son œuvre *Interférences littéraires*, compare en faisant un parallèle entre la pièce *L'argent c'est la mort* (*Паруме се отенувачка*) de Risto Krle et la pièce *Le malentendu* de Camus, dans le contexte de la continuité de la réflexion de la littérature de l'espace culturel méditerranéen. Todorova remarque le même motif de l'approche dramaturgique dans les œuvres mentionnées de Risto Krle et d'Albert Camus et souligne que les deux auteurs ont travaillé indépendamment l'un de l'autre, il s'agit donc d'une analogie typologique.

La coïncidence motivationnelle évoquée ou la parenté littéraire des deux auteurs, selon elle, met en corrélation le dénominateur motivationnel commun méditerranéen (Тодорова, 2006). Parallèlement à ces expériences, le roman macédonien actualise le paradigme philosophique de Camus et de Sartre et éclaire les problèmes existentiels du macédonien, confronté aux problèmes de la

modernité immédiate et à l'absurdité de l'aliénation, de l'exil et de la tragédie de l'exode, comme chez Vlado Maleski dans l'œuvre *Tisser* (Разбој), Kole Čašule dans *Prostum* (Простум), Slavko Janevski dans *Têtus* (Тердоглави), Taško Georgievski dans *La Graine noire* (Црно семе), etc (Тодорова, 2013). Venko Andonovski fait le même parallèle entre le roman *L'Étranger* et *Le Conte des trois villes* (Приказна за трите града) de Mitko Madžunkov. Il s'agit du premier roman de Madžunkov qui, pour diverses raisons, mais surtout l'incompréhension du milieu littéraire, a incité l'auteur à laisser une note indiquant qu'il avait perdu la volonté de le publier.

Il a « oublié » cet ouvrage, auquel il revient sans cesse dans le but de transformer les quatre-vingt-dix pages en une épopée sur les trois grandes guerres : les guerres balkaniques, la Première Guerre mondiale et la Seconde Guerre mondiale. Entre-temps, il écrivit des œuvres avec lesquelles il marqua profondément la littérature macédonienne. Ce manuscrit, rédigé entre 1960 et 1962, est révisé et publié après longtemps. Du point de vue de l'ontologie littéraire, la publication de ce roman a été un événement merveilleux : comment accoucher à soixante ans (Андоновски, 2020).

Les connaisseurs de la littérature mondiale savent que ses filles ont trouvé quelque chose de similaire chez Albert Camus, qui n'a pas publié le roman *La Mort heureuse* de son vivant, mais il a ouvert la voie au roman *L'Étranger*. Le roman *La Mort heureuse* est connu comme un jumeau du roman *L'Étranger*, car le personnage de Meursault y apparaît, avec la même philosophie de l'absurde ; avec le meurtre comme acte absurde d'invasion de la liberté de l'homme révolté et de la liberté au sens existentialiste. Camus l'a écrit entre 1936 et 1938 et il a été publié en 1971. Le roman de Madžunkov est presque deux fois plus vieux : six décennies. En ce sens, *La Mort heureuse* et *Le Conte des trois villes* (Приказна за трите града) sont de véritables découvertes pour la culture française et macédonienne.

Conclusion

Cet article visait à rechercher les formes et l'intensité de la réception d'Albert Camus dans l'espace culturel et littéraire de Macédoine. Nous avons établi qu'il est présent dans le public macédonien depuis les années soixante, et cette présence ne semble pas avoir diminué du tout en termes d'intensité ; seules les formes et préférences de réception des œuvres de Camus ont changé. Au début, les préférences du public macédonien étaient davantage liées à des facteurs extralittéraires et idéologiques, alors qu'aujourd'hui il continue d'être fréquenté par un jeune public et les préférences sont de caractère littéraire et esthétique.

L'œuvre de Camus reste très actuelle dans les études littéraires actuelles et est étudiée comme matière spéciale dans le cadre de la littérature générale et comparée, dans les départements des universités de la République de Macédoine. Aussi, l'œuvre de Camus est présente dans les programmes de l'enseignement secondaire. On remarque que divers articles sur leurs œuvres continuent d'être omniprésents, notamment à l'occasion de leurs anniversaires, dans les quotidiens et magazines culturels, mais aussi à la radio, à la télévision et surtout sur les réseaux sociaux macédoniens. Par ailleurs, des études approfondies dans des

revues spécialisées, mais aussi des thèses de maîtrise et de doctorat sur les œuvres de ces deux auteurs restent assez attractives pour les jeunes chercheurs.

Le grand nombre de publications, traductions et rééditions de leurs ouvrages prouve l'importance de cet auteur de l'existentialisme français pour le public macédonien actuel. *L'Étranger* de Camus a été traduit six fois et publié et réédité plus de quatorze fois. L'influence de l'œuvre de Camus se distingue par la présence du thème de l'absurdité, de la révolte, de la mauvaise foi, du désespoir, mais aussi de l'amour et de la liberté.

La particularité de cette influence réside dans le fait que ces œuvres ont réfléchi sur différents auteurs macédoniens, qui appartiennent à des époques et périodes historiques différentes, des circonstances avec de grandes et petites distinctions culturelles, linguistique, idéologiques, religieuses, etc. A cette occasion, on peut souligner l'influence de Camus sur la pièce *L'argent c'est la mort* (*Папуме се отенувачка*) de Risto Krle et sur de nombreuses œuvres littéraires et théâtrales.

Bibliographie

Андоновски, В. (2020). Ономатургија по која и зборот пес лае [Onomaturgy after which the word dog barks]. Пристапено на http://dpm-pisateli.mk/wp-content/uploads/2020/11/Stozer-br.135_2-2020_M_Madzunkov.pdf

Camus, A. (1961). *Le Mythe de Sisyphe*. Paris: Gallimard.

Димова, В. (2012). Методика на наставата по книжевност – Литературното дело и реципиентот [Methodology of Teaching Literature - Literary Work and Recipient]. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“ [Štip: Goce Delčev University].

Каму, А. (1961). *I hueji* [Stranger]. Prishtinë: Rilindja [Prishtina: Rilindja].

Настев, Б. (1985). Трудови [Works]. Приредил Л. Старова [Edited by L. Starova]. Скопје: Мисла [Skopje: Misl].

Shabani, A. (2017). *Studime letrare* [Literary Studies]. Tetovë: Arbëria Desing [Tetova : Arbëria Design].

Пендовски, Б. (1964). *Странец* [Stranger]. Скопје: Култура [Skopje: Culture].

Todd, O. (1996). *Albert Camus: une vie*. Paris: Gallimard.

Тодорова, Л. (2006). Книжевни интерференции [Literary interferences]. Скопје: Матица македонска [Skopje: Macedonian Academy of Sciences and Arts].

Visoka, A. (2007). *Camus, rrëfimi dhe idetë* [Camus, narrative and ideas]. Prishtinë: Faik Konica [Prishtina: Faik Konica].

Visoka, A. (2011). *Koha e shkrimit* [Time of Writing]. Prishtinë: 99-AIKD [Prishtina: 99-AIKD].

Visoka, A. (2016). *Shkrim dhe receptim* [Writing and Reception]. Prishtinë: Faik Konica.

Dëfrim Saliu

University of Pristina „Hasan Pristina“, Kosovo

Avdi Visoka

University of Pristina „Hasan Pristina“, Kosovo

The Reception of Camus in Macedonia

Abstract: Albert Camus and Jean-Paul Sartre, as two main representatives of French existentialism, two “frenemies” have exerted a strong influence on the cultural, literary, ideological, and political life of Macedonia. They remain relevant to the reflection and sensitivity of today’s Macedonian public. The reception of their literary and philosophical works varied depending on the cultural, literary, ideological, and political circumstances faced by the Macedonian public. They received a warm welcome immediately after World War II and especially during the 1960s. Initially, this reception was primarily based on ideological preferences, with Sartre being considered a supporter of the more liberal Yugoslav communist model. Sartre somewhat overshadowed Camus.

After the publication of “The Rebel” a definitive rupture between Sartre and Camus occurred, mainly due to their political orientations. After only a few years, Camus received the Nobel Prize, a highly appreciated award at the time by the public. For a while, Camus overshadowed Sartre, and his works began to be translated into Macedonian and Albanian. A bit later, in 1964, Sartre declined the Nobel Prize, and this act elevated his fame to its peak, perhaps until his death.

The fall of the Berlin Wall and the change in ideological and political values also led to a change in cultural and literary values. This brought about an updating of the works of these two authors. Today, in the Macedonian cultural space, in search of exclusively literary and aesthetic values, faithful translations of the works of these two authors are being born, as well as in-depth studies about them, in Macedonian and Albanian languages, which foster a new reading of their works based on the art that arises from their literary creativity and no longer from extraliterary preferences.

Keywords: *Camu; French; existentialism; literary reception; literature; politics; Macedonia.*

КУЛТУРА

CULTURE

**ILLUMINATION AND LITERATURE IN ANCIENT KARO
SCRIPTURES FOR SOUVENIR PRODUCT DESIGN:
REVITALIZATION OF KARO LOCAL WISDOM**

Nurhayati Harahap
University of Sumatera Utara, Indonesia
nurhayati1@usu.ac.id

Dwi Widayati
University of Sumatera Utara, Indonesia
dwiwidayati@usu.ac.id

Emma Marsella
University of Sumatera Utara, Indonesia
emma.marsella@usu.ac.id

Arwina Sufika
University of Sumatera Utara, Indonesia
winasufika@gmail.com

Latifah Yusri Nasution
University of Sumatera Utara, Indonesia
latifahyusrinasution@usu.ac.id

Putri Rahmadeni Sembiring
University of Sumatera Utara, Indonesia
putrisembiring2512@gmail.com

Abstract: Karo illumination and script are the local wisdom of the Karo ethnic group contained in ancient Karo manuscripts, which can be used to design souvenir products as an effort to revitalize local wisdom and grow the creative economy in Karo. The aim of the research is to collect Karo illuminations and characters, then design them into attractive images to be used as typical Karo souvenir designs. The theory used is philological theory with a qualitative descriptive method. Research data collection was carried out by tracing the existence of ancient Karo manuscripts to museums where the manuscripts were stored and certain individuals who were thought to have collections of ancient Karo manuscripts. Next, various types of illumination and Karo script are described. The results of the research are a description of the ancient Karo manuscripts and a classification of the illumination and script of the ancient Karo manuscripts, which consists of: (1) Based on the shape of the illumination of the ancient Karo manuscripts, there are King Solomon's footprints, tupak salah Sipitu-pitu, etc. 2) based on the type of Karo script; nineteen types. In an effort to revitalize Karo illumination and script, which contain the philosophy of life

of the Karo tribe, this illumination is designed with attractive images and is embedded in souvenirs from the Karo area.

Keywords: *philology; revitalization; ancient manuscripts; illumination; scripts; souvenir.*

1. Introduction

There are many cultural relics of the past in Indonesia, one of which is ancient manuscripts. Ancient manuscripts are writings in the form of books written by our predecessors, which contain culture, customs, literature, medicine, and various information about the lives of the people who own the manuscripts. In North Sumatra, there are many ancient manuscripts, including the ancient Karo manuscript. The ancient Karo manuscript is a manuscript produced by the Karo ethnic community and written in Karo language and script. The Karo ethnic group is one of the original ethnic groups in Karo Regency, North Sumatra.

Geographically, Karo Regency is located between 2,500–3,190 North Latitude and 97,550–98,380 East Longitude, with an area of 2,127.25 km², or 2.97 percent of the area of North Sumatra Province. Karo Regency is located in the Bukit Barisan range, and most of its area is highland. Two active volcanoes are located in this region, making it prone to volcanic earthquakes.

The Karo Regency area is at an altitude of 200–1,500 m above sea level. To the north, it borders Langkat Regency and Deli Serdang Regency; to the south, Dairi Regency and Samosir Regency; to the east, Deli Serdang Regency and Simalungun Regency; and to the west, Nang Groe Aceh Darussalam Province.

Karo Regency is one of the districts in North Sumatra Province. The capital of Karo Regency is Kabanjahe, with an area of 44.65 km². The largest sub-district in Karo district is Mardinding sub-district, with an area percentage of 12.56%. Meanwhile, the smallest sub-district in Karo district is Berastagi, with an area percentage of 1.43% (Karo Regency Central Statistics Agency, 2021).

The science used to study the contents of ancient Karo manuscripts is philology. Baried et al. (1994) state that philology is a science that reveals past information contained in written materials left over from the past with the hope that there will be values or cultural results from the past that are needed in today's life. In the Karo ancient manuscript, like other ethnic ancient manuscripts, there are illuminations and script. Illumination is a text framer that not only functions to beautify but also relates to the content of the text it frames (Folsom, 1990). In line with this opinion, according to Morey (in Bland, 1969:16), illumination is an art that emphasizes beautifying an object rather than clarifying or explaining the contents of a text. The illuminations in the ancient Karo manuscripts, which are the object of this research, come in various types and shapes that can be used as designs for typical Karo cultural souvenirs.

Apart from illumination, script is also found in the ancient Karo manuscript, namely the Karo script. Script is a visual symbolization system printed on written media in the form of paper, wood, bamboo, leaves, stone, metal, or other media.

These visual symbols are employed to express or translate expressive elements from spoken language into written language, based on mutually agreed-upon provisions understood by its users. Karo script represents one of the ancient scripts in the archipelago, employed to appreciate the expressive elements in the Karo language, recognized, agreed upon, understood, and jointly used by its users, namely the Karo community. Due to this characteristic, it is referred to as the Karo script (Sembiring, 2012:1-2).

The term “souvenir” originates from the French word “souvenir,” meaning “to remember.” The word souvenir is then translated into English, which can be interpreted as a reminder of a particular object. The objects in question are places, events, and certain people or figures. A souvenir can bring back memories of places, events, and times for the owner of the souvenir (Peters, 2011). According to Nurnitasari (2009:144) souvenirs are objects that are identical to an area or a particular event; their shape is usually small, concise, and has artistic value.

The life of the Karo people in the ancient Karo manuscripts needs to be revitalized in various aspects, one of which is in various forms of souvenirs. This research is also useful for introducing Karo culture, illumination, and Karo script in ancient Karo manuscripts. Examples of illumination and script in ancient Karo manuscripts are as follows:

Figure 1. Illumination in the ancient Karo manuscript
Source: Documentation from the Karo Heritage Museum collection

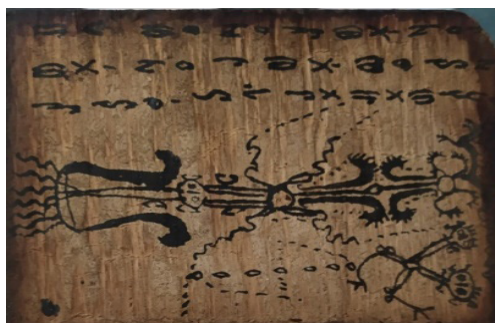

Figure 2. Illumination and Karo script
Source: Documentation from the Karo Heritage Museum collection

2. Literature Review

Philology comes from the Greek words “philos,” which means “love,” and “logos,” which means “word.” In the word philology, these two words form the meaning of “love of words” or “love of speaking.” This meaning later developed into “happy learning” or “happy culture” (Lubis, 2006). In line with this opinion, Baried et al. (1994) state that philology is a science that uncovers past information contained in written materials left over from the past with the hope that there will be values or cultural results from the past that are needed in today’s life. In line with that, Harahap (2021) states that philology is a scientific discipline that examines old manuscripts as objects for study, both the content of the manuscripts and texts because they contain various information about past lives that is considered still relevant to be developed and applied today, as well as the manuscript material and related materials using methods appropriate to the circumstances of the manuscript.

Old manuscripts are decorated with beautiful images called illuminations. Illumination is a text framer that not only functions to beautify but also relates to the content of the text it frames (Folsom, 1990). Even more clearly, according to Mu’jizah (2009:11), illumination is a special term in manuscript science (codicology) to refer to images in manuscripts, which was originally used in connection with gold gilding on several manuscript pages to achieve beauty.

Script is a visual symbolization system printed on written media in the form of paper, wood, bamboo, leaves, stone, metal, or other media. These visual symbols are then used to express or translate expressive elements from spoken language into written language. With conditions agreed to and mutually understood by its users (Sembiring, 2012:1). Karo script is one of the ancient scripts in the archipelago, which is used to appreciate the expressive elements in Karo language. Which is recognized, agreed upon, understood, and used jointly by its users, namely the Karo community. Because of this, it is called the Karo script.

This research is related to several previous studies that examined illumination in ancient manuscripts. The following are the studies that form the literature review for this research. Sulaiman and Henry’s (2019) article entitled *Revitalizing Illumination Designs on Ancient Javanese Manuscripts at the Radya Pustaka Museum in Surakarta* discusses the revitalization of illumination of ancient Javanese manuscripts into digital vector form. The method used in this research is a qualitative method with a descriptive approach. The results of the research discuss the existence of ancient Javanese manuscripts in Surakarta, identification of illumination designs, motif elements in illuminations, and the process of creating vectors and developing alternative digital vector illuminations found in ancient Javanese manuscripts.

Basa (2019), with the title *Development of Creative Industries from the Illumination of Ancient Pariangan Manuscripts: Study of Batik Motifs in Pariangan, West Sumatra*. This research uses a case study method. The object of this research is the illumination found in ancient manuscripts in Pariangan. The results of the research are motifs developed from illumination and products in the form of batik shirts, prayer mats, etc. inspired by the illumination motifs of the Pariangan manuscript.

The Proceedings article (Pramono et al., 2019) with the title “Creating Batik Motifs from Minangkabau Manuscript Illumination” concludes that efforts to apply manuscripts as a product of the past are still very limited. The preservation of manuscripts still focuses on physical preservation. Meanwhile, illumination in a manuscript is still considered by some philologists to be mere manuscript decoration. In fact, as a cultural product, illumination is a symbol of civilization. This article explains efforts to create batik motifs from Minangkabau script illuminations.

3. Methods

This research uses a qualitative approach because the aim is to collect data in the form of words and images, not numbers. This data was obtained from interviews, field notes, photos, videotapes, personal documents, notes or memos, and other official documents (Moleong, 2009:11). Apart from that, the aim of research is to explore, discover, reveal, and explain the meaning or significance of the research object in depth. Qualitative research is also to reveal empirical facts objectively and scientifically based on logic, science, procedures, methodology, and strong theory. The object of research is an ancient Karo manuscript that contains illuminations and script that will be used as a design for souvenir products.

Data collection in this research was done by tracing the existence of ancient Karo manuscripts. The search was carried out by visiting museums where manuscripts were stored and certain individuals who were thought to have collections of ancient Karo manuscripts. This method can be compared to snowball sampling. The manuscripts found were then inventoried so that various types of illumination and Karo script characters were recorded. Next, an in-depth understanding of Karo manuscript illumination was carried out by various competent parties, including traditional leaders and illumination experts.

Data analysis in this research was done using two methods, namely:

Script description, namely describing the manuscripts that become research data in accordance with Harahap (2021: 176–177). The specifics outlined in the manuscript description in general are: a. manuscript number; b. manuscript title; c. manuscript thickness; d. manuscript writing; e. manuscript storage place; f. origin of manuscript; g. manuscript condition; h. manuscript age; i. manuscript status; j. copyright infringement; and k. manuscript contents.

The next step is to describe the illumination contained in the manuscript in two ways, namely:

- 1) Copying the illumination and types of characters in the ancient Karo manuscript.
- 2) Group them based on the type of illumination and script contained in the ancient Karo manuscripts.

After the tabulation and grouping of illumination have been completed, the next step is presenting the data, namely:

- 1) Arranging the ancient Karo script into a word that means the local wisdom of the Karo people.
- 2) Design results in illumination and Karo ancient script, which is embedded in souvenir products.

4. Findings

From the results of the research, several illuminations and Karo scripts were found in ancient Karo manuscripts located in the Karo Heritage Museum, Berastagi. The physical condition of the ancient manuscripts is still good. A manuscript description provides a general overview of the manuscript’s condition. According to Harahap (2021:176–177), the specifics outlined in the manuscript description generally include: a. manuscript number; b. manuscript title; c. manuscript thickness; d. manuscript writing; e. manuscript storage place; f. origin of manuscript; g. manuscript condition; h. manuscript age; i. manuscript status; j. copier identification; and k. manuscript contents. The following is a description of the ancient Karo manuscript, which is stored at the Karo Heritage Museum, Berastagi.

Table 1. Description of Ancient Karo Manuscripts

No	Manuscript Description	Information
1	Manuscript number	Manuscript 1 (numbering by researcher)
2	Manuscript title	<i>Pedah Ni Rajah Ni Pursamburaan Ta Ma Inun</i>
3	Manuscript thickness	The thickness of the manuscript is adjusted to the number of manuscript pages of 66 pages
4	Manuscript writing	Manuscript 1 is written using the Karo script
5	Manuscript storage	Karo Heritage Museum, Berastagi
6	Origin of manuscript	Karo
7	Manuscript condition	The condition of the manuscript is good, there are no holes, and the writing of the manuscript can be read but the ink is faded. The physical condition of the manuscript is not good, several pages of the manuscript cannot be read clearly because the ink has faded, 4 pages of the manuscript are blank.
8	Manuscript age	There is no information about the year of writing, either in the manuscript text or in the manuscript colophon
9	Manuscript status	Belongs to the Karo Heritage Museum, Berastagi
10	Copy identity	There is no information, either in the manuscript text or in the manuscript colophon
11	Contents of the script	Tells about <i>the body</i> as a weapon and the science of being immune or killing yourself, which is usually called self <i>-fence</i>

In accordance with what was stated in the introduction, the ancient Karo manuscripts contain illuminations, in addition to characters that are arranged into words and sentences with meaning. This means that the discourse conveyed in the ancient Karo manuscripts is supported by images called illuminations. Sometimes

these images are compositions of characters woven into words or even sentences. The following are the illuminations contained in the ancient Karo manuscripts:

Figure 3. Illumination of the King Sulaiman Site
Source: Documentation from the Karo Heritage Museum collection

Figure 4. Tumpak Salah Silima -lima
Source: Documentation from the Karo Heritage Museum collection

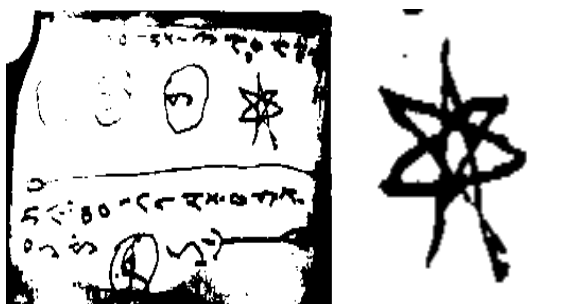

Figure 5. Tupak Salah Sipitu-pitu
Source: Documentation from the Karo Heritage Museum collection

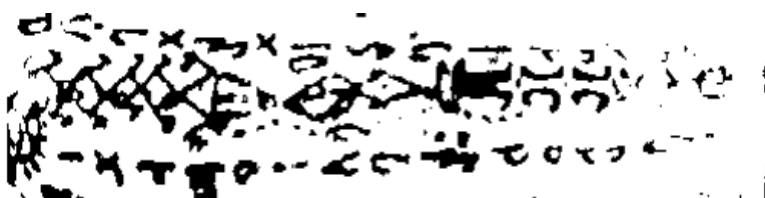

Figure 6. Dragging
Source: Documentation from the Karo Heritage Museum collection

In the ancient Karo manuscript, there is not only illumination but also 19 types of Karo script: yaitu ha/a, ka, mba/ba, pa, na, wa, ga, ja, da, ra, ma, ta, sa, ya, nga, la, i, u, and ca. This Karo script also has the potential to be used as a souvenir design by combining it into words that represent Karo culture.

The nineteen types of characters in the ancient Karo manuscript are presented in the following table:

Table 2. Scripts in Ancient Karo Manuscripts

No.	Karo script in the ancient Karo script	Be read
1		Ha/a
2		Ka
3		Mba/ba
4		Pa
5		Na
6		Wa
7		Ga
8		Ja
9		Da
10		Ra
11		Ma
12		Ta
13		Sa
14		Ya
15		Nga
16		La
17		I
18		U
19		Ca

Karo script can be combined into a word that has the meaning of Karo cultural identity. For example, writing *merga silima* using Karo script as in the following writing.

Figure 7. *Merga Silima* reading text written in Karo script

The example of the text above is read as *merga silima*, written using Karo script. One of the fundamental elements in the Karo social structure is the *merga silima*, namely, a type of clan that is divided into sub-clans.

After tabulating and grouping several illuminations contained in ancient Karo manuscripts, the next step is to select illuminations characteristic of Karo culture to be used as souvenir designs. The result is the illumination of the ancient Karo manuscripts, namely *King Solomon's footprints*, *tupak salah sipitu-pitu*, *tumpak salah silima-lima*, *pengret-ret*, *panai*, and other illuminations typical of the local wisdom of Karo culture in the ancient Karo manuscripts. These illuminations and scripts from the ancient Karo manuscripts are then designed into souvenirs such as wallets, wall decorations, t-shirts, and tote bags.

The example of the text above is read as *merga silima*, written using Karo script. One of the fundamental elements in the Karo social structure is the *merga silima*, a type of clan that is divided into sub-clans.

5. Conclusion

One of the efforts to revitalize local Karo wisdom is through the illumination and script found in ancient Karo manuscripts by transforming them into souvenir designs. This initiative is also connected to Berastagi, where many ancient Karo manuscripts are stored. Berastagi is a tourist destination frequently visited by local tourists, city residents, and foreign tourists who often come to purchase souvenirs. Therefore, the creation of typical Karo souvenirs designed from the illuminations and script in ancient Karo manuscripts is an effort to revitalize local Karo wisdom and utilize Karo culture to boost the creative economy in the Karo tourist area of Berastagi.

References

- Baried, S. B. (1994). *Pengantar Teori Filologi (Introduction to Philological Theory)*. Badan Penelitian dan Publikasi Fakultas (BPPF) Seksi Filologi, Fakultas Sastra, Universitas Gadjah Mada.
- Basa, I. M. (2019). Development of Creative Industries from the Illumination of Ancient Pariangan Manuscripts: Study of Pariangan Batik Motifs, West Sumatra. *Manuscripta*, 9(2), 1–18.
- Bland, D. (1969). *A History of Book Illustration : the Illuminated Manuscript and the Printed Book*. Faber and Faber Limited.
- Folsom, R. (1990). *The Calligraphers Dictionary*. Thames and Hudson.
- Harahap, N. (2021). *Filologi Nusantara: Pengantar ke Arah Penelitian Filologi (Archipelago Philology: An Introduction to Philological Research)*. Kencana.
- Karo Regency Central Statistics Agenc. (2021). *Karo Regency in Numbers*. BPS Karo Regency.

- Lubis, N. (2006). *Teori, Metode Penelitian Filologi (Theory, Philological Research Methods)*. UIN Syarif Hidayatullah Publish.
- Moleong, L. J. (2009). *Metodologi Penelitian Kualitatif (Qualitative Research Methodology)*. Remaja Rosdakarya.
- Kramadibrata, D. (2009). *Mu'jizah, Iluminasi dalam Surat-surat Melayu Abad ke-18 dan ke-19 (Illuminations in 18th and 19th Century Malay Letters)*. KPG-EFEQ-Pusat Bahasa-KITL.
- Nurnitasari, A. and Nurnitasari, S. (2009). *Menjadi Pengusaha Setelah Di-PHK (Becoming an Entrepreneur After Being Layoff)*. Indonesia Tera.
- Peters, K. (2011). Negotiating the 'Place' and 'Placement' of Banal Tourist Souvenirs in the Home. *Tourism Geographies*, 13(22), 234–256.
- Pramono, P., Bahren, B, Hidayat H. N., Wasana, W. & Syahrani, A. (2019). Creating Batik from Minangkabau Manuscript Illumination. *Proceeding of the 2nd International Conference on Local Wisdom*, 1–8.
- Sembiring, B. P. (2012). *Aksara Karo: Sebuah Sumbangan untuk Budaya Karo (Karo Script: A Contribution to Karo Culture)*. Sapo Prints.
- Sulaiman, A. M. and Sulaiman, H. B. (2019). Revitalisasi Desain Iluminasi Naskah Jawa Kuno di Museum Radya Pustaka Surakarta (Revitalization of the Illumination Design of Ancient Javanese Manuscripts at the Radya Pustaka Museum, Surakarta). *ANDHARUPA*, 5(2), 1–11.

ORTA ÇAĞ AVRUPASINDA KADIN MANASTIRLARINDA KADINLARIN VARLIK MÜCADELESİ

Pınar Ülgen

Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti
ulgenpinar@gmail.com

Öz: Orta Çağ Avrupa'sının çok fonksiyonlu yapılarından birisi de manastırlardır. Manastır, kelime anlamı olarak tek başına yaşamak, yalnız yaşamak gibi anlamalara gelse de çok yönlü yapılar olmaları dolayısıyla çok ilgi görmektedir. O dönemlerde insanlar, çocuklarını manastırlara eğitim görmeleri için göndermişlerdir. Manastırlarda erkeklerin daha yoğunlukta olması, özellikle az sayıda olan kadın manastırları üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktaydı. Bu baskı, kadınların yeni bir sistem oluşturmalarına hatta kendilerine yönelik yeni bir düzen yaratmalarına sebep olmuştur. Ancak manastırları genel olarak değerlendirdiğimiz zaman kadın ve erkeklerin gözünden manastır yaşamı olarak iki farklı pencere karşımıza çıkmaktadır. İşte bu noktada kadın manastırcılığı ya da kadın manastırları dikkat çekmeye başlamıştır. Ama burada kadınların gözünden daha farklı bir sistem ile karşılaşmaktayız. Çünkü kadın manastırları, o dönem için belki de kadın hareketlerinin başlangıç noktasını dahi oluşturan mekanlar olarak kabul edilebilirlerdi. Şöyle ki kadınların manastırlara gitmelerinde sadece eğitim alma ve de verme gibi sebepler bulunmuyordu. Aynı zamanda kendilerini ve iç dünyalarını dinleme ya da dış dünyaya kendilerini kapatma gibi sebepler de bulunuyordu. Bir nevi manastır hayatının bile erkeklerin tekeline alındığı ve de kadınların tek başlarına hiçbir şey başaramayacaklarına dair bir inancın hâkim olduğu bir sistem ortaya çıkmıştır. İşte bu çalışmamızda Orta Çağ'da kadın manastırcılığına ve manastırlardaki kadınların varlık olgusuna olan bakış açısını anlatmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Kadın, Manastır, Avrupa, Kadın Manastırları.

1. Giriş

Orta Çağ Avrupası hem dini hem de sosyal yönüyle dikkat çeken bir dönemdir. Bu dönem genel anlamda bir arayış çağıdır. Bu arayış içerisinde etkili olan kurumlardan manastırlar, kelime anlamı olarak tek başına yaşamak anlamına gelmektedir. Ancak manastırları genel olarak değerlendirdiğimiz zaman kadın ve erkeklerin gözünden manastır yaşamı olarak iki farklı pencere karşımıza çıkmaktadır. İşte bu noktada kadın manastırcılığı ya da kadın manastırları dikkat çekmeye başlar ve kadınların gözünden daha farklı bir sistem ile karşılaşırız. Bir nevi manastır hayatının bile erkeklerin tekeline alındığı ve de kadınların tek başlarına hiçbir şey başaramayacaklarına dair bir inancın hâkim olduğu bir sistem ortaya çıkmıştır. Bunu kanıtlar nitelikteki bir örnek olarak Saint Gilbert'in

yaşamı adlı eseri gösterebiliriz. Bu eserin yazarı, “Kadınların çabaları, erkeklerin yardımı olmadan çok az şey başarabilir” demiştir. Burada kadınların çabalarının tek başına bir anlam ifade etmediği anlatılmıştır. Elbette bu şekilde düşünen bir tek o değildi. Orta Çağ insanları, kadınların erkeklerden daha zayıf olarak yaratılmış varlıklar olduğuna inanıyorlardı. XII. yüzyılda yaşamış olan ünlü Teolog Abelard’ın sevgilisi ve karısı olup sonradan da Paraclete’nin başrahibesi olan Heloise’nin mektupları, bize o dönemde yaşayan kadınların bakış açıları hakkında da genel bir bilgi vermektedir. Şöyle ki Abelard’dan Paraclete için rehberlik etmesini istediği bir mektupta, “manastırlara aynı kuralı uygulamak için erkek ve kadınların kabul edildiği, manastırdaki kuralların hem güçlü cinsiyete hem de zayıf cinsiyete uygulandığı” şeklinde bir ifade kullanarak bu konudaki endişesini dile getirmiştir.” Bu noktada Heloise, kadın ve erkeğin temel özellikler açısından farklı olduğuna inandığı için kadınlara göre hazırlanmış yeni bir kurallar bütünü hazırlanmasını istiyordu. Heloise, çok ilginç bir karaktere sahipti. Bu nedenle bazı çevreler tarafından pek de benimsenmemiştir. Çünkü kendisi çok güçlü ve başarılı bir başrahibe olsa da kadınların daha zayıf bir cinsiyet olduğunu ve erkeklerin rehberliğine ihtiyaç duyduğunu da kabul etmekteydi. Bu durum, bir çelişki yaratmaktaydı. Ayrıca Mesih’in gelinleri olan bu dindar kadınlar, “kocalarının kişisel kaynaklarından geçinir gibi Kilise’nin fonlarından destekleneceklerdi” (Foreville and G. Kerr, 1987, s. 36, 37, 160, 167). Buna o dönemde rahibelerin bakımı anlamına gelen “cura monialium” olarak bilinmektedir. Hatta bununla ilgili olarak Almanya’daki dini yaşamdan örnek verebiliriz. Ruh ortaklığı durumu, 1100-1500’lü yıllarda iffetli erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilere odaklanmıştı. Her ne kadar dindar kadınlar, Orta Çağ dönemi boyunca pastoral bakım (cura monialium) konusunda inkar edilemez bir şekilde rahiplere bağımlı olsalar da, bu, kadınların rahiplerle ilişkilerinde ruhsal olarak ikincil konumda oldukları anlamına gelmez. Bu bağlamda erkekler ve kadınlar düzenli olarak bir araya geliyor, cinsiyetler arasındaki temasın cinsel ayartmaya ve günaha yol açacağı yönündeki yaygın korkulara rağmen, sıklıkla yakın dostluklar geliştiriyor ve birbirlerine önemli manevi destek sağlıyorlardı (Hibrodian, 2014, s. 303-337).

Elbette burada unutulmaması gereken nokta, geçmişten itibaren var olan ve değişmeyen bir gerçek olan kadınların erkeklerden daha zayıf olduğu ve dolayısıyla bakıma muhtaç olduğu inancının kadınları erkeğe bağımlı hale getirmesi olgusudur. Bu durumda üç tür bağımlılık ortaya çıkıyordu: Manevi bağımlılık, ekonomik bağımlılık ve erkeklerin ekonomik ve manevi bakımının bir sonucu olarak kurumsal bağımlılık. Kadınların manevi bağımlılığı, kilisenin kadınların rahip olmasını yasaklamasının bir sonucuydu. Böylece kadınlar, yalnızca rahipler tarafından verilen hizmetler için bile erkeklere bağımlı hale gelmişlerdi.

2. Orta Çağ Avrupasında Kadın Manastırlarında Kadınların Varlığı

Batı dünyasında bu şekilde düşünen ve buna yönelik kurallar benimseyen bölgeler vardı. Buna ilk örnek olarak İrlanda gösterilebilir. (Ranft, 2002, s. 24). Ayrıca IX. ve X. yüzyıllarda kadın manastırlarının en yoğun olduğu ülke ise

Almanya idi. Burada özellikle kadın manastırları kurulmuştur. Kaynaklardaki bilgilere göre X. yüzyılda Halberstadt piskoposluk bölgesinde altı erkek manastırı kurulurken on iki tane de kadın manastırı kurulmuştur (Gaillard, 2015, ss. 75-97; Ranft, 2002, s. 24).

IV. ve V. yüzyıllarda Bologna, Verona, Marsilya ve Cenevre Gölü civarında da kadın manastırları vardı. Kadın manastırları İngiltere'ye daha geç dönemde gelmiştir. Bunların en ünlüsü, Hilda'dır (614-680). Ayrıca IX. ve X. yüzyıllarda günümüz Almanya'sının kuzey bölgelerinde Herford, Essen, Quedlinburg ve Gandersheim gibi dört önemli kadın manastırı kurulmuştur (Çetin Ünal, 2023, s. 26).

Kadın manastırlarının sayısı artarken diğer taraftan Heloise'nin fikirleri doğrultusunda yeni bir şekle bürünmekteydiler. Şöyle ki o, geceleri İncil'den okuma yaptığı sırada manastırda erkeklerin bulunmasından hoşnut olmadığını dile getirmekteydi. Hatta bir Hospitaller kuralına göre Hospitaller tarikatına bağlı rahibeler, ayini kutlamanın yanı sıra manastırın su ve tuzunu kutsamak için bile rahip olarak erkeklerle ihtiyaç duyuyorlardı. Yani erkekler, kadınların kurtuluşu için gerekli bir varlık olmaya devam ediyorlardı denilebilir. Çünkü XIII. yüzyılda rahiplere ihtiyaç duyulmayan itirafların yerini kefaret almaya başladı ve dolayısıyla kadınların rahiplere olan bağımlılığı da bu durumda artmaya başladı. Hatta dindar olan kadın, ekonomik olarak da erkeğe bağımlıydı. Orta Çağ'da Batı Avrupa toplumu, insanlığın başlangıcından itibaren Âdem ve Havva'dan itibaren kadın ve erkeğin cinsiyete göre farklı görevleri olduğuna ve aralarında bir görev dağılımı olduğuna inanıyordu (Abelard, 1974, s. 178; Gudiol, 1960, s. 175; Johnson, 1991, s. 260; Leclercg, 1981, s. 61; Canivez, 1934, s. 248; Berman, 1988, s. 43-52; Gold, 1990, s. 122-132).

Bu nedenle erkek manastırları genellikle kadınları, manastırlar ise genellikle erkekleri istihdam etmekteydi (Abelard, 1974, s. 161-162). İkisi arasındaki en önemli fark, erkek manastırları kadınları genelde çamaşır yıkamak gibi arka plandaki işler için barındırırken kadınların erkekleri çok daha güçlü işlevlerde çalıştırmaları idi.

Genel olarak şunu diyebiliriz ki, Orta Çağ boyunca erkekler, manastırlardaki bazı düzenlemeler kurumsallaştırıldığında özellikle XII. ve XIII. yüzyılda bazı kadınları da kendi otoriteleri altında toplamaya çalıştılar. Yani şöyle diyebiliriz ki bu durum, kadınları kurumsal olarak da biraz bağımlı hale getirmişti.

Böylece bazı erkekler, dindar kadınların da sorumluluklarını üstlenmiş oluyorlardı. Çünkü kadınların maneviyatına da hayranlık duyuyorlardı. Örnek olarak Wessexli Saint Leoba ve Heidenheimlı Huneberc gibi asil Benedictine başrahibeleri, VIII. yüzyılda Saint Boniface, Saint Willibrord ve Saint Willehad ile çalışmış olmaları verilebilir (Burton, 2015, ss.123-145; Noble - Head, 1995, s. 265).

Avrupa, XI. yüzyılda yeniden şekillenmeye başladığında kadın manastırcılığı da onun paralelinde canlanmaya başlamıştı. XII. yüzyılda ise kadınların maneviyatının değeri, çeşitli şekillerde kabul görmekteydi. Bingenli Hildegard gibi bazı istisnai kadınlara büyük saygı duyuluyordu. Bunun yanı sıra bütün

rahibeler, İsa'nın gelini olarak kabul edildiklerinden değerli idiler. (Johnson, 1991, s. 246). Bununla birlikte Heloise, kadın bedeninin avantajlı olduğunu çünkü nemli ve gözenekli doğasının daha az yiyecek veya alkol tükettiğini ve bunun sonucunda kadınların oburluk veya sarhoşluğa düşme olasılığının daha düşük olduğunu belirtiyordu (Abelard, 1974, s. 166). Sonuç olarak dindar olmayan insanlar, dualarından yararlanabilmeleri için dindar kadınları sürekli olarak desteklerlerdi (Johnson, 1991, s. 233-234).

Bu dönemde kilisede reform ya da dini kurumlarda devrim (Brooke, 2006, s.86) yapmak isteyenlere gelince kadınların gelişmesi için cinsiyetler arasında iş birliğine de ihtiyaç olduğunu kabul etmişlerdi. Bu nedenle XII. yüzyılın başlarında hem erkekler hem de kadınlar, yeni dini yaşam biçimlerini benimsediklerinde, skandal çıkmasın diye hassas bir denge kurmaya da çalışmaktaydılar. Bununla birlikte kadından uzak bir hayata kendini adanmış olan erkekler için kadınların varlığı, büyük bir tehlike gibi görünüyordu ve XII. yüzyıl boyunca bu tehlike giderek artmaya devam etti. Hatta laik rahipler için bile arzu edilen bekarlık durumu, bir manastır ideali haline gelmişti denebilir (Constable, 1996, s. 6).

Bunun yanı sıra Abelard, Clairvauxlu Bernard ve Peter the Venerable gibi davranarak dindar kadınların muhafaza altına alınmasını hem kabul etmiş ve hem de bunu teşvik etmiştir (Abelard, 1974, s. 219; Turnhout, 1988, s. 22; Morgan-Browne, 2003, s. 104; Schulenburg, 1984, s. 51-86).

Smith'in dediği gibi XII. yüzyıla gelindiğinde ise bazı dini tarikatlar, 1960'lı yılları hatırlatan yenilikçi olan gezici vaizler tarafından havarisel reform ve dini coşku atmosferinde kadınların ilk uyum modeli göze çarpmaktadır. Yani Papalık meclisindekilerden daha farklı bir görüntü oluşmuştu. Şöyle ki Kilise'nin erkekleri kendilerini ruhani kardeşlerinden uzaklaştırma eğilimine kapıldılar. Bu gezici vaizlerin en ünlüsü Arbrisselli Robert idi. Kendisi müjdeyi Kuzeybatı Fransa'ya yaymak için 1095 civarında piskoposun evinden ayrılmıştı. Yırtık kıyafetleri ve zekice vaazları ile dikkat çekmekteydi. Ayrıca erkek ve kadın birçok kişiyi de kendine bağlamıştı. (Smith, 1978, s. 17, 175-184.).

Ayrıca 1101 yılında Adelaide, Rivièrè'den gelen bir bağışla erkekler ve kadınlar için Fontevrault manastırını kurmuştu. Zamanla burası tercih edilen bir yer haline geldi. Bundan sonraki süreçte benzeri dini evler kurulmaya başladı ve bunların sayısı 1149 yılında yaklaşık elli civarına ulaştı. (Venarde, 1997, s. 62).

Burada Baudri'nin eserlerindeki bazı ifadeleri hatırlamak yerinde olacaktır. Örneğin dua için ayırdıklarını tabiri caizse manastıra mahkûm ettiğini; kelimenin tam anlamıyla çalışmaya teslim ettiği adamların varlığından bahsetmişti eserinde. Hatta bunu bilge bir anlayışla yaptığı da söylenebilir. Burada daha nazik ve daha zayıf bir cinsi yani kadınları mezmur okumaya ve tefekkür etmeye ve daha güçlü cinsi aktif yaşamın görevlerine adadı ... ve hepsi kardeşçe sevgide bir araya geldi” şeklinde bir ifade vardı. Heloise, aslında bu ifadedeki cinsiyete göre yapılan görev dağılımına katılmaktaydı denilebilir. Dikkat edilecek olunursa kadın ve erkek manevi anlamda eşitlerdi ama aynı değillerdi. Yaklaşık 1098 yılında ise - yani daha önce bahsetmiş olduğumuz Fontevrault'un kuruluşundan önce - Rennes'in yeni seçilen piskoposu Marbode, kadınların bakımevlerinde tutulması konusunda ısrar etmiştir. Duruma şöyle bir açıklama getirecek olursak kadınlar ve erkeklerin bir

arada yaşamaları tehlikeli olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca Marbode, bu konudaki görüşünü şöyle dile getirmiştir: “günahın başlangıcının” olduğuna yani kadınların Hz. Havva’nın yeryüzündeki temsilcileri olduğuna inanmaktaydı. Dolayısıyla buna neden olan da bir kadındı ve “onun yüzünden hepimiz ölebiliriz, öyleyse günahın kaçınmak istiyorsak, günahın nedenini kendimizden uzaklaştırmalıyız” diye bir düşünceye sahipti. Burada dikkat çeken husus, iyi örgütlenmiş olan bu kadınların hepsinin bir manastırda ve bir kadının liderliğinde yaşıyor olmalarıydı (Petit, 1983, s. 135-139).

Bu kapsamda Prémontré evlerine gelince bu evler de karma yapılarıydı. (Venarde, 1997, s. 69-70). Ayrıca 1198 yılında yayınlanan Papa III. Innocentius’a ait bir bildiriye buraya daha fazla kadın alınmaması belirtilmiştir (Venarde, 1997, s. 164).

Aslında zamanla durum karmaşık bir hal almaya başladı diyebiliriz. Çünkü bir yandan Mesih’in gelinleri olan rahibeler, iffetli bir evliliğe bağlı hale getirilmişlerdi Yani dindar erkekler gibi dindar kadınlar da karşı cinsin cinsel cazibesinden etkileniyorlardı. Yani bu durum, bir tehlike idi. Çünkü bunu kendilerine yasak etmişlerdi ve bunun yerine de onu Tanrı’ya kurban etmişlerdi (Foreville and Kerr, 1987, s. 42-47).

Bazı kaynaklarda verilen bilgilere göre bu evlerde skandallar da yaşanıyordu. Örneğin bir söylentiye göre anlatılan hikayede Rielvaux Başrahibi Aziz Aelred’e göre Gilbertineli (Gilbertine tarikatı daha çok Cistercien kurallarını temel almaktaydı (Butler, 1909; Brooke, 2006, s. 86) genç bir rahibe, manastırına bakan kardeşlerden birine ilgi duymaktaydı. İki sevgili, bazı ablalar kızla yüzleşene, onu sert bir şekilde cezalandırana ve onu hapse atana kadar pek çok defa yüz yüze görüşmüşlerdi. Hatta rahibenin hapsedilmesi sırasında vücudu incelenmiş ve hamile olduğu fark edilmiştir. Bu, onun açıkçası günahkar olarak kabul edilmesi için yeterli idi. Sonuç olarak rahibeler, skandalın yayılacağından ve manastırı da itibarsızlaştıracağından dolayı çok endişeli idiler. O ana kadar hiç kimseye haber vermemişlerdi ama onu hadım ettiler ve kestikleri erkeklik organını rahibenin ağzına zorla sokmuşlardı. Böylece eskisi gibi kana bulanacak ve onursuzluklarının intikamı alınacaktı. Sonunda barış yolu bulundu. Watton’daki bu rahibenin hikayesi, iffete adanmış bir yaşama eşlik eden yüksek düzeyde bir kaygının en acı göstergesi gibiydi. Bu durum ortaya çıktıktan sonra Papa III. Alexander, suçlamaları ciddiye aldı ve 1166 yılında bir soruşturma başlattı. Ancak düzenlemeler değiştirilirse, laiklerin desteğini geri çekeceği ve rahibe manastırlarının kapanacağı konusunda kral bir uyarıda bulunmuştu. Sonuçta York başpiskoposu ile Norwich, Winchester, Lincoln ve Durham piskoposları, Gilbertine evlerindeki düzenlemelerin uygun ve gerekli olduğunu onayladılar. (Constable, 1978, s. 133, 205-226; Elkins, 1988, s. 110; Knowles, 1935, s. 483-485; Foreville and Kerr, 1987, s. 134-167). Rahibelere verilen destek devam ederken bu arada endişe de devam ediyordu. Ancak Papa III. Eugenius, 1146’da Cîteaux’da rahibeler hakkında endişe verici bir durum olmadığını söylemiştir (Berman, 2000, s. 146).

Sonraki dönemlerde de diğer tarikatlardan Cistercianlar, kadınların bakımını üstlenmek istemediler. Aynı zamanda kendilerine ait manastırlarda kadınların bulunmasına da karşı çıkmışlardır. Bununla birlikte Thompson ve Berman

tarafından yapılan bir araştırma, XII. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da çok sayıda Cistercian rahibe olduğunu ve tarikat tarafından hoş karşılandıklarını göstermiştir. Ayrıca Katalan bölgesinde XII. yüzyılda kurulan evlerin çoğu, Cistercian idi. (Cariboni, 2015, ss.53-75; Thompson, 1978, s. 227-252; Pascual, 1997, s. 69).

Buna ek olarak Kuzey İspanya'da kadınların dini hayata uyum sağlamaları için en çok arzu edilen ve uygun görülen model ise Cistercian modeli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü dini bir ev kurmak, soylu kadınların tercih ettiği bir düzendi. Bu konuda en ünlü kadınlar: Urgel Kontu V. Armengol'un kızı Estefania, 1143/1152'de Valbuena de Duero'yu (Urgel) ve 1176'da Benavides'i; Kastilyalı Sancha, 1147'de Espina'yı ve Kastilya kraliçesi Eleonor Plantagenet, kocasıyla birlikte 1187'de Las Huelgas'ı (Burgos) kurmuştu. Bunlar, güçlü kadın kurumlarıydı. Richard Southern, Cistercian yasasının "dışıl gücün önünde eğilmek zorunda olduğunu" yazmıştır. Hatta Southern, Clairvauxlu Bernard'ın kendisinin kadınlardan uzak durmayı tavsiye ettiğini eklemiş ve devamında da şöyle demiştir: "Çünkü sürekli bir kadınla birlikte aynı ortamda olmak ve onunla ilişkiye girmemek, ölüleri diriltmekten daha zordur" (Pelenzuela, 1978, s. 82, 140-143, 92; Garrido, 1983, s. 30; Southern, 1970, s. 250, 317, 320, 313).

Erkek Cistercianların kadın Cistercianlara yönelik tutumlarını yakından inceleyen Constance Berman ise Cistercianların evleri, daha sistematik bir şekilde düzenleme çabasına girdiğini belirtmektedir. Bu nedenle XII. yüzyılın son çeyreğinde ise kadınlardan uzaklaşmaya başlamıştır. Bu süreç, 1213 yılında manastırların daha fazla kabul edilmesini engelleyen bir yasayla sonuçlanmıştır. Berman'a göre 1170 ve 1180'lerden sonra kadın Cistercian evleri daha da büyümeye başladı (Berman, 2000, s. 233).

Bu, bir çelişki gibi değil aslında. Diğer tarikatlarda olduğu gibi Cistercianların da sayıları arttıkça kadın üyelerle ilgili olarak da endişeleri artmaktaydı. Dindar kadınların temelleri, değerlerdeki karmaşık bir değişimin sonucu olarak yani sempati ve merhamet arasındaki dengede bir değişimin kümülatif etkisi gibi görünmektedir. Din adamlarının zihninde bir korku vardı bile diyebiliriz. Şöyle ki bir yandan kadınlara manevi yaşamlarında yardım etmek istiyorlardı bir yandan da kadınlarla fazla yakın olmanın kendi kurtuluşları için bir tehlike olduğu kanısında idiler. Bunun nedeni de kadınların yakınlığının erkekleri günah işlemeye teşvik etmesiydi. Kadınlara duyulan sempati ve hatta hayranlık, erkekleri kadınlara yaklaştırdı ancak fazla yakınlık durumu, algılanan bu tehlikeyi artırarak dengenin bozulmasına neden oldu. Her ne kadar sempati hala mevcut olsa da korku, baskın güç haline geldi. Sempatiden korkuya bu geçiş, XII. yüzyıl boyunca meydana gelen ve farklı dini tarikatların ve liderlerinin aşağı yukarı aynı şekilde geçtiği bir süreçti. Bireysel düzenlerde hayranlıktan korkuya geçişlerin kümülatif etkisi, 1170'lerde korkuya ve dolayısıyla tehlikenin sınırlandırılmasının ahlaki gerekçeleri olan değerlere doğru genel bir kayma idi.

Bu arada Max Weber, daha farklı bir manastırcılık anlayışı geliştirmişti. Bu, Pauline Hristiyanlığı için tasarlanmıştı ve içeriği ise şöyleydi: "Kadınlar, bir dinin erken, kehanet aşamasına dahil edildiler ancak sonraki rutinleştirme ve düzenleme aşamasında erkekler tarafından dışlandılar ve yine onlar yönetildiler" (Weber,

1993, s. 104). Bu bir nevi, Weber'in dışlama modeli olarak bile algılanabilir.

Bunun beraberinde Elkins ve Gold da kadın manastırcılığı konusunda yeni bir tartışma yaratmıştı. Tartışmanın çıkış noktasında kadınlar için yeni kurulan dini toplulukların artması ve azalması durumu ile erkeklerin kadınları barındırma konusundaki azalan istekliliği konusunun paralel olması idi. Gold, XII. yüzyıl manastırcılığında kadınların yerleşik kadın düşmanlığı ideolojisine dönüşten bahsederken bunun aksi bir görüş de Elkins'den gelmekteydi. Elkins, kadın manastırcılığının düşüşünü, kadın dindarlığının statüsünü kaybettiği bir değer kaymasına bağlamaktaydı (Elkins, 1988, s. 167). Ayrıca Elkins, bu düşüşü ekonomik sıkıntılara, kralların ve papaların deneyim ve inisiyatifi kısıtlayan otoriter eğilimlerine ve erkeklerin dindar kadınlara karşı duyduğu rahatsızlığa bağlamaktaydı. Bruce, kadınların XIII. yüzyılda manastırdaki konumunun daha da kötüleştiğini anlatıyordu. Johnson, Azize Clares'i ve Dominikli kadınları örnek olarak kullanıyordu. Ona göre bu kadınlar, manastıra kapatılmış dindar kadınlar haline geldiler (Johnson, 1991, s. 252). Buradaki Azize Clares, oldukça önemlidir. Kendisi "Yoksul Kadınlar Birliği"nin kurucusudur. Ayrıca kendisi, Assisi'li Aziz Francis'in ilk takipçilerinden biriydi. Aziz Clare, Fransisken geleneğinde kadınlar için yeni bir manastır dini düzeni olarak bilinen ve ilk manastır rehberi olan Hayat Kuralları'nı yazmıştır. Ve de Hristiyanlık tarihindeki ilk kadın lider olarak tanınmaktadır (Gregg, 2017, s. 35).

Penelope Johnson ise XI. ve XII. yüzyıldaki dindar kadınlara ilişkin olumlu ve farklı görüşler dile getirmiştir. Bununla birlikte ona göre XII. yüzyıldan başlayarak erkekler, yavaş ve evrimsel bir şekilde kendilerini rahibelerin gözetiminden kurtarmaya çalışmaktaydılar. Bunun nedeni sosyal, ekonomik ve zihinsel değişimlerin, en önemlisi de keşişlerin ve dilencilerin statüsündeki göreceli artışın olduğu karmaşık bir sürecin sonucu olarak rahibelerin statüsündeki düşüşü (Johnson, 1991, s. 251, 264). Tam da bu noktada yine Azize Clare'i anımsamak yerinde olacaktır. Çünkü Clare, yeni Fransisken yaşam biçiminin Papalık tarafından tanınması için mücadele etmiştir. Ancak Papa'lar, Clare'in yenilikçiliğine çok az sempati duymuşlardır. Buna karşılık Clare ve kız kardeşleri, Aziz Benedict Kuralını uygulamışlar ve San Damiano Manastırı'nda yaşayan kız kardeşlerin kendilerine verilen mülkleri kabul etmeye zorlanmayacaklarının garantisini veren "Yoksulluk Ayrıcalığını" hazırlamışlardır. Yani Manastır kurallarını yavaş yavaş rahibelere uygun hale getirme çabasını taşımıştır. (Mueller, 2001, s. 28).

Bunun yanı sıra Johnson ve Venarde, Jo Ann McNamara'nın XIII. yüzyılda dindar kadınlara yönelik olumsuz erkek tutumlarına ilişkin etkili görüşünü de kabul ediyordu. Sonunda tarikatın ideolojisi ne olursa olsun cura'nın (Cura Monialium) karakteri aynıydı. Giles Constable ise daha ilginç bir gözlemlerde bulunarak şöyle demiştir: "Rahiplerin reforme edilmiş tarikatları ve bu tarikatlar, kadınlara daha az açıktı" (Venarde, 1997, s. 252, 170; McNamara, 1996, s. 317; Constable, 1978, s. 81).

Bütün bu farklı görüşler, Papa VIII. Boniface'in 1298 yılındaki bildirgesi Periculoso'nın yayınlanmasına sebep olmuştur. Hatta Penelope Johnson, bu süreci "Karmaşık, çok yönlü bir süreç buluyorum" diyerek tanımlamıştır. Aslında bu süreç, Johnson'ın düşündüğünden daha karmaşık ve çok yönlü idi. Bunun

yanı sıra Hospitaller tarikatı gibi bazı tarikatlar kendi özelinde kız kardeşlerinin muhafazasına karşı direnmediler ve gerçekten de kadınların dini yaşamlarını paylaşmaları için çeşitli fırsatlar yarattılar. Bunun amacı saflığın korunmaya çalışılmasıydı. Bunu ancak kadınlar bozabilirdi. Sonuç olarak erkeklerin kadınlarla ilişkilerinde dikkatli olmaları gerekiyordu (Makowski, 1997, s. 2; Johnson, 1991, s 252).

3. Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, manastırlar, başlangıçta farklı amaçlar için kurulmuşlardı. Ancak sonradan yürüttükleri faaliyetler de dahil olmak üzere içerikleri de değişmeye başladı. Özellikle de kadınların manastırlardaki varlıklarına yönelik tartışmalar artmaya başladı. Buna karşılık Fontevrault, Premonstratensians ve Gilbertines tarikatları, erken dönemlerde kadınların ihtiyaçlarına önem vermekte ve onları önemsemekte idiler. Bununla birlikte her dini tarikat, XII. yüzyıl boyunca farklı tutumlar sergilemeye başlamışlardı. Manastırların erkek üyeleri, kadınların varlığından mutluken sonraki yıllarda hepsi ruhani kardeşlerinden uzaklaşmayı tercih etmişlerdi. Yani XIII. yüzyılda daha farklı görüşler ortaya çıkmaya başladı.

Rahiplerin dindar kadınlarla çeşitli etkileşimlerini inceleyen “Partners in Spirit” kavramı altındaki çalışmalar, her ikisinin de bahsettiğimiz cura’ya bakış açılarının izini sürüyor ve Orta Çağ dini yaşamındaki cinsiyet ve otorite değişkenliği de vurgulanmaya çalışılmaktaydı. Aslında bu durum bize Orta Çağ dünyasında cinsiyet, din ve manevi gücün kesişiminin önemini göstermektedir.

Bu durumda Orta Çağ’da kadınlar, her alanda verdiği mücadeleye ek olarak ayrıca manastır yaşamlarında da varlıklarını hem kanıtlamaya hem de korumaya yönelik mücadele vermeye başlamışlardı diyebiliriz.

Kaynakça

- Abelard, Peter ve Heloise (1974). *The Letters of Abelard and Heloise*, çev. Betty Radice, London, Penguin.
- Berman, C. (2000). *The Cistercian Evolution*, Philadelphia.
- Berman, Constance (1988), “Men’s Houses, Women’s Houses: The Relationship Between the Sexes in Twelfth-Century Monasticism”, *The Medieval Monastery*, ed. A. MacLeish, Minneapolis, 43-52.
- Brooke, C. (2006). *The Rise and Fall of the Medieval Monastery*. London.
- Burton, J. (2015). “Medieval Nunneries and Male Authority: Female Monasteries in England and Wales”. *Women in the Medieval Monastic World*. ed. Janet Burton-Karen Stöber Belgium. 123-145.
- Butler, R.U. (1909). Order of Gilbertines. *Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company.
- Cariboni, G. (2015). “Cistercian Nuns in Northern Italy: Variety of Foundations and Construction of an Identity”. *Women in the Medieval Monastic World*. ed. Janet Burton-Karen Stöber Belgium. 53-75.
- Constable, G. (1978), “Aelred of Rievaulx and the Nun of Watton: An Episode in the Early History of the Gilbertine Order,” *Medieval Women*, ed. D. Baker, Oxford, 205-26.

- Constable, G. (1996), *The Reformation of the Twelfth Century*, New York, Cambridge University Press.
- Çetin Ünal, B. (2023) "Orta Çağ Almanya'sında Kadın Manastırları", *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25-32.
- Documentación del monasterio de las Huelgas de Burgos* (1983), ed. J. M. Lizoain Garrido, Fuentes Medievales Catellano-Leonesas 30, no. 11, Burgos.
- Elkins, Sharon K. (1988), *Holy Women of Twelfth-Century England*, Univ of North Carolina Press.
- Gaillard, M. (2015). "Female Monasteries of the Early Middle Ages in Northern Gaul: Between Monastic Ideals and Aristocratic Powers". *Women in the Medieval Monastic World*. ed. Janet Burton-Karen Stöber Belgium. 75-97.
- Gold, Penny Shine (1990), "The Charters of Le Ronceray d'Angers: Male/Female Interaction in Monastic Business" *Medieval Women and the Sources of Medieval History*, ed. Joel T. Rosenthal, Athens, 122-132.
- Gregg, Karen Monique. (2017). "Clare of Assisi (1191–1253): Breaking Through Social Barriers for Women", *In Women, Religion and Leadership: Female Saints as Unexpected Leaders*, Barbara Denison (Ed), New York: Routledge Taylor & Francis Group, s. 35.
- Hibrodian, Sigrid. (2014). "Pastors and Seducers: The Practice of the *Cura monialium* in Mendicant Convents in Strasbourg". *Partners in Spirit: Women, Men, and Religious Life in Germany, 1100-1500*. Brepols Publishers.
- Johnson, P. D. (1991), *Equal in Monastic Profession: Religious Women in Medieval France*, Chicago.
- Knowles, D. (1935), "The Revolt of the Lay Brothers of Sempringham," *English Historical Review* 50, 479, 483-5.
- La Regla de Monastir de Santa María Sixena* (1960), ed. A. Duran Gudiol, Saragossa, 1960.
- Leclercq, Jean (1981), "Medieval Feminine Monasticism: Reality versus Romantic Images," *Benedictus. Studies in Honor of St. Benedict of Nursia*, ed. R. Elder, Kalamazoo.
- Makowski, C. (1997), *Canon Law and Cloistered Women. Periculoso and its Commentators, 1298-1500*, Washington.
- McNamara, Jo Ann (1996), *Sisters in Arms. Catholic Nuns through Two Millennia*, Cambridge.
- Mueller, Joan. (2001). "Clare's Letters to Agnes", *Texts and Sources*, St. Bonaventure, St. Bonaventure Üniversitesi, ss.27-51.
- Pascual, Ernest Zaragoza (1997), *Catàleg dels monastirs Catalans*, Barcelona.
- Pelenzuela, Vincente-Angel Alvarez (1978), *Monasterios Cistercienses en Castilla, siglos XII-XIII*, Valladolid.
- Peter the Venerable (1988), *De Miraculis Libri Duo*, ed. D. Bouthillier, Turnhout.
- Petit, F. (1983), *Norbert et l'Origine des Prémontrés*, Paris.
- Schulenburg, Jane T. (1984), "Strict Active Enclosure and Its Effects on the Female Monastic Experience (500-1100)," *Medieval Religious Women. Distant Echoes*, ed. John A. Nichols and Lilian T. Shank, Kalamazoo, 51-86.
- Smith, Jacqueline (1978), "Robert of Arbrissel, Procurator Mulierum," *Medieval Women*, ed. D. Baker, Oxford, 175-84.
- Soldiers of Christ: Saints and Saints' Lives from Late Antiquity and the Early Middle Ages* (1995), ed. F. X. Noble and T. Head, University Park.
- Southern, R. (1970), *Western Society and the Church*, London.
- Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis* (1934), ed. J. M. Canivez, *Revue d'Histoire Éclésiastique*, Louvain, 2.

The Book of St. Gilbert (1987), ed. R. Foreville and G. Kerr, Oxford, Clerandon Press, 1987.

Thompson, S. (1978), "The Problem of the Cistercian Nuns in the Twelfth and Thirteenth Centuries," *Medieval Women*, ed. D. Baker and R. Hill, Oxford, 227-52.

Translation in Guidance for Women in XIIIth Century Convents (2003), ed. V. Morgan - J. Wogan-Browne, Woodbridge.

Venarde, Bruce L. (1997), *Women's Monasticism and Medieval Society: Nunneries in France and England, 890-1215*, Ithaca.

Weber, Max (1993), *The Sociology of Religion*, çev. E. Fischhoff, Boston.

Pınar Ülgen

Tokat Gazi Osman Pasa University, Republic of Turkey

Women's Struggle for Existence in Women's Monasteries in Medieval Europe

Abstract: Monasteries were multifunctional structures in medieval Europe, serving multiple functions. The term "monastery," meaning alone, garnered considerable attention due to its diverse roles. During that era, parents often entrusted their children to monasteries for education. The predominance of men in monasteries exerted significant pressure, particularly on the few women's monasteries. This pressure caused women to create a new system and even create a new order for themselves. However, when we evaluate the monasteries in general, we come across two different windows as monastic life from the eyes of men and women. At this point, women's monasticism or women's monasteries begin to draw attention and we encounter a system that is different from the eyes of women. Women's monasteries could be seen as pivotal in the nascent women's movements of the time. Women entered monasteries not solely for education but also to explore their inner worlds or seek refuge from the outside world. This created a system where monastic life was largely dominated by men, reinforcing beliefs that women could not achieve independently. This study aims to clarify the perspective of women's monasticism during the Middle Ages and their role within monasteries.

Keywords: *Medieval; Monastery; Europe; Women; Women's Monasteries.*

ЕЛЕМЕНТАРНОТО ТОЛКУВАЊЕ НА КОСМОСОТ КАЈ ПРЕТСОКРАТОВЦИТЕ

Лидија Ковачева
Универзитет Евро-Балкан, Скопје
kovachevalidija@gmail.com

Апстракт: Несомнено е дека основните доктрини на древните цивилизации за проучувањето на Космосот се поставени во сферата на геоцентричниот универзум и се поврзани со ѕвездите. Древните идеи за движењето на планетите во согласност со другите небесни тела во Космосот и нивното влијание врз животот на Земјата, се изградени на моделот на видливите ефекти на Сонцето и Месечината, за кои отсекогаш постоело верување дека се поврзани со создавањето на животот. Како што, впрочем, рекол и Хераклит: „Да немаше Сонце, и покрај другите ѕвезди, ќе беше нок.“ (Plut., *Aquane an ignis utillior* 957a, *De fortuna* 98c) Бабилонските податоци од областа на астрологијата и астрономијата одиграле клучна улога при реконструкција на моделите на Космосот кај Старите Грци. Интересот за астрономијата на територијата на Стара Грција се забележува со појавата на Претсократовците во VI в. пр. н.е., кои го бележат почетокот на отфрлањето на митолошките претстави за светот и човекот и отстапувањето од тезите за богосоздателот и божествените натприродни сили. Оттаму, целта на овој труд е да се образложат настојувањата на Претсократовците светот да го објаснат врз научна основа, бидејќи тие не ги барале одговорите на прашањата кој и како го создал светот, туку од што и како тој настанал, каква е неговата структура и која е неговата прaosнова. Потрагата по одговорите дали светот што постои е во состојба на ред (Космос) или состојба на неред (Хаос), ја дава основната интенција во нивните философски размисли насочени кон утврдувањето на космичките законитости.

Клучни зборови: *Космос, астрологија, Претсократовци, Питагорејци, Хераклит.*

Вовед

Старогрчките астролози своите први чекори во проучувањето на Космосот ги направиле под влијание на истражувањата на Бабилонските астролози. Од периодот на појавата на Претсократовците во VI в. пр. н.е., развојот од областа на астрологијата меѓу бабилонската и старогрчката цивилизација се смета за делумно паралелен, за во V в. пр. н.е. тие да го достигнат нивното знаење, па дури и да го надминат. И покрај одредени совпаѓања меѓу овие две цивилизации, се забележува разликата во начинот на кој се наредени планетите: кај Бабилонците планетите се наредени во

согласност со идеите за нивните добри и лоши влијанија, а кај Старите Грци според нивната релативна оддалеченост од Земјата (Barton, 1994, стр. 18-19). Конструирањето на периодичноста кај Бабилонците, со цел утврдување на првата и последната видливост на планетите, аналогно на неподвижните ѕвезди е преку применувањето на систематските математички теории на астрономските податоци. Оттаму, бабилонскиот систем на пресметување на движењето на Земјата и ѕвездите е изграден повеќе на нумерички, отколку на геометриски односи. Овој систем во груба форма во Стара Грција се појавил кај претсократовецот Анаксимандар.

Со текот на времето, бабилонската сидерална револуција и новите астролошки доктрини во голема мера се прошириле низ старогрчкиот научен свет и во голема мера и ревносно биле дискутирани од страна на бројните философски школи. Брзото ширење на астрологијата меѓу философите предизвикало појава на голем број приврзаници, но и на противници. Љубопитноста, но и критичноста на старогрчките философи довеле до отфрлање на бабилонските доктрини кои им се чинеле суеверни и сето свое внимание од областа на астрологијата го насочиле кон изнаоѓање на научни решенија.

Елементарното толкување на Космосот кај Претсократовците

Почетоците на старогрчката, а воедно и на западната философска мисла, се поврзуваат со името на претсократовецот **Талес**, кој впрочем ја носи и почесната титула на „*прв философ*“. Влијанието на сидералната револуција од блискоисточните култури се забележува во првичните обиди на Талес за предвидувањето на затемнувањето на Сонцето. Бабилонското влијание се смета дека е од времето на Хамураби, околу 1780 г. пр. н.е., каде во областа Мари, лоцирана во средишниот тек на реката Еуфрат, откриен е текст во кој е заведено спојување на двата типа на претскажување на иднината: со помош на пророкување врз јагнешката утроба и преку дивинација на небесните феномени. Во овој текст е даден извештај за затемнувањето на Месечината, протолкуван како лош знак, чие што астрално претскажување бабилонскиот свештеник го потврдил со помош на методот на пророкување врз јагнешка утроба (Barton, 1994, стр. 11). Исто така, се издвојува и залагањето на Талес за пресметувањето на еклипсата (Митевски, 1999, стр. 10). Во однос на елементарното толкување на природните сили (воздух, вода, земја и оган), како извор на сите нешта, кај Талес се посочува водата како животворно начело (*ἀρχή*) и подлога на сè што постои. Според Митевски (1999), овој поим во старогрчката философија бележи долга историја (стр. 19). Кај првите философи, Јонците, за овој поим се врзуваат две клучни значења: наследеното хомерско значење на *ἀρχή* како почеток, т.е. појдовна точка во некоја развојна линија и значењето кај првите философи, како изворна состојба на сите нешта. Подоцна кај Аристотел се забележува многузначноста на овој поим, како начело, основа, причина итн. Според философските толкувања на Талес, светот е еден и се пројавува како вода од два аспекта: некогаш сè било вода и сите нешта во основа сè уште се вода, па оттаму, тој не го иследува

само почетокот на светот, туку ја означува и расправата за подлогата на светот. Философскиот став на Талес се забележува кај Аристотел, кој во еден поширок контекст го образложил неговото иследување за водата како животворно начело, наоѓајќи поткрепа во посебната вредност на водата која ја имала кај древните поколенија и кај Хомер. Aristoteles, *Methaphysica*, 983b 6: „...Талес, родоначелник на таквата философија, вели дека тоа е водата (оттаму и изјавува дека Земјата е на вода). [...] Некои сметаат дека и оние најстарите, далеку пред нашите поколенија, први расправајќи за боговите, ја прифатиле таквата претпоставка за природата. За родители на настанувањето тие ги поставиле Океан и Тетида (Хомер, *Илијада*, XIV 201), а водата е заклетва на боговите, од самите поети наречена Стиг (XV 37). А она што е мошне старо има посебна вредност, особено заклетвата.“ Според Митевски (1999), кај Талес, философијата: „израстува од теогонијата и преку космогонијата и космологијата преминува во онтологија (стр. 13). Од учењето за почетокот на светот развитокот води кон учењето за битието.“ Определбата на водата како животворно начело кај Талес несомнено е создадена под влијание на блискоисточните култури и митологии, особено на Бабилон и Египет, каде што водата имала исклучително значење.

Следниот од Претсократовците, кај кого, исто така, се забележува влијанието на сидералната револуција од Истокот, е **Анаксимандар**. Тој ги споредувал обожувањата и принесувањата свети жртви на Сонцето и Месечината од страна на варварите, со оние на Старите Грци кон Хермес, претставен во старогрчката митологија како бог на патувањето, кој го штити преминот меѓу подземниот, земниот и небесниот свет. Особено е почитуван на крстопатите кои ги симболизираат местата на премин од еден свет кон друг, од еден живот кон друг и од живот кон смрт, па оттаму на крстопатите биле подигнувани статуи со неговиот лик, кои според старогрчките народни верувања ги бркале демоните и несреќите (Шевалие, Гербран, 2005, стр. 537-541). Анаксимандар посочувал дека староседелците на Стара Грција најверојатно ги имале истите религиозни идеи како и варварите, кои, според него, јасно се забележувале во доживувањето на свездите од страна на обичните луѓе како живи битија (Cumont, 1912, стр. 373). Интересот на Анаксимандар за проучувањето на небесните тела бил посведочен кај Pseudo-Plutarchus, *Strom*, 2 (D. 579; од Theophrastus) „Тој вели дека Земјата има облик на валец чијашто висина е една третина од ширината. [...] Откако се раскинала и се вообличила во некакви кругови, се јавиле Сонцето, Месечината и другите свезди.“ (Митевски, 1999, стр. 133). Неговото проучување резултирало со поставување на хипотеза за создавање на сончевиот систем и конструирање на топка-модел на небесните сфери (Митевски, 1999, стр. 24-25). Космологијата на Анаксимандар е замислена врз основа на чувство за рамнотежа и симетрија, кое се забележува во исклучување на природните стихии (земја, вода, воздух и оган) поради нивната меѓусебна спротивставеност и одбирање на нешто друго, кое нема да доведе до уривање на рамнотежата на стихиите, бидејќи секое нивно нарушување може да доведе до сеопшта пропаст. Кај Анаксимандар,

начелото (*ἀρχή*) и основата на сите нешта е *апејронот*, кој, според него не е ниту вода, ниту пак некоја друга основа, туку некоја неопределена природа од која произлегува светот. Кај Аристотел е наведено (Aristoteles, *Phys.*, 187a 20): „(Тој рекол дека) при раѓањето на овој свет, се издвоила некаква животворна сила (*γόνιμον*) од топло и ладно и дека од тоа се создала некаква огнена топка што го опфатила воздухот токму како кора околу дрвото. Откако се раскинала и се вообличила во некакви кругови, се јавило Сонцето, Месечината и другите ѕвезди.“ Според Митевски (1999), изразот *γόνιμον* може да се преведе на најразлични начини: зародиш, семе, плодност, моќ на раѓање итн. (стр. 32). Поради бесмртноста и неможноста за пропаѓање, апејронот се издвојува од светот на поединечното, па оттаму во временска смисла тој е бесконечен и нема временска определба, т.е. е без почеток и крај. Митевски (1999) истакнува, дека, проблемот на кој начин од апејронот произлегува светот на поединечното, е решен преку објаснувањето за животворната сила која го подразбира самото движење. Тоа кај Анаксимандар е силата на топлината, па оттаму се забележува поистоветувањето со елементарното толкување на природните сили со Истокот, како израз на топлината на огнот во Персија (стр. 32). Философското иследување на Анаксимандар за редот и поредокот на светот, кој според него е бесконечен и се наоѓа во совршена каузална релација на причини и последици кои се однапред определени и доколку се нарушат, секогаш ќе бидат надоместени според законитостите на симетријата, се забележува во завршната реченица во цитатот на Симпликиј: „А откај што е раѓањето на нештата, таму е нужна и пропаста нивна; зашто, тие плаќаат казна и отплата едно на друго заради неправдата, според временски редослед.“ (Simplicius, *Phys.* 24.13). Иако, во овој фрагмент се забележуваат дел од народните верувања кои се јавиле како резултат на човечкото искуство поврзано со цикличните појави на астролошките и природните феномени: смената на ден и ноќ, цикличните промени на годишните времиња итн., сепак, се посочува дека во тоа време не се правело голема разлика во восприемањето и толкувањето на природните стихии и нивните атрибути (Long, 1999, стр. 55-56).

Наспроти ставот на Анаксимандар за доживувањата на ѕвездите како живи битија од страна на обичните луѓе, е ставот на претсократовецот **Анаксагора**, според кого ѕвездите се тела во состојба на усвитеност, кој предизвикал шок и недоверба во народните верувања (Cumont, 1912, стр. 37). Поради неговиот атеистички став, од страна на Атињаните бил обвинет дека ја отфрла божественоста на небесните тела, а Сонцето го нарекува огнен камен (Митевски, 1999, стр. 111). Поради неговиот атеистички став дека Сонцето е вжештена маса, а Месечината е земја, бил обвинет и од страна на Платон (Cumont, 1912, стр. 39). Големиот интерес за небото и небесните појави и движења кај Анаксагора се забележува во одговорот на поставеното прашање: „Зошто е поарно да се родиш, одошто воопшто да не се родиш?“, каде јасно се забележува неговиот став, дека, смислата на човечкото раѓање и битисување е иследувањето на небесата и светот (Митевски, 1999, стр. 111). Во рамки на космогонијата, централната улога

кај Анаксагора е доделена на Умот (*νοῦς*), како космичка сила, во вид на начело кое „кормилари“ (*κυβερνᾶν*), т.е. управува со сè (Митевски, 1999, стр. 119). Според Хегел (2006), „Анаксагора прв рекол дека разумот, воопшто или умот, владее со светот“ (стр. 29). Во неговата реченица: „Сите нешта беа заедно, а тогаш дојде Умот (*νοῦς*) и ги постави во ред.“ (Sp. Diogenes Laertius, II, 6), се забележува неговата идеја за Умот како прв двигател, па оттаму и неговата надмоќност во однос на движењето на небесните тела. Според Анаксагора, Умот, раздвигувајќи ја првичната маса во круг, прво ги издвоил воздухот и етерот како две противставени начела, а потоа и сите нешта во светот, живата и неживата природа, Сонцето, Месечината, ѕвездите и др. со кои го организирал сиот Космос, а најпосле го создал животинскиот и растителниот свет.

Идеите и продлабочените анализи за четирите елементи на природните сили: воздухот, водата, земјата и огнот, како извор на сите нешта и нивната заемна функција како животворно начело, својот суштествен напредок го бележат во времето на претсократовецот **Анаксимен**. Основниот философски став на Анаксимен е дека сè е едно и сите нешта произлегуваат од тоа едно и повторно се враќаат назад. Како животворно начелото (*ἀρχή*) и основата на сите нешта, го издвоил *воздухот*, кој преку згуснувањето и проретчувањето на стихијните честички доведува до преобразба на светот (Митевски, 1999, стр. 34-36). Симпликиј сведочи за анализите и решенијата на Анаксимен, со чија помош дошол до своите философски размислувања за разредувањето и згуснувањето на воздухот, од кои потоа произлегуваат останатите стихии: оган, вода и земја, а потоа од нив и другите поединечни нешта: „Со разредување станува оган, а со згуснување пак ветар, потоа облак; уште погуст станува вода, потоа земја, камен и сè друго од тоа.“ (Simplicius, *Phys.*, 26).

Во учењето на претсократовецот **Емпедокле**, најважната цел била докажувањето на универзалната одуховеност, т.е. спиритуалност на Космосот. Тежнењето на Емпедокле кон спознавателното духовно возвишување, според Митевски (1999), се забележува во неговото дело Прочистување (*Καθαρμοί*), каде во улога на божествен пророк, со народот ги споделувал божествените мудрости за „спас за душата преку водење чист живот; чистата душа единствено е во состојба да го спознае божественото, бидејќи сличното со слично се спознава“ (стр. 106-110). Овој став на Емпедокле, во голема мера соодветствува со основната идеја на астрологијата кај бабилонските свештеници, Халдејците: „сè што се менува на небото, влијае и врз промените на земјата“ (Cumont, 1912, стр. 19). Поистоветувањето на имињата на четирите божества со четирите традиционални елементи, т. е. стихии, се забележува кај Емпедокле, „најпрвин слушни за четирите корени на сите нешта: блескавиот Севс, животодавната Хера, Ајдонеј и Нестиди што со солзи ги полни кладенците на смртните луѓе.“ (*Aët.*, I, 3, 20; *Sext.*, X, 315). Според Митевски (1999), подлогата на светот кај Емпедокле се огнот, воздухот, земјата и водата, кај него прикажани како четири корени, кои всушност се четирите традиционални стихии, т.е. елементи (стр. 193).

Според Емпедокле, стихиите се божествени, а со тоа бесмртни и вечни, па оттаму огнот го поврзал со Севс, воздухот со Хера, земјата со Ајдонеј и водата со Нестиди, сицилиско божество на водата. Иако идејата за четирите стихии (земја, вода, воздух и оган) како подлога на светот се зема како иновација на Емпедокле, несомнено е дека таа долго време созреваа меѓу философите во Стара Грција, уште од самите почетоци кога била толкувана како четири качества во облик на спротивности: топло – ладно, влажно – суво. Во своите философски размисли, Емпедокле бил воден од идејата за докажување на универзалната продуховеност на Космосот, каде преку спојувањето и разделувањето на противставените сили, Љубовта и Раздорот, од кои израстува скриената космичка хармонија, се одвиваат цикличните примени на четирите космички периоди. Од постојаната напнатост и тензија на овие две сили извираат сите промени во малиот уреден свет, т.е. макрокосмосот и огромниот уреден свет, т.е. микрокосмосот.

Соодветствување со астролошката идеја за Космосот и космичката законитост кај Халдејците, се забележува и кај претсократовецот **Демокрит**. Тој тврдел дека во природата не постојат случајности и дека луѓето го измислиле верувањата во случајностите, со цел да ја прикријат неспособноста за проникнувањето во тајните на природата. Според Демокрит, верувањето во случајноста, како вид асоцијација дека не постои ништо надвор од човекот, ги терала луѓето кон ништожноста и губењето на човечките вредности пропишани од Бога, па затоа ги прекорувал и се обидува да ги отргне од таквите мислења. Исклучувањето на случајноста во научната мисла кај Демокрит се должи на проучувањето на теолошките и астролошките доктрини, со кои бил запознаен уште како дете од страна на некои мудреци (Diels, 1983, стр. 83). Проучувањето на небесните тела и појави и осознавањето на космичката законитост, со текот на времето го поттикнало Демокрит во откривањето на причинските врски кои владеат во Космосот. Принципот на сеопшта нужност која владее со природата, во која „Ништо не се случува залудно, туку сè е дадено со причина и нужно“, (Aëtius, I, 25, 4), бил застапуван не само од Демокрит, туку и од неговиот учител Левкип.

Ставот на Демокрит за детерминантната улога на Космосот, според кој судбината е слепа законитост која не гледа напред и која е одредена само со она што е назад, се забележува и кај претсократовецот **Ајсхил**. Според Ајсхил, човекот треба да биде задоволен со својата судбина и треба да остане на положбата која му е доделена, бидејќи доколку се обиде да загосподари со нешто што не е негово, туку е во божја, т.е. космичка надлежност, тој се поставува антикосмички и со тоа го урива своето постоење (Djurić, 1987, стр. 80).

Иако Бабилонците ги поставиле темелите на елементарното толкување на природните сили, сепак идејата за системот на четирите елементи (воздух, вода, земја и оган) како извор на сите нешта, се јавила во раните почетоци на старогрчката философска мисла и се врзува за Претсократовците. Научната мисла кај Претсократовците, која била во насока на воспоставување и

утврдување на владеењето на космичката законитост со светот, несомнено дека била под влијание на сидералната револуција од Вавилон. Интересот за овој став, кој во старогрчката философија е наречен *космолошки*, се забележува и кај Претсократовците, Питагора и Хераклит.

Од Претсократовците се издвојува хетерогената група на **Питагорејците**, следбениците на Питагора, вид на затворена заедница заснована поскоро на религиозни, одошто на философски мотиви, чија Школа својот расцвет го доживува во IV и III в. пр. н.е. Учењето на Питагорејците, како сплет на окултното, космологијата и егзактните науки, втемелено на питагорејскиот молк (*ἔχρησθία*), т.е. обврска на чување на најважните тајни на питагорејското учење од страна на питагорејската заедница, се смета за едно од најтаинствените и најконтроверзните во старогрчкиот философски свет. (Митевски, 1999, стр. 63-64). Астролошкото влијание се забележува во питагорејското учење за душата. Верувале дека животот е измачување и казна, доброто носи мака, а задоволството зло и секој што дошол на овој свет мора да биде казнет (Ковачева, 2015, стр. 5). Сепак, ако човекот го живее животот на најдобриот и највозвишиот начин, каков што е Питагорејскиот начин на живот, тогаш човечката душа може да излезе од кругот на вечното раѓање и да се врати во космичкото единство. Според питагорејското учење, за тоа е способен само философот, кој иследувајќи го Космосот станува космичен во својата душа (Митевски, 2005, стр. 104). Питагора е првиот философ кој светот го нарекол со поимот *космос* и го поврзал за редот изразен преку бројни односи. Aëtius, II, 1,1; D/K: „Питагора е првиот што сеопфатната целина ја нарекол космос (κόσμος) и тоа заради редот во неа.“ (Митевски, 1999, Фр. 21, стр. 153). Употребата на зборот космос (κόσμος) или понекогаш со латинизмот универзум (Митевски, 199, стр. 81), кој ние денес го толкуваме како *свет*, имал сосема поинаква определба во раниот период на старогрчката философска мисла, каде се толкувал како севкупност на сè што постои, вообличена според определеното начело за ред.

Нумеричкото толкување на светот кај Питагора, за што сведочи и Аристотел во неговата *Метафизика*: „... и бројот е суштина на сите нешта.“ (Aristoteles, *Methaphysica*, 987 a 13), со цел воспоставување и утврдување на владеењето на космичката законитост со светот, несомнено е дека е оформено под влијание на: геометриските изучувања на Египќаните, броевите и пресметките на Феничаните, небесните иследувања на Халдејците, богослужбите и начинот на живот од Магите (Phorphyrius, *Vita Pythagorea* 6; D/K: фр. 9). Предмет на интерес му биле и математичките текстови (*ефемериди*) од вавилонските астрономи, во кои преку бележењето на ефектите од растојанијата на секојдневните движења на Сонцето, Месечината и петте планети, по пат на пресметување можело да се претскаже кој, каде, кога и како. Според генезата на Питагора: од броевите настануваат точки, од низата точки настануваат линии, од повеќе линии произлегува геометрирска фигура, од нив, пак, тела, а од телата произлегува севкупниот свет на сетилноста. На овој образец се надоврзува питагорејската космологија (Митевски, 1999, стр. 76-77). Космосот кај Питагора, е дело на божествената

сила која го претпочита бројот 10, пред сите други броеви. Според Питагора, секој број е суштествен сам по себе, а нивниот збир, кој е еднаков на сојузот на основните елементи, ја дава десетката (декадата), која симболички го означува совршенство на Космосот (Kirk, Raven, 1962, стр. 230).

Во однос на елементарното толкување на природните сили, од четирите елементи кај Питагорејците се издвојува огнот како извор на сите нешта, кој според питагорејската космологија го претставува центарот на светот (Митевски, 1999, стр. 77). Земјата, како една од ѕвездите, се движи во орбитата околу центарот и така создава ден и ноќ, потоа доаѓаат Сонцето, Месечината и петте планети (Aristoteles, *De caelo* 293a 18), а на крајот е Анти-земјата која ја заокружува божествената десетка, т.е. бројот на небесните тела (Митевски, 1999, стр. 77). Според толкувањата на античките философи, од големо значење е соодветствувањето меѓу Космосот (микрокосмосот) и луѓето (макрокосмосот), што јасно се забележува во мислата на претоскратовецот Демокрит: „Човекот е микрокосмос“. Оттаму, симболиката на човекот, како битие, се забележува во основата на односот макрокосмос – микрокосмос, толкуван како „космички човек“, кој соодветствува со Зодијакот и зодијачките знаци, со планетите и другите небесни тела. Според симболичките толкувања, односот макрокосмос – микрокосмос претставува симбол на состојбата на Космосот во човекот, како „мера за сите нешта“ (Cirlot, 2001, стр. 196).

Идејата за поврзаноста на микрокосмосот со макрокосмосот се забележува и во питагорејското учење, според кое, Бог, т.е. небото е тело, додека неговите очи и другите функции се Сонцето, Месечината и другите небесни тела. Во II в. пр. н.е., платонистот Теон од Смирна, напомнал дека некои Питагорејци, Сонцето го доживувале како двигател и центар на планетите, т.е. како срце на Космосот. Неоплатонистот Порфириј на Сонцето го додава срцето, на Месечината слезината, а на Јупитер црниот дроб (Barton, 1994, стр. 106-107). Кај Питагорејците, небото, т.е. Космосот во целост претставува хармонија (музика) и број. На ова упатува и Аристотел, според кој, Питагорејците ги согледале својствата и соодносите на музичката хармонија во броевите кои ги сметале за основа на сите нешта (Aristoteles, *Metaphysica*, 985 23). Ваквото размислување се должело на нивниот став, според кој, при движењето на големи тела нужно е јавувањето на одреден звук, а оној звук што произлегува од движењето на ѕвездите е хармоничен: „...движењето во просторот на Сонцето и Месечината, а потем и на толку многу и големи ѕвезди што се движат со толкава брзина не е можно да не создава звук со некаква необична силина.“ (Aristoteles, *De caelo* 290b 12). Според Питагора, со цел да произведат музика на небото, небесните тела се движат во согласност со математичките стапки со кои се уредуваат сложените музички интервали, подоцна именувано како „хармонија на сфери“. Севкупното функционирање на Космосот и движењето на планетите во согласност со музиката се темели на хармонијата како основа на постоењето, претставено преку музички форми (Guthrie, 1962, стр. 212-213). Оттаму, според Питагора, небесната хармонија можат да ја чујат и од неа да паднат во екстаза, само оние, кои се посветени на вистинското учење, а тоа е

неговото, питагорејското учење.

Хераклит не бил задоволен од питагорејското толкување за претставата на светот (Космосот), па затоа дополнително го определил како: „Овој свет (*κόσμος*), ист за сите, не го уреди никој од боговите ниту од луѓето, туку беше од секогаш, е и ќе биде вечно жив оган кој со мера се пали и со мера се гасне.“ (Clemens, *Stromateis* V 104, 2). Преку овој став, тој, не само што го означил почетокот на космологијата, туку ги означил и основите на космологијата на огнот (Ковачева, 2013, стр. 117-118). Според Хераклит, светот (Космосот) не е бесцелно натрупан смет, нафрлан како-годе, како што може да му заличи на човекот од толпата, како што му се чинел на Теофрат: „Најубавиот светски поредок е бесцелно натрупан смет.“ (Theophrastus, *De vertigine* 9), од каде, според своето ограничено видување и вреднување, човекот го издвојува она што му е потребно, туку претставува севкупност на сè што постои, вообличена според определеното начело за ред, т.е. устројство. Но, бидејќи Космосот е *жив оган*, тоа устројство е во постојана промена. Вечно живиот оган, како израз на животот, својата вредност не ја пројавува во некаков чист облик, туку преку размена со посебни пројави во светот, се вреднува и живее. Во процесот на оваа размена, огнот, кој се поистоветува со животот, од една страна стапува во размена со поединечни нешта и се преобраќа во безброј посебни облици, а од друга, се пали и гасне со мера, т.е. наизменично добива ваков или инаков животен облик. Космичката димензија на огнот произлегува од пламенот на космичкиот животворен оган, кој се крие во внатрешноста на секое живо поединечно нешто, подложно на промени (Митевски, 1997, стр. 88-89).

Кај Хераклит се забележува двојно утврдување на светот: преку исклучување тој да биде создаден од некој од боговите или луѓето, значи тој е несоздаден и преку непосредното искажување на вечноста, „светот бил, е и ќе биде“. Ваквото поимање на светот, од една страна, го конфронтира Хераклит од бабилонските астролози, според кои светот е направен по наредба на божествата, а од друга страна се поистоветува со нив во однос на постојаноста на светот, кој ниту се родил, ниту ќе биде подложен на уништување. Постојаноста на светот кај Бабилонците се должи на положбата на ѕвездите и космичките процеси кои се темелат на цикличност, како целосна репродукција на оние кои им претходат, додека кај Хераклит е застапен ставот за „вечно жив оган“. Огнот, со својот значенски дел како „вечно жив“, се изедначува со светот, т.е. Космосот. Оттаму, според Хераклит, треба да се живее во хармонија со природата, бидејќи редот во светот, т.е. Космосот, отсекогаш бил, е и ќе биде. Иако ставот на Хераклит за поистоветувањето на светот со оган не може да се докаже, сепак бил првиот во старогрчката философска традиција кој го установил овој став, врз кој подоцна се надоврзале милетските философи во својата потрага по вечната подлога на светот. Според Митевски (1997), оригиналноста на Хераклит треба да се бара во: „определбата на светот како жив оган“, а потпорната точка во толкувањето на огнот е неговата определба како вечно жив: огнот е жив затоа што се пали и гасне, а она што се пали и гасне, т.е. што е во

постојана измена се нарекува живо, а животот се поистоветува со промена (Митевски, 1997, стр. 82-83).

Заклучок

Појавата на Претсократовците, со кои се одбележуваат почетоците на обликувањето на философската мисла, како и нивната улога во развојот на космичките теории, доведуваат до радикални промени во светогледот на човекот, не само во старогрчкиот свет, туку во Антиката воопшто. Претсократовците, како претходници на современата научна мисла, чии философски доктрини биле насочени кон прашањата за потеклото, настанокот, прапричините и основата на Космосот, се сметаат за зачетници на егзактната наука. Тие, залагајќи се за аргументите и логиката, а отфрлајќи ги празноверието и имажинацијата, објаснувањата за светот ги барале во самиот свет, а не надвор од него, свет, под чија надворешна разновидност го осознале владеењето на одредената законитост, а не случајност. Со иницирањето на философскиот поглед на светот, во кој патот до вистината не се потпира на сетилата, туку на умот, тие први се обиделе на рационален начин да го осознаат Космосот, како и своето место во него. Бидејќи почетоците на философската мисла кај Претсократовците била насочена кон откривањето на законитостите на природата, Аристотел ги нарекол со поимот *фисичари* (*φυσικοί*), но не во смисла на онаа физика која ние ја познаваме, туку, воопшто, како поим кој означува човек кој се занимава со природните појави, т.е. философи на природата или „физиолози“ (Митевски, 1999, стр. 10).

Со развојот на философската мисла на територијата на Стара Грција, философијата, која во прво време била насочена кон сеопштото, законитоста на природата и прапричините на Космосот, со текот на времето од иследувањата на небото се пренасочила кон проучувањата на човекот и неговиот однос кон животот (Ковачева, 2015, стр. 5). Првиот од философите, кој во философската мисла ги внел иследувањето на човекот, суштинските согледувања за независноста на судбината на човекот од надворешните влијанија и случајности и свесното обликување на личниот внатрешен живот, бил Сократ (Митевски, 2008, стр. 62), со што извршил пресврт во философските размисли за човековото битисување.

Библиографија

- Aristotel. (1960). *Metafizika*. Predgovor napisao akademik Milan Budimir, preveo dr. Branko B. Gavella. Beograd: Kultura.
- Barton, T. (1994). *Ancient astrology*. London & New-York: Routledge.
- Cirlot, J. E. (1962). *Dictionary of Symbols*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Cumont. F. (1912). *Astrology and religion among the Greeks and Romans*. New York: The Knickerbocker Press.
- Guthrie, W. K. C. (1962). *A History of Greek Philosophy I*. London: Cambridge.
- Diels, H. (1983). *Predsokratovci 2*. Zagreb: Naprijed.

- Djurić, M. (1987). *Istorija helenske etike*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Hegel, F. W. G. (2006). *Filozofija povijesti*. Tom I. Beograd: Romanov.
- Kirk, G. S., Raven, J. E. (1962). *The presocratic philosophers - a critical history with a selection of texts*. London: Cambridge University Press.
- Ковачева, Л. (2012) *Астрологијата во антиката*. Скопје: Силсонс.
- Ковачева, Л. (2015). Почетоците на астрологијата и нејзиното влијание во западната философска мисла. *Systasis* № 26. <https://www.systasis.org/index.php/mk/arhiva-2012-2016/systasis-26-2015>
- Long, A. A. (1999). *Early Greek Philosophy*. London: Cambridge.
- Митевски, В. (1997). *Хераклит*. Скопје: Матица Македонска.
- Митевски, В. (1999). *Претсократовци*. Скопје: Матица Македонска.
- Митевски, В. (2005). *Платоновото учење за душата*. Скопје: Матица Македонска.
- Митевски, В. (2008). *Античка философија. Сократ*. Скопје: Матица Македонска.
- Шевалие, Ж., Гербран. (2005). *Речник на симболите, Митови, соништа, обичаи, гестови, облици, ликови, бои, броеви*. Скопје: Табернакул.

Lidija Kovacheva

Euro-Balkan University, Skopje

Elementary Interpretation of the Cosmos by Pre-Socratics

Abstract: It is indisputable fact that the geocentric model in correlation with the stars was the predominant description of the cosmos on which the basic doctrines of ancient civilizations rely. The ancient ideas regarding the motion of the planets, together with all other heavenly bodies in the universe and their impact on the life on Earth, were built on the model of the Sun's and Moon's visible effects, for which there was always an opinion that they were correlated with the creation of life. Or as Heraclitus mentions: „If there were no sun, all the other stars together could not dispel the night“ (Plut., *Aquane an ignis utillior* 957a; *De fortuna* 98c). The key role in reconstruction of the models of the cosmos in Ancient Greece is attributed to the Babylonian data on astrology and astronomy. The interest in astronomy on the territory of ancient Greece emerged as a result of pre-Socratics in the 6th century BCE who begun the rejection of mythological details about the world and humans as well as the deviation from the theories about the creator deity and the supernatural divine forces. The pre-Socratics sought to understand the various aspects of nature offering explanations that could be deemed as scientific by posing fundamental question about the origin and the substance of the world, and not by providing answers to questions like who created or how the world was created. The search for answers whether the world, as known so far, is in a state of world-order (Cosmos) or disorder (Chaos) provides the basic intention in their philosophical conception of a universe governed by laws.

Keywords: *Cosmos; astrology; pre-Socratics; Pythagoras; Heraclitus.*

АРХИТЕКТОНСКАТА ПРОДУКЦИЈА НА АРХИТЕКТОТ БОРИС ДУТОВ ВО ПЕРИОДОТ ОД 1921 ДО 1940 ГОДИНА ВО ГРАДОТ СКОПЈЕ

Екатерина Намичева-Тодоровска
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
ekaterina.namiceva@ugd.edu.mk

Петар Намичев
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
petar.namicev@ugd.edu.mk

Апстракт: Иван Артемушкин и Борис Дутов биле двајцата најпродуктивни архитекти за скопската архитектура од меѓувоенниот период – проектираат во двата главни стилски концепти, академизам и модерна. Во овој труд ќе ја опфатиме архитектонската продукција на Борис Дутов преку презентација на неговите проекти преку техничка документација. Во периодот од 1921 до 1940 година проектира повеќе од 433 станбени објекти од секаков вид и десетици трговски и јавни објекти во градот Скопје. Во согласност со социјалната моќ на населението во градот, најголемиот дел од архитектонската продукција на Дутов била на објекти со скромен проектен репертоар, но преку кои Дутов, сепак, ја покажал својата умешност за виртуозна архитектонска композиција, најчесто во склад со вкусот на нарачателите со модифициран академски манир.

Клучни зборови: *архитект, академизам, архитектонска продукција, Дутов.*

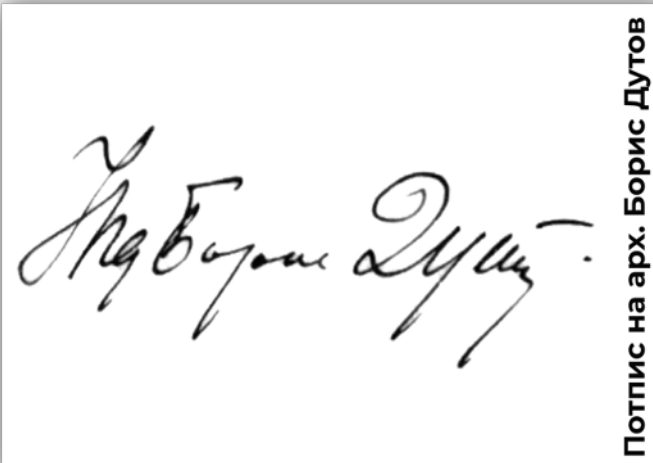
1. Вовед

Двајцата најпродуктивни архитекти за скопската архитектура од меѓувоенниот период биле руските архитекти, овластени градежни инженери Иван Артемушкин (од 1930 до 1941 година со околу 432 проекти на станбени згради во Скопје и десетина јавно-стопански објекти) и Борис Дутов кој од 1921 до 1940 година со Биро „Вардар“ проектирал околу 433 проекти на станбени згради во Скопје и дваесетина јавно-стопански објекти. (Кадијевић, 1994).

И двајцата работат во периодот од 1921 до 1941 година кога проектираат применувајќи ги двата главни стилски концепти: академизмот и принципите на модерната архитектура. Стилската разнородност, колевливост и силното влијание на инвеститорите, што наметнало и примена на компромисни решенија, го одредиле профилот на архитектонската продукција на тој период. (Грчев, 2003).

Артемушкин и Дутов создале проекти во сите стилски концепции кои егзистирале во тоа време. Стилската хетерогеност била плод на напорите кои оделе во правец на пронаоѓање на нови естетски вредности, од една страна, а од друга страна, биле резултат на прилагодување кон желбите на инвеститорите.

Борис Дмитриевич Дутов (1894, Русија – 1941, Скопје) во 1912 година се запишува на Императорскиот универзитет во Петроград, а во 1920 година се доселува во Скопје (непознато е со кој бегалски транспорт доаѓа). Од 1920 до 1922 година бил ангажиран како надзорен инженер во Техничкото одделение на Општината во Скопје. Во 1921 година добива дозвола за претприемачка пракса од Општината на Скопје, а во 1923 година го отвора своето Техничко биро „Вардар“ со приватна инженерска пракса.

Потпис на арх. Борис Дутов

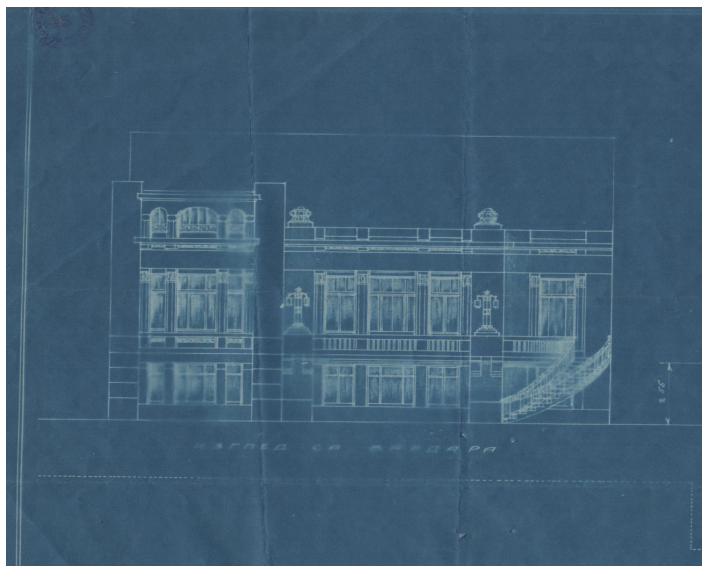
Слика 1

Потпис на арх. Борис Дутов на проектите од техничката документација

По проектите и изведбата на неколку атрактивни станбени објекти во периодот од 1922 до 1925 година, како палатата на Икономови (1922 година), на браќа Рибаревиќ (1923), Дутов станал баран архитект-проектант и претприемач чија продукција од 1925 до 1932 година е импозантна со 370 објекти (од кои најголемиот број станбени згради) каква што ниту еден друг скопски архитект ја немал. Кон неговата архитектонска продукција се бележат и десетина реализирани јавни објекти на кои бил ангажиран во периодот од 1927 до 1932 година и десетици помали трговско-занаетчиски објекти, најмногу лоцирани во стариот дел на Скопје, на левиот брег на Вардар (Грчев, 2003).

Во периодот од 1921 до 1940 година проектира повеќе од 433 станбени објекти од секаков вид и десетици трговски и јавни објекти во градот Скопје. (Константиновски, 2001). Проектирал мноштво индивидуални семејни куќи,

семејни станбени згради (околу 322 објекти) како и стопански и трговски објекти (Кино „Вардар“, Клубот на скопските Евреи, мали трговски дуќани, занаетчиски работилници и друго).

Слика 2

*Архивски документ, технички цртеж од фасадата на
Клубот на скопските Евреи¹*

Престанокот на работата на Дутов ја објаснуваме со податоците од Социјалното здравствено одделение на Општината во Скопје од 23.12.1940 година кога Дутов на 46-годишна возраст бил регистриран како бивш архитект во многу лоша здравствена состојба со дијагноза Т.Б.Ц. и ужасна економска немоќ. Болеста била веројатно причината за престанокот на работата на Дутов. Тогаш нема реализација ниту на еден проект, додека следните години се со намалена дејност на многу едноставни скромни објекти.

Какви било понатамошни податоци за животот на Дутов не се познати ниту, пак, тој се појавува со каква било архитектонска дејност, што наведува на заклучокот дека веројатно во текот на 1941 година починал. Борис Дутов, иако е еден од најмладите архитекти-руски бегалци кои работеле во Скопје (според документи од 1940 година, тогаш бил на 46-годишна возраст), сепак заедно со Артемушкин се најпродуктивните проектанتي на станбени и на стопански објекти во градот.

¹ Веднаш по Првата светска војна се состанале неколку видни граѓани при што било решено да се формира „Клуб на скопјанските Евреи“ кој добил одобрување од окружниот началник во 1920 година. „Ел Клуб“ (Клубот на скопските Евреи) било хуманитарно здружение на стопанственици. Тие материјално ги помагале сиромашните. Делеле прехранбени продукти, дрва за огрев и облека за децата. За учениците набавувале книги и училишни материјали. (Фонд на холокаустот на Евреите во Македонија, Скопски еврејски друштва).

2. Архитектонската продукција на Дутов во периодот од 1921 до 1940 година

Во периодот од 1921 до 1940 година Дутов проектирал повеќе од 433 станбени објекти од секаков вид и десетици трговски и јавни објекти во Скопје.

Табела 1: Творечкиот опус на Борис Дутов по години

Листа на јавни објекти:

- 1927 – 1928: Десетици дуќани во Старата чаршија;
- 1928: Индустриски објект – мелница со работнички станови – сопственост на Јусуф Морина (не постои);
- 1928: Клуб на скопските Евреи (не постои);
- 1928: Трговско-станбен објект „Пасаж Ароести“(не постои). Ова е првиот трговски центар во Скопје со дуќани во низа распоредени околу квадратен атриум. Првиот кат од објектот е со станбена намена;
- 1928: Трговски објект во Старата скопска чаршија на браќата Ароести (не постои);
- 1929: Кино „Вардар“, сопственик Мемед Бајрам, ул. „Крал Петар“ (постои – видеоизменет објект);
- 1932: Хотел со киносала, сопственост на браќа Рибаревиќ, ул. „Пашиќева“ бр. 26 (не постои).

Слика 3

Проект од изгледот на челната фасада на хотелот на браќата Рибаревиќ, изграден во 1932 година веднаш до Кранговата палата и исечок од написот „Један нов велики хотел у Скопљу“/ „Еден нов голем хотел во Скопје“ (весник „Вардар“, Скопје, 1932, бр. 7, стр. 6)

3. Борис Дутов и неговиот проектантски печат врз станбената изградба на Скопје

Најголемиот број на изградени објекти на Дутов, за жал, биле урнати во земјотресот од 1963 година, но и во подоцнежната интензивна обнова на централното јадро на постземјотресно Скопје (Томовски, 2003). За овие објекти кои го сочинувале во најголем процент станбеното ткиво на десната, „европска“ новоформирана урбана целина на градот, воопшто и не постојат зачувани ниту фотографски документи преку кои би можеле да ја изградиме сликата за градот, а со тоа не би можеле ниту да ја носиме како визуелна меморија. Токму затоа сметаме дека за целовитоста на културната меморија за градот Скопје е од исклучителна важност да бидат акцентирани и проектите од најмаркантните објекти од продукцијата на Дутов затоа што тие се единствениот визуелен материјал што го имаме зачувано во архивите воопшто.

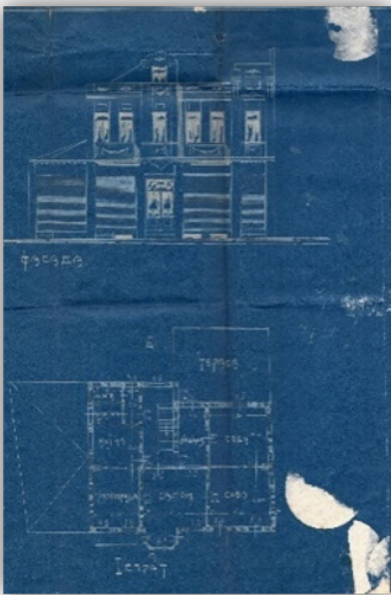
За разлика од преостанатите многу поискусни проектанти, руски архитекти, во Скопје, Дутов во 1921 година решил да отвори сопствено Техничко биро „Вардар“, а паралелно со тоа од 1923 година започнал со претприемачка работа (Тошева, 1999), особено што уште во текот на 1922 година бил со реноме за да ги добие проектантските предизвици за големи повеќесемејни објекти, како оние на семејствата Икономови и Натан Арон. Сепак, во согласност со социјалната моќ на населението во градот,

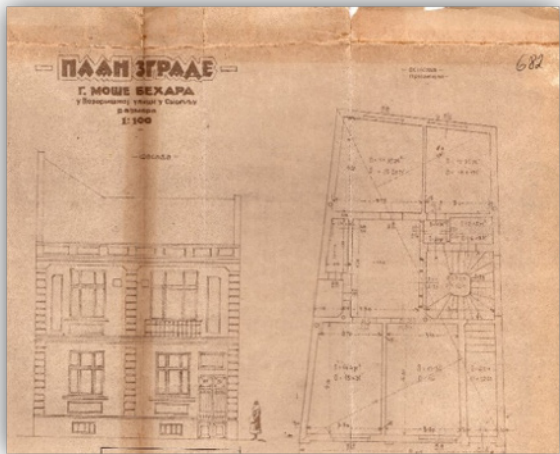
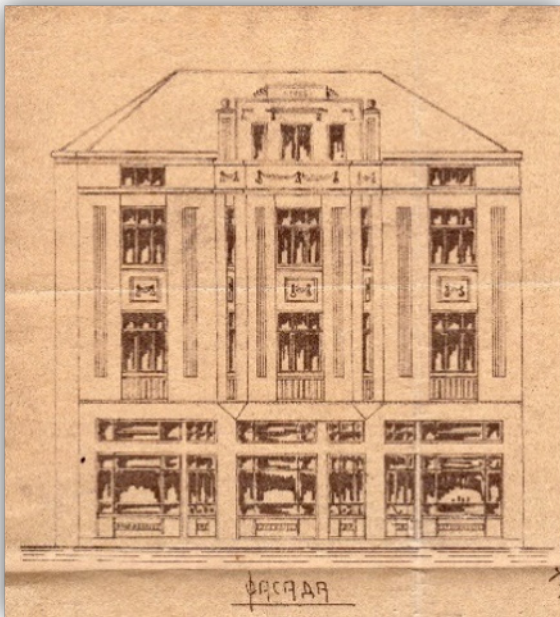
најголемиот дел од архитектонската продукција на Дутов била на објекти со скроман проектен репертоар, но преку кои Дутов, сепак, ја покажал својата умешност за виртуозна архитектонска композиција, најчесто во склад со вкусот на нарачателите со модифициран академски манир (Томовски, 2003).

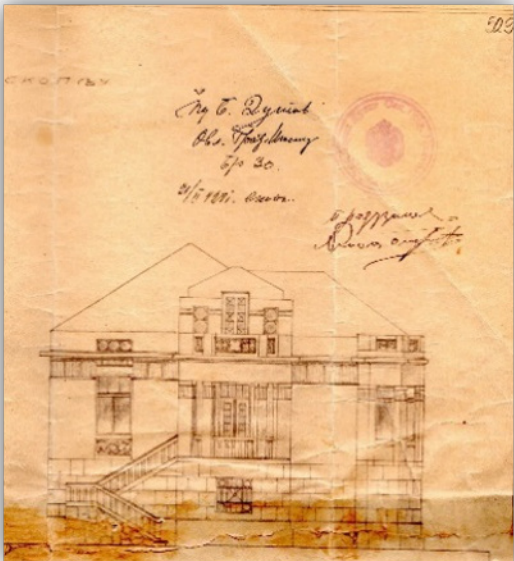
Едносемејни станбени објекти во академизам:

- 1922: Индивидуален станбен објект на Марија и Милан Поповиќ (не постои);
- 1923: Индивидуален станбен објект на Вида Коев (не постои);
- 1923: Индивидуален станбен објект на Јован Поп Трајковиќ (не постои);
- 1923: Индивидуален станбен објект на Димитрија Рибаревиќ (постои во „адвокатска улица“, Скопје);
- 1924: Индивидуален станбен објект на Михајло Хаџи Антевиќ (не постои);
- 1925: Индивидуален станбен објект на Арон Сури (не постои);
- 1927: Индивидуален станбен објект на рабинот Моша Бехар (не постои);
- 1928: Индивидуален станбен објект на Никола Лазаревиќ (не постои);
- 1928: Индивидуален станбен објект на Никифор Костиќ (не постои).

Tabela 2: *Листа на објекти со година на проект, сопственик и техничка документација.*

Година	Сопственик	Техничка документација
1925 година	Индивидуален станбен објект на Арон Сури	

1927 година	Индивидуален станбен објект на рабинот Моша Бехар	
1928 година	Индивидуален станбен објект на Никола Лазаревиќ	

1928 година	Индивидуален станбен објект на Никифор Костиќ Објект во кој Дутов отстапува од вообичаениот академски приод во конципирањето на фасадите, и го поставува концептот на расчленети фасади на вертикални правоаголни волумени – по кој ќе стане препознатлив во скопската архитектонска слика.	
------------------------	---	--

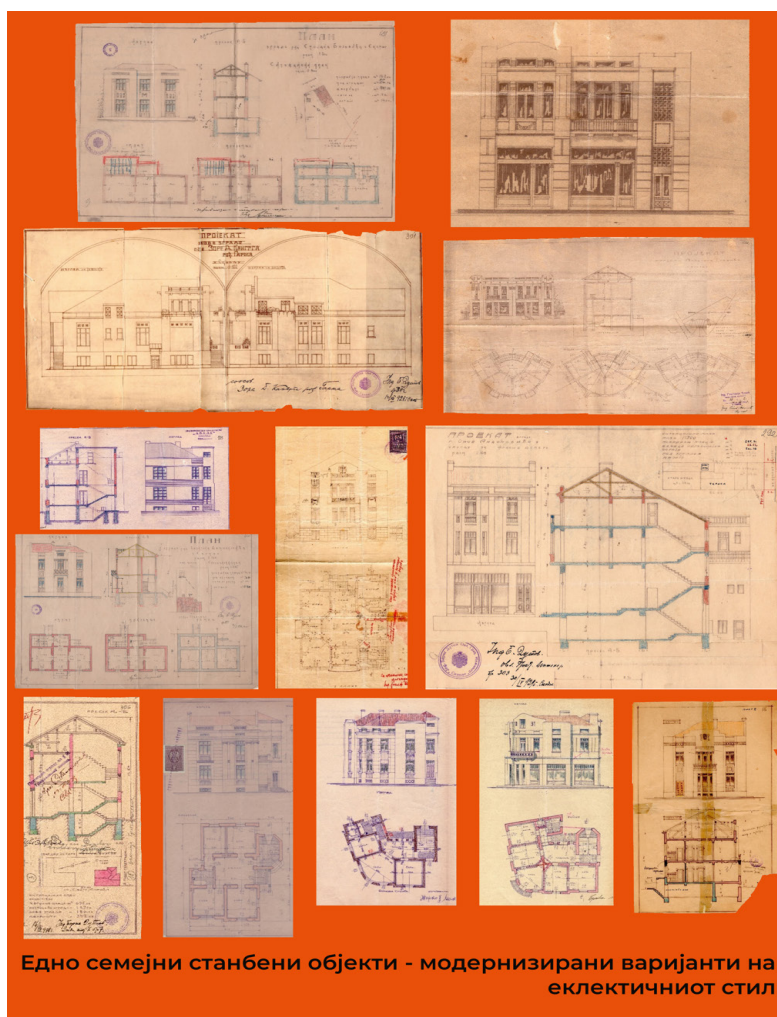
4. Едносемејни станбени објекти – „модернизирани“ варијанти на еклектичниот стил

Најголемиот број на проекти кои Дутов ги создал во најпродуктивниот период од неговата архитектонска пракса од 1926 до 1932 година (околу 370 станбени објекти) се одликуваат со доминантен академски манир на целокупната фасадна композиција, но сепак акцентот на деталите е интерпретиран преку слободно сецесиско моделирање, што ќе прерасне во своевиден проектантски печат на Дутов (Несторовиќ, 1973). Особено впечатливи се аголните решенија на објектите на Дутов, каде речиси без исклучок го застапува постепеното повлекување на висината на калканскиот надзидок, од централниот вертикален фронт, кон страничните завршни фасади, или обратно, преку чие плитко повлекување пак во основата, креира динамична, но елегантна фасадна композиција, акцентирана понекогаш и со плитки пиластри. Страничните фасади најчесто се конципирани од чисти површини во кои биле аплицирани еклектични декоративни елементи, но со голема доза на одмереност, што им дава на објектите извонреден рафиниран дух (Грчев, 2003).

Листа на „модернизирани“ едносемејни станбени објекти:

- 1927: Индивидуален станбен објект на Милутин Стошиќ (не постои);
- 1928: Индивидуален станбен објект на Александра Маневиќ (не постои);
- 1929: Индивидуален станбен објект на Зора Кангрџа (не постои);
- 1929: Индивидуален станбен објект на Онче Андоновиќ (не постои);
- 1929: Индивидуален станбен објект на Стојан Бојовиќ (не постои);

- 1929: Индивидуален станбен објект на браќа Крајичанец (не постои);
- 1929: Индивидуален станбен објект на Аритон Дамјановиќ (не постои);
- 1930: Индивидуален станбен објект на Александра Јовановиќ (не постои);
- 1931: Индивидуален станбен објект на браќа Новаковиќ (не постои);
- 1931: Индивидуален станбен објект на Жарко Максимовиќ (не постои);
- 1932: Индивидуален станбен објект на Тодор Буновиќ (не постои);
- 1932: Индивидуален станбен објект на Демостен Нановиќ (не постои);
- 1938: Индивидуален станбен објект на Сотир Марковиќ (не постои).

Слика 4

Едносемејни станбени објекти од архитектот Борис Дутов

5. Заклучок

Борис Дутов е еден од двајцата најпродуктивни архитекти во Скопје во периодот меѓу двете светски војни. Трагата за постоењето на овој архитект ја согледуваме преку преживеаните објекти од периодот како и од архивските документи со техничката документација. Творечкиот опус на Дутов е претставен во овој труд преку преглед на дел од неговите проекти, повеќе од 433 станбени објекти од секаков вид и десетици трговски и јавни објекти во Скопје, во периодот од 1921 до 1940 година. Најголемиот број на проекти кои Дутов ги создал се одликуваат со доминантен академски манир на целокупната фасадна композиција, но сепак акцентот на деталите е интерпретиран преку слободно сецесиско моделирање, што ќе прерасне во своевиден проектантски печат на Дутов.

Користена литература

Грчев, К. (2003). *Архитектонските стилови*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

Кадијевић, А. (1994). *Допринос руских неимара – емиграната српској архитектури измеѓу два светска рата*. Руси без Русије. Београд: Српски Руси, Бранковић.

Константиновски, Ѓ. (2001). *Градителите во Македонија XVIII-XX век*. Скопје: Табернакул.

Несторовић, Б. (1973). *Постакадемизам у архитектури Београда (1919-1941)*. Годишњак града Београда XX, Београд.

Томовски, К. (2003). *Архитектурата и монументалната уметност во Скопје меѓу двете светски војни*. Скопје: Музеј на град Скопје.

Тошева С. (1999). *Организација и рад Архитектонског одељења Министарства грађевина у периоду измеѓу два светска рата*. Београд: Наслеђе II.

Фонд на холокаустот на Евреите во Македонија, Скопски Еврејски друштва, Преземено на 17 февруари, 2024. <https://www.holocaustfund.org.mk/posts/details/204>

Ekaterina Namicheva-Todorovska

Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Petar Namichev

Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

The Architectural Production of Architect Boris Dutov in the Period of 1921-1940 in the City of Skopje

Abstract: Ivan Artemushkin and Boris Dutov were the two most productive architects for Skopje architecture from the interwar period, designing in the two main stylistic concepts, academicism and modernism. In this paper, we will cover the architectural production of Boris Dutov through the presentation of his projects through technical documentation. In the period from 1921 to 1940, Dautov designed more than 433 residential buildings of all kinds and dozens of commercial and public buildings in the city of Skopje. According to the social power of the city's population, most of Dutov's architectural production was on buildings with a modest project repertoire, through which Dutov showed his skill for virtuoso architectural composition, mostly in line with the taste of the commissioners in a modified academic manner.

Keywords: *architect; academicism; architectural production; Dutov.*

МЕТОДИКА
НА НАСТАВАТА

TEACHING
METHODOLOGY

FOREIGN LANGUAGE LISTENING ANXIETY IN HIGH SCHOOL AND UNIVERSITY STUDENTS

Nina Daskalovska

Goce Delcev University, Stip
nina.daskalovska@ugd.edu.mk

Adrijana Hadzi-Nikolova

Goce Delcev University, Stip
adrijana.hadzi-nikolova@ugd.edu.mk

Natka Jankova Aladjozovska

Goce Delcev University, Stip
natka.alagozovska@ugd.edu.mk

Abstract: Language learners progress at different rates and attain different levels of language competence. This is due to many factors that influence success in language learning. Some of these factors are aptitude, personality, age, attitudes, motivation, learning styles, etc. One of the factors that has been widely investigated is language anxiety. A lot of research has been carried out to determine the relationship between language anxiety and learners' achievement as well as the sources of learners' anxiety and the possible ways of reducing anxiety in the classroom. Most of the research has focused on general language anxiety. However, it has emerged that even though general language anxiety may be a problem for many learners, there are different types of anxiety related to a particular situation, a particular task, or a particular language skill. Regarding language skills, speaking is regarded as the most anxiety-provoking, which has also been reported by many learners. Listening anxiety has not been researched as much as speaking anxiety, but studies show that listening can also cause learner anxiety and can seriously affect listening comprehension. The purpose of this study is to determine the level of listening anxiety in high school and university students learning English as a foreign language. The instrument used to measure the listening anxiety levels is the Foreign Language Listening Anxiety Scale (FLLAS) which consists of 20 items that describe how learners feel about listening to English. The results show that both groups of participants exhibit low levels of anxiety, and there is no statistically significant difference between the two groups.

Keywords: *language learning; listening; anxiety; age; language proficiency.*

1. Introduction

Listening plays a crucial role in people's daily lives, consuming more time than speaking, reading, or writing. Rost (2001, pp. 2-4) explains that listening has been defined from four perspectives: receptive, constructive, collaborative, and transformative. From the receptive perspective, listening means catching what the

speaker said, getting the speaker's idea, unpacking the speaker's content, harvesting what is in the speaker's mind, and so on. According to the constructive perspective, listening means figuring out what is in the speaker's mind, reframing the speaker's message in a way that's relevant to you, understanding why the speaker is talking to you, noticing what is not said, etc. The collaborative perspective sees listening as the process of negotiating shared information or values with the speaker, responding to what the speaker has said, or signalling to the speaker which ideas are clear and acceptable to you. And from the transformative perspective, listening is creating a connection between the speaker and the listener, showing empathy with the speaker, imagining a possible world for the speaker's meaning, altering the cognitive environment of both the speaker and the listener, and so on. These definitions show that listening is a complex communication process that involves receiving, remembering, interpreting, and evaluating messages, constructing meaning, and responding.

Oxford states that "listening is the most frequently used language skill. Of the total time devoted to communicating, 45% is spent listening, 30% speaking, 16% reading, and 9% writing" (1993, p. 206). Acquiring a second language heavily relies on listening and reading for language input. Despite its significance, teaching listening skills in classrooms was neglected for a long time, with the belief that learners will transfer the skill from the first to the second language and will be able to develop listening skills in the target language without much intervention on the part of the teacher.

Bass (cited in Palmer, 2014) remarks that 50 to 70 percent of classroom time is spent listening to teachers, classmates, and audio-video materials. However, we cannot expect students to develop their listening skills simply by being exposed to the language in the classroom. One reason is the limited time of English language classes in foreign language contexts. Another reason is that like all the other skills, listening skills can be improved with "deliberate instruction and purposeful practice" (Palmer, 2014, p.1) by incorporating teaching listening strategies and meaningful interactions in the classroom. Richards (2008) points out that teaching listening skills is not only important for improving listening comprehension, but for language learning in general, because much of the input and data that the learners receive in language learning comes from listening. Furthermore, after leaving the classroom, "two channels of information enable learners to extend their knowledge of the target language. The first is exposure to the written word through reading. The second is exposure to the spoken word through listening – listening to videos, radio broadcasts, podcasts, talks and announcements, or to an interlocutor" (Field, 2009, p. 5). As the main aim of language teaching is to develop learners' communicative competence, and communication is a two-way process, it is clear that developing listening skills should be given the place in the classroom that it deserves.

1.1. Foreign language (FL) listening anxiety

Anxiety is the subjective feeling of tension, apprehension, nervousness, and worry associated with an arousal of the autonomic nervous system (Spielberger,

1983, p. 1). Horwitz et al. (1986, p. 125) state that when anxiety is limited to the language learning situation, it falls into the category of specific anxiety reactions. FL anxiety is defined as a “distinct complex of self-perceptions, beliefs, feelings, and behaviors related to classroom language learning arising from the uniqueness of the language learning process” (Horwitz et al., 1991, p. 31). Zheng (2008) points out that foreign language learning can be a traumatic experience for many learners. According to a study conducted by Worde (quoted in Zheng, 2008), one third to one half of students examined reported experiencing debilitating levels of language anxiety. The negative effects of anxiety have been acknowledged for a long time. In the 1970s several humanistic approaches to language teaching and learning appeared based on the assumption that teachers need to provide favorable conditions for learning that include stress-free and low-anxiety classroom environments. Krashen’s Affective Filter Hypothesis (1981, 1982) stated that a high affective filter, or feelings of anxiety impede language acquisition, and that a lower affective filter or anxiety levels provide better conditions for the language input to become intake.

Of the four language skills, it is believed that speaking is the most anxiety-provoking skill. Indeed, many studies have confirmed that learners exhibited greater anxiety when it came to speaking compared to other language skills (Horwitz et al., 1986, 1991). However, listening also causes a lot of worries as learners fear that they will not be able to understand what they hear and will not be able to respond adequately. Scarcella and Oxford (1992) state that listening anxiety arises when students perceive a task as excessively challenging or unfamiliar. This anxiety intensifies when listeners mistakenly believe that they are obligated to comprehend every word they hear.

Ji et al., (2022) state that before 2000, FL anxiety was already recognized as a significant factor influencing learning outcomes and that FL listening anxiety emerged as a new concept during this period, but it was seen as a subtype of general FL anxiety. FL listening anxiety is defined as the “fear of misunderstanding what language learners listen to and being embarrassed by interpreting the message wrongly” (Serraj & Noordin, 2013:p.3). Ji et al. (2022) present three approaches to defining foreign language anxiety: the psychological approach, viewing anxiety as feelings of tension and heightened autonomic nervous system activity; the situation-specific approach, suggesting FL anxiety as a distinct complex form of anxiety experienced in a language learning setting; and the social approach to listening anxiety, emphasizing negative beliefs about listening ability and the pressure to understand every word as sources of frustration and potential negative self-evaluation. The social approach also highlighted the fear of misinterpreting information during decoding as a contributor to listening anxiety. The authors point out that the introduction of FL listening anxiety marked a pivotal moment, prompting extensive research from 2000 to 2014 to distinguish it from general FL anxiety. The three approaches were employed to understand FL listening anxiety: the psychological approach focused on tension, worry, lack of confidence, and emotionality; the situation-specific approach identified anxiety in general and test situations; and the social approach argued that foreign language listening anxiety

is socially constructed due to diverse communicative and social events. Ji et al., (2022) remark that since 2014, research on FL listening anxiety has surged, exploring its relationship with other affective variables such as motivation, self-efficacy, meta-cognitive awareness, and listening achievement. However, incongruence in defining FL listening anxiety poses challenges in measurement, leading to mixed results in studies examining its correlation with listening achievements. The authors conclude that the theoretical frame for FL listening anxiety encompassing the psychological, situation-specific, and social approaches, reflects the multifaceted and complex nature of this phenomenon.

2. Literature Review

Even though FL listening anxiety has been investigated much less than general FL anxiety, there are still a plethora of studies that help us understand the sources of FL listening anxiety and how listening anxiety affects comprehension and achievement.

One of the rare studies that compared general FL learning anxiety on students' achievement and of listening anxiety on students' listening comprehension is the study conducted by Elkhafaifi (2005). The author used two measures of anxiety and a background questionnaire, and these scores were correlated with the participants' final grades and listening comprehension scores. For the purpose of the study, the author adapted the Foreign Language Reading Anxiety Scale (FLRAS) where the word *reading* was replaced with *listening*, and thus created the Foreign Language Listening Anxiety Scale (FLLAS), which was used for the first time as a measure of FL listening anxiety. The results showed that general learning anxiety and listening anxiety are different but related phenomena, and that both are negatively correlated with achievement.

Kimura (2008) investigated the relationship between FL anxiety in 452 Japanese students and two variables: gender and university major (Social Science and Math). For that purpose, the author used Kim's (2000) FLLAS translated into Japanese. Regarding gender, there were no statistically significant differences. In relation to the second variable, Math students experienced higher levels of anxiety than Social Science students in the dimension of Emotionality of the FLLAS.

In order to investigate the possible causal relations between foreign language (English) listening anxiety and English listening performance, Zhang (2013) administered the foreign language listening anxiety scale (FLLAS) and IELTS test twice with an interval of three and a half months to 300 participants learning English as a foreign language. The results indicated that FL listening anxiety affected FL listening performance, but there was no systematic effect of FL listening performance on FL listening anxiety. The authors explain that causal relationships may be due to the situation-specific nature of FL listening anxiety.

Zhai (2015) explored students' anxiety in English listening comprehension by using quantitative and qualitative methods in 82 freshmen of English majors. The author used a modified foreign language listening questionnaire to examine the participants' listening anxiety level, and a series of interviews were done in order to explore the sources of anxiety deeply. The results showed that the participants

experienced a little higher listening anxiety, that there was a significantly negative correlation between anxiety and listening comprehension, and that the main sources of anxiety were lack of confidence and listening strategies, the characteristics of listening comprehension and materials as well as fear of negative evaluation.

Li (2022) conducted a meta-analysis in order to explore the relationship between foreign language listening anxiety and the four correlates, i.e., two high-evidence correlates (listening performance and listening strategy) and two low-evidence correlates (motivation and reading anxiety). For the two high-evidence correlates, the author also conducted a moderator analysis in order to examine the moderating effects of learners' age, foreign language proficiency, and language distance. The results indicated a moderate and small negative correlation of listening performance and listening strategy, while the two low-evidence correlates had small and moderate-to-large effect sizes, with motivation being the small and negative correlate, and reading anxiety being the moderate-to-large and positive correlate. Learners' age and foreign language performance appeared to be significant moderators.

In order to find out the sources of learners' listening comprehension anxiety (Vogely (1998), 140 participants registered in the first three semesters of university-level Spanish courses completed a questionnaire that elicited information about whether they were experiencing listening anxiety or not, what made them anxious and what types of settings, exercises, or activities helped to lower their anxiety level. Of the 140 participants, only nine percent reported that they did not experience listening comprehension anxiety. The participants' comments fell into four general categories: input, process, instructional factors, and personal factors. The input category (51%) included sources of anxiety such as the nature of the speech, level of difficulty, lack of clarity, lack of visual support, and repetition of input; in the process category (30%) the participants mentioned inappropriate strategies, lack of time to process, can't study for listening comprehension, can't check answers; the instructional factors (6%) included lack of practice, testing and uncomfortable environment; and the personal factors (13%) included fear of failure, nerves, and instructor's personality.

Kim (2002) investigated the existence of FL listening anxiety and general FL anxiety as well as the relationship between listening anxiety and learner background factors. The instruments used for the study were the Foreign Language Listening Anxiety Scale (FLLAS) and the Foreign Language Classroom Anxiety Scale (FLLAS). The majority of the participants reported having experienced anxiety in classroom listening activities and in real-life situations. The factor analysis revealed two main factors: tension and worry over English listening and lack of self-confidence in listening. The correlation analysis showed that listening anxiety was significantly related to general FL anxiety and listening proficiency, and the multiple regression analysis indicated that lack of self-confidence in listening was the best predictor of listening proficiency. In addition, there was a significant relationship between listening anxiety and two background factors: university major, and study with tutors and in private language institutes.

In an attempt to investigate general FL anxiety and the four language skill-

specific FL anxiety, Ran et al. (2022) administered a questionnaire to 1023 medical students learning English as a foreign language. Contrary to the widely accepted view that speaking is the most anxiety-provoking skill, the results of this study showed that the predominant FL anxiety came from English listening anxiety (a mean value of 106.863), while English reading anxiety was the lowest (a mean score of 62.726). Both male and female students demonstrated the greatest degree of FL anxiety in English listening and the least anxiety in English reading. Students' prior English learning achievements were negatively connected with their FL anxiety. The self-evaluation of students' English listening, writing, and reading abilities was considerably negatively connected with FL anxiety, but the self-evaluation of their English-speaking abilities was positively correlated with FL anxiety.

Chen et al. (2023) conducted a study with 187 university students in China to investigate the effect of gender and foreign language listening anxiety (FLLA) on listening comprehension. The instruments included the FLLA scale and the Oxford Online Listening Level Test to measure FLLA and L2 listening comprehension. The findings indicated that individuals with lower anxiety exhibited superior listening skills compared to those with moderate and high anxiety levels. Gender variations were explored in two facets of listening, namely, listening comprehension and FLLA. More precisely, females outperformed males in listening comprehension, and females demonstrated a greater degree of FLLA in comparison to males.

2.1. Purpose of the study

Some of the studies on foreign language listening anxiety focus on learners' levels of anxiety, others try to discover the sources of anxiety, and another set of studies attempts to find out the relationships between anxiety and other variables such as comprehension, achievement, motivation, age, gender, and so on. Lee (2022) found out that age was an important factor in learners' foreign language listening anxiety. The aim of this study is to explore the levels of listening anxiety in two groups of learners of different ages and proficiency levels. The research was initiated based on the following set of research questions:

1. What are the foreign language listening anxiety levels of high school and university students in the Republic of North Macedonia?
2. Do foreign language listening anxiety levels differ in students of different ages and proficiency levels?

3. Method

3.1. Participants

The participants in this study were two groups of learners. The first group (Group 1) comprised 50 high school students, aged 15-16 years, who had been studying English for 8-9 years. The second group were 47 university students, aged 19-20 years, who had been studying English for 12-13 years, and who were enrolled in an English language and literature study program at Goce Delcev University in North Macedonia (Group 2). English proficiency tests were not administered as it was considered that the high school students were at a pre-

intermediate/intermediate level, while the English major students were considered to be at an upper-intermediate/advanced level.

3.2. Instruments

The instrument used for this study was the FLLAS by Elkhafaifi (2005) which consists of 20 items on a 5-point Likert scale that describe how students feel about listening in English. Response options ranged from “strongly disagree” (1) to “strongly agree” (5), where lower scores indicated lower anxiety, and higher scores indicated higher anxiety. The FLLAS has an estimated internal reliability of .96 (Cronbach’s alpha). The responses to three items were reverse-coded to make sure that a high score represented high anxiety. The questionnaire was translated into Macedonian to ensure that all the participants could understand each item.

3.3. Procedure

The participants were informed about the aim of the study, and they all agreed to take part in it. The questionnaire was administered during the participants’ regular classes. The average time for completing the survey was approximately 10 min.

The responses of the participants were calculated, and a mean score for each item and for each group was obtained.

3.4. Results and discussion

Research question 1

What are the foreign language listening anxiety levels of high school and university students in the Republic of North Macedonia?

The overall mean score of Group 1 was 1.791 (Table 1), which indicates low anxiety levels. Except for three items, the mean scores for all items were under 2.00. The only three items with a score above 2.00 were item No. 15 (*The hardest part of learning English is learning to understand spoken English*) with a mean score of 3.00, followed by item No. 9 (*I usually end up translating word by word when I’m listening to English*) with a mean score of 2.28, item No. 1 (*I get upset when I’m not sure whether I understand what I’m hearing in English*) with a mean score of 2.24 and item No. 8 (*It bothers me to encounter words I can’t pronounce while listening to English*) with a mean score of 2.18. These results show that the high school students do not experience high levels of anxiety in listening situations, and their main worry is not understanding spoken English, so many of the participants resort to translating word by word. However, the items containing stronger words such as being intimidated, nervous, and confused had lower mean scores, which indicates that the participants do not experience such strong negative feelings while listening in English.

Regarding Group 2, the overall mean score was 2.08, which still indicates low anxiety levels, but a bit higher than the high school group. The item with the highest mean score was again item No. 15, but in addition to items 1, 8, and 9, other items scored higher than the high school group, such as *I get upset whenever I hear unknown grammar while listening to English* (mean score of 2.42) or *You*

have to know so much about English history and culture in order to understand spoken English (mean score of 2.18).

The results of this study in which the participants were high school and university students showed that both groups had low anxiety listening levels, which is much lower than other studies. For example, in Kim’s study (2002), the mean score was 3.26, the same as in Chen et al. study (2023), indicating slightly raised listening anxiety levels. Ran et al. (2002) found that of all four skills, the highest levels of anxiety were associated with listening, where 51% of the participants were found to be above the mean.

Table 1. Descriptive statistics

Group 1		Group 2	
Mean	1.791	Mean	2.0895
Standard Error	0.09270752	Standard Error	0.097117604
Median	1.75	Median	2.1
Mode	1.7	Mode	1.97
Standard Deviation	0.414600632	Standard Deviation	0.434323127
Sample Variance	0.171893684	Sample Variance	0.188636579
Kurtosis	2.672139034	Kurtosis	1.231223747
Skewness	1.221827472	Skewness	-0.090138311
Range	1.8	Range	1.96
Minimum	1.2	Minimum	1.1
Maximum	3	Maximum	3.06
Sum	35.82	Sum	41.79
Count	20	Count	20

In some studies that investigated the relationship between listening anxiety levels and listening comprehension, the foreign language listening anxiety questionnaire was administered together with the listening comprehension test, which might have contributed to elevated anxiety levels. The low anxiety levels in this study may be due to the fact that the participants did not take any other test and the questionnaire was administered in a relaxed atmosphere. Zhang (2013) argues that “single items in the FLLAS [that] measure anxiety are not stable over time” (p.173). He identified three sets of items in the FLLAS: Listening Anxiety (LA) items which indicate feelings of nervousness, upset, distress, or intimidation during listening activities, implying a high level of state anxiety when scores are high; Self-Belief (SB) items which show traits of confidence and satisfaction with one’s FL listening proficiency; and FL Listening Decoding Skills (DS), which describe learners’ cognitive ability related to memory, attention and understanding where high scores suggest low proficiency in listening. Based on the analysis, the author concluded that foreign language listening anxiety is “a situation-specific anxiety with a complex structure involving anxiousness, sadness, intimidation, confidence, and satisfaction” (p. 173). Therefore, the conditions in which FL listening anxiety is measured are also important. If the participants are not faced with an immediate listening task, they will not experience strong feelings of upset

or distress at the moment, so their state anxiety will be low, and if they have a positive self-image, we can expect results that indicate low listening anxiety.

Research question 2

Do foreign language listening anxiety levels differ in students of different ages and proficiency levels?

The t-test for paired samples shows that the difference between the two groups is not statistically significant ($t=5.73$, $p>0.5$).

Even though there is a small difference between the two groups, it is not statistically significant, so we can conclude that both groups expressed similarly low levels of FL listening anxiety despite the difference in age and general language proficiency.

In Li's study (2002), the moderator analysis revealed that age and foreign language proficiency significantly influence the correlations between listening anxiety and both listening strategy and performance. Specifically, children showed a more negative correlation between listening anxiety and listening strategy than adolescents and adults, possibly due to differences in the frequency of metacognitive strategy use in listening comprehension. The study suggested that adolescents and adults might be more adept at employing such strategies than young children.

It is worth mentioning that one week before the FLLAS questionnaire was administered, the same groups of participants completed the MALQ (metacognitive awareness listening questionnaire) (Daskalovska et al., 2023), which showed a high level of metacognitive awareness for both groups. Namely, the overall mean score for the high school students was 4.18, and for the university students it was 4.26 on a 6-point Likert scale, which showed moderate levels of metacognitive awareness. However, for three groups of strategies: Directed Attention, Person Knowledge and Problem Solving, both groups exhibited high levels of metacognition. Therefore, one reason for the results in this study may be that all the participants were aware of metacognitive listening strategies and probably used them in listening situations. Moreover, as the participants were reminded of these strategies one week before they completed the FLLAS, it may have contributed to feelings of confidence in their listening abilities.

4. Conclusion

The study aimed to determine FL listening anxiety levels in high school and university students in the Republic of North Macedonia as well as to examine the effects of age and proficiency level. The results showed that both groups showed low levels of anxiety, and the difference between the two groups was not statistically significant, which is in contrast to other studies that show higher levels of listening anxiety. However, various factors may influence the results of a study, such as the conditions in which the questionnaire is administered, the type of instruction, the teacher's attitude and rapport with students, the types of activities the students do, the incorporation of strategy training, and so on. In the present study, one of the factors that may have influenced the results is the

high level of metacognitive awareness of listening strategies of the participants and the fact that they were reminded about these strategies one week before the experiment. Therefore, one of the ways of reducing the level of listening anxiety in the classroom is to incorporate strategy training in regular instruction and teach specific listening strategies that would improve learners' listening comprehension and increase their listening proficiency. Teachers should provide a lot of practice opportunities for learners and design tasks and activities that help students realize that they do not need to understand every word in order to get the overall message. In addition, the materials used in the classroom need to be of interest to the students and at an appropriate level. The attitude and personality of the teacher are also very important. As Kim (2000) says, teachers should be "more sensitive to students' emotions, and work to develop methods to manage and alleviate anxiety in the classroom" (p. 29).

Vogely (1998) presents students' suggestions for alleviating listening anxiety such as making input comprehensible by using familiar, meaningful topics and vocabulary, incorporating games and other fun activities, giving clear instructions and organizing tasks appropriately, training students to use listening strategies, having more listening practice and getting regular feedback, creating a pleasant atmosphere for learning and having realistic expectations, as well as "developing language confidence through small successes and through the use of anxiety-reducing techniques" (p. 73).

In sum, listening anxiety is an important factor for success in language learning, and teachers can do a lot to reduce learners' anxiety. Language teachers have a lot of roles and responsibilities in the classroom, and they need to be aware of learners' problems, emotions and struggles, and should take appropriate measures to make the learning experience effective, successful, and enjoyable.

Bibliography

Chen, S., Wallace, M.P., Ho, S.I., Chen, Y., Wong, K.L., and de Oliveira, S.C. (2023) Foreign language listening comprehension and listening anxiety. *TESL-EJ*, 27(2). <https://doi.org/10.55593/ej.27106a9>

Daskalovska, N., Hadzi-Nikolova, A., Jankova Aladjozovska, N. (2023) The Use of Metacognitive Listening Strategies by English Language Learners. *European Journal of English Language Teaching*, 8 (1). pp. 19-33.

Elkhafaifi, H. (2005) Listening Comprehension and Anxiety in The Arabic Language Classroom. *Modern Language Journal*, 89(2), 206–220.

Field, J. (2009) *Listening in the Language Classroom*. Cambridge, Cambridge University Press.

Ji, S., Qin, X. and LI, K. (2022) A Systematic Review of Foreign Language Listening Anxiety: Focus on the Theoretical Definitions and Measurements. *Front. Psychol*, 13:859021. doi: 10.3389/fpsyg.2022.859021

Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., and Cope, J. (1986) Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125-132.

Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., and Cope, J. (1991). Foreign language classroom anxiety. In E. K. Horwitz & D. J. Young (Eds.), *Language anxiety: From theory and research to classroom implications* (pp.27-36). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

- Kim, J.-H. (2000) Foreign language listening anxiety: A study of Korean students learning English. Unpublished doctoral dissertation, The University of Texas, Austin.
- Kim, J. (2002) Anxiety and foreign language listening. *English Teaching*, 57, 3-34.
- Kimura, H. (2008) Foreign language listening anxiety: Its dimensionality and group differences. *JALT Journal*, 30, 173-195.
- Krashen, S. D. (1981) *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. Oxford, Pergamon.
- Krashen, S. D. (1982) *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford, Pergamon.
- Li, R. (2022) Examining foreign language listening anxiety and its correlates: A meta-analysis. *Porta Linguarum*, 38, 99-117. DOI: 10.30827/portalin.vi38.22173
- Oxford, R. L. (1993) Research Update on Teaching L2 Listening. *System*, 21 (2), 205-211.
- Palmer, E. (2014) *Teaching the core skills of listening and speaking*. ASCD Alexandria, VA USA.
- Ran, C., Wang, Y., and Zhu, W. (2022) Comparison of foreign language anxiety based on four language skills in Chinese college students. *BMC Psychiatry*, 22(558), 1-10. <https://doi.org/10.1186/s12888-022-04201-w>
- Richards, J. (2008) *Teaching listening and speaking: From theory to practice*. New York, NY, Cambridge University Press
- Rost, M. (2001) *Teaching and researching listening*. London, Longman.
- Scarcella, R. C., and Oxford, R. L. (1992) *The tapestry of language learning: The individual in the communicative classroom*. Boston, MA, Heinle & Heinle.
- Spielberger, C. D. (1983) *Manual for the state-trait anxiety inventory (Form Y)*. Palo Alto, Consulting Psychological Press.
- Vogely, A. J. (1998) Listening comprehension anxiety: Students' reported sources and solutions. *Foreign Language Annals*, 31, 67-80.
- Zhai, L. (2015) Influence of anxiety on English listening comprehension: An investigation based on the freshmen of English majors. *Studies in Literature and Language*, 11(6), 40-47.
- Zhang, X. (2013) Foreign language listening anxiety and listening performance: conceptualizations and causal relationships. *System* 41, 164-177. doi: 10.1016/j.system.2013.01.004
- Zheng, Y. (2008) Anxiety and Second/Foreign Language Learning Revisited. *The Canadian Journal of New Scholars in Education*, 1(1), 1-12.

EXPLORING THE CHALLENGES FOR UNDERGRADUATES IN LEARNING ESSAY WRITING ONLINE DURING THE PANDEMIC: A CASE STUDY

Kamran Akhtar Siddiqui

Sukkur IBA University, Pakistan

kamran.akhtar@iba-suk.edu.pk

Abstract: Writing is a very essential skill given that undergraduates have to write a lot during their degree programs. An essay is one of the written products that students are supposed to produce. Usually, students seek teachers' help, peer assistance, and library aid to master this skill of essay writing. However, due to COVID-19, students lost access to all these benefits as this novel disease affected education, and all educational institutions were closed around the world. Higher Education Commission (HEC) Pakistan instructed the higher education institutes to switch to online mode of learning. Thus, universities started online classes using different learning management systems. Since the online mode of learning is practiced only in a few universities in Pakistan, it was pretty difficult for all stakeholders (administration, teachers, and students) in other universities to switch to a new mode of teaching and learning. This study explored the challenges undergraduates faced in learning essay writing online during the pandemic. The data was collected through semi-structured interviews which were conducted from six participants of essay writing class. Thematic analysis of the data from purposively chosen participants revealed that lack of and unfamiliarity with technological gadgets, unavailability of or poor internet, house chore, attitude of family members, feedback (whether written or oral) from the teachers, and limited interaction with peers or other resources hampered their learning in essay writing class. The study will have implications for teachers and university administrators. The study concludes with directions for future research.

Keywords: *Essay writing; challenges; undergraduates; online; COVID-19; pandemic.*

1. Introduction

Being a cognitive process (Jebreil, et al., 2015, p. 190), the productive skill of writing requires other skills as well; these may include problem-solving and critical thinking skills (Fareed, et al., 2016, p. 82). The process of gathering and composing ideas results in the form of a product – a written document. Connelly and Forsyth (2012) state that an essay is one of the most popular forms of academic documents or assignments in higher education (p. 7). Oshima and Hogue (2006) describe an essay as a piece of writing that is divided into numerous paragraphs (one for each main point), beginning with the introductory paragraph and ending with the concluding paragraph (p.17). Essay writing in English is a key component to

assess students' comprehension (Hale et al., 1995, p. 1). According to Redman and Maples (2017), undergraduates have to read the questions, understand them, and identify and organize information to draft a basic plan followed by multiple write-ups (p. 14) of assignments or term papers for different courses. Further, this skill gets improved over time through face-to-face teacher feedback (Ariyanti, 2016, p. 266), peer feedback (Huisman, et al., 2018, p. 956), and access to numerous university resources. However, as COVID-19 broke out, educational institutions across the world were closed (Toquero, 2020, p. 1). As a result, students were deprived of face-to-face interaction with teachers and peers, and they lost access to libraries too.

The COVID-19 pandemic began in Wuhan, China, in December 2019 and spread fast over the world within months. The pandemic had an impact on every facet of life, including schooling. The global shutdown culminated in the lockdown of educational institutions as the situation worsened (Khalil et al., 2020, p. 35). Likewise, Ali (2020) reported that all educational activities in higher education institutions in Pakistan came to a halt. In the given scenario, online learning emerged to be the only mode of education everywhere. Therefore, all educational institutions throughout the world chose to provide online learning materials for students in all academic subjects using accessible technical resources (Kaur, 2020, p. 418). Following the rest of the world, the Higher Education Commission (henceforth HEC) upon the instruction of the Federal Government of Pakistan instructed the higher education institutes to switch to online mode of learning so that students would not suffer due to unusual and uncertain circumstances (Ali, 2020, p. 1).

Benson (2002) defines online learning as “access to learning experiences through the use of technology” (p. 443). Online learning has two types: synchronous and asynchronous. According to Finkelstein (2006), synchronous technology (e.g., audio-conferencing, videoconferencing, web chats, etc.) allows for “live” contact between the instructor and the students, whereas asynchronous technology including email, earlier video recording, discussion forums, etc. give sender and receiver to review and interpret messages later (p. 30).

Despite the convenience online learning provides, the pandemic time highlighted some of the challenges associated with online learning, particularly in developing countries. In this regard, Zhaohui (2020) pointed out that the focus was on “the transfer of educational content to the digital world and not specifically on online teaching and delivery methods”. On the other hand, Zhong, R. (2020) reported that lack of resources in academic institutions, insufficient access and availability of the internet, and the lack of the latest technology affected students' capacity to participate in online learning. Likewise, lack of proper interaction with instructors was reported as another major concern associated with online learning.

Since the challenges were for all stakeholders, Mailizar et al. (2020) suggested that students' views should be investigated to explore the challenges they face in online learning (p. 08). On that, Aboagye et al. (2021) surveyed the challenges to Ghanaian university students in online learning during the pandemic. The results revealed that accessibility issues were the most important issues for

undergraduates followed by social issues, lecturer issues, and academic issues (p. 1). In addition to this, Mahyoob (2020) surveyed 184 Saudi undergraduates to evaluate their experiences in online learning. The results showed that learners experienced technical, academic, and communication challenges (p. 351).

Since a significant deal of learning and teaching as well as administrative activities of academic institutions are handled manually in Pakistan (Salam et al., 2017, p. 171), it was a great challenge for academic institutions in Pakistan to switch to online mode of learning. Farooq et al. (2020) studied the challenges of online learning for medical students in Pakistan and found that lack of faculty training and institutional support, internet connectivity issues, maintaining student engagement, and online assessments were some of the challenges (p. 567). Another quantitative study (Anwar, et al., 2020, p. 52) conducted in the Khyber Pakhtunkhwa province of Pakistan revealed that students faced barriers and challenges like problems with technology, lack of training, low motivation, resource constraints, and low computer literacy.

Although the above-cited studies have explored and highlighted challenges for undergraduates, most of them are generic as they talk about online learning in general. Moreover, most of the studies particularly in the context of Pakistan have adopted a quantitative approach leaving a gap for a more in-depth exploration of the phenomenon. Besides, challenges to students in ESL classrooms have received very little attention in this regard. More importantly, the literature seems to lack the voices of undergraduates who belonged to far-flung areas of a developing country like Pakistan and were studying a writing course online for the first time in their educational careers. Keeping in view that the students lacked face-to-face support from teachers and peers and that they interacted first time with online learning, their experiences became a significant topic of study. Given these research gaps, this study aims to explore the challenges undergraduates of a public sector university in Pakistan faced in learning essay writing online during the Pandemic.

Research Question

What challenges did the undergraduates face in learning essay writing online during the Pandemic?

Sub-questions

1. What were the technology-related difficulties for the undergraduates?
2. How were the conditions at the undergraduates' homes for online learning?
3. What were the problems related to communication with teachers and peers?

2. Methodology

2.1. Context

The context for this research study is a public-sector university in Sukkur, Pakistan. This university is different from other universities in the region based

on its high-tech infrastructure and its novel merit-cum-need based scholarship programs. Students who join the university through these scholarship programs for their undergrad studies belong to far-flung areas of the whole country. When the COVID-19 broke out, the students were supposed to leave hostels immediately. Many of the students left their belongings such as laptops and books with the hope that the situation would soon get better. Some of the students belonged to areas where even the electricity was not provided by the government. In such a scenario, studying online would have been a real challenge for those students.

When the HEC instructed universities to start online classes in March 2020, the universities were free to use any mode – Zoom, Google Meet, or Microsoft Teams. Zoom was used along with the university's learning management system (LMS) in the context of this study. The classes ran for consecutive three hours – one course each day. So the students were engaged all six days a week. This practice continued throughout the Spring 2020 semester.

Although the university provides state-of-the-art technological facilities to students, they were unable to benefit from them because the campus was closed. So, the students were on their own to use any means to attend classes. The participants of this study used different resources to attend classes depending on their socio-economic status. However, the university provided a certain amount to students for subscribing to internet packages on their cellular phones.

2.2. Design

The design adopted for this research is a case study design because the researcher wanted to explore in depth the challenges for undergraduates in learning essay writing online during the pandemic. A case study, in the words of Denscombe (2017), focuses on numerous “instances of a particular phenomenon to provide an in-depth account of events, relationships, experiences, or processes occurring in that particular instance”.

2.3. Participants

All the students studying the essay writing course online made up the population of this study. However, using the purposive sampling method, only six participants were chosen for the sake of this study. Purposive sampling allows the researcher to select rich data-yielding cases (Taherdoost, 2016, p. 23). Regarding sample, Duff (2018) states that a sample of three to six participants is sufficient for a case study. The participants were six in number: two females and four males. Both female students belonged to the Education department and the male students came from the Business Administration department of the university. The participants were coded as MB1, MB2, MB3, FE4, FE5, and MB6. The male participants were selected on the basis that they belonged to far-flung areas of the country. The overall reason behind the selection of these participants was to get rich data from the students having the least access to the outside world and slightly strict or tough family conditions.

2.4. Data Collection Tool

The main tool for data collection was semi-structured interviews. The participants were contacted as the university opened at the end of September 2020 after the first and the most severe wave of COVID-19. After seeking their consent and ensuring confidentiality, the researcher met the participants on separate days one by one. The meetings were held in an open space and in compliance with the precautionary instructions as laid out by the government and the university administration.

The semi-structured interview guide consisted of two warm-up questions and five core questions. The interviews were conducted after seeking consent from the participants and ensuring confidentiality. According to Creswell and Creswell (2017), semi-structured interviews allow researchers to shuffle their questions and expand on predetermined areas. Semi-structured interviews were employed to get deeper insights with the use of open-ended questions. The interviews were taken in the national language Urdu or the regional language Sindhi. The interviews were recorded using a smartphone. Later, they were translated and transcribed manually.

2.5. Data Analysis

Thematic analysis technique was used to analyze the data. A six-step process – coding, grouping the themes, displaying data, interpreting the findings, and validating the results – suggested by Creswell and Creswell (2017) was used. In the words of Maguire and Delahunt (2017), thematic analysis allows the researcher to make meaning out of data based on recurring ideas

3. Findings

The findings of the study revealed six themes: technological gadgets, access to the internet, house chores, and attitude of family members, feedback from teachers, and limited interaction with peers & other resources. Each theme is discussed below with the comments of the participants.

3.1. Technological gadgets:

Since the classes were online, students had to rely on technology to carry on their studies. Although students faced challenges related to the availability of resources, more pressing challenges were the use of learning management systems (LMS), typing essays rather than writing them with hand.

For example, FE4 said,

“I had not used LMS before.... So, I often got confused in its use... once I submitted an essay [compare & contrast] on some other assignment file [cause & effect]”.

Another participant MB6 said,

“Writing essays by typing was a new thing and a little bit time-consuming for us. As we were not used to it, it was quite hectic, especially for the new students who had just started learning through technology”.

These comments reflect that the students did not have enough experience of the use of LMS even though the system existed in the university before the pandemic. Besides, challenge with ‘typing’ essays indicates that they were used to writing their essays manually and suddenly they had to switch to typing which was challenging for many.

3.2. Access to the internet:

With regards to the internet, the availability of the internet, its access, and poor bandwidth created problems for students. Moreover, costly mobile internet packages were also a challenge because students needed to use certain applications for activities.

For example, MB2 said,

“I lived in a village where the net connection was poor so I had to go 01 km away to attend an essay discussion session”. Upon further inquiry, he said, “Sir gave us recorded lectures to watch before class and we discussed the essay format and sample in discussion session.”

MB6 said, “For example, at the time of the last assignment of compare and contrast [essay], I was in the village and there was no 4G and Wi-Fi system, even electricity was not there. So, it was very difficult for me to submit my assignment and I missed that and did not submit it on time”.

Participants’ comments point out one interesting thing that students were given lectures before the class. This could have been a relief for students in a way that they could watch them at their own pace and time. However, submitting assignments on deadline was still a big challenge and students failed to do it on time.

3.3. House chore:

This theme is interesting in the manner that the extended family culture or small houses due to socio-economic conditions made students responsible for doing house chores. They had to face familial challenges and deal with housework while developing their essays.

For instance, FE4 said,

“When you are at home, you are always given something to do. I would cook at home and sometimes my class would be at the same time. It was difficult to manage lengthy written tasks and housework.”

MB2 said, “My family didn’t take care of COVID-19. My brothers worked in fields and asked me to join them. Being youngest among all, I had to join them. Sometimes, my tiredness affected my ideas for my essays”.

The last comment indicates that the people in rural areas were still engaged in farming during the pandemic and the students were in a way ‘forced’ to work there because of being at home.

3.4. Attitude of family members:

As mentioned earlier, some respondents were from backward areas where education is not a priority so students faced challenges from their family members too.

MB2 said, “I would do my reading from my phone and submit essays using CamScanner. Some of my family members would taunt me that I used my smartphone the whole day and didn’t work with my brothers in the fields.”

MB3 highlighted, the issue of noise at home. “Once I had to do a short writing task but it took me 2-3 hours as I couldn’t concentrate and had to start over again.”

3.5. Feedback from teacher:

Although participants reported that they received feedback from the teacher, both written and oral, it didn’t work for them well because of various factors. The first in this regard was ‘voice issue’.

Participant MB1 said,

“We also couldn’t get verbally explained feedback on our essay writing and because of some kind of voice issue because of internet issue we couldn’t ask questions properly”.

MB6 referred to the lack of one-on-one discussion due to a shortage of time as the key factor behind feedback being ineffective for him.

“In online mode, the teacher uploaded the feedback and marks...I believe for every piece of writing I write, I should be guided but it is not possible in online mode...talking with every student personally takes quite a lot of time and any teacher can’t do that in just one day”.

3.6. Limited interaction with peers & other resources:

Participants’ comments exemplified the importance of peer assistance and environment for improving writing skills. They believed that lack of interaction influenced not only their writing skills but also their confidence as a writer.

FE4 said, “Another challenge [for me] was that I was unable to connect with my friends to get tips and tactics for essay writing. Without being in a particular environment ... it was more challenging to learn essay writing easily”.

MB1 said, “In the physical classes we are surrounded by our friends and classmates which gives us confidence and the teacher also supports us to write more and more but in the online classes we won’t get motivation.”

4. Discussion

The study reveals that undergraduates faced challenges in English essay writing during the pandemic, including technological gadgets, internet access, house chores, family attitudes, teacher feedback, and limited peer interaction.

Regarding technological gadgets, the findings of this study point out that the challenges are associated with having no laptop, low-quality smartphones, and unfamiliarity with LMS and other applications for educational purposes. Some of these findings corroborate other studies (Adnan & Anwar, 2020, p. 47; Efriana, 2021, p. 42; Farrah & al-Bakry, 2020, p. 73) in the field. Another finding of this study is about the unavailability of the Internet or its poor connection which hampered educational activities during the pandemic. These findings are in line with the findings of other studies in the literature (Aboagye et al., 2021, p. 4; Efriana, 2021, p. 42; Nashruddin et al., 2020, p. 190). Likewise, students in this

study reported to have faced challenges due to no peer (social) interaction. Such issues have also been raised in the studies conducted by Adnan and Anwar (2020) and Aboagye et al. (2021).

Apart from this, participants of the present study stated that the attitude of their family members towards their (students') learning during the pandemic was challenging. Although a similar finding can be seen in the study of Aboagye et al. (2021) where parents and students were more concerned about necessities than education the points highlighted in this study are significant findings of the study. It is because they reflect the typical house environment of eastern countries where a combined family system still exists and people live in small spaces together. Naturally, students, particularly females, in eastern contexts became more responsible for house chores when utmost care and hygiene were required to combat COVID-19. The most important finding of this study is the insights on teacher feedback from the participants of the study. The views suggested that the participants received oral as well as written feedback. However, some of them faced problems in understanding it because of lengthy or unclear comments or they couldn't listen to oral feedback due to poor connectivity issues.

Although the majority of the issues found in the study are common in third-world countries like Pakistan, their significance increase manifold in the wake of COVID-19 pandemic. For instance, on the one hand, teaching standards and the national curriculum in Pakistan require teachers to use information communication technologies (Butt et.al., 2020, p. 343) and on the other hand, the classrooms are full of the digital divide as most students lack access to technology. Students lack the financial and educational resources necessary to advance their technological literacy (Jamil, 2021, p. 01). Moreover, students' presence at home blurred their socio-cultural and academic roles. Girls remained occupied with house chores and boys helped with any economic activity to supplement the family's income. This softening of boundaries between different roles demanded greater time-management, communication, and problem-solving skills which must have increased the burden on students. Salimi et al. (2023) also stated that this situation impacted college students' mental health, particularly in adapting to a virtual learning environment and dealing with socio-economic uncertainties. Additionally, despite teachers' best efforts to provide one-to-one feedback to students, the lack of face-to-face interaction and communication between instructors and students created obstacles for students in online learning. A possible reason might be the lack of online assessment practices in universities (Akram et al., 2021, p.273).

5. Conclusion and Future Directions

To conclude, this study explored the challenges undergraduates faced in learning essay writing online during the Pandemic. The data collected through semi-structured interviews from six participants in essay writing class revealed that while studying English essay writing during the pandemic undergraduates experienced challenges related to technological gadgets, access to the internet, house chores, attitude of family members, feedback from the teacher, and limited interaction with peers and other resources. Although many of the findings add

to the existing literature on the field, the themes of attitudes of family members, house chores, and feedback from the teacher are key contributions of the study. This study only looked at the viewpoints of students. Future research could include all other actors involved in the teaching–learning process to broaden the sample. To get a full picture of the problem, researchers could look into the perspectives and experiences of teachers. Future research may uncover teacher-related characteristics that influence students' online learning experiences. Also, students' age, gender, and degree programs can be looked at in connection to the specific issues and methods they face.

References

- Aboagye, E., Yawson, J. A., & Appiah, K. N. (2021) COVID-19 and E-learning: The challenges of students in tertiary institutions. *Social Education Research*, 2(1), 1–8.
- Adnan, M., & Anwar, K. (2020) Online Learning amid the COVID-19 Pandemic: Students' Perspectives. *Journal of Pedagogical Sociology and Psychology*, 2(1), 45–51.
- Akram, H., Aslam, S., Saleem, A., & Parveen, K. (2021) The challenges of online teaching in COVID-19 pandemic: A case study of public universities in Karachi, Pakistan. *Journal of Information Technology Education: Research*, 20, 263–282.
- Ali, N. u. (2020) Students disappointed with online teaching system amid COVID-19. Retrieved from Daily Times: <https://dailytimes.com.pk/587446/students-disappointed-with-online-teaching-system-amid-covid-19/> (Last accessed: 04 October, 2022)
- Anwar, M., Khan, A., & Sultan, K. (2020) The barriers and challenges faced by students in online education during Covid-19 pandemic in Pakistan. *Gomal University Journal of Research*, 36(1), 52–62.
- Ariyanti, A. (2016) The teaching of EFL writing in Indonesia. *Dinamika Ilmu: Jurnal Pendidikan*, 16(2), 263–277.
- Benson, A. D. (2002) Using online learning to meet workforce demand: A case study of stakeholder influence. *Quarterly Review of Distance Education*, 3(4), 443–452.
- Butt, R., Siddiqui, H., Soomro, R. A., & Asad, M. M. (2020) Integration of Industrial Revolution 4.0 and IOTs in academia: A state-of-the-art review on the concept of Education 4.0 in Pakistan. *Interactive Technology and Smart Education*, 17(4), 337–354.
- Connelly, J., & Forsyth, P. (2012) *Essay writing skills: Essential techniques to gain top marks*. Kogan Page Publishers.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
- Denscombe, M. (2017) *The good research guide: For small-scale social research projects*. McGraw-Hill Education (UK).
- Duff, P. (2018) *Case study research in Applied Linguistics*: Routledge.
- Efriana, L. (2021) Problems of online learning during Covid-19 pandemic in EFL classroom and the solution. *JELITA*, 2(1), 38–47.
- Fareed, M., Ashraf, A., & Bilal, M. (2016) ESL learners' writing skills: Problems, factors and suggestions. *Journal of Education and Social Sciences*, 4(2), 81–92.
- Farooq, F., Rathore, F. A., & Mansoor, S. N. (2020) Challenges of online medical education in Pakistan during COVID-19 pandemic. *J Coll Physicians Surg Pak*, 30(6), 67–69.
- Farrah, M., & al-Bakry, G. H. (2020) Online learning for EFL students in Palestinian universities during corona pandemic: Advantages, challenges and solutions. *Indonesian*

Journal of Learning and Instruction, 3(2), 65–78.

Finkelstein, J. E. (2006) *Learning in real time: Synchronous teaching and learning online*. John Wiley & Sons.

Hale, G., Taylor, C., Bridgeman, B., Carson, J., Kroll, B., & Kantor, R. (1995) *A study of writing tasks assigned in academic degree programs*. ETS Research Report Series.

Huisman, B., Saab, N., Van Driel, J., & Van Den Broek, P. (2018) Peer feedback on academic writing: undergraduate students' peer feedback role, peer feedback perceptions and essay performance. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 43(6), 955–968.

Jamil, S. (2021) From digital divide to digital inclusion: Challenges for wide-ranging digitalization in Pakistan. *Telecommunications Policy*, 45(8), 102206.

Jebreil, N., Azizifar, A., & Gowhary, H. (2015) Investigating the effect of anxiety of male and female Iranian EFL learners on their writing performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 185, 190–196.

Kaur, G. (2020) Digital Life: Boon or bane in teaching sector on COVID-19. *CLIO an Annual Interdisciplinary Journal of History*, 6(6), 416–427.

Khalil, R., Mansour, A. E., Fadda, W. A., Almisnid, K., Aldamegh, M., Al-Nafeesah, A., Al-Wutayd, O. (2020) The sudden transition to synchronized online learning during the COVID-19 pandemic in Saudi Arabia: A qualitative study exploring medical students' perspectives. *BMC Medical Education*, 20(1), 1–10.

Maguire, M., & Delahunt, B. (2017) Doing a thematic analysis: A practical, step-by-step guide for learning and teaching scholars. *All Ireland Journal of Higher Education*, 9(3) 3351–3364.

Mahyoob, M. (2020) Challenges of e-Learning during the COVID-19 Pandemic Experienced by EFL Learners. *Arab World English Journal (AWEJ)*, 11(4) 351–362.

Mailizar, A., Abdulsalam, M., & Suci, B. (2020) Secondary school Mathematics teachers' views on e-learning implementation barriers during the COVID-19 pandemic: The case of Indonesia. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 16(7), 1–9.

Nashruddin, N., Alam, F. A., & Tanasy, N. (2020) Perceptions of teacher and students on the Use of e-mail as a medium in distance learning. *Berumpun: International Journal of Social, Politics, and Humanities*, 3(2), 182–194.

Oshima, A., & Hogue, A. (2006) *Writing Academic English*. Pearson: Longman.

Redman, P., & Maples, W. (2017) *Good essay writing: A social sciences guide*. Sage.

Salam, S., Jianqiu, Z., Pathan, Z. H., & Lei, W. (2017) Strategic barriers in the effective integration of ICT in the public schools of Pakistan. *Proceedings of the 2017 International Conference on Computer Science and Artificial Intelligence*. 169–172.

Salimi, N., Gere, B., Talley, W., & Iriogbe, B. (2023) College students' mental health challenges: Concerns and considerations in the COVID-19 pandemic. *Journal of College Student Psychotherapy*, 37(1), 39–51.

Taherdoost, H. (2016) Sampling Methods in Research Methodology: How to Choose a Sampling Technique for Research. *International Journal of Academic Research in Management (IJARM)*, 5(2), 18–27.

Toquero, C. M. (2020) Challenges and opportunities for higher education amid the COVID-19 pandemic: The Philippine context. *Pedagogical Research*, 5(4), 1–5.

Zhaohui, W. (2020) How a top Chinese university is responding to coronavirus. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2020/03/coronavirus-china-the-challenges-of-online-learning-for-universities/> (Last accessed: 30 January, 2023)

Zhong, R. (2020) The coronavirus exposes education's digital divide. Retrieved from The New York Times: <https://www.nytimes.com/2020/03/17/technology/china-schools-coronavirus.html> (Last accessed: 07 April, 2022)

CHATGPT USAGE: A LINGUIST'S PERSPECTIVE

Igor Rižnar

University of Primorska, Koper, Slovenia
igor.riznar@upr.si

Abstract: The article discusses a popular computer program that simulates human conversation: ChatGPT. Chatbots with integrated natural language processing (NLP) can appear to understand questions and respond in a manner that seems knowledgeable. Developed similarly to computer-assisted translation tools, the developers moved from rule-based architecture to AI-supported tools using NLP and machine learning (ML) to power seemingly more intelligent conversations (e.g. Apple's Siri, Google Assistant, Samsung's Bixby and Amazon's Alexa). ChatGPT, according to the common wisdom, stands out from other virtual assistants and has the potential to improve the way we interact with technology. Based on several queries conducted with ChatGPT to test its usefulness, we give an analysis of the results, which is followed by a discussion of the pros and cons of its use, with an emphasis on its usage in the educational context, in which students and teachers should be aware of the possibilities and limitations of LLMs.

Keywords: *AI; ChatGPT; DeepL; LLM; machine learning; machine translation; SDL Trados.*

Introduction

They do not think, they do not understand yet they are used by millions willing to comprehend or at least know. An innate human driving force fuelling progress is often being satisfied by discourse that is neither reliable nor infallible. Modern natural language processors (NLPs) can indeed output answers in a fluent language; on the other hand, realistic and natural-sounding language has the power to fool us into believing that the answer is based on facts when it is more likely based on fiction that lacks evidence and relies on hearsay, half-truths or, occasionally, plain stupidity no matter how hard the bot has been previously trained or fine-tuned by humans who try to prevent it from being biased and discriminative.

As the tool has become increasingly popular with students and professionals in different fields, the risks of bypassing the rigorous process of analysing, questioning and synthesising information critically have also become evident. Based on our research, the accuracy of information provided by ChatGPT is an important concern and so too are reduced originality, risk of misinformation and ethical concerns. We believe educators have a crucial role to play in guiding students and the public on how to use tools like ChatGPT responsibly by emphasizing the importance of critical thinking and original content creation, while also making

them aware of dimensions such as critical thinking, digital literacy, information literacy, creativity, privacy and data security.

First, we provide an introductory literature review on AI and LLMs, and then, based on several queries conducted with ChatGPT to test its usefulness, we provide an analysis of the results. This is followed by a discussion of the pros and cons of using ChatGPT, with an emphasis on its use in the educational context, in which students and teachers should be aware of its possibilities and of the limitations of LLMs in general. In the last section, we offer recommendations for future research and acknowledge the limitations of our research.

Literature Review

When Poibeau (2017) wrote about machine translation tools, i.e. tools capable of producing translations from the source language to the target language, he pointed out that this was a very ambitious plan, because: “The analysis of language cannot be separated from the analysis of knowledge and reasoning, which explains the interest shown by philosophers and specialists of artificial intelligence as well as well as cognitive scientists” (p. 2).

Turing (1950, p. 433) believed that a machine can be considered intelligent if a person having a conversation with a computer is unable to say whether they are having a conversation with a human being or a machine. An oft-cited part of Turing’s well-known and important essay might have lost some of its relevance today, as we know more today about language, the human mind and thinking than ever before. As our experience shows, we are still out of reach from the intelligence component in the phrase “artificial intelligence”, despite occasional marketing pitches trying to convince us otherwise. At best, we may speak about artificial narrow or limited intelligence. Maybe our greatest mistake was to include the word “intelligence” in the equation (Murdoch, 2007). According to Minsky (1988: 51), to understand the human mind is one of the hardest tasks any mind can face.

Sieja and Wach (2023: 110) examined the up-to-date literature on the topic of generative artificial intelligence (GAI) and reported that there are two distinctive views on ChatGPT. Some researchers only see its groundbreaking potential, while sceptics raise questions about AI becoming rogue technology with disastrous consequences.

Table 1
Advantages and Disadvantages of Generative Artificial Intelligence

Advantages	Disadvantages
Automated content generation, improved content quality (Schweidel et al, 2023)	Lack of regulation of the AI technologies (Pagallo et al., 2022)
New product design and creative amplification (Doanh et al., 2023)	Job losses (Rawashdeh, 2023)
Time and cost savings (Dumrak & Zarghami, 2023)	AI-related technostress (Kumar et al., 2023)

Personalized content (Gao & Liu, 2023; Jaiwant, 2023)	Algorithmic bias, prejudice and absence of quality control (Janssen et al., 2020)
Optimization, enhanced efficiency and productivity (Wamba-Taguimdje et al., 2020)	Disinformation, deepfake content, social manipulation (Karinshak & Jin, 2023)
Data synthesis and market research (Doanh et al., 2023)	Privacy and personal data violation, human rights violation and social surveillance (Zhang et al., 2023)
Enhanced knowledge and discovery (Sundaresan & Zhang, 2022)	Weakening ethics and goodwill (Peres et al., 2023)
Improved customer experience (He & Zhang, 2023)	Widening socio-economic inequalities (Efe, 2022)

Source: Adapted from Sieja and Wach, 2023: 110.

In a series of articles published on the topic of AI and large language models (LLMs) in *The Economist* magazine's *World Ahead 2024*, Gerbu (2023: 112) wrote about the AI summer, the time when there is a lot of funding in the field and every second news headline is about AI, and AI winters, when funding and enthusiasm ends due to the disappointment of undelivered overpromises made during the AI summer. Gerbu was aware that the summer is mainly enjoyed by those profiting from it, namely researchers getting funding to work on the dominant paradigm and the companies providing LLM-based platforms. Others involved in AI research are mainly exploited (workers labelling data that power these systems, content moderators who filter out toxic content). Gerbu rightfully observed two extremes to which individuals are pushed: they either believe in unfounded claims about the AI utopia or in AI apocalypse, depending on which group of chatterers they listen to and follow.

Kaczmarek (2023) complemented Gerbu (2023) by demystifying ChatGPT further. By definition, he wrote, it operated in a way that perfectly fitted Frankfurt's (2005) definition of "bullshit". Whenever the chatbot provided answers about topics it had no idea about, it tried to convince us of something without regard to the truth, because it simply did not know what was true and what was not. In Kaczmarek's opinion, a language model, no matter how big (and bigger is not always better), has only one ability: it can write seemingly convincing sentences. Kaczmarek explained the inner workings of the present model: the most important part of such a language model's "learning" is the reinforcement learning with human feedback, which aims at making the final product of a ChatGPT conversation sound as good and convincing as possible to the human interlocutor. Thus, the stochastic parrot, as Kaczmarek called it, randomly assembles sequences of linguistic output it has detected in the huge learning database according to probabilistic information about possible ways of linking words into sentences, but without any connection to meaning.

Kaczmarek went on to say that when a parrot of the ChatGPT calibre repeats what it has learnt (not in the true sense of the word "learn" – perhaps a better verb is "to regurgitate"), it outputs only what it knows about what language looks

like but has no idea about how we humans use and understand language. The information it gets from people during practice does not help to improve the model, because the added information just adds another layer of deception. Programmers only tell the model how people want to have the discourse served. Nice-sounding sentences, however, often do not contain any valuable information.

In his essay on the usability and delusions of ChatGPT, Kaczmarek describes some hands-on experiences with the bot. On several occasions he was completely disappointed by the chatbot's response: for example, he asked it to write a poem for a girl he met online and the poem was incomprehensible; on another occasion, the chatbot was unable to solve a simple mathematical calculation; the bot was also unable to answer a simple question that a seven-year-old would be able to answer; and it was unable to interpret texts that required abstract reasoning and extensive knowledge of context and linguistic conventions.

Kaczmarek also wrote on the model's ability to replace computer programmers. In this area too, Kaczmarek argued that there were more problems than benefits when outsourcing such activity to the bot. When ChatGPT helped experienced programmers and programmers with good logical skills, it often took more time for the programmer to correct mistakes and get used to what had been created than if they had done the work themselves. He also suggested that it might have been better if we turned to Google for answers, if not for any other reason than because it is much less energy-hungry and reassured us that we were not doomed to failure yet, except perhaps programmers, who would be forced by ignorant managers to use ChatGPT and expected to increase their productivity by at least 50%. We would only be lost, Kaczmarek added, if we started believing in plausible-sounding pseudo-profound nonsense.

Shanbhogue (2023: 18) described the rapid adoption of the ChatGPT technology. Her work is based on McKinsey's (2023) report on the economic potential of generative AI in which the consultancy suggested that three-quarters of such use of generative AI could fall into four areas: customer operations; marketing and sales; software engineering; and research and development. In addition, the report mentioned other possible uses, like coding by using Microsoft's tool Copilot or writing or drafting marketing copies. Shanbhogue also noted that despite the wide adoption, we should not expect all businesses to become enthusiastic adopters overnight and recommended that businesses should assess gains and costs of using the new technology. In the same issue of *The World Ahead 2024*, Scriven (2023), the US technology editor for *The Economist*, believed that generative AI would go mainstream and that data-centric firms in health care and financial services would profit first.

In the article written by Bertics (2023: 79), the author predicted that researchers are improving AI models in three areas: size, data and applications. With regard to size, bigger is not always better; as for data, figuring out the right mix of training data is still much more of an art than a science, and regarding new applications that may appear in the near future, the author emphasised the importance of learning how to use them more effectively and consequently, giving the models an extra round of training using narrow data sets tailored to the task

at hand. When assessing the value of ChatGPT and similar tools, scientists most often focus on the usefulness, accuracy, acceptance, relevance, understanding bias and redundancy of answers (Liu et al., 2023). Had the space restrictions allowed this review of literature could be extended by Kelleher's (2019) insightful account on deep learning, Denning and Tedre's (2019) introduction on computational thinking and, Coeckelbergh's (2020) work on the ethics of AI.

Testing ChatGPT

A qualitative research project has been carried out focusing on exploring the capabilities of ChatGPT by examining the AI's proficiency in translating content from English to Slovenian and its skill in interpreting poetry. Following the translation and interpretation stages, ChatGPT's effectiveness was analysed by directing it to compose both a short and an extended essay based on the poem. This study aimed to assess the linguistic accuracy, interpretative depth, and literary expression of ChatGPT, providing insights into its applicability in language processing and literary analysis within the field of AI. Our initial experience with ChatGPT was related to translations. We selected two samples of text, one simple (a paragraph from a magazine) and a slightly trickier one (a paragraph from a philosophical essay written by Harry G. Frankfurt (2006, pp. 15–16; translation in Appendix 1¹) and asked ChatGPT and DeepL to translate it from English to Slovenian. A closer look at the translations revealed that we did not have a winner. Translation is at least a craft or at best an art. Neither ChatGPT nor DeepL were artists, nor did they possess the minimal characteristics of a good craftsman in the field of translation. Knowing that our readers are probably not fluent in Slovenian, we will only point out the main deficiencies of translations provided by ChatGPT and DeepL: 1. both translated paragraphs needed a lot of editing to make them sound like coherent Slovenian discourse; 2. for reasons unknown to the author of this text, some parts of the more complicated text were translated better by DeepL, and others by ChatGPT; 3. both the selection of appropriate words, phrases and collocations and the selection of verb form were often wrong; 4. the time needed for editing the text by a human was always longer than the time needed for the translation of the whole text by a human; 5. the linguistic coherence of both translations was beyond acceptable; 6. the use of grammatical tenses was not appropriate in the Slovenian translation; 7. it appears that neither ChatGPT nor DeepL would pass an exam in a B.A. translation programme; 8. the tone and style of these translations were beyond acceptable; 9. Slovenian is a less common language, which partly explains the poor quality of translations provided by ChatGPT and DeepL. These findings came as no surprise, although we did expect a more fluent language.

In December 2023, we submitted a poem to ChatGPT with a fake author (William Carlos Williams) and asked it to interpret it in the form of an essay. The poem read (slashes were used for line breaks):

When he sets off on a journey,/What should he take with him?/Memories?/

¹ Note: Frankfurt's paragraph is given below in Appendix one. Other responses provided by ChatGPT are available from the author upon request.

Shaving accessories?/Something will accompany him/To make it difficult for him to come back./Addresses of friends,/Photos maybe?/Nothing. Let it be a long journey/And something will surely accompany him,/To make it easier for him to return.

ChatGPT provided a long and a short version of the essay; both versions had one thing in common – they were too gentle on the author, and they saw things that did not exist in the poem. The literary interpretation of the poem was akin to human discourses on topics we know little about. The fact that the author was not William Carlos Williams was overlooked and the vocabulary used consisted mainly of big words found by ChatGPT in its database. ChatGPT managed to provide a discourse many undergraduate students would be proud of, although we doubt it would make happy a comparative literature teacher in a higher education setting, as the lack of any critical-thinking ability was obvious.

Discussion

Machines can show conversational capabilities similar to humans with very little intelligence (think of Eliza, a chatbot built in the 1960s, or have a look here if you are too young: <https://web.njit.edu/~ronkowit/eliza.html>, to become familiar with an early test case for the Turing Test.). Eliza, too, provided the illusion of understanding what someone said and was able to maintain a seemingly intelligent conversation. Machine learning and its latest evolution called “deep learning” have only improved the speed and fluency of the speech production capabilities of machines. Our experience with ChatGPT 4 proved that the tool can be used for simple tasks but cannot be trusted in tasks that require a deep understanding of background context or sophisticated reasoning. The responses may seem accurate but are still in essence nonsensical and misleading.

Even though one of the potential uses beyond merely saving time for some relatively undemanding tasks is its use in education and learning in general, caution is necessary regarding the accuracy and reliability of responses. The answer received from ChatGPT 4 related to poetry interpretation was completely useless, although it might have been slightly improved by adding additional prompts² to our inquiry. The use of ChatGPT for serious translation tasks should be avoided. Professional translators are better served if they stick to computer-assisted translation tools like SDL Trados or, in some cases, DeepL. SDL Trados includes translation memory (TM), i.e. previous translations by the translator and terminology management tools, which helps translators maintain consistency of translated texts, especially when working on large projects. LLM technologies differ substantially from those of computer-assisted translation (CAT) tools, as they incorporate advanced neural network architectures, which can translate texts between languages. Fluent and natural sounding as they may occasionally appear, they still lack human-like understanding and are often inferior to less sophisticated technologies that are incorporated in DeepL and SDL Trados.

² Prompts for translation: Please translate into Slovenian; prompts for interpretation and essay writing: Please interpret the following poem and write an essay. Subsequently, we asked ChatGPT to write a shorter essay.

Recommendations for Future Research and Research Limitations

We hope our research might trigger additional research incentives in several fields. We envisage future research focusing on investigations describing the impact of using AI tools like ChatGPT on students' skill development (especially critical-thinking skills, problem-solving skills and digital and computer literacy skills). Furthermore, investigations into the impact of ChatGPT on language learning and communication skills could be undertaken. There is a risk of students becoming overdependent or over-reliant on ChatGPT, which may impede their ability to learn independently and lead to them becoming too lackadaisical – studies covering this aspect can also be considered crucial.

Our research was limited to a small number of real-life examples of ChatGPT 4 uses: translation, text interpretation and essay writing. We believe research work on the topic of AI and LLM in education should be encouraged. Understanding the impact of these technologies in education is crucial, as all stakeholders need to become aware of the benefits and challenges of these tools and their long-term impact due to LLMs' integration in education. Even if we do not know exactly how such integration could impact society, we should be prepared for possible changes in the labour market, lifelong learning, and in the nature of human interaction and communication.

Conclusion

Due to differences in language structure, grammar and cultural nuances translations from English to Slovenian using tools like ChatGPT can lead to awkward and unnatural results. Slovenian being a highly inflected language requires understanding of subtle linguistic cues that may not be explicitly stated in English. In addition, many English words, phrases or collocations do not have direct equivalents in Slovenian, which is why the model often had difficulties in finding the closest conceptual or contextual matches. As for the interpretation of the poem and essay writing, ChatGPT did a good job if the only criterion is fluency of the provided answer, but completely failed when interpreting the short poem, because the answer was not based on understanding the text in question but relied exclusively on previous interpretation of William Carlos Williams poetry.

Despite weaknesses observed through hands-on experience with the bot, we believe that the next AI winter is not imminent, as renewed optimism can last a bit longer this time. We also believe we should guide students in their efforts to use ChatGPT or any other LLM by giving them sound advice regarding responsible and effective use. Most guidance is needed in areas like accuracy and reliability, as the present system is far from being infallible in terms of plagiarism and originality, privacy, critical thinking, and over-reliance on ChatGPT. Our mission as educators has changed considerably during the last twenty years. We should help our students in their efforts to navigate the complexities of digital tools by assisting them to develop critical technological literacies.

References

- Bertics, A. (2023). How artificial intelligence might improve in the year ahead. *The World Ahead 2024*. The Economist Press.
- Coeckelbergh, M. (2020). *AI ethics*. Cambridge: MIT Press.
- Denning, P. J., & Tedre, M. (2019). *Computational thinking*. Cambridge: MIT Press.
- Doanh, D. C., Dufek, Z., Ejdys, J., Ginevičius, R., Korzyński, P., Mazurek, G., Paliszkiwicz, J., Wach, K., & Ziemba, E. (2023). Generative AI in the manufacturing process: Theoretical considerations. *Engineering Management in Production and Services*, 15(4), 76–89. <https://doi.org/10.2478/emj-2023-0029>
- Dumrak, J., & Zarghami, S. A. (2023). The role of artificial intelligence in lean construction management. *Engineering, Construction and Architectural Management*. In print. <https://doi.org/10.1108/ECAM-02-2022-0153>
- Efe, A. (2022). The impact of artificial intelligence on social problems and solutions: An analysis on the context of digital divide and exploitation. *Yeni Medya*, 2022(13), 247–264. <https://doi.org/10.55609/yenimedya.1146586>
- Frankfurt, H. G. (2005). *On bullshit*. Princeton University Press.
- Frankfurt, H. G. (2006). *On truth*. Princeton University Press.
- Gao, Y., & Liu, H. (2023). Artificial intelligence-enabled personalization in interactive marketing: A customer journey perspective. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 17(5), 663–680. <https://doi.org/10.1108/JRIM-01-2022-0023>
- Gербу, T. (2023). Stopping harmful AI systems. *The World Ahead 2024*. The Economist Press.
- Jaiwant, S. V. (2023). The changing role of marketing: Industry 5.0 – The game changer. In A. Saini, & V. Garg (Eds.), *Transformation for sustainable business and management practices: Exploring the spectrum of industry 5.0*. (pp. 187–202). Emerald Publishing. <https://doi.org/10.1108/978-1-80262-277-520231014>
- Janssen, M., Brous, P., Estevez, E., Barbosa, L. S., & Jankowski, T. (2020). Data governance: Organizing data for trustworthy artificial intelligence. *Government Information Quarterly*, 37(3), <https://doi.org/10.1016/j.giq.2020.101493>
- Kaczmarek, A. (2023). ChatGPT: The revolutionary bullshit parrot. Retrieved December 29, 2023 from <https://www.reasonfieldlab.com/post/chatgpt-the-revolutionary-bullshit-parrot>
- Karinshak, E., & Jin, Y. (2023). AI-driven disinformation: A framework for organizational preparation and response. *Journal of Communication Management*, 27(4), 539–562. <https://doi.org/10.1108/JCOM-09-2022-0113>
- Kelleher, J. D. (2019). *Deep learning*. MIT Press.
- Kumar, A., Krishnamoorthy, B., & Bhattacharyya, S. S. (2023). Machine learning and artificial intelligence-induced technostress in organizations: A study on automation-augmentation paradox with socio-technical systems as coping mechanisms. *International Journal of Organizational Analysis*. Ahead of print. <https://doi.org/10.1108/IJOA-01-2023-3581>
- Liu, S., Wright, A. P., Patterson, B. L., Wanderer, J. P., Turer, R. W., Nelson, S. D., McCoy, A. B., Sittig D. F., & Wright A. Assessing the value of ChatGPT for clinical decision support optimization. *medRxiv* [Preprint]. 2023 Feb 23:2023.02.21.23286254. doi:10.1101/2023.02.21.23286254
- Minsky, M. (1988). *The society of mind*. Simon & Schuster.
- McKinsey (2023). The economic potential of generative AI: The next productivity frontier. Retrieved January 2, 2024 from <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/the-economic-potential-of-generative-ai-the-next-productivity-frontier>

- Murdoch, S. (2007). *IQ: A smart history of a failed idea*. John Wiley & Sons, Inc.
- Pagallo, U., Ciani Sciolla, J., & Durante, M. (2022). The environmental challenges of AI in EU law: Lessons learned from the Artificial Intelligence Act (AIA) with its drawbacks. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 16(3), 359–376. <https://doi.org/10.1108/TG-07-2021-0121>
- Peres, R., Schreier, M., Schweidel, D., & Sorescu, A. (2023). On ChatGPT and beyond: How generative artificial intelligence may affect research, teaching, and practice. *International Journal of Research in Marketing*, 40(2), 269–275 <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2023.03.001>
- Poibeau, T. (2017). *Machine translation*. MIT Press.
- Rawashdeh, A. (2023). The consequences of artificial intelligence: An investigation into the impact of AI on job displacement in accounting. *Journal of Science and Technology Policy Management*. In print. <https://doi.org/10.1108/JSTPM-02-2023-0030>
- Schweidel, D. A., Reisenbichler, M., Reutterer, T., & Zhang, K. (2023). Leveraging AI for content generation: A customer equity perspective. In K. Sudhir, & O. Toubia, (Eds.), *Artificial intelligence in marketing* (“Review of Marketing Research”, Vol. 20), (pp. 125–145). Emerald Publishing. <https://doi.org/10.1108/S1548-643520230000020006>
- Scriven, M. (2023). AI goes to work. *The World Ahead 2024*. The Economist Press.
- Shanhogue, R. (2023). The adoption decision. *The World Ahead 2024*. The Economist Press.
- Sieja, M., & Wach, K (2023). Revolutionary artificial intelligence or rogue technology? The promises and pitfalls of ChatGPT. *International Entrepreneurship Review*, 9(4), 101–115. <https://doi.org/10.15678/IER.2023.0904.07>
- Sundaresan, S., & Zhang, Z. (2022). AI-enabled knowledge sharing and learning: Redesigning roles and processes. *International Journal of Organizational Analysis*, 30(4), 983–999. <https://doi.org/10.1108/IJOA-12-2020-2558>
- Turing, A. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*, 49, 433–460. <https://doi.org/10.1093%2Fmind%2F49.2.433>
- Wamba-Taguimdje, S.-L., Fosso Wamba, S., Kala Kamdjoug, J. R., & Tchatchouang Wanko, C. E. (2020). Influence of artificial intelligence (AI) on firm performance: The business value of AI-based transformation projects. *Business Process Management Journal*, 26(7), 1893–1924. <https://doi.org/10.1108/BPMJ-10-2019-0411>
- Zhang, F., Pan, Z., & Lu, Y. (2023). AIoT-enabled smart surveillance for personal data digitalization: Contextual personalization-privacy paradox in smart home. *Information and Management*, 60(2), 103736, <https://doi.org/10.1016/j.im.2022.103736>

Appendix 1 – A paragraph from Frankfurt’s essay *On Bullshit* in English and Slovenian

English text: When I try to put my finger on just why truth is important to us, what comes most readily to my mind is a thought that may perhaps seem unpromisingly banal but that is, nevertheless, unquestionably pertinent. It is the thought that truth often possesses very considerable practical utility. Any society that manages to be even minimally functional must have, it seems to me, a robust appreciation of the endlessly protean utility of truth. After all, how could a society that cared too little for truth make sufficiently well-informed judgments and decisions concerning the most suitable disposition of its public business? How could it possibly flourish, or even survive, without knowing enough about relevant facts to peruse its ambitions successfully and to cope prudently and effectively with its problems?

Slovenian translation (ChatGPT): Ko poskušam ugotoviti, zakaj je resnica za nas pomembna, mi najprej na misel pride misel, ki se morda zdi na prvi pogled banalna, vendar je vsekakor ustrezna. Gre za misel, da resnica pogosto poseduje zelo veliko praktično uporabnost. Vsaka družba, ki uspe biti vsaj minimalno funkcionalna, mora, kot se mi zdi, imeti trdno cenjenje neskončno proteanske uporabnosti resnice. Konec koncev, kako bi lahko družba, ki ji je malo mar za resnico, sprejemala dovolj dobro obveščene sodbe in odločitve glede najprimernejše razporeditve svojih javnih zadev? Kako bi lahko uspevala ali celo preživela, ne da bi vedela dovolj o ustreznih dejstvih za uspešno uresničevanje svojih ambicij in za preudarno in učinkovito spopadanje s svojimi težavami?

TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE ÇAĞDAŞ TÜRK ŞİİRİNİN KULLANILMASI

Mariya Leontik

Gotse Delçev Üniversitesi Filoloji Fakültesi, Ştip, Kuzey Makedonya
marija.leontik@ugd.edu.mk

Duygu Çağma

Gotse Delçev Üniversitesi Filoloji Fakültesi, Ştip, Kuzey Makedonya
dujgu.cagma@ugd.edu.mk

Öz: Türkçeyi öğretirken ve öğrenirken dil bilgisi materyalleri önemli bir yer tutmaktadır. Dil bilgisi bir dilin kurallarının daha çabuk öğrenilmesini ve Türkçenin mantığını kavranmasını sağlar. Türkçe dil bilgisi öğretilirken Türk kültürünü yansıtan çağdaş Türk şiirinden yararlanabiliriz. Belirli dil bilgisi birimleri için Türk şiirinden bazı mısraları örnek olarak verebiliriz. Böylece dil bilgisi dersleri toplumun kültürel değerlerini, duyuş ve düşünüş tarzını ve dünya algısını ortaya koyan Türk şiiriyle de desteklenmiş olur. Dilbilgisi öğretiminde şiirden faydalanmak çok önemlidir çünkü şiir en eski edebiyat türü olarak bir toplumun maddi ve manevi kültürünü yansıtmaktadır.

Anahtar kelimeler: *dil bilgisi, Türk dili, şiir, Türk şiiri.*

1. Giriş

Dil bilgisi kuralları bir dilin temelini oluşturur. Bir dil öğrenecek kişiler öncelikle dil bilgisi kurallarını iyice kavramalıdır. Bir dilin öğretilmesinde farklı öğretim yolları kullanılarak öğretim araçları hazırlanmalıdır. Her ülkede farklı yöntemlerle dil bilgisi materyalleri hazırlanmaktadır. Hazırlanan bu materyaller dört temel dil becerisini (dinleme, konuşma, okuma, yazma) aynı anda geliştirecek özellikte olmalıdır. Farklı dil bilgisi materyalleri şiir, şarkı, öykü, masal, roman bölümü, oyun bölümü ve vecizeler ile zenginleştirip beş duyuya da hitap edebilecek forma getirilmelidir. Böylece hem dil bilgisi hem de sözcük öğretimi kolaylaşacak ve öğrenci için dil öğrenimi ilgi çekici hale gelecektir. Türkçe dil bilgisi öğretiminin şiir ile desteklenmesi bu çalışmanın temel inceleme alanlarıdır. Türk şiiri ile Türkçe dil bilgisini öğretmek ve öğrenmek, Türkçe öğretimi çalışmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Türkçe öğretiminde bir yazınsal metin olan şiirin kullanılması hem dil bilgisi kurallarının hem de kültürel değerlerin aktarımı için faydalı olacaktır. Bu çalışmada Türkçe dil bilgisi öğretiminde Türk şiirinden yararlanılması yöntemini uygun örneklerle desteklenmiştir.

2. Şiirin Türkçe Dil Bilgisi Öğretimindeki Yeri ve Yararları

Şiir, ritme ve imgeye dayanan dünyada en eski edebiyat türüdür. İnsanlık tarihi boyunca, şiir kendine özgü dili ve söyleyişi ile insanın en ince duygu, düşünce ve hayallerini etkili biçimde ifade etme aracı olmuştur. Şiirin, özel anlatım diline şiir dili denir. Şiir dili, gündelik dilden sembol, mecaz ve ahenk gibi unsurlarla farklı olduğundan öğrencilere cazip gelmektedir. Türk Dili Kurumunun “Türkçe Sözlük”e göre şiir: “1. Zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan edebî anlatım biçimi, manzume, nazım, koşuk. 2. mec. Düş gücüne, hayale, imgeye, gönle seslenen, anı, duygu, coşku uyandıran, etkileyen şey.” (Türkçe Sözlük, 2011, s. 2224) Osman Tokluya göre: “Şiir, özünü oluşturan şairin duygu ve düşünce dünyasındaki özgün imge ve tasarımları, kendine özgü bir dille, yapı ve biçime dönüştürerek aktarıp okuyucuyu etkilemeyi, duygulandırmayı amaçlar ve diğer yazın türlerine oranla çok daha az sözcük kullanarak yoğun anlamlar aktarır.” (Toklu, 2003, s. 9).

Şiirler, aynı zamanda evrensel ve ulusal özellikler içerdiği için dil bilgisinin öğretiminde kullanılması oldukça faydalı olacaktır. Öğretmenin, Türkçe dil bilgisini öğretirken şiir parçalarını nasıl kullanacağını bilmesi de önemlidir. Şiirlerinin seçiminde öğrencilerin yaşları, öğrencilerin ilgi alanları ve dil becerileri dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla Türkçe dil bilgisini şiirle öğreten öğretmen Türk şiirini iyi tanımalıdır. Şiirlerin seçiminde karmaşık ve anlaşılması zor mecazlardan kaçınmalı, şiirlerin kolay anlaşılabilir olmasına dikkat edilmelidir. Bu açıdan özellikle lirik şiirler elverişlidir. Lirik şiir dünya edebiyatında da Türk edebiyatında da en çok sevilen şiir türüdür. Dolayısıyla Türkçe dil bilgisi öğretim materyallerinde de lirik şiir en çok kullanılan ve işlenen şiir türlerinden biri olmuştur. Derste şiir parçaları verilirken esas amacın şiiri öğretmek değil, Türkçe dil bilgisini öğretmek olduğu unutulmamalıdır.

3. Dil Bilgisi Birimlerinin Öğretiminde Kullanılabilecek Türk Şiiri Örnekleri

Türkçenin öğretilmesinde ve öğrenilmesinde dil bilgisi materyalleri büyük öneme sahiptir. Dil bilgisi materyalleri şiir parçaları ile zenginleştirilebilir çünkü edebiyat metinleri arasında şiir en zengin ve en etkileyici metin türüdür. Fakat bugün de dil bilgisi materyallerine bakıldığında şiir metinleri diğer metin türlerinden daha az kullanılmaktadır. Bu çalışmada Türk şiiri antolojileri, belirli şairlerin toplu şiir kitapları, bazı şairlerin ayrı şiir kitapları vs. ele alınmış, kitaplarda bulunan şiir metinleri dil bilgisi birimlerine göre taranmış ve sınıflandırılmıştır. Türkçe dil bilgisi öğretiminde Türk şiirlerinden yararlanılması yöntemini aşağıdaki uygun örneklerle desteklenmiştir.

3.1. İsimleri öğretmek için Türk şiiri örnekleri: İsimleri ve isimlerin farklı durumlarını öğretmek için çağdaş Türk şiiri bize zengin malzeme sunmaktadır:

- Yalın (nominatif) durumu örnekleri şu şiirde vardır: “*Memleket isterim/ Gök mavi, dal yeşil, tarla sarı olsun / Kuşların çiçeklerin diyarı olsun...*” (Cahit Sıtkı Tarancı, “Memleket İsterim”);
- Belirtme (akuzatif) durumu örnekleri şu şiirde

mevcuttur: “Nasıl sevmezsin bu sabahları?/ Her gün kuvvet getirir işimize./ Nasıl sevmezsin gökyüzünü/ Çalışanlar da muhtaçtır maviye.../ Nasıl sevmezsin arkadaşları/ Türkü söylerken?/ Nasıl sevmezsin tarlaları/ Yeşerirken?” (Cahit Külebi, “Nasıl Sevmezsin Bu Dünyayı”); • Yönelme (datif) durumu örnekleri şu şiirde bulunmaktadır: “Engin ses veriyor yel ıslığına,/ Benziyor dalgalar bir kar çığına,/ Çarparak bahçemin *parmaklığına*, /Üç gün, üç gecedir çağlıyor deniz.” (Kemalettin Kamu, “Çığıltı”); • Bulunma (lokatif) durumu örnekleri şu şiirde vardır: “Bakıp mavi uzak uzak ağaçlara/ Yeşil sarmaşıklı *balkonunda* bitap/ Susar düşünürdü *dizlerinde* kitap / Koşup *hülyasında* altın akşamlara”. (Oktay Rıfat, “Resim”); • Ayrılma (ablatif) durumu örnekleri şu şiirde rastlanmaktadır: “On yıl var ayrırım *Kınadağı’ndan*/ Baba *ocağından* yar *kucağından*/ Bir çiçek dermeden sevgi *bağından*/Huduttan hududa atılmışım ben” (Faruk Nafiz Çamlıbel, “Han Duvarları”); • İlgi (genitif) durumu örnekleri şu şiirde görülmektedir: “Sessiz gözyaşın ve gülümsemen, gülüm, *hıçkırıkların* ve *kahkahan*, gülüm, pırıl pırıl beyaz dişli *kahkahanın* tekrarı/ Güz sabahı üzüm bağında/ sıra sıra, büküm büküm *kütüklerin* tekrarı/ kütüklerde *salkımların*/ salkımlarda *tanelerin*/ tanelerde *aydınlığın*/ aydınlıkta *yüreğimin*.” (Nazım Hikmet Ran, “Sebastian Bah’ın 1 Numaralı Dominör Konçertosu”); • Vasıta (enstrumental) durumu örnekleri şu şiirde mevcuttur: “Sözde, senden kaçıyorum doludizgin *atlarla*/ Bazen sessiz sedasız ipekten *kanatlarla*/ Ama sen hep bin yıllık bilenmiş *inatlarla*/ Karşıma çıkıyorsun en serin *imbatlarla*/ Adını yazıyorsun bulduğun *fırsatlarla*/ Yüreğimin başına *noktalarla*, *hatlarla*/ Başbaşa kalıyorum sonunda *heyhatlarla*/ Sözde, senden kaçıyorum doludizgin *atlarla*...” (Yavuz Bülent Bakiler, “Şaşırdım Kaldım İşte”).

3.2. Zamirleri öğretmek için Türk şiiri örnekleri: Zamirleri ve zamirlerin farklı durumlarını öğretmek için Türk şiiri bize bol malzeme sunmaktadır. Bunu şu mısralarda görebiliriz: “Seversin dünyayı doludizgin/ ama *o bunun* farkında değildir/ ayrılmak istemezsin dünyadan/ ama *o senden* ayrılacak/ yani *sen* elmayı seviyorsun diye/ elmanın da *seni* sevmesi şart mı?” (Nazım Hikmet Ran, “Tahirle Zühre Meselesi”).

3.3. Sıfatları öğretmek için Türk şiiri örnekleri: Farklı sıfatları öğretmek için Türk şiirinde aşağıdaki gibi uygun örnekler bulmaktayız: “*Şu mavi dumanlı* koyda/ *Bir küçük* köy uyukluyor/ *Şu gümüş hâreli* çayda/ Bizim kızlar kilim yuyor...” (Ali Akbaş, “Masal Çağı”).

3.4. Zarfları öğretmek için Türk şiiri örnekleri: Farklı zarfları öğretmek için Türk şiirinde aşağıdaki gibi elverişli örnekler bulmaktayız: “Şaştım kaldım./ Bu *sabah*,/ Gelmez sanılan *yaz* gelmiş./ Bir kuş tüyü düşer gibi/ Nisan düştü bahçeye!” (Ali Akbaş, “Bahar Karşılması”).

3.5. Fiilleri öğretmek için Türk şiiri örnekleri: Farklı bildirme (zaman) kipleri ve tasarlama (dilek) kipleri birçok şiir örneğinde bulunmaktadır: • Belirli geçmiş zamana, şu şiir örneğinde rastlanır: “Sevdaydı bulduğum sende./

Sende *buldum* senden *geçtim*./ *Terk ettim* sanma sakın;/ Yeni bir hızla *bilendim*./
Çağıldayan özgür sesinde...” (Metin Altıok, “Şimdi Gel”); • Belirsiz geçmiş zaman şu şiir örneğinde bulunur: “*Vurulmuş* kalbinden./ Bir kere onu gören./ Aşıkları tahminen./ Gür saçları *kadarmış*./ Gençlerin yüzü *solmuş*./ Gözleri yaşla *dolmuş*./ Aşk bir afet *olmuş*./ Bütün cihânı *sarmış*. (Orhan Seyfi Orhon “Peri Kızı ile Çoban Hikâyesi”); • Geniş zaman örnekleri bu şiirde mevcuttur: “Güllerin ağladığı bir saat *vardır* hani/ *Büyür* o saatte yalnızlığı bahçelerin/ *Düşer* korkusu kalbe yaklaşan gecelerin/ Bir dev *uzatır* gökten o çirkin ellerini/ Güllerin ağladığı bir saat *vardır* hani.” (Ümit Yaşar Oğuzcan, “Güllerin Ağladığı Saat”); • Şimdiki zaman şu şiir örneğinde mevcuttur: “İstanbul’u *dinliyorum* gözlerim kapalı/ Kuşlar *geçiyor* derken./ Yükseklerden, sürü sürü, çılgık çılgık./ Ağlar *çekiliyor* dalyanlardan./ Bir kadının suya *değişiyor* ayakları./ İstanbul’u *dinliyorum* gözlerim kapalı”. (Orhan Veli Kanık “İstanbul’u Dinliyorum”); • Gelecek zaman için şu şiir dizeleri örnek olarak verilebilir: “Bir çiçek istiyorum, ben bakmadan *solacak*./ Bir kanat istiyorum, beni yerden *alacak*./ Bir güneş istiyorum, gece bende *kalacak*.../... Bir zincir istiyorum, hırslımı *bağlayacak*./ Bir yangın istiyorum, ruhumu *dağlayacak*./ Bir ana istiyorum, başımda *ağlayacak*...” (Behçet Kemal Çağlar, “İstiyorum”); • Gereklik kipi şu şiir örneğinde bulunmaktadır: “Ben arıya arı demem/ Arının balı *olmalı*/ Ben güzele güzel demem/ Güzel *faydalı olmalı*/ Güzel dediğin işe *yaramalı*/ Kadın mı? Hamur *yoğurmali*/ Çocuk *doğurmali*/ Ağaç mı? Meyve *vermeli*/ Çiçek mi? *Kokmalı*/ Bayramdan bayrama neyleyim güzeli/ Güzel dediğin her Allahın günü/ Yanıbaşımızda *olmalı*/ Yağmur misali hem gözümüze, hem gönlümüze/ Hem toprağımıza *yağmalı*./ Güzel dediğin yağmur misali hepimizin *olmalı*.” (Bedri Rahmi Eyuboğlu, “Güzel ile Faydalı”); • Dilek-şart kipi şu şiir örneğinde vardır: “Çınar olsam dinlensem gölgesinde/ Kitap olsam *okusam* uykusuz gecelerimde içim sıkılmadan/ Kalem olmak istemem kendi elimde bile/ Kapı olsam iyilere *açsam* kötülere *kapasam*/ Pencere olsam perdesiz ve iki kanadı açık bir pencere ve şehri/ *soksam* odama/ söz olsam *çağırsam* haklıya doğruya güzele/ Söz olsam *söylesem* sevdami yumuşacık.” (Nazım Hikmet “Çınar Olsam Dinlensem Gölgesinde”); • Emir kipi şu şiir örneğinde mevcuttur: “*Tutun* kızlar *tutun*, *birleşsin* eller./ *Çalın* sazlar *çalın*, *kırılınsın* teller / *Dönün* kızlar *dönün*, *kırılınsın* beller./ Uzun siyah saçlar tel tel *çözölsün*.” (Ahmet Kutsi Tecer, “Halay”); • İstek kipi şu şiir örneğinde bulunmaktadır: “Sabahlara kadar oturup *konusalım*/ Kimse duymasın./ Mavi bir gökyüzümüz olsun, kanatlarımız/ Dokunarak *uçalım*...” (Cahit Külebi, “Dost”).

3.6. İsim-fiilleri öğretmek için Türk şiiri örnekleri: İsim-fiilleri öğretmek için Türk şiirinde aşağıdaki gibi uygun örnekler vardır: “Ne güzeldir *yaşamak*/ Bir ırmak gibi coşkunca/ Dağların üzerinde *yürümek*/ Bulutlara *değdirmek* başımızı/ Sıcacık ak bir somun/ Koltuğumuzun altında/ Kızlara *çıkma*/ *Karışma* insanların arasına/ Milyonların arasına...” (Özkan Mert, “Diren! Ey Kalbim”).

3.7. Sıfat-fiilleri öğretmek için Türk şiiri örnekleri: Sıfat-fiilleri öğretmek için Türk şiirinde aşağıdaki gibi elverişli örnekler bulmaktayız: “*şiir üreten* kişi/ *şiir satan* kişi/ bu kişinin sanı/ *şiir üretilen* ya da *satılan* yer...” (Eray Canberk, “Şiirci”).

3.8. Zarf-fiilleri öğretmek için Türk şiiri örnekleri: Zarf-fiilleri öğretmek için Türk şiirinde aşağıdaki gibi uygun örnekler vardır: “Bir tek *yaşanarak* öğrenilmiş hayat, *okuyarak, dinleyerek* değil...” (Can Yücel, “Anladım”).

3.9. Bağlaçları öğretmek için Türk şiiri örnekleri: Bağlaçları öğretmek için de Türk şiirinde iyi örnekler rastlamaktayız: “O ağlasa korkar/ *ya da* gülse korkar.” (Cahit Külebi “Masaldaki Çocuk”); “Artık *ne* pencere var seni koyacak/ *ne* masam...” (Cahit Külebi “Çiçekle Konuşma”).

3.10. Edatları öğretmek için Türk şiiri örnekleri: Edatları öğretmek için Türk şiirinde uygun örnekler bulmaktayız: “Sen akşamlar *kadar* büyü, sıcak,/ Rüyalarım *kadar* sade, güzeldin,/ Baş başa uzandık günlerce ıslak/ Çimenlerine yaz bahçelerinin./ Ömrün gecesinde sükûn, aydınlık/ Boşanan bir seldi avuçlarından./ Bir masal meyvesi *gibi* paylaştık/ Mehtabı kırılmış dal uçlarından.” (Ahmet Hamdi Tanpınar, “Hatırlama”).

3.11. Ünlemleri öğretmek için Türk şiiri örnekleri: Ünlemleri öğretmek için de Türk şiiri aşağıdaki örnekler gibi uygundur: “Ve çok şey geçmiş gibi başımdan,/ *Ah...dedim sonra/ Ah!*” (Didem Madak, “‘Ah’lar Ağacı”); “...Çok var dağlara yıldızlara ormanlara/ Ölüme çok/ Bir daha uyandırmayacağım/ *Hadi dön.*” (Fazıl Hüsni Dağlarca, “Uyarı”).

4. Şiir ile Dil Bilgisi Etkinlikleri

Öğretmen, bir şiir veya şiirin bir veya birkaç kıtasıyla farklı etkinlikler yapabilir. Türkçe dil bilgisi öğretiminde şiirlerin kullanılabileceğini göstermek amacıyla farklı etkinlikler hazırlanmıştır.

4.1. İsimlerle İlgili Etkinlikler

Etkinlik 1: Şiir parçasında isim durumlarının altını çizelim. Sonra isim durumlarını aşağıdaki tabloya yazalım: “Yeşil pencerenden bir gül at bana./ Işıklarla dolsun kalbimin içi./ Geldim işte mevsim gibi kapına./ Gözlerimde bulut, saçlarımda çiy.” (Ahmet Muhip Dıranas “Serenad”)

Doğru cevap:

Yalın durum	Yönelme durumu	Bulunma durumu	Ayrılma durumu	İlgi durumu	Vasıta durumu
<i>gül</i>	<i>kapına</i>	<i>gözlerimde</i>	<i>pencerenden</i>	<i>kalbimin</i>	<i>ışıklarla</i>
<i>mevsim</i>		<i>saçlarımda</i>			
<i>bulut</i>					
<i>çiy</i>					

Etkinlik 2: Şiirdeki boş yerleri belirtme durumu ekiyle dolduralım: “Bulut..... severiz biz/ Tertemiz/ Ak pak da ondan/ Pınar..... severiz biz/ Bir

gümüş gibi/ Berrak da ondan/ Işık..... severiz biz/ Kovar karanlık...../ Şafak da ondan/ Çiçek..... severiz biz/ Biraz dal/ Biraz yaprak da ondan/ Bebek..... severiz biz/ Biraz bulut/ Biraz umut/ Biraz şafak/ Biraz bayrak da ondan.” (Ali Akbaş, “Kanevçe”)

Doğru cevap: *Bulut* severiz biz/ *Tertemiz*/ Ak pak da ondan/ *Pınarı* severiz biz/ Bir gümüş gibi/ Berrak da ondan/ *Işığ* severiz biz/ Kovar *karanlığı*/ Şafak da ondan/ *Çiçeği* severiz biz/ Biraz dal/ Biraz yaprak da ondan/ *Bebeği* severiz biz/ Biraz bulut/ Biraz umut/ Biraz şafak/ Biraz bayrak da ondan.”

Etkinlik 3: Şiir parçasında boş yerleri uygun bulunma durumu ekiyle dolduralım: “Seni saklayacağım inan/ Yazdıklarım....., çizdiklerim...../ Şarkılarım....., sözlerim.....” (Özdemir Asaf, “Seni Saklayacağım”)

Doğru cevap: Seni saklayacağım inan/ *Yazdıklarım*da, *çizdiklerim*de,/ *Şarkılarım*da, *sözlerim*de.

4.2. Zamirlerle İlgili Etkinlik: Aşağıdaki verilen zamirleri şiirde kullanalım.

beni	sen	seni	sana
------	-----	------	------

Ben acılarda tanıdım/ Ve fırtınada hiç bırakmadın/ Ortak oldun gözyaşıma.../ Kitaplarımı, yorgun yorganımı ve/ Gözlerimin gecelere demirlenişini/ Her anlatmak istediğimde/ Elim varmadı kaleme, yazamadım, sustum/ Yiğittin.... (Fatih Kısaparmak, “Yiğittin”)

Doğru cevap: Ben *seni* acılarda tanıdım/ Ve *sen* fırtınada hiç bırakmadın *beni*/ Ortak oldun gözyaşıma.../ Kitaplarımı, yorgun yorganımı ve/ Gözlerimin gecelere demirlenişini/ Her anlatmak istediğimde *sana*/ Elim varmadı kaleme, yazamadım, sustum/ Yiğittin...

4.3. Sıfatlarla İlgili Etkinlik: Şiirde kullanılan sıfatların anlam özellikleri bakımından türünü yazalım: “Monna Rosa, *siyah* güller, *ak* güller,/ Geyve’nin gülleri ve *beyaz* yatak...” (Sezai Karakoç, “Monna Rosa”)

Doğru cevap: Niteleme sıfatları.

4.4. Zarflarla İlgili Etkinlik: Şiirde kullanılan zarfların altını çizelim ve zarfların anlam özellikleri bakımından türünü yazalım:

Zarflar	Zarfların Türü
“ <u>Şimdi</u> bir rüzgâr geçti buradan...” (Cahit Külebi, “Rüzgâr”)	
“Orası, bağırırsan bağırırsan sesin çıkmaz <u>dışarı</u> ...” (Fazıl Hüsni Dağlarca, “Cahit Sıtkı’ya Ağıt”)	
“ <u>Öyle</u> <u>saatlerce</u> oturduk...” (Cahit Külebi, “Esmâ’nın Hikâyesi”)	

“ <u>Yalınayak</u> gezerdim...” (Cahit Külebi, “Esmâ’nın Hikâyesi”)	
“ <u>Sonra</u> sen geldin dünya güzelim!...” (Cahit Külebi, “Yeşeren Otlar”)	
“Yürüdün <u>salına salına</u> ...” (Cahit Külebi, “Yeşeren Otlar”)	

Doğru cevap: şimdi (zaman zarfı); dışarı:-(yer-yön zarfı); öyle (durum zarfı); saatlerce (miktar zarfı); yalınayak (durum zarfı); sonra (zaman zarfı); salına salına (durum zarfı).

4.5. Fiillerle İlgili Etkinlikler

Etkinlik 1: Şiir parçalarında kullanılan basit bildirme (zaman) kiplerini bulalım, altını çizelim ve aşağıdaki tabloya yazalım: ● Bir yer var, biliyorum;/ Her şeyi söylemek mümkün;/ Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum;/ Anlatamıyorum. (Orhan Veli Kanık, “Anlatamıyorum”); ● Bir çiçek duruyordu, orda, bir yerde,/ Bir yanlışı düzeltircesine açmış;/ Gelmiş ta ağzımın kenarında konusur durur;/ Bir gemi bembeyaz teniyle açıklarda,/ Güverteleri uçtan uca orman;/ Aldım çiçeğimi şurama bastım;/ Bastım ki yalnızlığımış./ Bir başına arşınıyor bir adam mavi treni/ Keşke yalnız bunun için sevseydim seni. (Cemal Süreya “Bir Çiçek”); ● “...Ve yayıldıkça mutfığa pasta kokusu/ O da endamını gerecek/ Bir tabak alacak raftan/ HACİVAT beni sevmişti sahi diyecek...” (Salâh Bırsel, “Kamer Hanım”)

Doğru cevap:

Şimdiki Zaman	Geniş Zaman	Gelecek Zaman	Belirli Geçmiş Zaman	Belirsiz Geçmiş Zaman
biliyorum, duyuyorum, anlatamıyorum, arşınıyor	konusur durur	gerecek, alacak, diyecek	aldım, bastım	yaklaşmışım, açmış, gelmiş

Etkinlik 2: Şiir parçalarında kullanılan basit tasarlama (dilek) kiplerini bulalım, altını çizelim ve aşağıdaki tabloya yazalım: ● “Açılsın omuzlar, açılsın kollar.../ Dudaklar imrensin, yapraklar öpsün!/ Rüzgârlarda dalga dalga saçını/ Güller, karanfiller, leylaklar öpsün...” (Arif Nihat Asya, “Öpmek”); ● “Sana gitme demeyeceğim./ Gene de sen bilirsin./ Yalanlar istiyorsan yalanlar söyleyeyim;/ İncinirsin...” (Özdemir Asaf, “Lavinia”); ● “Çocuk olsam yeniden.../ Bir tek düştüğüm için acısa içim/ Ve kalbim; çok koştüğüm için çarpsa sadece...” (Cemal Süreya, “Çocuk Olsam Yeniden”); ● “İnsan dediğin bir buğday tarlası gibi olmalı/ Esti mi rüzgâr bir değil milyonlar için esmeli/ Bir tek meyve veren dalı kesmeli/ İnsan dediğin derya misali/ Üstünde milyonlarca dalga/ İçinde kıyametler kopmalı/ İnsan dediğin derya misali/ Uçsuz bucaksız olmalı...” (Bedri Rahmi Eyüboğlu, “Sevgi Üstüne”)

Doğru cevap:

Gereklilik Kipi	İstek Kipi	Emir Kipi	Dilek-şart Kipi
esmeli, kesmeli, kopmalı	söyleyeyim	açılsın, imrensin, öpsün, gitme	acısa, çarpsa

Etkinlik 3: Şiir parçalarında kullanılan birleşik zamanları bulalım, altını çizelim ve aşağıdaki tabloya yazalım: • “Şarkı söylüyormuşum/ Sokaklarda/ Görmüşler./ Yere yere bakıyormuşum/ Yürürken/ Duymuşlar/ Sonrasını kendileri uydurmuşlar.” (Özdemir Asaf, “Altro”); • “...hele iyi bir haber almışsam o gün dostluk üstüne/ hele o gün sancımıyorsa yüreğim/ hele sevdiğimin beni sevdiğine inanıyorsam o gün...” (Nazım Hikmet, “Yaprak Dökümü”); • “sisler bulvarı’na akşam çökmüştü / omuzlarımıza çoktan çökmüştü / kesik birer kol gibi yalnızdık / dağlarda ateşler yanmıyordu / deniz fenerleri sönmüştü / birbirimizin gözlerini arıyorduk...” (Attilâ İlhan, “Sisler Bulvarı”); • “İzin alır gelirsem,/ Güleceksin sevincinden...” (Cahit Külebi, “İzin”); • “Bilmiyorum ne vardı saçlarında.. / Rüzgâr mı delice eserd, / Gözlerim mi öyle görürdü yoksa.. / Saçlarının her hali hoşuma giderdi.” (Özdemir Asaf, “Saçları”); • “...güneşi severmişim meğer...” (Nazım Hikmet, “Severmişim Meğer”).

Hikâye Birleşik Zamanı	Rivayet Birleşik Zamanı	Şart Birleşik Zamanı
çökmüştü, yanmıyordu, sönmüştü, arıyorduk, eserd, görürdü, giderdi	söylüyormuşum, bakıyormuşum, severmişim	almışsam, sancımıyorsa, inanıyorsam, gelirsem,

4.6. İsim-fiillerle İlgili Etkinlikler

Etkinlik 1: Aşağıdaki şiir parçasında isim-fiillerin altını çizelim: “Bir mermer istiyorum, arzumca oymak için, / Bir kadın istiyorum, ruhunu soymak için, / Bir çift diz istiyorum, başımı koymak için...” (Behçet Kemal Çağlar, “İstiyorum”)

Etkinlik 2: Aşağıdaki isim-fiilleri şiirde uygun yerde kullanalım:

koşmak	dolaşmak	aşmak	ağlaşmak
--------	----------	-------	----------

“Dünyanın bütün dağları/ Başınızdan istiyorum./ Dünyanın bütün şehirleri/ Çarşıınızda istiyorum/ Dünyanın bütün nehirleri/ Kıyınızda istiyorum/ Dünyanın bütün öksüzleri/ Sözlerle istiyorum.” (Ali Akbaş, “Arzu”)

Doğru cevap: “Dünyanın bütün dağları/ Başınızdan aşmak istiyorum./ Dünyanın bütün şehirleri/ Çarşıınızda dolaşmak istiyorum/ Dünyanın bütün nehirleri/ Kıyınızda koşmak istiyorum/ Dünyanın bütün öksüzleri/ Sözlerle ağlaşmak istiyorum.”

4.7. Sıfat-fiillerle İlgili Etkinlik: Aşağıdaki şiirde geçen sıfat-fiilleri bulalım ve altını çizelim: “...Söylenmemiş aşkın güzelliğiyledir/ Kağıtlarda yarım bırakılmış şiir;/ İnsan, yağmur kokan bir sabaha karşı/ Hatırlar bir gün bir camı açtığı./ Duran bir bulutu, bir kuş uçtuğunu./ Çöküp peynir ekmek yediği bir taş./ Bütün bunlar aşkın güzelliğiyledir...” (Ahmet Muhip Dranas, “Olvido”).

4.8. Zarf-fiillerle İlgili Etkinlik: Etkinlik: Aşağıdaki şiir parçasında zarf-fiillerin altını çizelim: ● “Gözlerine bakınca/ İçimde duygular demleniyor...” (Mustafa Okan Baba “Dem”); ● “Nicedir özlemişim/ Bir dosta sarılıp/ Ağlamayı.” (Ataol Behramoğlu, “Nicedir Özlemişim”).

4.9. Bağlaçlarla İlgili Etkinlik: Şiir parçalarında kullanılan bağlaçları bulup altını çizelim: ● “Yorgun değilim/ ne aşktan ne dostluktan ne de ölümden,/ geceye gözlerimi açarak bakıyorum.” (Özdemir İnce, “Gön”); ● “sen yoksun/ deniz yok/ yıldızlar arkadaşım/ ya bu gece harikalı bir şeyler olsun/ yahud bir bomba gibi/ infilâk edecek başım...” (Attilâ İlhan, “Sen Yoksun”).

4.10. Edatlarla İlgili Etkinlik: Aşağıdaki şiir parçasında edatların altını çizelim: “Desem ki sen benim için./ Hava kadar lâzım./ Ekmek kadar mübarek./ Su gibi aziz bir şeysin;/ Nimettensin, nimettensin!” (Cahit Sıtkı Tarancı “Desem ki...”).

4.11. Ünlemlerle İlgili Etkinlik: Şiir parçasında ünlemlerin altını çizelim: “Hey/ Güzel kuş/ Akıllı kuş/ Ağzı dualı kuş,/ Pencereme konan/ Beyaz güvercin,/ Bağışla beni/ Zaman zaman/ Seni üzdüğüm için...” (Ali Akbaş, “Özür”).

5. Sonuç

Dil, duygu ve düşünceleri aktarma aracıdır. Aynı zamanda bütün bu düşünce ve duygu aktarımlarının oluşturduğu maddi ve manevi değerlerle de bir ulusun kültürü oluşturulmaktadır. Yani dil ile kültür oluşturulurken kültür de dili şekillendirilmektedir. Bu nedenle dil öğretiminde kültür aktarımı da kaçınılmaz olmaktadır. Zira kültürün yansıtılmadığı bir dil öğretimi eksik ve yanlış olacaktır. Dil öğretirken kültür öğeleri de verilmeli ve dilin kullanımı üst düzeye çıkarılmalıdır.

Şiir, zengin ahenk, hayal, imge, duygu ve düşünce ile okuyucuyu duygulandırmakta, coşturup etkilemektedir. Duygu ve düşüncelerin daha zarif ve sanatlı bir yolla vurgulanmasını sağlamaktadır. Dolayısı ile şiir ortaya çıkaran toplumun her türlü özelliğini yansıtmaktadır. Türkçe dil bilgisi öğretiminde şiirden faydalanmak çift yönlü bir yarar sağlayarak hem dil bilgisi hem de kültürel aktarım için iyi bir araç olacaktır. Materyallerindeki şiir, dilsel etki anlamında diğer metin türlerinden daha güçlüdür. Fakat bugün de dil bilgisi materyallere bakıldığında şiir metinleri diğer metin türlerinden daha az kullanılmaktadır.

Çalışmada Türkçe öğretiminde dil bilgisi alanında şiirden nasıl yararlanılabileceği vurgulanmış, şiir metinleri dil bilgisi birimlerine göre sınıflandırılmış ve uygulanabilecek etkinliklere örnekler verilmiştir. Türkçe dil bilgisi öğretiminde şiirlerin özellikle biçim bilgisi alanında elverişli oldukları gösterilmiştir. İsimleri, zamirleri, sıfatları, zarfları, fiilleri, isim-fiilleri, sıfat-fiilleri, zarf-fiilleri, bağlaçları, edatları ve ünlemleri öğretmek için Türk şiirinden çalışmamızdaki gibi zengin örnekler bulunmuş ve onlarla uygun etkinlikler hazırlanmıştır. Böylece dil bilgisi öğretiminde yazınsal tür olan şiirden de faydalanılabileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Akbaş, Ali. (2015). *Bütün Şiirleri*. Ankara: Bengü Yayınları.
Behramoğlu, Ataol. (2001). *Son Yüzyıl Büyük Türk Şiiri Antolojisi*. 1, 2. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
Çamlıbel, F. N. (2012). *Han Duvarlar* (17. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Dıranas, Ahmet Muhip. (2015) *Şiirler*. İstanbul: Everest Yayınları.
Fuat, Memet. (2008). *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*. 1, 2. İstanbul: Adam Yayınları.
Güneş, Burhan. (2003). *Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara: İlke Kitabevi Yayınları.
İlhan, Atilla. (2011). *Ben Sana Mecburum* (32. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Külebi, Cahit. (1998). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Adam Yayınları.
Madak, Didem. (2012). *Ah'lar Ağacı*. İstanbul: Metis Yayınları.
Naz, Necmi. (2002). *Son Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi*. İstanbul: X Yayınları.
Oğuzcan, Ümit Yaşar. (2007). *Şiir Denizi 2*. İstanbul: Everest Yayınları.
Orhon, Orhan Seyfi. (1964). *Gönülden Sesler*, İstanbul: Akbaba Matbaası.
Özden, Güngör Yekta. (1999). *Aşkımız Şiirimiz*. Ankara: Bilgi Yayınları.
Ran, Nazım Hikmet. (2012). *Bütün Şiirleri* (8. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Rıfat, Oktay. (2010). *Bütün Şiirleri* (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Süreya Cemal. (2009). *Yürek Ki Paramparça*. İstanbul: Artshop Yayınları.
Toklu, Osman. (2003). *Şiir Dili ve Çevirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Kanık, Orhan Veli. (2012). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Adam Yayınları.

Marija Leontik

Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Dujgu Cagma

Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Teaching Turkish Grammar by using Contemporary Turkish Poetry Texts

Abstract: Grammar materials play an important place when teaching and learning Turkish. Knowledge of grammar enables learners to grasp the rules of a language more quickly and to understand Turkish logic. When teaching Turkish grammar, the contemporary Turkish poetry that reflects Turkish culture can be effectively utilized. Using lines from Turkish poetry as examples for specific grammatical concepts enhances

grammar lessons. This approach integrates grammar with Turkish poetry, which reveals the cultural values, sentiments, thoughts, and worldview of the society. Utilizing poetry in teaching grammar is crucial because poetry, as the oldest form of literature, mirrors both the material and spiritual culture of a society. Grammar materials play an important role in teaching and learning Turkish. Knowledge of grammar enables learners to grasp the rules of the language more quickly and to understand the logic of Turkish.

Keywords: *grammar; Turkish language; poetry; Turkish poetry.*

HALK EDEBİYATI ÖĞRETİMİNDE ÖĞRENCİLERİN KAZANDIKLARI DEĞERLER VE BECERİLER

Pirali Aliyev

Bakü Slavyan Universitesi, Azərbaycan Cumhuriyeti
piralibexbud56@mail.ru

Özet: Küreselleşme, millî ideolojiyi ve millî gerçekliği, millî kimliği ve millî gelişimi, devletçiliğin temel kaynaklarını ve diğer önemli konuları tehlikeyle yüz yüze bırakmaktadır. Küreselleşme döneminde millî ideoloji, son derece karmaşık bir süreçten geçmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme karşısında millî ve ahlaki değerleri korumak, millî kimliğe ve ulusal farklılıklara sahip çıkmak önem arz etmektedir. Hazırladığımız “Millî Profil”, hem eğitim sisteminde hem de çocuklar ve gençler için güçlü bir kültürel ve ahlaki ortamın oluşturulmasına olanak tanıyacak, böylelikle bu ortamın dış etkenlere karşı direnci artacaktır. Ortaokul ve lise çağındaki çocuklar için ulusal değerler öncelikli olacak ve bu sayede diğer ulusların ulusal ve kültürel değerlerini doğru bir şekilde değerlendirebilecekler. Azerbaycan Cumhuriyeti eğitim sistemi, okul eğitimine (ilkokul, ortaokul, lise) büyük bir önem vermektedir. Ortaokul ve lise düzeyinde, 4443 okulda Edebiyat dersi verilmektedir. Ders içeriği, Azerbaycan ve dünya edebiyatından seçkin örneklerden oluşmaktadır. Küresel çağrı ve tehditlerin, millî kimliğimizin korunmasının ne kadar önemli olduğunu gösterdiği bir dönemde, edebiyat dersinin içeriğini oluşturan sözlü halk edebiyatı örneklerinin yeni yöntemlerle öğretilmesini vurguladık. Sonuç olarak, Edebiyat dersinin içeriğinde ulusal, kültürel ve insani değerlerin yeni içerik, yeni bir yapı ve yeni bir bakış açısıyla kapsamlı, hedefe yönelik ve sistematik olarak düzenlenmesinin gerekliliğini dile getirdik ve bu yeni yöntemin okulda uygulanması onaylandı. Özellikle ön söz kısmında dilbilgisi açısından zamanların doğru kullanılmasının önemi üzerinde durulmalıdır.

Anahtar kelimeler: halk edebiyatı, *ortaokul*, *lise*, öğrenciler, ulusal ve kültürel değerler, küreselleşme, “*Millî Profil*”.

1. Giriş

Eski tarihi, köklü medeniyeti olan toplumlar küreselleşme olgusu karşısında dilini, manevi, ahlaki değerlerini, gelenek ve göreneklerini korumak için eğitim politikalarında sürekli iyileştirmeye giderler. Eğitimin amacı: “Halkın ulusal geleneklerine saygı duyan, millî manevi ve evrensel değerleri koruyan ve geliştiren, geniş bakış açısına sahip olan, teşebbüs ve yenilikleri değerlendirmeyi bilen, teorik ve pratik bilgilere sahip modern düşünceli ve rekabet yetenekli uzmanlar yetiştirmektir” (Eğitim Hakkında Kanun, 2009, s. 11).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 4443 okulda – ortaokul ve lise (X-XI sınıf) düzeylerinde verilen Edebiyat dersi, çocuk ve gençleri millî, manevi ve evrensel değerler temelinde yetiştirmek için büyük bir potansiyele sahiptir. Anaokulu ve ilkokulda öğretilen Ana Dili dersi, sözlü halk edebiyatı örneklerini içermekte olup, ancak halkbilimi daha sistematik bir şekilde ortaokul ve liselerin edebiyat derslerinde işlenmektedir. Bu dersler sayesinde çocuklar, edebiyat aracılığıyla halkın tarihini, yaşamını, geleneklerini, göreneklerini ve kültürünü öğrenmektedirler. Ancak, küreselleşme ve teknolojinin gençleri sözlü halk edebiyatından uzaklaştırması nedeniyle, okullar bu konuya gereken önemi verememektedirler. Ortaokullarda ve liselerde yüksek düzeyde sözlü halk edebiyatı öğretimi, öğretmenin hazırlanmasına, programların ve ders kitaplarının başarılı bir şekilde geliştirilmesine, bu alanda sınıf ve okul dışı çalışmaların etkin bir şekilde düzenlenmesine ve folklor üzerine bilimsel ve metodolojik literatürün bulunmasına bağlıdır.

Halkın ortak zevk, kültür ve sanat anlayışını yansıtan edebi ürünleri, halk edebiyatı kavramı içerisinde değerlendirmek mümkündür. Bu alanda ilk ciddi çalışmayı Rıza Tevfik, folklor adıyla yapmıştır. Ziya Gökalp halkiyat kelimesini tercih ederken, Pertev Naili Boratav ve Ahmet Kutsi Tecer halk edebiyatı kavramını kullanmışlardır. Halk edebiyatı kavramı içerisinde değerlendireceğimiz eserler, halkın ortak zevkini yansıtan, halkın yaşayışını ve dünyaya bakışını paylaşan eserlerdir. Bu eserler arasında anonim eserlerin yanı sıra halk şairlerinin eserleri de bulunmaktadır. Bu nedenle Halk edebiyatı, âşık tarzı halk edebiyatı, tasavvufî Türk edebiyatı ve anonim halk edebiyatı olmak üzere üç başlık altında incelenir. Sözlü halk edebiyatı, söz sanatının büyük bir bölümünü oluşturur ve aynı zamanda sözlü halk sanatı olarak da adlandırılır. Halk, folklor örnekleriyle kendi isteklerini, duygularını, yaşam tarzını ifade etmiştir.

Sözlü edebiyat, halkın düşüncesinin ürünüdür ve bu nedenle ona genellikle “Halk Edebiyatı” denir. Halk sanatına ait herhangi bir örneğin bir sanat eseri olarak olgunlaştırılması ve biçimlenmesinde, söz konusu eserin mensup olduğu halkın neredeyse birkaç kuşağının payı bulunmaktadır.

Sözlü halk edebiyatı örnekleri oldukça çeşitlidir. Bir zamanlar ortaya çıkmış olan sanat eseri (atasözü, mâni, masal vb.), zaman içinde ağızdan ağza, dilden dile dolaşarak, kuşaktan kuşağa aktarılaraq ilk ortaya çıkma şeklini koruyamaz ve zamanla az veya çok değişikliklere uğrar; bazı kısımlar çıkarılır, bazen eklemeler yapılır ve böylece bir örneğin farklı bir çeşidi ortaya çıkar. Örneğin, Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatı'nda bir mâni, bir atasözü, bir bilmecenin farklı örneklerine rastlamak mümkündür veya Koroğlu Destanı'nda bir olayın birkaç versiyonunun olduğunu görebiliriz: Koroğlu'nun hayat arkadaşı Nigâr bir versiyonda Hotkar Kızı iken, başka bir versiyonda Paşa Kızı olarak anlatılır veya Koroğlu Destanı, yalnızca Azerbaycan sözlü edebiyatında değil, aynı zamanda birçok Türk halkının (Özbek, Türkmen) edebiyatlarında da bulunabilir. Bu durum, Koroğlu ile ilgili kahramanlık sahnelerinin farklı Türk halkları tarafından kendi kültürel yapılarına uygun olarak anlatıldığını ve geliştirildiğini göstermektedir.

Sözlü halk edebiyatı örneklerinin belirli özellikleri vardır. Bu örneklerin çoğunda, halkın yaşamı, istekleri, arzuları ve duyguları anlatılmaktadır. Halk

masallarında ve destanlarında, kahramanlar kendi dilleriyle amaçlarını ve düşüncelerini ifade ederler. Bu örnekler hiçbir zaman önemini kaybetmemiş olup, günümüzde de genç neslin eğitimi için önemli bir yer tutmaktadır.

Türk halkları çok eski ve zengin bir şiir kültürüne sahiptir. Bu kültürün kökleri, eski Türk toplumlarının genel söz sanatının derin katmanlarına kadar uzanıyordu. Yüzyıllar boyunca halk edebiyatı halkın tarihi, sosyal ve manevi yaşamı ile bağlantılı olarak şekillenip gelişmiştir. Ancak o dönemlerde başka folklor eserleri gibi şiirler (türkü metinleri) de yazıya alınmamış, sözlü olarak yaşamış ve müzik eşliğinde söylenmiştir. Azerbaycan halkının (aynı zamanda Anadolu Türkleri, Gagavuz ve Türkmenlerin) babaları olan Oğuzların sözlü halk edebiyatının edebi değerleri hakkında günümüze kadar ulaşmış sayısız epik ve lirik türküler, atasözleri ve deyimler, dua (alkış) ve beddualar (kargış) ve başka bu gibi Eski Oğuz edebiyatı örnekleri mevcuttur. Bu güzel halk edebiyatı örnekleri XI. yüzyılın büyük filoloğu Kâşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügat'it Türk (Türk Dilleri Sözlüğü) eserinde, Oğuznâme kitaplarında, Kitab-ı Dede Korkut boylarında vb kaynaklarda yer almıştır. Folklor sanatının eski türlerinde böyle sözdizimsel eserlerin (metinlerin) ortaya çıkmasında dans, müzik ve dil (konuşma) faktörlerinin az çok etkisi olmuştur. Azerbaycan halkının sözlü halk edebiyatı oldukça zengindir. Büyük kahramanlık destanları, masallar, mâniler, atasözleri ve lirik türkülerimiz bulunmaktadır. Bu farkındalıkla, eğitimciler kendi ders kitaplarında ve didaktik eserlerinde sözlü halk edebiyatını yoğun bir şekilde kullanmışlardır. İlkokul, ortaokul ve liseler için yayınlanan Azerbaycan Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında sözlü edebiyat örneklerinin her geçen yıl arttığını görmekteyiz.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın **amacı**, halk edebiyatının öğretiminde öğrencilere ulusal ve kültürel değerleri, yeterlilik ve becerileri öğretmenin imkân ve yollarını kanıtlamaktır. Makalede: a) ampirik araştırma yöntemlerine (gözlem, betimleme vb.); b) teorik araştırma yöntemlerine (soyutlaştırma, analiz, sentez, modelleştirme, tümevarım, tümdengelim); c) ampirik-teorik araştırma yöntemlerine; d) matematiksel, istatistik, sosyoloji yöntemlere baş vurulmuştur.

3. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında hazırlanmış ders kitaplarında (Çernyayevski, A. (1883). Vatan Dili I. Bölüm; Çernyayevski, A., Velibeyov, V. (1888). Vatan Dili. II. Bölüm; Mirza Şafi Vazeh. (1883). Kitab-i-türki; Efendiyev, R. (1889). Uşak Bahçesi; Basuratu'l Eftal. (1901); Mahmudbeyov, M., Akhundov, S. (1908). İkinci Yıl; Abdulla Şaik. (1907). Uşak Gözlüğü; Gulzar (1912); Mahmudbeyov, M., Sahhat, A. (1909). Yeni Mektep; R. Köçerli. (1912). Balalara Hediye. vb.) sözlü halk edebiyatı örneklerinden bir hayli yararlanılmıştır. Çocukların ahlaki ve manevi dünyasına büyük etki etme gücüne sahip olan rivayet, efsane, masal, bilmece, deyimler, özlü sözler ders kitapları aracılığıyla öğrencilerin dikkatine sunulmuştur.

Azerbaycan'da okul örgütleri için edebiyat dersi müfredatlarının düzenlenme

tarihi XX. yüzyıla dayanmaktadır. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde (1918-1920) eğitim alanında reformlar başlamış, fakat bağımsız devletin çöküşüyle bu iş yarım kalmıştır. 1921 yılında Vahit Emek Mektebi müfredatları yaratılmış, ilk kez 1923'te yayınlanan "II. Dereceli Mektepler İçin Edebiyat Müfredatı" geliştirilmiş ve zamanla değişikliklere maruz kalarak bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. 2008 yılında gelişmiş ülkelerin deneyimlerine dayalı olarak okullar için edebiyat ders programı (müfredat) hazırlanmış ve 4443 okulda sadece 5-11 sınıflarda kullanılmıştır.

Edebiyat müfredatı Türkçülük, İslamcılık ve Moderniteden oluşan gelişim istikametlerini Azerbaycan ulusunun ideolojisine çevirmekle, Özbek (5.sınıf), Kazak (6 ve 7.sınıflar) ve Türk (6, 8, 10. sınıflar) sözlü halk edebiyatından örnekler vermekle Türk halklarının bütünleşmesine hizmet göstermektedir. Edebiyat milletin cismine şifa, ruhuna sefa, fikrine cila, aklına, manevi dünyasına kol kanat vererek onu yüksek makamlara kaldırır.

1920-1991 yıllarında genel eğitim okulları için hazırlanan ders kitapları, sözlü halk edebiyatı örnekleriyle geniş ölçüde kapsanmış olsa da analiz zamanı partiye mensupluk temel alınıyordu.

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra hazırlanan edebiyat ders programlarında folklor örneklerine de yer verilmiştir.

2003 Edebiyat Ders Programında folklor örnekleri için ayrılan yer:

Tablo 1

Sözlü Halk Edebiyatı Örnekleri	V . sınıf	V II. sınıf	V II. sınıf	V III. sınıf	X . sınıf	To plam
Sözlü Halk Edebiyatı Örneklerine Ayrılan Saat						
Ninni ve Okşamalar	1	-	-	-	-	1
Efsane	3	1	-	-	-	4
Bilmece	1	-	-	-	-	1
Masal	8	4	-	-	-	12
Destan	3	4	6	6	9	28
Nağme	-	1	-	-	-	1
Mâni	-	1	-	-	-	1
Atasözü ve Deyimler	-	-	2	-	-	2
Dualar	-	-	-	1	-	2
Halk Türküleri	-	-	-	1	-	1
Sözlü Halk Edebiyatı Türleri	-	-	-	-	2	2
Sonuç	1 6	1 1	8	8	1 1	54

Edebiyat Ders Programlarında edebi örneklerin öğretimine 314 saat ayrılıyor, bunlardan da 54 saati (17%) sözlü halk edebiyatı örneklerine veriliyor.

2019 Edebiyat Ders Programında folklor örnekleri için ayrılan yer:

Tablo 2

Sözlü Halk Edebiyatı Türü	V s mif	I. s mif	II. s mif	III. s mif	X. s mif	I. s mif	X. s mif	T op la
Sözlü Halk Edebiyatı Örneklerine Ayrılan Saat								
Efsane	6	2	1	-	-	-	-	9
Masal	5	1	3	-	-	-	-	2
Destan	-	0	1	3	6	-	1	3
Aşık Sanatı	-	1	-	3	-	5	-	9
Lirik türler: nağmeler (emek nağmeleri: holavar, sayaçı nağmeler, mevsim nağmeleri, merasim nağmeleri, ninni, okşama) türkü, mâni	-	-	-	-	-	2	-	2
Epik türler: Efsane, rivayet, atasözü ve deyimler, fıkra, bilmece, tekerleme, masallar	-	-	-	-	-	2	-	2
Dramatik türler: halk oyunları, halk bulmacaları, şebihler	-	-	-	-	-	1	-	1
Toplam	1	2	1	7	9	-	2	7
	1	6				2	5	

Ortaokul ve lisenin beş sınıfında (V, VI, VII, VII, X) öğretime ayrılan 340 saatten 75 saati (22%) sözlü halk edebiyatına aittir ve bu da yeterli imkânın olması demektir. Aynı zamanda, şimdi ilkokulun Azerbaycan dili kitaplarında masallar, atasözü ve bilmece de önemli yere sahip. Böylece her geçen yıl öğrencilerimiz halkımızın yarattığı en değerli incileri daha derinden tanıma fırsatı elde ediyorlar. Ama bütün bunlara rağmen gözlemlerimize dayanarak birçok öğretmenin folklor hakkında edebiyat ders kitaplarında yer alan bilgilerin ötesine geçemediği, canlı halk sanatının ideolojik ve sanatsal potansiyelinden çok az yararlandığı görülmektedir.

Ortaokul ve liselerde sözlü halk edebiyatı öğretiminin geliştirilmesi amacıyla araştırmalar birçok araştırmanın yapıldığı bilinmekte: Karabaklı, A. (1961). Okulda Sözlü Halk Edebiyatı Öğretimi; Haşimov, A. (1958). Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatında Eğitici Fikirler; Ahmadow, C. (1992). Edebiyat Öğretme Metodolojisi; Aliyev, P. (1999). Kitab-ı Dede Korkut Destanının Poetiğinin Benimsetilmesi Yolları; Mamedov, Ş. (1990). V-IX. sınıflarda Sözlü Halk Edebiyatı Yaratıcılık Örneklerinin Öğredilmesinde Eğitim Metotlarının Kullanımına Dair; Azerbaycan Edebiyatı Öğretiminde Folklöre Ait Kitle iletişim araçlarının kullanılması yolları; Mikayılov, Ş. (2008). V-IX Sınıflarında Sözlü Halk Yaratıcılığı Örneklerinin Öğretilmesinde Eğitici Yöntemlerinin Kullanımına Dair; Yusifov, F. (1988). Folklorun Öğretimi Sürecinde Öğrencilerin Sözel Anlatımını Geliştirme Yolları; Garalov, Z. (2003). Terbiye; Cemşidov, Ş. (1977). Kitab-ı Dede Korkut Sayfalarını Çevirirken; Haşimov, İ. (1986). Kitab-i Dede Korkut'taki pedagojik mirastan öğrencilerin eğitimi sürecinde kullanmanın etkili yolları adlı araştırmalarında sözlü halk edebiyatının oluşumu, gelişimi, kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze ulaşması, folklor örneklerinde sunulan

eğitici konular: çocuğun fiziksel, zihinsel, ahlaki ve estetik gelişimi, hümanizm ve vatanseverlik ideolojileri araştırılıyor.

Bu alandaki araştırmalar iki gruba ayrılmaktadır: 1) ilkökul ve ortaokulda sözlü halk edebiyatı öğretiminin genel konularını anlatanlar; 2) belirli bir türde olan halk edebiyatı örneğinin öğretimini (mesela, destanı) anlatanlar.

Bizim araştırdığımız bu konuyu yani sözlü halk edebiyatının öğretilmesinde öğrencilerin kazandıkları değer ve becerileri onlar araştırmamışlar. Biz Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Türk dili ve Edebiyatı programlarını karşılaştırarak araştırmaya çalıştık. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü Orta Öğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programının 1.4. Değerler Eğitiminde (2017:13-17) aşağıdaki değerler ve onlara uygun davranışlar: *Adalet, Dostluk, Dürüstlük, Öz Denetim, Sabır, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Vatanseverlik, Yardımseverlik veriliyor.*

Program, öğrencilerin Türk edebiyatına ait eserler aracılığıyla millî, manevi, ahlaki, kültürel ve evrensel değerleri anlamalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Türk dili ve edebiyatı dersi öğretim programı dört temel dil becerisinin yanı sıra kazandırmayı amaçladığı beceriler aşağıda sunulmaktadır: *Bilişim Bilgisi; Eleştirel Düşünme; Görsel Okuma ve Yazma; İletişim ve İş Birliği; Medya Bilgisi; Yaratıcı Düşünme Becerileri.*

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde eğitimin Devlet Standartları'nda (2019: 3-4) ortaokul ve lise öğrencilerinde şekillenecek değer ve beceriler aşağıdaki gibidir:

Değerler ve Beceriler: Vatana, halka sevgi ve sadakat. Millî gurur duygusu. Ana diline, halkının kültürel mirasına, tarih ve kültürüne, millî, manevi değerlerine, evrensel değerlerine saygı. Vatana karşı çıkabilecek tehditlerle savaşma.

Ortaokul ve lise seviyesinde: Vatanın ve halkının millî, manevi değerleri aynı zamanda evrensel değerler hakkında bilgili olurlar...

Değerler ve Beceriler: Kreatiflik. Analiz-sentez. Mantıksal, eleştirel ve yaratıcı bir yaklaşım. Araştırma ve soruşturma. Ortaokul ve lise seviyelerinde: Topladığı bulguları, gözlemlediği olayları sistemleştirmek ve tahlil etmek, genelleme yapmak, sonuç çıkarmak ve öneride bulunma becerilerine sahip olmak.

Değerler ve Beceriler: Toleranslık. Farklı kültürlerle karşı duyarlı ve hoşgörülü tutum. Ortaokul ve lise seviyelerinde: Farklı kültürleri özelliklerine göre ayırt edebilir; millî, ırksal ve dini ayrımcılığın kabul edilemezliğinin bilincinde olur.

Değerler ve Beceriler: Estetik ve fiziksel kültür. Harmoni gelişim ve sağlığın korunması. Ortaokul ve lise seviyelerinde: fiziksel kültür bilgisine sahiptir; fiziksel gelişimi destekleyen etkinlikleri güvenli performans kurallarına uygun olarak gerçekleştirir.

Sözlü halk edebiyatı örneklerinin değerler ve beceriler kazandırma açısından önemi nelerdir? Ortaokullarda ve liselerde öğretilen: V. sınıfta “Ana Geyik”, “Yetim İbrahim’in Masalı”, “Üç Kardeş”; VI. sınıfta, “Şah Abbas ve İki Vezir”, “Han Sarayı”, “İskender Kuş Dili Öğreniyor”, “Kırat’ın Kaçırılması” kolu (“Koroğlu” Destanı), “Ana Rehni”, “Basat’ın Tepegözü Öldürdüğü Boy” (“Dede Korkut” Eposu); VII. sınıfta “Terzi Şagirdi Ahmet”, “Durna Teli” (“Koroğlu”

Destanı), “Hazine kaya”; VIII sınıfta, “Kazan Bey’in Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Boy” (Dede Korkut Eposu), “Kazılık Koca Oğlu Yegnek Boyu” (“Dede Korkut” Eposu), “Köroğlu ve Bolu Bey” (“Köroğlu” Destanı); X. sınıfta lirik folklor örneklerinden: nağmeler, türküler, mâniler; epik türlerden: efsane, rivayet, atasözü ve deyimler, fıkra, bilmece, tekerleme, masallar, âşık edebiyatı, destanlardan: “Kitab-i Dede Korkut”, “Köroğlu”, “Şah İsmail”, “Âşık Garip”; halk oyunları, şebihler, oyunlar vb. Genç nesilde, vatana, halka sevgi ve bağlılık duygularını aşmak için özel öneme sahiptir. Öğretilen folklor örnekleri, halkın istek ve arzularını yansıtıyor. Sözlü halk edebiyatında halkın idealize edip anlattığı kahraman (Halk kahramanı) doğrular için, halkın bağımsızlığı ve mutluluğu için işgalcilere karşı savaşıyor, herhangi bir zorluk ve engelden korkmuyor ve sonunda kazanıyor.

4. Araştırmanın Bulguları - Sözlü Halk Edebiyatı aracılığıyla öğrencilerin eğitilmesi – “Millî Profil”

Sözlü Halk Edebiyatı, öğrencilere değer ve becerilerin kazandırılması bakımından bir potansiyele sahiptir. “...Edebiyat – zihniyettir, zamanın zorluklarından geçmiş ve kader sınavını kazanmış ruhun sözden cisim (ve “can” – Fuzuli) kazanmasıdır” (Karayev, Y. 1995. 19). İdeolojimizin temelini, Türk millî kültürü, Müslüman medeniyeti ve modern Avrupa demokrasisi oluşturmaktadır. İlk defa bizim tarafımızdan sözlü halk edebiyatının içeriğindeki millî ve evrensel değerler bir araya getirilerek ideolojimizin temelini oluşturan – Türkçülük, Modernlik, İslam (Bayrağımızın rengi): 8 profilde (*güçlü, mert, örgütlenen, yaratıcı, modern, bilge, hak bilen, onurlu*) 70 uluslararası ve millî işlevsel olmayan becerilere göre sistemleştirilmiştir. sözlü Halk edebiyatının liselerde (X. sınıfta) öğretilen örnekleri arasında “Kitab-ı Dede Korkut” ve “Köroğlu” Destanları “Millî Profil” bakımından analiz edildi ve aşağıdaki genellemeler yapıldı. Destanların olanakları açısından:

A) Millî-ahlaki eğitimin içeriği *cesur, bilge, hak bilen, onurlu* profilin de belirlenir.

Cesur: Dürüst, fedakâr, mücadeleci, ilkeli, güvenilir, iyiliğe sesleyen ve kötülüklerden uzak tutan gibi becerilerin kazandırılma amaçlanıyor (“Dirse Han oğlu Buğac’ın Boyu” Buğac, “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması” boyunda Kazan Han, Karacuk Çoban, “Bamsı Beyrek” boyunda Beyrek ve 40 yiğit vs cesur profile anlatılan işlevsel olmayan becerilerin taşıyıcılarıdır).

Bilge: mutedil, sosyal enstitüleri (aile, icma) alayan, öngören, değer veren ve faydalanan, kendini değerlendiren, çatışma, sorun çözme becerileri temel alınarak çocukların ve gençlerin eğitimi (Dede Korkut, Bayandur Han, Dirse Han’ın Hatunu, Kazan Han’ın ailesi (annesi, oğlu, Burla Hatun), Deli Dumrul’un hatunu vb. bilge profiline ait olan işlevsel olmayan becerilerin göstergesidir).

Hak bilen: Yaratıcının, Vatanın, Vatana hizmet edenlerin, rehberin, ebeveynin, eşinin, evladının, akrabaların, komşuların, misafirin, büyüklerin ve küçüklerin, öğretmenlerin ve profesörlerin, muhtaçların, dili, dini, kültürü aynı olanların ve arkadaşlarının hakkını temin eden, çok kültürlü medeniyete sadık olanların, ekolojik kültüre sahip çıkan gençlerin yetiştirilmesidir. (“Kazan Han’ın

Evinin Yağmalanması” boyunda Kazan Han, “Basat`ın Tepegözü Öldürmesi Boyu”nda Basat vb. kahramanlar hak bilen profilleriyle ilgili işlevsel olmayan becerilere sahiptir.

Onurlu: itibarlı (güvenli), kültürlü, vicdanlı, adil, hayırsever, merhametli, sevecen, cömert, nazik, (görgülü – etik kurallara uyan), mütevazı, asil (yiğit, hanım) gibi işlevsel olmayan becerilerin aktarılmasıdır. (Destanın temel kahramanları: “Dede Korkut” Eposunda Dede Korkut, Kazan Han, Buğac, Burla Hatun, Banuçiçek, Selcan Hatun; “Köroğlu” destanında Nigâr Hanım vb. onurlu profiline ait olan işlevsel olmayan becerilerin taşıyıcılarıdır).

B) Emek ve mesleki eğitimin içeriği “organize”, “modern”, “yaratıcı” profile tanımlanır.

Organize: Bu profil çocuk ve gençlerin amaçlı, bağımsız, disiplinli, sorumlu, iletişimsel, işbirlikçi olmayı beceren, çalışkan, nizamlı, girişimci, lider becerilerinin geliştirilmesi amaçlanır. “Ön Sözde Dede Korkut karakteri, “Baybere`nin oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda Beyrek karakteri, “Kazan Han`ın Evinin Yağmalanması” boyunda Kazan Han, Karaca Çoban, “Köroğlu” destanında “Kıratın Kaçırılması” kolunda Köroğlu, çiftçi karakterleri).

Modern: Devamlı olarak kendini geliştiren, ilerici sosyo-ekonomik kültüre sahip olan, müşteri dostu, çabuk alışan işlevsel olmayan becerilerin aktarılması. (“Baybüre`nin oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda Bamsı Beyrek, “Salur Kazan`ın Tutsak Olduğu ve Oğlu Uruz`un Onu Kurtardığı Boy”da Uruz).

Yaratıcı: araştırmacı, açık fikirli, teorik ve pratik düşünceye sahip olan, mantıksal, eleştirel ve yaratıcı düşünen, sorunları çözebilen insanını eğitime hazırlıktır. (Dede Korkut, Kazan Han, Beyrek, Burla Hatun, Banuçiçek, Selcan Hatun vb.)

C) Beden eğitimi ve sağlıklı yaşamın içeriği “Mert” profil tarafından belirlenir.

Mert: Fiziksel kültüre sahip, fiziksel olarak sağlıklı, fiziksel sağlığını ve pratik becerilerini geliştiren, duygusal zekâlı, iradeli, kendine güvenen, iyimser (olumlu düşünen) becerilerin aktarılması amaçlanır. (“Dede Korkut” ve “Köroğlu” kahramanlarının ok ve mızrak atması, kılıç oynatması, çevkan oynaması, at binmesi, güreşmesi, dövüşmesi, yumruk yarışları vs. tasvir edilmiştir.)

Dede Korkut`ta fiziksel eğitim ve sağlıklı yaşam tarzı “Mert” profilinde tanımlanmıştır. Prof. Dr. Metin Ekici bir röportajında cesur profili ile ilgili tespitlerini şöyle aktarır: “Türk korkmazdır. 14-15 yaşlarında çocuklarla her sene deve ile boğanın güreştirildiği alanda oyun oynuyor. Tam o sırada üzerlerine boğa sürüp geliyor. Bütün çocuklar kaçıyor ama Dirse Han`ın oğlu kaçmıyor. Boğa bunun üzerine geliyor. Oğlan boğanın altına yumruğunu dayıyor. Boğa onu meydanın bir ucundan o bir ucuna sürüp götürüyor. Aslında meydanın bir ucundan o bir ucuna boğa oğlanı sürüp götürürken oğlanın fiziki dayanıklılığı test edilmiş oluyor. Fiziksel testi geçen oğlan aynı zamanda Oğuz`un ihtiyaç duyduğu zeka testinden de geçmek zorunda.

...Oğuz`un istediği başarımı oğlan gösteriyor. Kurban ritüeli burada gerçekleştirildiği anda boğanın sahip olduğu bütün güç kahramana geçer. Kurban ritüelinde ilkelik döneminden itibaren bütün dünya mitleri şunu anlatır. (<http://>

www.izmirport.com.tr/yazarlar/ulku-sonsuz/prof-dr-metin-ekici-ile-dedem-korkut-sohbetleri.html / E.T.06.11.2019).

“Dede Korkut” Eposu, İslam öncesi Türk-Oğuz dünyasını yansıtan, birbiriyle sıkı ilişkileri olan ve birlikte tam bir bütün oluşturan on iki boydan oluşuyor. VII.-VIII. yüzyıllarda İslami etkilerle yeni ilahi inancına dayanarak deyimlerde gelişen destan kendi içeriğiyle ilk inançları yaşatarak gerçekçi bakış açısını ifade etmiştir. Bu bakımdan, destan bugün büyük bir eğitici öneme sahip. “Dede Korkut” eposu “Millî Profil” bakımından yüksek insani nitelikleri göstermektedir: Vatanı, toprağı, yurdunu canın kadar sevmek ve onu korumak için hazır olmak; kişisel çıkarların peşinde koşturmak, ulus için her şeyi yapmak; aça ekmek, yalına ayakkabı, parasıza para vermek, hümanist, hayırsever olmak, kan dökmemek, saf kalpli olmak, kadınlara karşı kibar ve saygılı olmak, anne ve baba hakkını Tanrı hakkı bilmek, cesur, korkmaz, doğayı sevmek, güzelliklerden zevk almayı bilmek, dostu rağbet, düşmana nefret, mert olmak, söz ve eylem birliğini korumak, akıllı, tedbirli olmak, kadının aile, eş namusunu ölümden üstün tutması, kardeş sevgisi ve kardeş sadıqlığı, helalliğin yüce tutulması vs. anlatılır.

“Dede Korkut” eposunda yalnızca iyi ahlaki özellikler değil, kötülükler de anlatılmaktadır. Destanın bu kadar değerli olma nedeni de doğruluk ve yanlışlığın, mertlik ve namertliğin, hümanizm ve zulüm, kuruculuk ve yağmalama, sadakat ve ihanet, dostluk ve düşmanlık bireysel karakterlere kabarıp bir şekilde yansıtılır.

“Kitab-ı Dede Korkut” destanları halkımızın, dilimizin tarihinin eski Türk edebi düşüncesinin, dilde gerçekleşen medeniyetin örneği olan mitler, destanlar vs. Türk halklarının bir köke bağlı olduğunu gösteren ortak değerler toplusudur. Kahramanlık nağmeleri halkın mert oğullarını savaşa, kahramanlığa, yiğitliğe sesler. “Kitab-ı Dede Korkut”, “Köroğlu” gibi kahramanlık destanlarında komutan, halk kahramanı bu nağmeler aracılığıyla kendi silah arkadaşlarına övgüde bulunur, onları cesur olmaya, düşmana karşı savaşta azim, cesaret ve yiğitlik göstermeye sesler.

Sonuç

XXI. yüzyılda bilim ve teknolojinin hızlı gelişim gösterdiği, Davos 2020 işlevsel olmayan becerilerin talebe dönüştüğü, meslek ve başarı taleplerinin eğitimden daha hızlı bir şekilde değiştiği, piyasada rekabet etme becerisi olan insanın oluşumu, millî kimliğin yok olmaya başladığı, aile değerlerinin zayıfladığı, zararlı siyasi ve dini eğilimlerin arttığı bir dönemde eğitimin en önemli vazifesi kendi “Millî Profil”ine saygı duyan çocuk ve gençlerin yetiştirilmesidir. Yaptığımız araştırma gösteriyor ki ortaokul ve liselerin edebiyat derslerinde sözlü halk edebiyatı örneklerinin öğretimi çocuk ve gençlerin millî, manevi ve evrensel değerlere göre fiziksel, zihinsel ve ruhsal açıdan yetişkin birey gibi eğitilmesinde büyük olanaklara sahiptir.

Sözlü halk edebiyatı dilimizin, ahlakımızın, gelenek ve göreneklerimizin bir göstergesidir. Y. Karayev’e göre: “Sanatsal biliş ve sezgideki arkaik hafıza Oğuz universumu burada hiçbir yerde olmadığı kadar taşlaşır ve anılaşır: etnik stil ve sezgideki semantik ve işlevsel kaynaklar sona kadar devam ediyor... Onlarda eski

tarih, eski mitoloji ile birleşiyor, Eski Türk Mitolojisi esatiri ve folkloru Oğuz savaş tarihi ile, oğuz, cengâver ve komutanların adı kaynayıp karışıyor (Karayev,1995, s. 83).

Ortaöğretim okullarında ve liselerde öğretilen sözlü halk edebiyatı örneklerinin kahramanlarını, öğrencilere millî ideolojimizin temelini oluşturan Türkçülük, Modernlik, İslamcılık ve 8 profilde (*cesur, mert, organize, yaratıcı, modern, akıllı, hak bilen, onurlu*), ulusal işlevsel olmayan yeterliliklere dayanarak öğretime dâhil ettik. Bakü ve Sumgayıt ilinde bulunan 10 ortaokul, 10 lisede seçim yoluyla 100 öğretmen ve 500 öğrenciyle deneysel çalışma yaptık. Sözlü Halk Edebiyatı örneklerini öğretirken, öğretmen öğrencilere destan kahramanının karakteristik özelliklerini belirleme talimatı verdi. Öğrenciler destan kahramanlarında olan özellikleri “Millî Profil”le kıyaslıyorlar. Öğretim zamanı ders kitaplarında verilen halk edebiyatı örnekleri aracılığıyla öğrencilere adalet, aile, dürüstlük, alçakgönüllülük, cesaret, cömertlik, işgüzarlık, dayanışma, güven, iletişim, nezaket, tasarruf, arkadaşlık, şefkat, birlik, misafirperverlik, nezaket, sabır, tarihsel miras duyarlılığı, yaşlılara saygı, yurtseverlik, sadakat, iyilik vb. bu gibi değerler verilir.

Yapılan bu araştırma bir daha gösterdi ki sözlü halk edebiyatı çiçekleri solmak bilmeyen, ebedi, taze kalan, zaman zaman kuşakları eğitip öğreten bir sanat gülşenidir.

Kaynakça

- Abdulla, Ş. (1907). *Çocuk Gözlüğü, Tbilisi*.
Abdulla Ş. (1912). *Gülzar. Badükube*.
Azerbaycan Cumhuriyetinde Genel Eğitimin Devlet Standartları. (2019 2 Ağustos № 28) “Azerbaycan muallimi” gazetesi.
Azerbaycan Cumhuriyetinde Genel Eğitim Okulları için Edebiyat Dersi Eğitim Programı (Kurikulumu) (V-XI.Sınıflar). (2008). Bakü: “Tehsil” Yayın Evi.
Cemşidov, Ş. (1977) *Kitab-ı Dede Korkut Sayfalarını Çevirirken*. Bakü: Gençlik Yayın Evi.
Çernyayevski, A. (1883). *Vatan Dili. I. bölüm*, Tbilisi.
Çernyayevski, A., Velibeyov, V. (1888). *Vatan Dili. II.bölüm*, Tbilisi.
Efendiye, R. (1889). *Çocuk Bahçesi*. Tbilisi.
Efendiye, R. (1901). *Besuretü`l-etfal*. Badükube.
Ahmedov, C. (1992). *Edebiyatın Öğretim Yöntemleri*. Bakü, “Bakü Universiteti”, Yayın Evi.
Aliyev, P. (1999). *Kitab-ı Dede Korkut Destan Poetiğinin Benimsetilme Yolları*. Bakü: “Tahsil” Yayın Evi.
Haşimov, E. (1958). *Azerbaycan Sözlü Halk Edebiyatında Eğitici Düşünceler*. Bakü: Uşakgencneşr .
Haşimov, İ. (1986). *Kitab-ı Dede Korkut`Takı Pedagojik Mirası Öğrencilerin Eğitim ve Öğretim İşinde Kullanmanın Etkili Yöntemleri*. Bakü: APİ`nin Yayın Evi.
İkinci Dereceli Mektepler için Edebiyat Müfredatı.(1923). Bakü: Azernesr,
Karabağlı, E. (1961). *Okulda Sözlü Halk Edebiyatı`nın Öğretimi*. Bakü: Azertedrisneşr.
Garalov, Z. (2003). *Terbiye*. 3 cilt, I.c, Bakü: Pedagogika Yayın Evi. .

- Karayev, Y. (1995). *Tarih: Yakından ve Uzakdan*. Bakü: “Sabah” Yayın Evi.
- Köçerli, R. (1912). *Balalara hediye*. Badükube.
- Mahmudbeyov, M., Axundov, S. (1908). *İkinci Yıl* (İkinci il). Badükube.
- Mahmudbeyov, M., Sehhet, A. (1909). *Yeni mektep*. Badükube.
- Memmedov, Ş. (1990). *Azərbaycan Edebiyatı Öğretiminde Folklore Ait Kitle İletişim Araçlarını Kullanma Yolları*. Bakü: “Maarif” Yayın Evi..
- Mikayılov, Ş. (2008, № 4, say.20-25). V-XI. *Sınıflarda Sözlü Halk Sanatı Örneklerinin Öğredilmesinde Öğretim Yöntemlerinin Kullanımına Dair // ARTPI-nin Elmi eserleri*.
- Mirze Şefi Vazeh. (1883). *Kitab-i-türki*. Tebriz-Tbilisi.
- Mustafa, A., Hamdi, B. (2009). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Ankara. Akçağ Basım Yayın Pazarlama A.Ş.
- Seyid Azim Şirvani. (1883). *Rəbiül-ətfal*. Badükube
- Eğitim Hakkında Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Kanunu* (2009). Bakü: “Hukuk Edebiyatı” Yayın Evi.
- T.C.Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü Orta Öğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı*. (2017).
- Genel Eğitim Okullarının V-XI. Sınıfları İçin Edebiyat Ders Programı. (2003). Bakü:” Nigâr-E” KM.
- Yusifov, F. (1988). *Folklörün Öğretim Sürecinde Öğrencilerin Sözel Anlatımının Geliştirilmesi Yolları*. Bakü: API Yayın Evi.

İnternet Kaynakları

<http://www.izmirport.com.tr/yazarlar/ulku-sonsuz/prof-dr-metin-ekici-ile-dedem-korkut-sohbetleri.html> (E.T.06.11.2019)

Pırah Alijev

Baku Slavic University, Republic of Azerbaijan

Values and Skills Gained by Students in Teaching Folk Literature

Abstract: Globalization puts national ideology and national reality, national identity and national development, the basic sources of statism and other important issues in danger. In the era of globalization, national ideology is going through an extremely complex process. In this context, it is important to protect national and moral values and protect national identity and national differences in the face of globalization. The “National Profile” we have developed aims to foster a strong cultural and moral environment both in the education system and for children and young people, thus increasing the resistance of this environment to external factors. Emphasizing national values is significant for middle and high school students, enabling them to critically assess the national and cultural values of other nations accurately. The education system of the Republic of Azerbaijan attaches great importance to school education (primary school, secondary school, high school). Literature courses are taught in 4443 schools at the secondary and high school levels. The course content consists of distinguished examples from Azerbaijani and world literature. At a time when global calls and threats show how important it is to protect our national identity, we emphasized the teaching of oral folk literature examples, which constitute the content of the literature course, with new methods. As a result, we expressed the necessity of a comprehensive, targeted and systematic arrangement of national, cultural and human values in the Literature course with new content, a new structure and a new perspective,

and the implementation of this new method in the school was approved. Particularly in the preface, the importance of using correct tenses in terms of grammar should be emphasized.

Keywords: *folk literature; secondary school; high school; students; national and cultural values; globalization; “National Profile”.*

WIRTSCHAFTSDEUTSCH IM GERMANISTIK-STUDIUM: CURRICULUM-ENTWICKLUNG UND EINFÜHRUNG IN DIE STUDIENINHALTE

Ema Kristo

Universität Tirana, Albanien
Ema.kristo@unitir.edu.al

Jonida Bushi (Gjuzi)

Universität Tirana, Albanien
jonida.bushi@unitir.edu.al

Abstract: In den letzten Jahren ist die Nachfrage nach Wirtschaftsdeutsch im Unterricht Deutsch als Fremdsprache stark gestiegen, bedingt durch die wachsende internationale Arbeitsteilung und die zunehmende wirtschaftliche Verflechtung im Zuge der Globalisierung. Es besteht ein großes Interesse daran, berufsrelevante Kenntnisse der deutschen Sprache zu erwerben, um sprachlich handlungsfähig im beruflichen Umfeld der Wirtschaft zu sein. Auch in Albanien wurde die Implementierung von Fachsprache Wirtschaftsdeutsch vorangetrieben, und zwar an der Fakultät für Humanwissenschaften an der Universität Elbasan. Das Fach Wirtschaftsdeutsch ist ein Pflichtfach im Curriculum des Germanistikstudiums an der genannten Abteilung. Diese Entscheidung unterstreicht die Relevanz und Wertschätzung der deutschen Sprache im beruflichen Kontext und ermöglicht den Studierenden eine gezielte Vorbereitung auf die Anforderungen der Wirtschaftskommunikation. Die Integration von Wirtschaftsdeutsch in das Germanistikstudium in Albanien bietet den Studierenden die Möglichkeit, ihre sprachlichen Fähigkeiten gezielt auf den Wirtschaftsbereich auszurichten. Sie erlangen ein solides Verständnis für die Fachterminologie und die kommunikativen Anforderungen im wirtschaftlichen Umfeld, was ihre beruflichen Perspektiven erheblich erweitert. Diese Entwicklung spiegelt den Bedarf wider, qualifizierte Fachleute mit Wirtschaftsdeutsch-Kenntnissen für internationale Unternehmen und Geschäftsbeziehungen zu gewinnen. Mit einem Fokus auf die berufliche Anwendbarkeit der deutschen Sprache werden die Absolventen besser auf die Herausforderungen des heutigen globalen Arbeitsmarktes vorbereitet und können ihre Karrierechancen sowohl in Albanien als auch im internationalen Umfeld verbessern.

Schlüsselwörter: *Wirtschaftsdeutsch, Curriculaentwicklung, Kompetenzen, Interkulturelle Kommunikation, Terminologie.*

1. Einführung

Die Universität Elbasan ist eine Bildungseinrichtung mit der Hauptfunktion, Lehrer auszubilden. Allerdings ist nur ein kleiner Teil der Absolventen in der Lage, eine Lehrerstelle zu bekommen. Viele Absolventen sehen sich daher gezwungen,

eine Arbeit außerhalb ihres ausgebildeten Berufsfeldes zu suchen. Besonders problematisch ist diese Situation für die Studenten, die ihren Studiengang an der Fakultät für Humanwissenschaften abschließen, und somit auch für Studierende der deutschen Abteilung an dieser Fakultät.

Das Fach Wirtschaftsdeutsch schafft ein zusätzliches Angebot für Studierende der deutschen Abteilung, die ihre Kompetenzen erweitern und sich an die reale Arbeitsmarktsituation anpassen wollen. Es bereitet die Studenten gezielt auf den Berufseinstieg vor. Da nicht alle Geistes- und Sozialwissenschaftsstudenten eine wissenschaftliche Laufbahn einschlagen möchten oder als Lehrer und Dozenten arbeiten können, eröffnen sich für sie Beschäftigungsmöglichkeiten in fast allen nicht-technischen Bereichen der Wirtschaft, wie zum Beispiel im Personalwesen, der betrieblichen Weiterbildung, Presse- und Öffentlichkeitsarbeit und im Marketing.

Da sich die Wirtschaft ständig weiterentwickelt, ist es wichtig, den Unterricht für Wirtschaftsdeutsch auf dem neuesten Stand zu halten. Es sollen aktuelle Beispiele, Fallstudien und Informationen über wirtschaftliche Entwicklungen in den Unterricht integriert werden, um den Lernenden ein Verständnis für aktuelle Trends und Herausforderungen in der Wirtschaft zu vermitteln. Durch die regelmäßige Aktualisierung der Lehrinhalte können die Lernenden auch lernen, Informationen aus verschiedenen Quellen zu analysieren und kritisch zu bewerten, um ihre Kenntnisse über Wirtschaftsdeutsch kontinuierlich zu erweitern. (Bushi/Kristo, 2023a, S.27)

Darüber hinaus gibt es in Albanien eine Vielzahl von deutschen Organisationen und Firmen¹, bei denen albanische Studierende der Germanistik viele Beschäftigungsmöglichkeiten finden könnten. Insgesamt bieten diese Organisationen und Firmen den albanischen Absolventen der Germanistik spannende Perspektiven, um ihr Wissen und ihre Fähigkeiten in einem breiten Spektrum beruflicher Tätigkeiten einzusetzen und einen wertvollen Beitrag zur deutsch-albanischen Zusammenarbeit zu leisten. Daher haben potentielle Arbeitnehmer mit guten und sachbezogenen Deutschkenntnissen schon eine Chance, einen Arbeitsplatz zu erwerben. Das ist für die Germanistikstudierenden ein Vorteil.

Aus den Untersuchungen die wir im Jahr 2022 an der Fakultät für Humanwissenschaften an der Universität Elbasan durchgeführt haben, stellt man fest dass ein großer Teil der albanischen Germanistikabsolventen nach dem Abschluss des Studiums in der freien Marktwirtschaft (in den Bereichen wie Dienstleistung, Außenhandel, Industrie, Tourismus,) tätig sind. Die Kernkompetenzen umfassen insbesondere die erfolgreiche Bewältigung von einfachen kaufmännischen Aufgaben wie Entgegennahme von Telefonaten und der effektiven Kommunikation mit Kunden. Zudem fallen Tätigkeiten im Dienstleistungsbereich wie beispielsweise die Beratung von Kunden, die Koordination von Terminen und die effiziente Organisation von Abläufen in das Aufgabenfeld. Wir haben einen Fragebogen für Studierende erstellt, die in den

¹ Die deutsche Botschaft in Tirana; Friedrich-Ebert-Stiftung (FES); Goethe-Institut; Deutsche Wirtschaftsvereinigung in Albanien (DWV); DEKRA Akademie Shpk usw.

letzten fünf Jahren ihr Studium an der Humanwissenschaftlichen Fakultät im Fachbereich Germanistik abgeschlossen haben, um ihre Meinung und Erfahrungen im Berufsleben zu erheben. Die Verteilung des Fragebogens erfolgte über die Online-Plattform mit dem Ziel, möglichst viele Absolventen aus den letzten Jahren zu erreichen. Die Kontakte des Bildungssekretariats und der Abteilung für deutsche Sprache wurden genutzt, um die Studierenden zu kontaktieren und ihnen den Fragebogen zukommen zu lassen.

2. Organisation und Methodik

Da keine offiziellen Statistiken über die Beschäftigung von Studierenden nach Fakultäten/ Abteilungen vorliegen, wurde eine Befragung von Studierenden durchgeführt, die ihr Studium in den Jahren 2018–2022 im Fachbereich Germanistik an der Humanwissenschaftlichen Fakultät abgeschlossen haben. Ziel war es, die Probleme hervorzuheben, mit denen Absolventen bei der Jobsuche konfrontiert sind, die Branchen, in denen sie beschäftigt sind, und die Rolle von Studienprogrammen für den Erfolg der Jobsuche zu untersuchen. Der durchgeführte Online-Fragebogen weist die folgenden Merkmale auf: 1. Er wurde mithilfe von Google Forms erstellt. 2. Es wurde darauf geachtet, die Anonymität der Teilnehmer zu wahren.

Der Fragebogen als methodisches Instrument zur Erfassung des Absolventenstatus wurde über die offiziellen Adressen der Fakultäten verteilt und nutzte die Datenbank der Lehrsekretariate bei der Studierendeneinschreibung. Der Fragebogen wurde von 130 Studierenden ausgefüllt, es ist jedoch schwierig, eine genaue Rücklaufquote zu ermitteln, da E-Mail-Adressen nicht immer erreichbar oder ungültig waren.

Durch den ersten Test haben wir wertvolle Erkenntnisse gewonnen, die zeigen, dass der Aufbau und die Pflege von Kontakten zu Absolventen der Fakultät von großer Bedeutung sind.

Der Fragebogen hat das Ziel, junge Absolventen zu identifizieren und zu kontaktieren, um Erwartungen, Schwerpunkte, Beschäftigungssituation sowie ihre Fähigkeiten auf dem Arbeitsmarkt zu untersuchen. Die Stichprobenmethode, die für diese Untersuchung verwendet wird, ist die einfache Zufallsstichprobe. Der Befragungszeitraum wurde auf zwei Wochen festgelegt, während die Studierenden über bestehende Kontakte kontaktiert und der Fragebogen online verteilt wurden. Insgesamt liefert der Fragebogen eine strukturierte und zielgerichtete Methode, um relevante Informationen von Absolventen zu sammeln und fundierte Einblicke in ihre Beschäftigungssituation und Fähigkeiten auf dem Arbeitsmarkt zu gewinnen. Die Ergebnisse dieser Studie könnten für die Fakultät wertvoll sein, um ihre Absolventen besser zu unterstützen und ihre Programme entsprechend anzupassen.

Der Fragebogen wurde in drei Abschnitte unterteilt, um verschiedene Informationen zu erfassen. Im ersten Abschnitt werden demografische Daten wie Alter, Geburtsort, Wohnort, Abschluss, Fakultät und Programm gesammelt. Im nächsten Abschnitt werden Informationen zum Beschäftigungsstatus, zur Beschäftigungsgeschichte, zu Arbeitsmarktbarrieren, zur Anwendbarkeit und

Relevanz der an der Fakultät erworbenen Kenntnisse bei der Arbeitssuche und bei der Leistungserbringung am Arbeitsplatz, Fördermöglichkeiten auf dem Arbeitsmarkt sowie zur Weiterbildung abgefragt. Der letzte Teil befasst sich damit, die Meinungen der Absolventen zu erfassen, welche Veränderungen sie sich während der Übergangszeit vom Studium zum Arbeitsmarkt wünschen.

Im Folgenden werden nur einige Fragen an den Absolventen exemplarisch dargestellt:

Frage 1: Wann haben Sie Ihren Abschluss an der Germanistischen Abteilung gemacht?

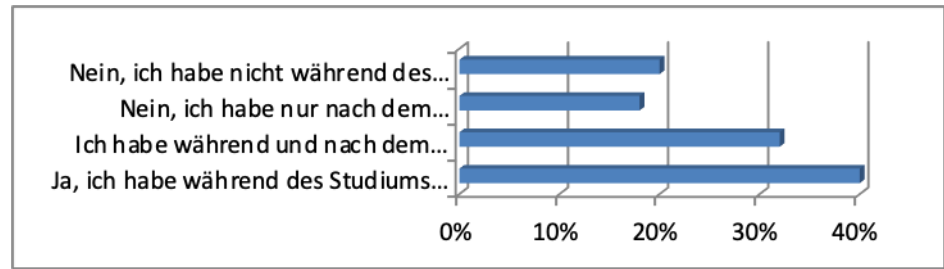
Dieser Fragebogen richtet sich an Absolventen der letzten fünf Studienjahre. Wir haben den Fragebogen an die Studierenden gerichtet, wobei insbesondere Absolventen aus dem Jahr 2020 dominierten.

Abschlussjahr	2018	2019	2020	2021	2022
Antworten	25%	23%	32%	17%	3%

Tabelle 1. Abschlussjahre der Studierende

Frage 2: Haben Sie während Ihres Studiums gearbeitet?

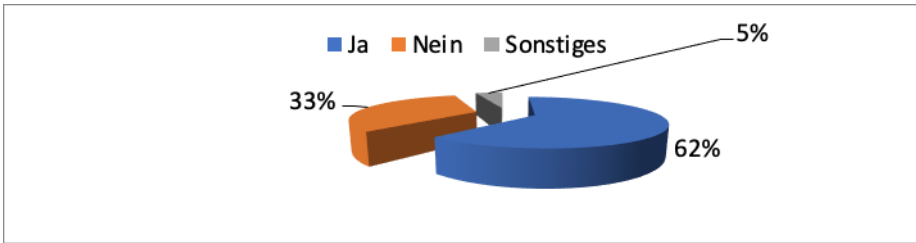
Die Beantwortung dieser Frage hilft uns zu verstehen, wie schnell sich Studierende der Germanistik in den Arbeitsmarkt integrieren. Wie aus der obigen Grafik ersichtlich ist, gaben 40 % der Befragten an, während ihres Studiums in einem Arbeitsverhältnis gestanden zu haben.

Graphik 1. Beschäftigung während des Studiums

Frage 3: Haben Sie Schwierigkeiten, in Ihrem Profil einen Job zu finden?

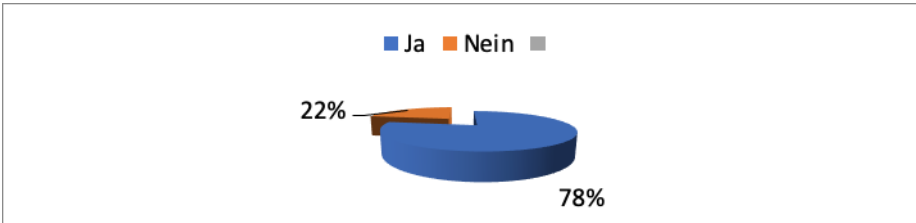
Die häufigste Antwort, die von 62 % der Befragten gegeben wurde, zeigt, dass Studierende Schwierigkeiten hatten, nach ihrem Studium eine Anstellung in ihrem Beruf zu finden, obwohl 40 % von ihnen, wie aus der Frage 2 sich herausstellt, während des Studiums Berufserfahrung gesammelt haben. Interessanterweise hatten 33 % der Befragten keine Schwierigkeiten, eine Stelle in ihrem Beruf zu finden, während 5 % der Befragten in der ausweichenden Antwort „Sonstiges“ offenbar nicht gezielt danach strebten, eine Arbeit in ihrem Fachbereich zu finden, oder möglicherweise das höchste Jobangebot im Callcenter angenommen haben

Graphik 2. Schwierigkeit bei der Jobsuche

Frage 4: Sind Sie derzeit beschäftigt?

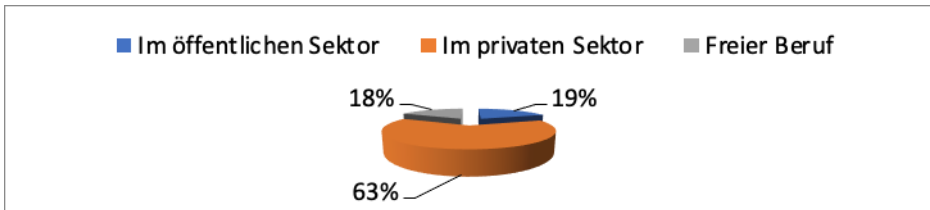
Es stellte sich heraus, dass 79 % der Befragten diese Frage positiv beantworteten, während 21 % negativ. Dies ist eine optimistische Antwort, da Germanistik-Studenten trotz der Schwierigkeiten, im Beruf Arbeit zu finden, Anpassungs- und Beschäftigungsmöglichkeiten auf dem Arbeitsmarkt finden.

Graphik 3. Derzeitige Beschäftigung

Frage 5: In welcher Branche sind Sie beschäftigt?

Die Antworten der Befragten zeigen, dass der Großteil der Arbeitnehmer mit 63 % eine Stelle in der Privatwirtschaft gefunden hat oder als Freiberufler auf dem Arbeitsmarkt engagiert ist. Darüber hinaus sind 14 % der Befragten in erheblichem Umfang im öffentlichen Sektor beschäftigt.

Graphik 4. Aufteilung der Branchen nach Beschäftigung

Frage 6: Welchen Beruf üben Sie derzeit aus:

Absolventen haben in verschiedenen Wirtschaftszweigen eine Anpassung an den Arbeitsmarkt gefunden, wenn auch nicht immer in ihrem Beruf.

Kategorien von Berufen	Antworten in %
Dolmetscher	2
Kundenservice in verschiedenen Geschäftsbereichen	25
Sekretariat	2
Stewart	1
Sachbearbeiter im fremdsprachigen Bereich	4
Lehren	10
Reisebüro	18
Call Center	28
Andere	8

Tabelle 2. Aufteilung nach Berufe

Frage 7: Wie sehr hat Ihre Ausbildung im Fachbereich Germanistik Ihrer Meinung nach Ihre Leistung bei der Arbeit beeinflusst?

Bei der genaueren Analyse sehen wir, dass 50 % der Befragten der Ansicht waren, dass ihre Ausbildung an der Fakultät für Humanwissenschaften, Abteilung der deutschen Sprache, einen großen Einfluss auf die Arbeitsleistung habe. Dies unterstreicht den Wert, den die Studienprogramme im Hinblick auf den Arbeitsmarkt entwickeln und aktualisieren.

Frage 8: Haben Sie während Ihres Studiums im Fach Wirtschaftsdeutsch wichtige Kenntnisse und Kompetenzen für die Arbeit erworben?

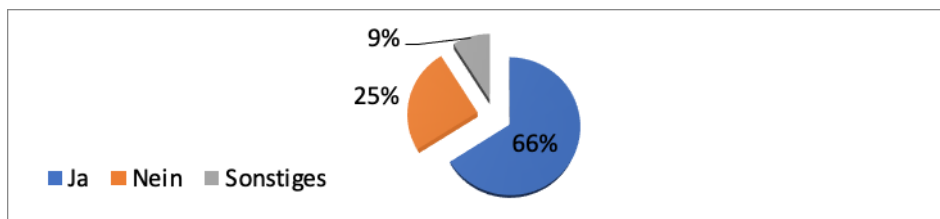
95% der Studierenden haben diese Frage positiv beantwortet, was die Bedeutung dieses Fachs im Germanistik-Lehrplan betont.

Graphik 6. Erwerb der Kompetenzen im Fach Wirtschaftsdeutsch

Frage 9: Möchten Sie weitere Fähigkeiten erwerben, die nicht Teil Ihres Studiums waren?

Es wurde festgestellt, dass 66 % der Befragten diese Frage positiv beantworteten.

Graphik 7. Streben nach zusätzlichen Fähigkeiten nach dem Studium

Frage 10: Bitte spezifizieren Sie diese Fähigkeiten.

Interessenten wurden nach Einzelheiten zur Art der erforderlichen zusätzlichen Fähigkeiten gefragt. Die Antworten sind in der folgenden Tabelle und dem Diagramm dargestellt:

Erforderliche Fähigkeiten nach Kategorien	Ergebnisse in %
Computerfähigkeiten	7%
Kommunikationsfähigkeit	9%
Führungsqualitäten	12%
Weitere Fremdsprachen	13%
Beziehungen zur Öffentlichkeit	8%
Pädagogik	3%
Berufspraktikum	28%
Tourismus und Wirtschaft	25%
Andere	10%

Tabelle 3. Art der zusätzlichen Fähigkeiten

Die meisten Befragten, streben danach, andere Fähigkeiten zu erwerben, die nicht direkt mit ihrem Studienprogramm zusammenhängen, wie zum Beispiel: Computer, Kommunikation, Management, Tourismus, Öffentlichkeitsarbeit, und andere. Die Darstellung der Wünsche der Befragten zeigt ihr Interesse an einer mehrprofiligen Ausbildung bereits im Diplom. Mittlerweile verspüren 28 % der Befragten das Bedürfnis, ihre beruflichen Fähigkeiten durch die Weiterentwicklung der Berufspraxis zu verbessern, während 38 % von ihnen sich tiefergehende Kenntnisse in den Fächern wünschen, die sie während ihres Studiums entwickeln, wie zum Beispiel: Pädagogik, Tourismus, Wirtschaft und weitere Fremdsprachen. Basierend auf den obigen Erklärungen sollte die Notwendigkeit bzw. Nützlichkeit des Wirtschaftsdeutschunterrichts nicht bestritten werden. Es ist klar erkennbar, dass die Studierenden der Germanistik in Albanien nach ihrem Abschluss oft nach anderen Tätigkeitsfeldern als Lehrer oder Akademiker suchen. Sie sind aktiv auf der Suche nach verschiedenen Berufsmöglichkeiten. In diesem Kontext kann zweifellos von der Wichtigkeit von Wirtschaftsdeutsch als Kursangebot in germanistischen Studiengängen gesprochen werden. Aus diesem Grund wurden

seit dem Jahr 2004 in die Curricula der deutschen Abteilung an der Universität Elbasan Wirtschaftsdeutsch eingeführt.

Im Folgenden wird das Konzept des Wirtschaftsdeutsch an der Germanistikabteilung der Universität Elbasan näher erläutert. Dabei fließen auch eigene Unterrichtserfahrungen ein, um das Thema weiter zu vertiefen. Das Pflichtmodul Wirtschaftsdeutsch an der Germanistikabteilung der Universität Elbasan in Albanien erstreckt sich über vier Semester. Es wird erstmals im 3. Semester angeboten und dauert bis zum Ende des 6. Semesters an. Im Folgenden werden zunächst die Rahmenbedingungen des Moduls erläutert, gefolgt von den Zielsetzungen, Fertigkeiten, Inhalten und Materialien. Die Leistungsbewertung basiert auf einer regelmäßigen und aktiven Teilnahme der Studierenden an den Seminaren. Die Gesamtleistung wird durch eine Zwischenprüfung (30%) in der Mitte des Semesters, Seminararbeit (20 %) und eine Abschlussprüfung (50%) am Ende des Semesters bewertet. Der gesamte Workload des Moduls über die vier Semester hinweg beträgt insgesamt 180 SWS. Der Unterricht der Fachsprache Wirtschaftsdeutsch wird im Mittleres Sprachniveaueingeführt: In dieser Phase werden spezifische Materialien zum Wirtschaftsdeutsch genutzt werden, um das Vokabular, die Grammatik und die Ausdrucksweisen im wirtschaftlichen Kontext zu vertiefen. Dies kann zum Beispiel den Umgang mit geschäftlichen Korrespondenzen, das Verständnis von Wirtschaftstexten oder das Training von Präsentationen umfassen.

Auf einem fortgeschrittenen Sprachniveau, in späteren Semestern können die Lernenden ihr Wissen über Wirtschaftsdeutsch weiter vertiefen und spezialisiertere Themenbereiche behandeln, wie zum Beispiel internationale Geschäftsbeziehungen, Marketing oder Personalwesen. Es ist wichtig zu beachten, dass der Unterricht oder das Selbststudium der Fachsprache Wirtschaftsdeutsch am effektivsten ist, wenn er in Verbindung mit praxisnahen Anwendungen und authentischen Materialien stattfindet. Daher kann es sinnvoll sein, neben dem Sprachunterricht auch auf wirtschaftliche Texte, Fachzeitschriften, Filme oder Diskussionen zu aktuellen Wirtschaftsthemen zurückzugreifen. Buhlmann/Fearns (2000) stellen fest, dass im Vergleich zu naturwissenschaftlichen und technischen Fachsprachen die sprachliche Kompetenz im Bereich Wirtschaft im Allgemeinen ein höheres sprachliches Niveau erfordert. (vgl. Buhlmann/Fearns 2000, S.323). Daraus ergibt sich, dass Wirtschaftsdeutsch sinnvollerweise dann durchgeführt werden soll, wenn die wesentlichen Aspekte der Morphologie und Syntax bereits abgedeckt wurden. Dies liegt daran, dass auch im Bereich Wirtschaft der Umfang des lexikalischen Lernstoffs sehr groß ist und angesichts der Gesamtheit von Lexik, Syntax, Morphologie, Kommunikationsstrategien und Textstrukturen der Kurs nicht tief in die Sprache der Wirtschaft einführen kann (Buhlmann/Fearns 2000, S. 323)

Auch ein systematisches Training in interkulturellen Fähigkeiten ist sehr wichtig, was für Deutschlernende neue Perspektiven auf dem internationalen Arbeitsmarkt eröffnen könnte.

3. Inhalte und Materialien

Natürlich beeinflussen die angestrebten Ziele und die zu vermittelnden Fertigkeiten die strukturelle Gestaltung und den Inhalt des Moduls. Die Lehrwerke mit denen gearbeitet wird sind: „Dialog Beruf 3“ vom Hueber-Verlag, Lernniveau B1/B2; „Unternehmen Deutsch Aufbaukurs“ vom Klett-Verlag, Lernniveau B1/B2 (Fortgeschrittenenkurs für Wirtschaftsdeutsch vom Klett-Verlag), Lernniveau B1/B2; „Wirtschaftskommunikation, Deutsch NEU. Deutsch für den Beruf“ (Wirtschaftskommunikation, Deutsch NEU. Deutsch für den Beruf) Lernniveau B2. Die untersuchten Lehrbücher definieren ihr Hauptziel als praxisorientiertes Lernen und sprachliche Handlungsfähigkeit. Das Lehrbuch „Dialog Beruf 3“ basiert auf einer umfassenden Analyse der Sprachanforderungen in deutschen Unternehmen. Auch in den anderen beiden Lehrbüchern wird die Handlungsfähigkeit in der Sprache trainiert, indem authentische oder leicht angepasste und gekürzte betriebliche Abläufe als Fallstudien verwendet werden. „Unternehmen Deutsch“ versteht sich ebenfalls, im Einklang mit den Anforderungen des Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmens für Sprachen (GER), als berufsorientiertes Lehrbuch, das „umfassende Handlungsfähigkeit am Arbeitsplatz“ sowie „professionelle Sprach- und interkulturelle Kompetenz“ vermittelt (vgl. Vorwort zum Lehrbuch). Das Ziel ist es, die erworbenen Fähigkeiten schnell anzuwenden, so dass Lernen und Anwendung parallel stattfinden sollen (vgl. Lehrerhandbuch: 5) (Bushi/Kristo, 2023b, S.48)

„Wirtschaftskommunikation“ richtet sich an Kursteilnehmer ab dem B2-Niveau, die im Rahmen ihrer beruflichen Tätigkeit Kontakte zu deutschen Unternehmen oder deutschsprachigen Kollegen haben. Die Inhalte und Aufgaben des Lehrbuchs „Business Communication German“ basieren auf konkreten Handlungssituationen im Unternehmen und den dort entstehenden sprachlichen Anforderungen. Alle Lernschritte zielen darauf ab, die beruflichen Aufgaben erfolgreich zu meistern. In mehreren Kapiteln und Aufgaben wird das Thema „unterschiedliche Konventionen in verschiedenen Kulturen“ (Kommunikationsstil, Verhalten, Werte usw.) explizit behandelt und es gibt zahlreiche weitere Ansatzpunkte in allen Kapiteln. Zwei Dinge sind besonders wichtig im Umgang mit diesen Themen: 1. Bewertungen (z. B.: „Die Deutschen / Sie ... sind auf diese oder jene Weise“) sollten immer in Bezug auf Beobachtungen spezifischen Verhaltens hinterfragt werden (welche Beobachtung hat zu dieser oder jener Bewertung geführt?). 2. Die „Beobachterperspektiven“ sollten immer „umgedreht“ werden (wir ... haben dies und das bei den anderen beobachtet und finden sie deshalb unhöflich/aufdringlich/unverständlich ... Was beobachten sie bei uns und wie erscheinen wir ihnen wohl).

4. Zusammenfassung

Dieser Artikel strebt an, die Relevanz von Wirtschaftsdeutsch in den Studiengängen der Germanistik an albanischen Universitäten zu unterstreichen und am Beispiel des Wirtschaftsdeutschmoduls an der Germanistikabteilung der Universität Elbasan zu veranschaulichen.

Die Notwendigkeit des Wirtschaftsdeutschunterrichts ergibt sich aus der zunehmenden Globalisierung und Vernetzung der Wirtschaftswelt. Studierende, die in der Lage sind, nicht nur die deutsche Sprache, sondern auch die spezifische Fachsprache der Wirtschaft zu beherrschen, öffnen sich vielfältige Karrierechancen. Durch die Integration von Wirtschaftsdeutsch in die Lehrpläne der Germanistikabteilungen an albanischen Universitäten werden die Studierenden auf die Herausforderungen des modernen Arbeitsmarktes besser vorbereitet.

Die Verbindung zwischen Sprache und Wirtschaft ist in der heutigen globalisierten Welt von zentraler Bedeutung. Ein solides Verständnis der deutschen Sprache in wirtschaftlichen Kontexten ermöglicht es den Absolventinnen und Absolventen, nicht nur in multinationalen Unternehmen zu arbeiten, sondern auch in internationalen Geschäftsbeziehungen erfolgreich zu agieren.

Das vorgestellte Wirtschaftsdeutschmodul an der Germanistikabteilung der Universität Elbasan dient als Beispiel dafür, wie der Lehrplan angepasst werden kann, um den Studierenden diese essenziellen Fähigkeiten zu vermitteln. Die Integration von praxisorientiertem Wirtschaftsdeutschunterricht bietet den Studierenden eine realitätsnahe Umgebung, in der sie ihre sprachlichen Fertigkeiten in authentischen wirtschaftlichen Szenarien anwenden können.

Zusammenfassend betont dieser Artikel die Bedeutung von Wirtschaftsdeutsch in der Germanistik und zeigt anhand eines konkreten Beispiels auf, wie die Einbindung solcher Module die Studierenden besser auf die heutigen Anforderungen des Arbeitsmarktes vorbereitet.

Literaturverzeichnis

Buhlmann, Rosemarie/Fearns, Anneliese (2000) „Handbuch des Fachsprachenunterrichts“, Tübingen: Narr.

Bushi, Jonida, and Ema Kristo. “Didactics of intercultural communication and business German language” *Academic Journal of Business, Administration, Law and Social Sciences Journal*, Vol. 9 No. 2, 22 Jul 2023a <https://sciendo.com/issue/AJBALS/9/2>, p.21 – 28

Bushi, Jonida, and Ema Kristo. “Teaching And Learning Business German: Didactic Approaches.” *Anglisticum. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*” Volume 12, No.9, September 2023b Tetovo, North Macedonia, <https://www.anglisticum.org.mk/index.php/IJLLIS/article/view/2406>, p.47 – 62

GER: Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: Lernen, lehren, beurteilen, Anhang D, Dokument D4: Zusammenfassung der Kann-Beschreibungen im Bereich ›Beruf‹. [http:// www.goethe.de/z/50/commeuro/d.htm#d](http://www.goethe.de/z/50/commeuro/d.htm#d) (Stand: 30.03.2011)

Dialog Beruf 3. Kursbuch. Ismaning: Hueber, 2. Auflage 2005.

Dialog Beruf 3. Arbeitsbuch. Ismaning: Hueber, 2. Auflage 2005.

Dialog Beruf 3. Lehrerhandbuch. http://www.hueber.de/shared/elka/Internet_Muster/Red1/978-3-19-021592-8_gesamt.pdf

Unternehmen Deutsch Aufbaukurs. Kursbuch. Stuttgart: Klett, 1. Auflage 2007.

Unternehmen Deutsch Aufbaukurs. Arbeitsbuch. Stuttgart: Klett, 1. Auflage 2007.

Unternehmen Deutsch Aufbaukurs. Lehrerhandbuch. Stuttgart: Klett, 1. Auflage 2007.

Wirtschaftskommunikation Deutsch, Klett Verlag, 2019

Ema Kristo

University of Tirana, Albania

Jonida Bushi (Gjuzi)

University of Tirana, Albania

Business German in German Studies Program: Curriculum Design and Introduction to Study Content

Abstract: In recent years, the demand for Business German in the context of teaching German as a foreign language has seen significant growth, driven by the expanding international division of labor and the increasing economic interconnection in the wake of globalization. There is a strong interest in acquiring profession-relevant knowledge of the German language to become linguistically proficient in the professional sphere of the business world. In Albania as well, the implementation of Business German has been advanced, particularly at the Faculty of Human Sciences at Elbasan University. Business German is a mandatory subject within the curriculum of the German Studies program at the department mentioned above. This decision underscores the relevance and appreciation of the German language within the professional context, offering students a targeted preparation for the demands of business communication.

The integration of Business German into the field of German Studies in Albania provides students with the opportunity to align their linguistic skills specifically with the realm of business. They gain a solid understanding of specialized terminology and communicative requirements within the economic environment, significantly enhancing their professional prospects. This development mirrors the need to cultivate skilled professionals with proficiency in Business German to engage in international enterprises and business relations. By focusing on the practical applicability of the German language in a professional context, graduates are better prepared for the challenges of the contemporary global job market, thereby enhancing their career opportunities both within Albania and on an international scale.

Keywords: *Business German; Curriculum Development; Competencies; Intercultural Communication; Terminology.*

ПРИКАЗИ

BOOK REVIEWS

ЗА НЕКОЛКУ ОСОБЕНОСТИ НА РАСКАЗИТЕ ВО „СКАРБО“ НА ЈАДРАНКА ВЛАДОВА

Трајче Стамески

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
tstameski@gmail.com

Апстракт: Текстот проследува неколку раскази од збирките „Скарбо во мојот двор“ (1986) и „Воден знак“ (1990) на Јадранка Влатова, заеднички преобјавени во книгата „Скарбо“ (2024), и се задржува на клучните поетички особености на овие раскази: смисла за интелектуален хумор, автоиронија, минималистичко смислување на деталот, препознатливиот хронотоп на домот, дневната соба, дворот, ноките на скопскиот Бит-пазар, киното, библиотеката и др. Со емотивниот и интимен однос на раскажувачот кон просторот, нејзината проза се доживува како магичен амбиент на имагинацијата. Влатова го пренесува читателот во сферата на фантастичната и ониричката книжевност, но со јасна авторска порака дека понекогаш и најневозможните соништа и желби се остварливи само доколку се посакуваат искрено и ако се поттикнати од добри намери. Токму заради сите набројани книжевни квалитети, расказите на Влатова и во етичка и во естетска смисла, се показ за уметничка нарација на длабок хуманизам во раната фаза на постмодернизмот во македонската книжевност.

Клучни зборови: *расказ, постмодернизам, имагинација, ониризам, поетика.*

Вовед

На македонската книжевна сцена, Јадранка Влатова се појавува со збирката раскази „Скарбо во мојот двор (1986) која претставува репрезент на нејзината специфична раскажувачка постапка и сензибилитет преку обединување на неколку поетички константи: евокативност, асоцијативност, ониричност и фантастика. Според книжевната критика, токму овие поетички и естетски квалитети на нејзината проза придонесуваат за нејзиното иновативно и автентично отклонување од актуелната традиционална реалистичка поетика и формирање на првата постмодернистичка фаза во македонската книжевност, заедно со делата на прозаистите: Драги Михајловски, Александар Прокопиев и Димитрие Дурацовски, кои своите први книги главно ги објавуваат во издавачките куќи „Млад борец“ и „Книжевната младина на Македонија“. Во познатата „Феноменологија на духот“, Хегел ги претставува интелектот и верата, затворот и слободата, субјективността и авторитетот, како клучни контрадикции во современите општества и култури. Според неговата филозофска мисла, светот постои објективно, но во основата содржи духовна природа или своевидна мистична

„апсолутна идеја“ (божество) чија највисока парадигма е човековата свест и нејзините различни артикулации на претставување на светот. Директниот начин на претставување се реализира преку човековите перцепции или прости сензации, за разлика од индиректниот кој ја опфаќа човековата чувствителност, сеќавањата, спомените од детството, сликите од замислените ликови или светови и сл.

Скарбо во мојот двор

Веќе во почетниот расказ од истоимената збирка „Скарбо во мојот двор“, Јадранка Вladoва на маестрален начин го актуелизира Хегеловиот концепт на свеста како спротивставеност меѓу две различни перцепции на стварноста: едната се поврзува со девојката-раскажувач и нејзиното незадоволно набљудување на здодевното и автоматизирано перење на садовите од страна на својата мајка: „неизмиени садови кои останале од гости со кои ништо важно не се зборувало“, и втората, преку нејзината способност за повремено и привремено мисловно апстрахирање од реалноста и чудесното креирање на мистериозниот лик на Скарбо во дворот на нејзината куќа.

„Помислувам на Скарбо, на Алојзиус што умее со вистински зборови да ги раскаже ноќните темнини, стравот, скокотливото исчекување на чудата... Скарбо! Но, него го нема во непрегледната темнина која пред миг ми го ежавеше грбот со своите дланки. До болка го обмислувам Скарбо сакајќи да го создадам, под клепките си создавам солзи... Го задржувам со трепките и низ блескави иглички го гледам Скарбо во темната сенка на Големото Дрво.“ (Вladoва, 2024, стр. 7).

Ваквото сентиментално евоцирање на Скарбо во расказот ги иницира интертекстуалните врски со поетската проза „Гашпар ноќникот“ на Алојзиус Бертран (писателот закогно на маргините на задната корица Вladoва ќе каже дека „засекогаш го сака...“), но едновременно покажува дека интертекстуалноста во расказот на Вladoва има повеќе значајна функционалност: нејзиното влијание се согледува на рамниште на раскажувачката конструкцијата, но, исто така и на хибридизација на раскажувачките кодови, чиј уметнички ефект значи креирање на специфична атмосфера на расказот. Фасцинантната симултаност меѓу потсвесната желба на раскажувачот и неговата визуелизација на ликот на Скарбо ги засилува елементите на имагинацијата. Според тоа, од објект на желба и фасцинација, Скарбо чудесно се преобразува во конкретен лик со референцијална моќ да го преобрази темниот двор на куќата на раскажувачот во простор на неговата среќа. Затоа и модифицираниот двор повеќе не е простор на страв од темницата, туку посакуван простор. Фантазијата станува клучен фактор на пресврт и нејзиното влијание се проширува и надвор од дворот, на скопскиот Бит-пазар, како идентификација на субјектот со топосот на доживувањето на личната среќа.

„Седејќи на прагот, јас сум надвор со полевачите кои со големите, силни шурки што ги блујат црните змии на цревата го мијат Бит-пазар. Боса трчам по измениените плочи на Старата чаршија, шлапкам пред излозите на малите дуќанчиња во кои обичните стоки се преобразуваат во егзотични, скапоцени

предмети за најпрефинети вкусови..." (Владова, 2024, стр. 10).

И Мишел Фуко укажуваше на потребата на личноста за создавање на алтернативни простори врз темелите на имагинацијата, како еден вид на контраструктура, креирање на алтернативен простор како суштествен доказ дека логичкиот и рационален систем на вредности не е единствената опција. И многу повеќе од тоа, затоа што со егзистенцијата во внатрешноста на тој простор, индивидуата на фасцинантен начин може да го доживее целиот потенцијал на слободата и субјективитетот или да ги реализира најдлабоките соништа. Во расказот на Владова, од интимна желба на раскажувачот, Скарбо прераснува во универзален знак во кој синтетизирано се артикулираат вечните идеи на човекот за валоризирање на интуицијата, фантазијата и слободата на симболичката имагинација.

Расказот „Кнезот Мишкин од Бит-пазар“ на Владова е парадигматичен пример за примена на постмодернистички техники преку креативно интертекстуално поврзување со романот „Идиот“ на Фјодор М. Достоевски. Од почетната ситуација, во расказот се иницира темата на стекнување ново пријателство меѓу нараторот и Кнезот Мишкин – момче со физичка попреченост: „Здогледана во далечината, малечката силуета чудно занишана предизвикува сожалување. Поместениот колк го прекрива широка облека (лете голема маица, зиме излитено палто со спуштени раменици), но при секој чекор десната нога прави полулак и некако несигурно се потпира врз земјата нишнувајќи го телото вдесно и нанапред во необично движење што ја раѓа мислата дека секој чекор му прави болка на момчето.“ (Владова, 2024, стр. 61). Очигледно, уште од првичната перцепција на раскажувачот се антипицира подоцнежната релација меѓу него и непознатото момче, како потенцијално пријателство: „почнавме да си велиме добар ден, подоцна и неконвенционалното здраво по многуте средби во библиотеката.“ (Владова, 2024, стр. 61).

Иако на прв поглед индикативна е перспективата на расказот да ја загатне темата на различноста артикулирана преку физичката попреченост на Кнезот Мишкин, сепак раскажувачот покажува апсолутна свест за прифаќањето на Другиот во вистинското значење на поимот, а во духот на хуманоста и пријателството. Интересен е начинот на кој различноста на Другиот ја налага потребата од перманентно мисловно себепреиспитување на раскажувачот. Во текот на целата нарација, неговото внимание е насочено кон автоконверзација, преку која се постигнува прагматичност на постапките и коригирање на сопственото однесување во ситуациите кога прави ненамерни грешки: „Како грда лузна ме болеше сеќавањето на овој настан при идните наши средби..." (Владова, 2024, стр. 62). Структуриран од почетната случајна средба, расказот ја развива и ја продлабочува темата на пријателството преку постепеното запознавање на протагонистите, нивните секојдневни дружења во библиотеката и прошетки низ тесните улички на Бит-пазар. Во еден ретроспективен пасаж, нараторот дознава за тажната судбина на роднината на Кнезот Мишкин, Мина – девојка која живее во субстандардни егзистенцијални услови, но која, и покрај суровоста на

судбината, никогаш не ја загубила страста за читање книги: „Тоа ѝ се случило во пубертетот. Секоја ноќ сонувала дека трча, трча. Сонувала вистински чуда! Прекрасно знае да раскажува. Не, не само соништа. И она што го видела во книгите.“ (Владова, 2024, стр. 62).

Појавата на необичната Мина го актуелизира ониризмот како поетички аспект на раскажувачкиот свет. Раскажувачот ги нагласува менталните способности на девојката артикулирани врз моќта на нејзиниот дух и на нејзината фантазија да ја доживува слободата и покрај тоа што нејзината положба е статична, заради болеста. И во однос на атрибуцијата на Кнезот Мишкин и на неговата роднина Мина, раскажувачот ќе истакне: „во многу нешта тие не постапуваат како другите.“ Во духот на сопствената филозофија на раскажувањето, во која практикувањето на високи естетски и поетички стандарди е приоритет, Владова и во овој расказ на стилизиран начин им ја покажува на читателите перспективата за прифаќањето на Другиот и неговата различност, целосно во духот на валоризирање на позитивни етички и хумани вредности, или како што ќе констатира ликот на крајот од расказот: „Кнезот Мишкин бил добар човек!“.

И преостанатите раскази од збирката „Скарбо во мојот двор“: „Палавиот Амор“, „Астралната посета на О“, „Господарот на белото езеро“, „Посетата на мама Анета“, „Реинкарнација“, „Пантофлите на мајстор Вортик“, „Пренаселена соба“, „Најдобриот пријател на татко ми“, „Влегување во конверзација“ и други, се репрезенти на автентичниот и лиризиран раскажувачки стил на Јадранка Владова, во кој „барокната разработка на деталот е сплотена во смислата, во носталгичниот хуманизам што провејува низ овој ракопис. За автентичната копнежлива недостижност на битпазарските стории, но и за исто толку автентичните, артистички настојувања тој богат емотивен материјал да се преточи во уметничка проза“ (Прокопиев, 2000, стр. 35).

Во специфичниот наративен свет на Јадранка Владова се хибридизираат спротивставените и контрастни конотации на реалноста, суптилизирани меѓу баналното и ефемерното доживување на светот и потребата за креирање атмосфера на имагинарност и на мистичност. Токму заради ваквото онеобичување со променлива и мултифокална перцепција на стварноста, за нејзините раскази честопати се вели дека конотираат кон креирање на магичен реализам. Меѓутоа, индикативно за нејзината проза е тоа што очудувањето и ониристичката фантастика не се наметнуваат над логиката на секојдневието и според тоа, присуството на фантастичните и чудесни елементи немаат деструктивни или шокантни последици врз субјектите – напротив, тие се резултат на нивните желби и мечтаења. Тоа само покажува дека и во симболичкиот код на расказите на Владова, како нивен заштитен знак, постојано е присутна идејата за исконската потреба на уметникот и уметноста за естетско реинтерпретирање и превреднување на стварноста преку аспектите на сонот и фантазијата.

„Воден знак“

И за збирката раскази „Воден знак“ на Јадранка Вladoва од 1990 година, е индикативна интелегентно осмислената наративна структура со постмодернистичка интенција за фрагментарност, економичност и колаж. Парадигматичниот расказ „Бит-пазар“ е структуриран врз принципот на поетизирано наративно сведоштво за емоционалното доживување на саканиот урбан простор на детството:

„Се чекори низ неговите сокачиња со дробови полни болка и издишки поради стравот дека зад аглите демнат непознати зла. Скрцнуваат тешките порти. Шепотливи гласови повикуваат во несигурната темнина на дворовите. Од нив навева миризма од тешки растителни масла, што е доказ дека има многу жени во тие празнини што довикуваат.“ (Вladoва, 2024, стр. 99).

Топосот на Бит-пазар на крајот од Старата скопска чаршија е просторот во кој традиционално се преплетуваат различни религии и култури со сопствени системи на вредности и обичаи, честопати недоволно запознаени меѓу себе, а ваквата незапознаеност го раѓа стереотипот за Другиот. Затоа во моментот кога нараторот стои пред дворот на муслиманската кука, кој е заграден со високи сидови и тешки врати, просторот на другата култура е мистерија, која кај него предизвикува страв. Од друга страна, раскажувачот е свесен за етичките и религиозни забрани кои го ограничуваат неговото движење, па затоа влезот во забранетиот простор е можен единствено преку интуицијата, преку насетувањето и замислените интерпретации на животот во него. Меѓутоа, раскажувачот релативно бргу го поместува фокусот на сопствената перцепција врз колоритноста на предметите кои може да се пронајдат на скопскиот Бит-пазар: „Полускриено може да се купи и злато, стари сребрени пари, оружје, секакви видови часовници, тешки свили за свечени фустани, амајлии од тиркиз, срма, мониста, афионов катран, белило, чаеви за убави соништа, иситнет тутун, странски запалки, шпилови карти со срамни слики, шарени лулки, големи тепсии, толчници, свонци за овци...“ (Вladoва, 2024, стр. 100).

И за овој расказ, како и за преостанатите раскази од збирката „Воден знак“ на авторката Јадранка Вladoва, индикативна е лиризираната дескриптивност на приказната со носталгична евокација на настани од детството и имагинарни патувања кон некои далечни простори: „Игра“, „Молитва“, „Како сонувa Марушка“, „Бегство во топли краишта“. Особено впечатлив афинитет за интермедијална и интердискурзивна конверзација со филмовите на Андреј Тарковски се забележува во расказот „Ретроспектива“, кој едновременно е посветен и „на нејзиниот сакан режисер.“ Расказите од „Воден знак“ покажуваат слични стилски и поетички особености како и тие од претходната збирка во однос на карактеристичниот суптилизиран однос кон деталот и дескрипцијата (описот). На планот на конструкцијата, кај оваа збирка особено доаѓаат до израз фрагментарноста и колажирањето, како постмодернистички својства, кои во голема мера придонесуваат за креирањето на препознатливата значенска и естетска асоцијативност на нејзините раскази. И Александар Прокопиев зборува за текстуалните

можности што ги носи овој вид на „поетска проза“, според него: „авторката на ‘Водениот знак’ од наратор што ја бележи или што ја гради приказната се преобразува во коментатор, кој ја чита или ја препрочитува веќе доживеаната, кажана приказна“ (Прокопиев, 2000, стр. 41).

Заклучок

Според тоа, расказите од двете збирки на Владова, заеднички преобјавени во книгата „Скарбо“ (2024) покажуваат извонредно истенчен усет на авторката за суптилизација на дидактичноста до естетско рамниште, со латентна смисла за интелектуален хумор, честопати на граница на автоиронија, калиграфско осмислување на деталот и темите, препознатливиот хронотоп на домот, дневната соба, дворот, ноќите на скопскиот Бит-пазар, киното, библиотеката и друго. Со емотивниот и интимен однос на раскажувачот кон саканиот простор, нејзината проза се доживува како магичен амбиент на имагинацијата. Со карактеристичната коегзистенција на натприродните и реалистичките кодови во приказната, Владова го пренесува читателот во сферата на фантастичната и ониричката книжевност, но со јасна авторска порака дека понекогаш и најневозможните соништа и желби се остварливи само доколку се посакуваат искрено и ако се поттикнати од добри намери. Токму заради посочените книжевни квалитети, расказите на Владова (а и целокупната нејзина проза), и во етичка и во естетска смисла, се показ за уметничка нарација на длабок хуманизам во раната фаза на постмодернизмот во македонската книжевност.

Библиографија

- Владова, Јадранка (1986). *Скарбо во мојот двор*. Скопје: Млад борец.
- Владова, Јадранка (1990). *Воден знак*. Скопје: Култура.
- Владова, Јадранка (2024). *Скарбо*. Скопје: Ars Libris.
- Лешиќ, Зденко (2008). *Теорија књижевности*. Београд: Службени гласник.
- Прокопиев, Александар (2000). *Скарбо на Бит-пазар* (Јадранка Владова: „женска“ варијанта на новата текстуалност). *Постмодерен Вавилон*. Скопје: Институт за македонска литература, 34-42.
- Кулавакова, Катица (2007). *Поимник на книжевната теорија*. Скопје: МАНУ.
- Хегел (2010). *Феноменологија на духот*. Скопје: Гурѓа.

* * *

Fuko, Mišel (2007). *Poredak diskursa*. Beograd: Zuhra.

Trajce Stameski

SS. Cyril and Methodius University, Skopje

About Several Features of the Short Stories in "Skarbo" by Jadranka Vladova

Abstract: The text concludes several short stories from the collections "Skarbo in my Yard" (1986) and "Watermark" (1990) by Jadranka Vladova, jointly republished in "Skarbo" (2024) and dwells on the key poetic features of these short stories: an idea for intellectual humor, self-irony, minimalist thinking of the detail, the recognizable chronotope of the home, the living room, the yard, the nights at the Skopje Bit-pazar, the cinema, the library, etc. With the narrator's emotional and intimate relationship to the space, that prose is perceived as a magical setting of the imagination. Vladova transports the reader to the realm of fantastic and oneiric literature, but with a clear author's message that the most impossible dreams and wishes can only be achieved if they are sincerely wished upon and are derived from good intentions. For all the listed literary qualities, Vladova's short stories, both in an ethical and aesthetic sense, are a demonstration of an artistic narration of deep humanism in the early phase of postmodernism in Macedonian literature.

Keywords: *short story; postmodernism; imagination; oneirism; poetics.*

„ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛИЗМОТ ВО РОМАНИТЕ НА ЖАН-ПОЛ САРТР“ ОД ДЕФРИМ САЛИУ

Иса Спахиу

Универзитет во Тетово, Тетово
isa.spahiu@unite.edu.mk

Зарије Нуредини

Универзитет во Тетово, Тетово
zarije.nuredini@unite.edu.mk

Апстракт: Целта на книгата со наслов „Егзистенцијализмот во романите на Жан-Пол Сартр“ на Дефрим Салиу е да ги пренесе истражувањата и анализите од учебникот со ист наслов за да ги презентира концептите на егзистенцијализмот преку делата на Жан-Пол Сартр. Авторот го одбрал Сартр поради претходното запознавање со егзистенцијализмот преку францускиот писател Албер Ками и инспирацијата добиена од професорот Авди Висока.

Во оваа студија авторот не само што ги анализира животот и делата на Сартр туку и го поврзува неговиот егзистенцијализам со француската книжевност и со филозофијата. Оваа книга претставува важен извор за студентите и за други заинтересирани читатели кои сакаат да го добијат длабинското разбирање на филозофските и на литературните аспекти на егзистенцијализмот преку делата на Жан-Пол Сартр.

Клучни зборови: *француска книжевност, Жан-Пол Сартр, егзистенцијализам.*

Вовед

Книгата со наслов „Егзистенцијализмот во романите на Жан-Пол Сартр“ од Дефрим Салиу е објавена во 2023 година во Тетово како самостојно издание на авторот. Станува збор, имено, за студија во која Салиу детално ги истражува книжевните и филозофските концепти на големиот француски филозоф и книжевник.

Во првиот дел од оваа студија, Жан-Пол Сартр е претставен како еден од најзначајните писатели, филозофи и интелектуалци на 20 век. Претставувањето на неговиот литературен и филозофски опус започнува со детална анализа на неговите дела кои се разгледуваат во хронолошки редослед и се презентираат последователно. Ова ги вклучува не само неговите романи, есеи и драми туку и филозофските студии кои го дефинираат како егзистенцијалистички филозоф. Притоа се истражува неговиот иновативен систем кој се проширува над различни нивоа на креативност. Тоа подразбира

и анализа на начинот на кој Сартр ги применувал своите филозофски концепти во неговото книжевно творештво, како и начинот на кој неговите дела ја рефлектираат неговата филозофија. Преку оваа анализа се објаснува како неговите идеи и концепти се претворени во литературни и филозофски дела кои имале големо влијание врз читателите и врз интерпретаторите.

Освен тоа, во книгата се истражува како Сартр ја претставувал својата визија за човековиот егзистенцијален страв и слобода преку своето креативно творештво. Овој дел од истражувањето нуди детален преглед на Сартровиот уникатен креативен систем и неговиот значаен придонес во литературата и во филозофијата на 20 век. Преку анализата на неговото творештво, се истакнува не само неговиот извонреден талент и креативност туку и влијанието што го имаше неговата филозофија врз развојот на современата западна култура и мисла.

Егзистенцијализам

Во вториот дел од книгата на Салиу се истражува егзистенцијализмот како доминантна филозофска, книжевна и естетска струја во втората половина на 20 век што е од суштинско значење за разбирање на темелите на модерната западна мисла. Се разбира, фокусот е на Франција каде што егзистенцијализмот добива замав и почнува да формира свои први претставници и принципи. Истражувањето овде се проширува и на контекстот во кој се појавил, како и на влијанието што го имаше врз културата и политиката.

Но, пред тоа, потеклото на егзистенцијализмот мора да се истражи длабоко, вклучувајќи ги различните филозофски, културни и историски причини кои го поттикнува неговото развивање. Освен тоа, треба да се испита и феноменот на егзистенцијализмот како точка на средба помеѓу книжевноста и филозофијата, како и влијанието што го имаше врз самиот јавен и културен живот. Ова вклучува анализа на главните претставници на егзистенцијализмот и нивната улога во формирањето на оваа струја, како и нивното влијание врз современата француска книжевност и филозофија.

Конечно, анализата на Сартр како еден од најважните претставници на егзистенцијализмот, неговата улога во формирањето на оваа струја како филозофска и културна сила, и неговото значење за современата француска книжевност и филозофија, претставува важен дел од ова истражување.

Сè на сè, широкото истражување на егзистенцијализмот во Франција и неговото влијание како филозофска, книжевна и културна сила претставува значаен придонес за нашето разбирање на мислечкиот контекст во втората половина на 20 век, како и неговото наследство и влијание во современите дебати и размислувања.

„Тегобност“

Во третиот дел од истражувањето авторот се фокусира на анализа на егзистенцијалистичките идеи присутни во романот „Тегобност“ од Жан-Пол Сартр. Овој роман се смета за појдовна точка или претходник на францускиот

егзистенцијализам затоа што го претставува првиот обид на Сартр да ги изрази своите филозофски концепти во литературна форма.

Првично, извршена е книжевна анализа на романот каде што се истражува како Сартр ги пренесува своите идеи и филозофски концепти преку ликовите, приказната и структурата на делото. Преку оваа анализа се открива како романот ги претставува основните принципи на егзистенцијализмот, вклучувајќи ги индивидуализмот, слободата и смислата на животот.

Втората тема која се истражува е концептот на „тегобноста“ како апсурден аспект од човековиот живот. Преку анализата на овој концепт се истражува апсурдниот пристап кон животот што го зафаќа Сартр, како и неговата идеја за слободата како заеднички именител на делата на Сартр и како централна тема во неговото дело.

Улогата на поединецот во општеството е уште една тема која се истражува во овој дел од студијата. Преку анализата на Сартровите идеи за индивидуалноста и односот помеѓу индивидуата и општеството, се објаснува влијанието на егзистенцијализмот во обликувањето на индивидуалната и на социјалната сфера.

Конечно, значењето на слободата како филозофски концепт се истражува во контекст на Втората светска војна кога Сартр, како воен заробеник, ја искуси важноста на слободата и на моралот. Преку ваквите извршени анализи се открива важноста на слободата како универзална вредност, како и нејзиниот значителен, но и значаен удел во Сартровата филозофија и литературно творештво. Овој дел од истражувањето нуди длабинско разбирање на егзистенцијализмот како филозофска струја и неговото влијание врз литературата и врз културата воопшто.

Современата рецепција на Сартр

Во последниот дел од истражувањето се разгледува денешната книжевна рецепција на Жан-Пол Сартр во контекст на нашата современа книжевна актуелност. Станува збор за анализа на мислењата на најзначајните книжевни критичари за неговите дела и нивното значење во современата книжевност.

Преку оваа анализа се обелоденува како Сартр се восприема и се интерпретира во денешно време, но и како неговото наследство влијае врз современата книжевна сцена. Се разгледуваат различните интерпретации и пристапи кон неговите дела, како и нивното влијание врз современите автори и читатели. Исто така, се истражува влијанието на Жан-Пол Сартр врз албанската книжевност, при што се прави разлика меѓу рецепцијата на неговите дела во различните земји. Според авторот Салиу, во времето на комунизмот во Албанија, проучувањето на Жан-Пол Сартр било под влијание на политичката идеологија. Марксистичко-ленинистичките принципи биле доминантни во академскиот дискурс, а толкувањето на странските филозофски дела, вклучувајќи ги и оние на Сартр, често било филтрирано низ призмата на комунистичката идеологија.

Како што резонира Салиу, егзистенцијалистичката филозофија на Сартр, во која се нагласува индивидуалната слобода и изборот, претставуваше

предизвик за колективистичките принципи на комунизмот. Како резултат на тоа, неговите дела често биле „цензурирани“ или, пак, толкувани селективно за да се вклопат во комунистичкиот контекст. Иако се соочуваа со овие предизвици, некои албански интелектуалци и ученици се занимаваа со истражување на идеите на Сартр. Неговите дела понекогаш се проучуваа во контекст на компаративната книжевност или филозофијата, но секогаш во рамките на марксистичката мисла. Сепак, неговите идеи наоѓаа одзив меѓу интелектуалците кои сакаа да истражуваат алтернативни филозофски перспективи. Наспроти ова, пишува Салиу, во Косово и во Македонија, каде што имаше поголема слобода на пристап и толкување на уметничките дела, рецепцијата на Сартр беше поотворена и поразновидна. Иако и во тие земји доминираше комунистичката идеологија, сепак контролата врз културата и врз уметноста беше помалку строга што им овозможуваше на учените и на интелектуалците поголема слобода во толкувањето на филозофските дела, вклучувајќи ги и делата на Сартр.

Значењето на студијата

Авторот вложил значителни напори во истражувањето на различните аспекти на темата преку опширни анализи и детални истражувања. Тоа обезбедува длабински поглед во предметот и ја разоткрива неговата комплексност, што ја прави книгата особено корисна за читателите кои се заинтересирани за оваа област. Од друга страна, книгата не само што обезбедува информации за академската заедница, туку е полезна и за широката јавност. Преку јасно и темелно изложување на информациите, на широк спектар на читатели им овозможува да го разберат истражениот предмет без разлика на нивната претходна експертиза во областа. Книгата ги истражува разните аспекти на темата од многу различни агли со што се постигнуваат различни перспективи и се вклучуваат сите важни детали. Тоа овозможува целосно разбирање на темата за читателите, без оставање простор за какво било недоразбирање или пропуштање на важни информации.

Авторот на книгава демонстрира научна строгост во изворите и методите на истражување со тоа што аргументирано ги поткрепува тезите и тврдењата со релевантни докази и информации. Ова ја зголемува важноста на книгата и ја прави одлична основа за проширување на знаењата во соодветната област. Освен тоа, преку деталните истражувања и анализи, книгата придонесува за унапредување на знаењето во конкретната област со нудење на нови идеи, перспективи или интерпретации со што се збогатува научниот дискурс и сфаќањето на сложената тема. Тоа значи дека независно од комплексноста на темата, книгата е напишана на јасен и достапен начин што ја прави разбирлива за широк спектар на читатели, вклучувајќи ги и оние кои се нови во областа.

Во оваа книга авторот Салиу се занимава со познати прашања или теми кои се релевантни за современиот дискурс или за актуелни настани, обезбедувајќи ја со тоа нејзината релевантност и актуелност во својата област. Авторот, имено, се користи со полемички или со алтернативни перспективи,

демонстрирајќи подготвеност да ги разгледа различните ставови и да го поттикне критичкото мислење кај читателите.

Преку примената на интердисциплинарниот пристап, авторот се потпира на идеи и методологии од повеќе дисциплини, проширувајќи ги на таков начин анализите и нудејќи посолитно холистичко разбирање на темата. Во книгата се тргнува од теоретски расправи за да се истражуваат потоа практичните последици или за да се аплицираат истражувачките наоди, нудејќи вредни идеи или препораки за оние што носат одлуки, за практичарите или, пак, воопшто за сите заинтересирани во соодветната област. Од друга страна, во анализите дадени во книгата се практикуваат иновативни методологии, рамки, или теоретски пристапи со што се дава придонес во унапредувањето на истражувачките методологии или теоретски парадигми во конкретната област. Исто така, во оваа студија на Салиу се демонстрира тенденција за постигнување на инклузивност со интегрирање на различни перспективи, гласови или искуства при што се збогатуваат анализите и се поттикнува поширокото разбирање на предметот на истражување. Треба да се нагласи овде, во една конкретна смисла, дека авторот користи различни методи за истражување на темата, вклучувајќи интервјуа, анкетирање, литературни анализи, историски прегледи, истражување на примероци и друго. Ваквата методолошка разновидност обезбедува поголема комплексност на анализата и овозможува подобро разбирање на темата од различни аспекти.

Деталните анализи и интерпретации што ги нуди Салиу вклучуваат истражување на контекстот во кој темата се појавила, како и влијанието што го има врз различни аспекти на културата, историјата или врз социјалната динамика. Тоа, секако, помага во разбирањето на значењето и на влијанието на темата во широкиот контекст. Покрај тоа, овие анализи се придружени и со критичка преоценка на изворите и на доказите кои се користени за да се поддржи аргументацијата. Тоа помага, и тоа во голема мера, за идентификување на потенцијалните пропусти или недостатоци во анализите и толкувањата и ги зацврстува аргументите со квалитетни и релевантни докази. И, конечно, при интерпретациите во книгава е придодадено и илустрирање на аргументите преку примери, студии на случај или преку други конкретни инстанци кои ги конкретизираат клучните концепти или тези. Ваквиот истражувачки пристап, во секој случај, е многу полезен во текот на појаснувањата на апстрактните или на комплексните идеи коишто, на таков начин, им стануваат и поблиски и поразбирливи на читателите.

Заклучок

Книгата „Егзистенцијализмот во романите на Жан-Пол Сартр“ од авторот Дефрим Салиу претставува детално проследување на животот, делата и влијанието на еден од најзначајните филозофи и писатели на 20 век. Преку детална анализа на Сартровата филозофија и неговото литературно творештво, авторот успешно ги истражува различните аспекти на неговата работа, вклучувајќи ги неговите егзистенцијалистички идеи, литературни теми и влијание во современата култура. Оваа книга не само што ја

претставува важноста на Жан-Пол Сартр како интелектуалец и творец туку и нуди длабинско разбирање на неговите филозофски концепции и укажува на нивното значење во денешниот свет. Преку хронолошкиот пристап и солидно документираните анализи и интерпретации, оваа книга остварува значаен придонес во изучувањето на егзистенцијализмот и на современата култура. Може слободно да се рече дека книгата на Дефрим Салиу е задолжително четиво за секој кој сака да го разбере влијанието и значењето на Жан-Пол Сартр, како и неговата филозофија во современото општество.

Користена литература

- Alexander, I. W. (2013). Jean-Paul Sartre and Existential Philosophy. In Sartre's Life, Times and Vision du Monde (pp. 49-64). Routledge.
- Cox, G. (2016). Existentialism and excess: The life and times of Jean-Paul Sartre.
- Reynolds, J., & Renaudie, P. J. (2022). Jean-Paul Sartre.
- Mitchell, D., & Mitchell, D. (2020). Introduction: Existentialism and Humanism. Sartre, Nietzsche and Non-Humanist Existentialism, 1-37.
- Muratović, E. (2020). Humanism and Existentialism as Humanism: Abdulah Šarčević and Jean-Paul Sartre. *Filozofska istraživanja*, 40(3), 611-632.
- Saliu, D., & Visoka, A. (2017, September 1). Ndikimi i jean-paul sartre-it në letërsinë shqipe. *FILOLOGJIA International Journal of Human Sciences*, 5(8), 24-29.
- Saliu, D., & Visoka, A. (2018). Neveria e sartre-it si koncept absurd për jetën. *FILOLOGJIA International Journal of Human Sciences*, 6(9-10), 32-40.
- Saliu, Dëfrim, and Avdi Visoka. (2019, June 12). The Contemporary Reception of Sartre's Work. *FILOLOGJIA International Journal of Human Sciences*, 7(11-12), 43-49. Faculty of Philology, University of Tetova, Republic of Macedonia.
- Saliu, Dëfrim, and Shejnaze Ajdini-Murtezi. (2020). A Comparison of Kafka's The Trial and Camus' The Stranger. Tetovo, *Filologjia - International Journal of Human Sciences*.
- Saliu, Dëfrim. (2023). *Ekzistencializmi në romanin e Jean-Paul Sartre-it*. Shkup, Focus Print.
- Sartre, J. P., & Mairret, P. (1965). *Existentialism and humanism*. London: Methuen.
- Spahiu, E. K., & Spahiu, I. (2018). Wittgenstein's tractatus-a model for philosophical-linguistic coherence. *International journal of education teacher*, 15(1), 13-16.

Isa Spahiu

University of Tetovo, Tetovo

Zarije Nuredini

University of Tetovo, Tetovo

“The Existentialism in the Novels of Jean-Paul Sartre” by Dëfrim Saliu

Abstract: The aim of Dëfrim Saliu's book, “Existentialism in the Novels of Jean-Paul Sartre,” is to convey the research and analysis of the textbook of the same name, with the purpose of presenting the concepts of existentialism through the works of Jean-Paul Sartre. The author chose Sartre because of prior familiarity with existentialism through the

French writer Albert Camus and the inspiration received from Professor Avdi Visoka.

Through this work, the author not only analyzes the life and works of Sartre but also connects his existentialism with French literature and philosophy. This book serves as an important resource for students and interested readers who want to gain a deep understanding of the philosophical and literary aspects of existentialism through the works of Jean-Paul Sartre.

Keywords: *French literature; Jean-Paul Sartre; existentialism.*

ДОДАТОК

APPENDIX

ПОВИК ЗА ДОСТАВУВАЊЕ ТРУДОВИ ЗА „ПАЛИМПСЕСТ“

**Трудовите за наредниот број на „Палимпсест“ да се испраќаат
најдоцна до 15 септември 2024 година.**

Почитувани,

Ве покануваме да земете учество со ваш труд во списанието „Палимпсест“. Во прилог ви доставуваме упатство за подготовка на трудовите.

УПАТСТВО ЗА ПОДГОТОВКА НА ТРУДОВИТЕ

Во меѓународното научно списание „Палимпсест“ се објавуваат трудови од областите лингвистика, наука за литературата, методика на наставата и културологија. Покрај тоа, резервирана е и рубрика за прикази, односно за рецензии за најновата продукција (книги, монографии и слично) од широката област на филологијата и од културологијата.

Во списанието „Палимпсест“ се објавуваат трудови на македонски, англиски, руски, германски, италијански, француски и турски јазик. Трудовите треба да бидат подготвени во MS Word, максимум 10 страници, во B5 формат со маргини лево, десно, горе долу 2,54 см, со фонт Times New Roman, проред single, со следните параметри:

1. **Наслов на трудот:** големи букви, болд, големина 12;
2. **Име и презиме на авторот/авторите:** големи букви, болд, големина 12;
3. **Институција (универзитет и слично) и држава во која се наоѓа институцијата на авторот/авторите:** мали букви, големина 11;
4. **Адреса од електронската пошта на авторот/авторите:** големина на букви 11 (сите податоци се наведуваат посебно за секој автор, ако се двајца или повеќе автори на трудот);
5. **Апстракт на соодветниот јазик:** максимум 250 зборови, големина 10;
6. **Клучни зборови на соодветниот јазик:** максимум 7 клучни зборови, големина 10;
7. Трудот треба да ги содржи следните **основни елементи (делови):** вовед, главен дел на трудот, заклучок и библиографија.
8. Воведот, главниот дел на трудот и заклучокот да бидат со големина на букви 11, проред single;
9. Библиографијата со големина на букви 10.
10. **Апстракт на англиски јазик на крајот од трудот, по Библиографијата:** големина на букви 10, со следните задолжителни елементи: име и презиме на авторот, институција и држава во која работи авторот, наслов на трудот, апстракт, клучни зборови.

Авторите се обврзани да испраќаат трудови што веќе се лекторирани од овластен лектор за соодветниот јазик.

Трудовите да се испраќаат на една од следните адреси:

На македонски јазик: ranko.mladenoski@ugd.edu.mk

На руски јазик: tole.belcev@ugd.edu.mk

На англиски јазик: nina.daskalovska@ugd.edu.mk

На германски јазик: biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

На француски јазик: svetlana.jakimovska@ugd.edu.mk

На турски јазик: marija.leontik@ugd.edu.mk

На италијански јазик: jovana.karanikik@ugd.edu.mk

При цитирањето во трудот и наведувањето на користената литература (библиографија/ референци) да се применува системот АПА (APA style):

а) Цитати во текстот

За директни цитати во текстот се наведува презимето на авторот, годината на издавање на трудот и страницата на која се наоѓа цитатот, според следниов пример:

Паноска (1980) истакнува дека „сврзувањето на теоријата со практиката е од особено значење за современото училиште“ (стр. 29).

Ако авторот не е спомнат на почетокот, истите податоци се ставаат во заграда по цитатот:

Таа истакнува дека „сврзувањето на теоријата со практиката е од особено значење за современото училиште“ (Паноска, 1980, стр. 29).

Кога наместо цитат се користи парафраза, се користи следниов формат:

Паноска (1980) истакнува дека во современото училиште е потребно теоријата да се поврзува со практиката.

Таа истакнува дека во современото училиште е потребно теоријата да се поврзува со практиката (Паноска, 1980, стр. 29).

б) Користена литература

Цитираната литература се наведува по азбучен ред според презимето на авторот. Ако има повеќе трудови од еден ист автор, тие се наведуваат по хронолошки редослед од најстариот кон најновиот.

- **За книга:**

Паноска, Р. (1980). *Методика на наставата по македонски јазик*. Скопје: Просветно дело.

- **За поглавје од книга:**

Cobb, T., & Horst, M. (2001). Reading academic English: Carrying learners across the lexical threshold. In J. Flowerdew & M. Peacock (Eds.), *Research perspectives in English for academic purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.

- **За списание:**

Craik, F.I.M., & Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 11(6), 671–684.

- **За веб-страница:**

Статистички завод на Република Македонија (2009). *Статистички годишници на Република Македонија*. Преземено на 4 март 2009 г. <http://www.stat.gov.mk>

За повеќе примери и за преостанатите опции можете да најдете информации на следниве веб-страници:

<https://apastyle.apa.org/>

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa_style/apa_style_introduction.html

Трудовите (без име и презиме на авторот) се рецензираат од двајца рецензенти коишто ќе работат и ќе дадат мислење независно еден од друг. Авторите ќе бидат информирани за мислењето на рецензентите за нивните трудови пред објавувањето на секој број од списанието. Конечната одлука за објавување на трудовите ја носат членовите на Редакцискиот совет на списанието и главниот и одговорен уредник.

**CALL FOR PAPERS
FOR THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “PALIMPSEST”**

**The deadline for submitting papers for the next issue of Palimpsest
is 15 September 2024.**

Dear colleagues,

You are cordially invited to submit a paper to the journal “Palimpsest”. You can find the instructions for preparation of papers for “Palimpsest” below.

GUIDELINES FOR PREPARING THE PAPER

“Palimpsest” is an international journal aiming to publish papers in the area of linguistics, literary science, teaching methodology and culturology. In addition, there is a section reserved for reviews of books, monographs, and other publications in the sphere of philology and culturology.

“Palimpsest” publishes papers in the following languages: Macedonian, English, Russian, German, Italian, French and Turkish. The papers should be prepared in MS Word in B5 format and should not exceed 10 pages; all margins should be set to 2,54 cm. The text should be in Times New Roman, single spaced with the following parameters:

1. **Name and surname of the author/authors:** capital letters, bold, size 12
2. **Title of the paper:** capital letters, bold, size 12
3. Institution (University, etc.) and the country of the author’s institution: small letters, size 11;
4. Email address of author/ authors: size 11 (data of each author should be listed separately)
5. **Abstract:** 250 words maximum, size 10
6. **Keywords:** maximum 7 keywords, size 10
7. The paper should contain the following **basic elements (parts):** introduction, main body, conclusion and references.
8. The introduction, the main part and the conclusion should be written in size 11 with single spacing.
9. References: size 10
10. **Abstract in English after the reference section:** size 10, containing the following mandatory elements: author’s name and surname, author’s country and institution, title of the paper, abstract and keywords.

Prior to submission, the papers should be proofread by an authorized proofreader in one of the languages listed below.

Papers should be submitted to one of the following email addresses:

In Macedonian: ranko.mladenoski@ugd.edu.mk
In Russian: tole.belcev@ugd.edu.mk
In English: nina.daskalovska@ugd.edu.mk
In German: biljana.ivanovska@ugd.edu.mk
In French: svetlana.jakimovska@ugd.edu.mk
In Turkish: marija.leontik@ugd.edu.mk
In Italian: jovana.karanikik@ugd.edu.mk

Authors should use the APA citation style, as in the examples below:

a) In-text citations

For direct citation in the text you should state the author's surname, the year of publication and the page number:

Panoska (1980) specifies that “merging theory and practice is significant for contemporary schools” (p. 29).

If the author is not mentioned at the beginning, place the author's surname, the year of publication and the page number in parenthesis after the quotation:

She states that “merging theory and practice is significant for contemporary schools” (Panoska, 1980, p. 29)

If you use paraphrase instead of direct citation, you should use the following format:

Panoska (1980) states that contemporary schools need to merge theory with practice.

She states that contemporary schools need to merge theory with practice (Panoska, 1980).

b) References

Reference list entries should be alphabetized by the last name of the first author of each work. If there are more articles by the same author, they should be listed in chronological order from the oldest to the most recent one.

- **Books:**

Panoska, R. (1980). *Methodology of Teaching Macedonian Language*. Skopje: Prosvetno delo.

- **Book chapters:**

Cobb, T., & Horst, M. (2001). Reading academic English: Carrying learners across the lexical threshold. In J. Flowerdew & M. Peacock (Eds.), *Research perspectives in English for academic purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.

- **Journal:**

Craik, F.I.M., & Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 11(6), 671–684.

- **Websites:**

Office of Statistics or Republic of Macedonia (2009). *Statistical Yearbooks of Republic of Macedonia*. Accessed on 4th of March 2009. <http://www.stat.gov.mk>

For more information, please visit the following websites:

<https://apastyle.apa.org/>

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa_style/apa_style_introduction.html

All articles will be double-blind peer-reviewed prior to being accepted for publication. The final decision for publication will be made by the Editorial Council and the Editor-in-Chief.

ГОД. IX
БР. 17

ПАЛІМПЕСТ

PALIMPSEST

VOL. IX
NO 17